

Een gemeente in oorlogstijd

Velsen 1940-1945

KAART VAN VELSEN

SCHAAL 1:10.000

OPENSARE WERKEN VELSEN
BIJGEWERKT TOT SEPTEMBER 1940

Omslag voorzijde: IJmuiden-Oost, door afbraak verwoest, gezien vanuit de spits van de Paterskerk in noordoostelijke richting. Rechts in het midden woningen aan de Heidestraat. Op de achtergrond de Velserspoorbrug en de Koninklijke Papierfabriek Van Gelder Zonen, januari 1946.

Foto: Fotobureau V.d. Werff, Haarlem. Gemeentearchief Velsen, fotocollectie.

Kaart van Velsen, bijgewerkt tot september 1940 door Openbare Werken Velsen. Haarlem, Eikelenboom, 1940. Origineel schaal 1:10.000.

Gemeentearchief Velsen, Topografisch-historische Atlas, voorl. krt. nr. 2.

Een gemeente in oorlogstijd - Velsen 1940-1945

Een gemeente in oorlogstijd

Velsen 1940-1945

Redactie

Arjen V.A.J. Bosman
Luc. van Grinsven

Guus Hartendorf
Siebe Rolle

Paul N.J. Steenbakker
Jan Suurmond

De redactie dankt naast de auteurs en geïnterviewden ook:

mw. J.A. van der Aar

H. Bakker

R.F. de Boer

J. Bouma

mw. W. Cornelissen-Henning

K. van der Duin

mw. H.J. van Erven

J. van Es

C.C. Hamers

J. Hoevens

H.A. Kors

A.J. te Loo

mw. M.L. Rienks

L. Slings

mw. C. Slings-Terpstra

J. van Strijen

R. Tooms

P. van Twuyver

A. Vrugt

mw. L.C. Waaning-Wardle

F.W.L. Weber

G. Woning

G.J. Zwanenburg

De totstandkoming is mede gerealiseerd dankzij financiële medewerking van:

Anjerfonds Noord-Holland - Haarlem

Comité 4 & 5 mei Velsen van de Kulturele Stichting De Velsers Gemeenschap - Velsen

Gemeente Velsen - Velsen

Oranjevereniging Santpoort-Noord - Santpoort

Stichting De Drie Dorpen - Santpoort

Stichting VSB fonds - Utrecht

Tybosch Electronic Publishers - Haarlem

SVP/Reklame - Haarlem

Colofon

Productie Hans Dondorp

Fotografie Piet Korpershoek / fotoverzameling Gemeentearchief Velsen,

Gemeente Velsen Afd. Cultuurconservering, tenzij anders vermeld.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Gemeente

Een gemeente in oorlogstijd : Velsen 1940-1945 / red. Arjen V.A.J. Bosman ... [et al.]. - Santpoort : Historische Kring Velsen. - III.

Met lit. opg.

ISBN 90-801641-3-5

Trefw.: Velsen ; geschiedenis ; Wereldoorlog II.

© 1995 - Historische Kring Velsen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

<i>Burgemeester van Velsen</i>	Een tijd die nooit meer terug mag keren	
	Ten geleide	
<i>Siebe Rolle</i>	Opkomst van het fascisme	I
<i>Luc. van Grinsven</i>	Pro memorie - de N.S.B. in Velsen voor de oorlog	5
	Bijlage I Vergelijkend overzicht verkiezingsuitslagen gemeente Velsen 1933-1939	8
	Bijlage II Samenstelling van de gemeenteraad van Velsen 1935 en 1939	9
<i>Arjen V.A.J. Bosman</i>	De mobilisatie '38-'40 en de meidagen van 1940	19
	Bijlage I Velsen - IJmuiden 12 - 13 mei 1940 (<i>Jessica Voeten</i>)	31
	Bijlage II Het drama met de autobussen van Leo Kors en N.V. Stormvogels op 10 mei 1940 (<i>T. Rademakers</i> in samenspraak met <i>A. Prinssen</i>)	32
<i>Traditionsbuch</i>	Het eiland met de ratten	33
	Bijlage I Overzicht bombardementen op IJmuiden e.o.	38
<i>Siebe Rolle</i>	De Velsense buitenplaatsen in oorlogstijd	41
	Bijlage I Bunkertypen	58
	Bijlage II Operationele basis van het Seehund-flottielje	59
	Bijlage III Gebruikswijze bunkers	60
<i>P. Heijblok</i>	Voortgang en stagnatie in het onderwijs	61
<i>Paul N.J. Steenbakker</i>	De ondergang van een havenplaats	69
<i>Luc. van Grinsven</i>	De joodse gemeente in Velsen voor en tijdens de oorlog	75
	Bijlage I De herinneringen van schoenhandelaar Mozes (Maurits) van Staveren (<i>Guus Hartendorf</i>)	79
<i>Jan D. Blokland en anderen</i>	De kerkgenootschappen in Velsen in oorlogstijd	83
	<i>Jan D. Blokland</i> De Oud-Katholieke Kerk van IJmuiden	
	<i>Guus Hartendorf</i> en andere parochies van het bisdom Haarlem	84
	<i>Henk Bakker</i> De Nederlands hervormde kerk in Velsen	87
	<i>C. Rings</i> De rooms-katholieke parochies te Santpoort en te Driehuis	89
	<i>Guus Hartendorf</i> De gereformeerde Kerk in Santpoort-dorp	91
<i>Herinneringen</i>	Interviews en anekdotes	97
	<i>Jan D. Blokland</i> IJmuiden, een van de twaalf	98
	<i>Guus Hartendorf</i> Engelandvaarders	98
	<i>Andries Brunekreef</i> Verhalen van IJmuider vissers	101
	<i>Guus Hartendorf</i> Duif wordt onderscheiden	102
	<i>Andries Brunekreef</i> Impressies van de evacuatie	103
	<i>Bert Oosterop</i> Auf Befehl, "De IJmuider Apotheek" in Santpoort	105
	<i>Andries Brunekreef</i> Een IJmuidenaar over 1940 - 1945	106
	<i>Andries Brunekreef</i> Het verhaal van een onderduiker	107
	<i>mw. A.C. de Weijze-de Vries</i> Onze-lieve-heer in IJmuiden	108
	<i>Guus Hartendorf</i> Opmerkelijke vondst in villa Najade	109

<i>Andries Brunekreef</i>	Een burgemeester van Velsen in oorlogstijd, Tjeerd van der Weide	111
<i>Guus Hartendorf</i>	De razzia van 16 april in Velsen-Noord en Beverwijk	115
<i>Guus Hartendorf</i>	De arrestatie van verzetslieden in Santpoort-dorp	121
<i>Guus Hartendorf</i>	Intocht van de Canadezen in Santpoort-dorp	127
	Bijlage I Ivan Hamilton, van Duinkerken tot de Hafekommandant van IJmuiden	133
	Bijlage II Dagboekfragmenten van Jack Harrison	137
<i>Henk J. Legemaate</i>	Repatriëring uit Nederlandsch-Indië via IJmuiden	141
	Bijlage I Vraaggesprek met mw. S.W. Besançon-Zabel	145
	Bijlage II Lijst van schepen met repatrianten	147
<i>Jan Suurmond</i>	Oorlogsmonumenten in Velsen	149

Een tijd die nooit meer terug mag keren

In Nederland duurde de Tweede Wereldoorlog vijf jaar. Het waren de laatste jaren van een afschuwelijke periode waarin het Duitse Nazi-regime met een even grotesk als afschuwelijk machtsvertoon dood en verderf zaaide. In feite ontstond dat regime met de overwinning van het Nationaal-Socialisme in 1933. Vandaar dat de Historische Kring Velsen de aandacht voor herdenking in dit boek over de grenzen van die vijf Nederlandse oorlogsjaren geleid heeft. Die grensverlegging leidt tot een beter inzicht in de verwarrende situatie van toen, die voor de latere generaties nog steeds moeilijk te begrijpen is.

Ik geloof dat dit boekwerk een wezenlijke bijdrage vormt tot beter begrip op vele terreinen. Het overzicht van de verkiezingen in de gemeente Velsen in de jaren 1933 tot 1939 en de daaruit voortvloeiende samenstelling van de gemeenteraad, het artikel over de mobilisatie 1938 tot 1940 en de meidagen van 1940 zijn in een vergelijkend perspectief geplaatst met artikelen over de Velsense buitenplaatsen en de voortgang en stagnatie in het onderwijs.

Het is goed deze zaken, die ogenschijnlijk los van elkaar staan, in elkaars verlengde te zien. De 'invasie' van IJmuiden, eerst door de Nederlandse soldaten, daarna de bezetting door de Duitse troepen en de evacuatie van de bevolking van Oud-IJmuiden hebben hun directe uitwerking op de hele bevolking niet gemist.

Schrijnend is het verhaal 'Het eiland met de ratten', een vertaling van een Duitse impressie over het verblijf van de Duitse soldaten op het Forteiland. Meer dan tussen de regels door klinkt daarin de sfeer op van racisme en jodenhaat, als gesproken wordt over 'mijn prachtige lichaam' en het verbod om te zwemmen omdat het water 'bedorven zou zijn door de jodenlijken'.

Het is goed om terug te kijken. Niet om opnieuw te haten, maar om te proberen iets te begrijpen van een tijd die nooit meer terug mag keren.

A.Ph. Hertog
burgemeester van Velsen

Ten geleide

Ter gelegenheid van vijftig jaar bevrijding na de Tweede Wereldoorlog brengt de vereniging Historische Kring Velsen een boek uit over Velsen, een gemeente in oorlogstijd.

In het voorjaar van 1994 is binnen het bestuur van de nog jonge vereniging de wens geuit om in 1995 een publikatie te doen verschijnen over een periode uit de geschiedenis van Velsen, een donkere periode die zo ingrijpend is geweest voor het leven van de inwoners van deze gemeente.

Gezien de ligging van Velsen aan de kust en aan de monding van het Noordzeekanaal heeft de bezetter een groot deel van de gemeente veranderd in een vesting. Vele inwoners van IJmuiden, Velsen-Noord, Driehuis en Santpoort-Noord werden gedwongen te evacueren en anderen verhuisden om plaats te maken voor de evacués. Al spoedig in het eerste oorlogsjaar is voor de joodse inwoners de onderdrukking door de bezetters en door collaborateurs verhevigd en voor velen volgde deportatie naar vernietigingskampen.

Teneinde de verdediging van de *Festung IJmuiden* tegen geallieerde aanvallen vanuit zee mogelijk te maken is afbraak gelast van talloze woningen en gebouwen in grote delen van de gemeente. Bovendien hebben zware bombardementen van de geallieerde luchtmacht op strategische doelen van *Kriegsmarine* en *Wehrmacht* slachtoffers onder de burgerbevolking geëist en nog meer schade toegebracht aan de bebouwing.

Er zijn vele aspecten van de oorlogsperiode al eerder beschreven en nog te beschrijven. De auteurs en de redactie hebben getracht uit archieven, andere geschreven bronnen en door middel van interviews licht te werpen op een veelheid aan onderwerpen. De inhoud van het boek is in grote lijnen chronologisch van opbouw. Uitvoerige documentaire artikelen zijn gegroepeerd in een eerste deel, daarna volgen interviews en korte artikelen. Tenslotte is een aantal artikelen van journalistieke aard opgenomen. Het geheel is geïllustreerd met afbeeldingen en documenten, welke veelal niet eerder zijn gepubliceerd.

Het bestuur van de Historische Kring Velsen hoopt met deze uitgave een bijdrage te geven aan de vergroting van de kennis over een periode uit de geschiedenis van Velsen welke gekenschetst kan worden als een zwarte bladzijde. Dat heeft bij de vormgeving van het boek dan ook het karakter van het omslag bepaald: een zwartboek.

Moge het boek bijdragen aan een gepast herdenken en inspireren tot samenleven vanuit respect voor elkaar, nu en in de toekomst.

Velsen, 5 mei 1995

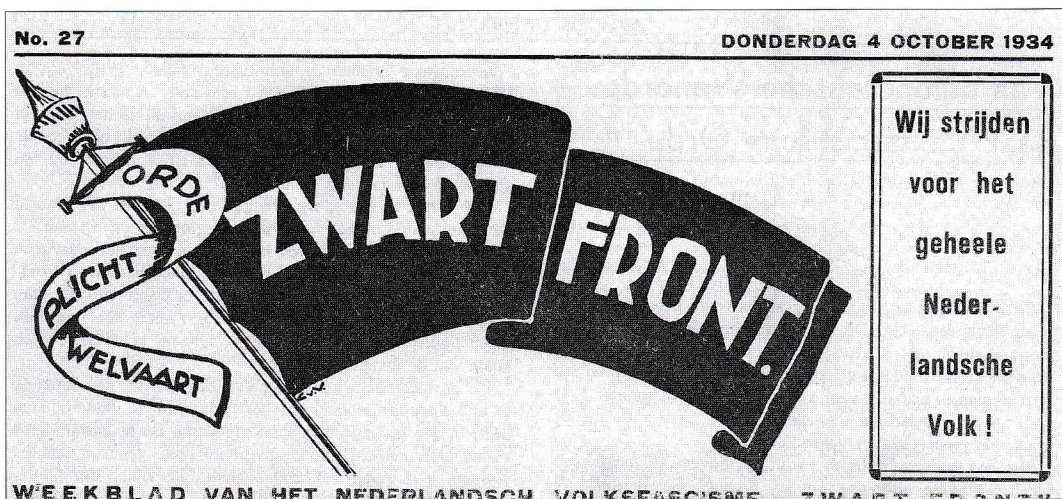
A. Brunekreef
erevoorzitter

G.E. Hartendorf
voorzitter

J.V. Suurmond
secretaris

Opkomst van het fascisme

De geschiedenis leert ons, dat de Nationaal-Socialistische Beweging (N.S.B.) voor de oorlog redelijk voet aan de grond kreeg, ook plaatselijk. Maar dat er in IJmuiden ook enige aanhang bestond voor de op 5 mei 1934 opgerichte agressief fascistische en fel antisemitische partij Nederlandsch Volksfascisme - Zwart Front van ene Arnold Meijer, naar voorbeeld van Mussolini's fascistische partij in Italië, was tot nu toe een vrijwel onbekend gegeven.

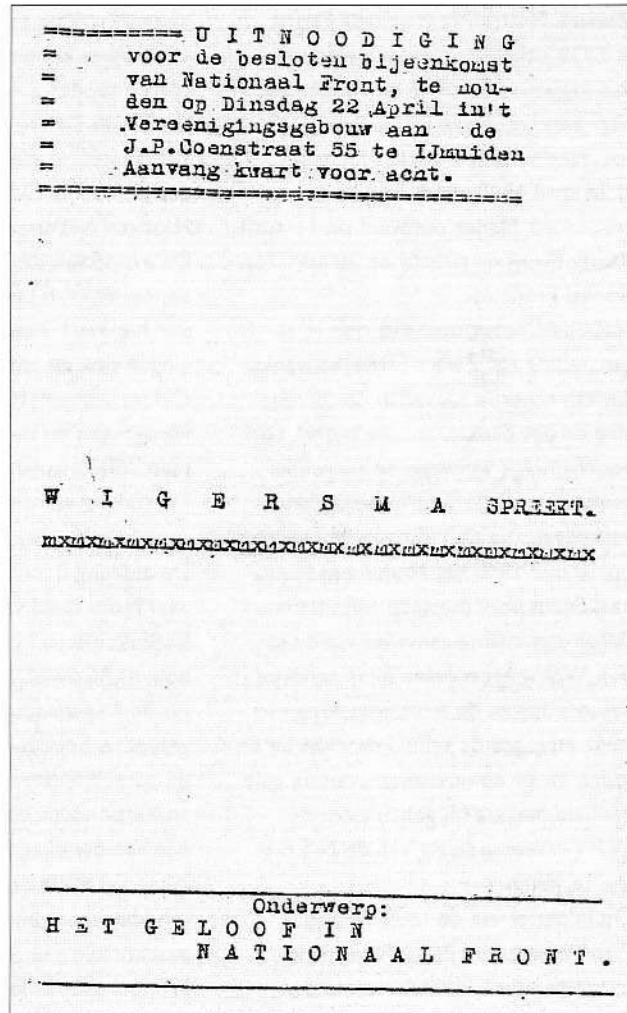

De oorzaak lag in het feit, dat Nederland en de omringende landen een zware economische crisis doormaakten. Vele Velsenaren moesten iedere cent omdraaien. Bij de papierfabriek van Van Gelder werd zelfs gesproken over loonsverlaging!

Kop van het weekblad
Zwart Front nr. 27,
d.d. 4 oktober 1934.

eind 1941 en de bevrijding in mei 1945 hebben er kennelijk toe geleid, dat de plaatselijke activiteiten van Zwart Front annex Nationaal Front in het vergeetboek zijn geraakt.

Meijer werd in 1947 voor zijn houding tijdens de februaristaking en zijn initiatief tot oprichting van een Nederlands Legioen in hoger beroep tot vier jaar gevangenisstraf met ontzetting uit beide kiesrechten voor tien jaar veroordeeld.

Uitnodiging van de afdeling IJmuiden-Velsen van Nationaal Front voor een besloten bijeenkomst op 22 april 1941.

Bronnen

Rijksarchief 's-Hertogenbosch: archieven van Zwart Front en Nationaal Front.
 Gemeentearchief Velsen: secretariaarchief, gedeelten 1925-1935 en 1936-1945, Pakettenarchief en pers- en fotodocumentatie.
 Informatie van L. van Grinsven te Velsbroek.

Pro Memorie

de N.S.B. in Velsen voor de oorlog

Ook voor de gemeente Velsen gold in 1935 wat voor grote delen van Nederland dreigde: het spook van het fascisme stak opeens fel de kop op. Het Duitse nationaal-socialisme en het Italiaanse fascisme, die model stonden voor soortgelijke groepen in geheel Europa, worden in Nederland tot voorbeeld genomen door een politieke groepering van sterk nationalistisch en anti-democratisch voelende elementen onder leiding van Anton Mussert en Cornelis van Geelkerken: de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland, de N.S.B.

De N.S.B. voor de oorlog - een korte schets

Op 14 december 1931 vond - in navolging van wat elders in Europa geschiedde - in Utrecht de oprichting plaats van de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland (de N.S.B.). Het initiatief hiertoe ging uit van ir. A(nton) A(driaan) Mussert en zijn vriend C(ornelis) van Geelkerken.

In januari 1932 verscheen een toelichting op het eind 1931 opgestelde partijprogramma. Hierin werd sterk benadrukt, dat de Beweging een 'Nederlandsche Beweging' was, 'die op geen enkele wijze in verbinding staat met buitenlandse bewegingen van dezelfde strekking'. De N.S.B. wilde behoren tot 'de nieuwe stroming die een einde wil maken aan de alom woedende economische burgeroorlog en die alle beschikbare krachten in het volk wil doen samenwerken in de corporatieve staat'.

De N.S.B. was in haar beginfase, tot ca. 1937, een fascistische, geen nationaal-socialistische (nazistische) beweging - hetgeen duidelijk blijkt uit haar

programma (waarin bij voorbeeld in deze periode geen sprake is van antisemitische uitlatingen). Na 1937 is duidelijk sprake van het snel opdringen van een 'volkse', nazistische factie met sterke pro-Duitse en antisemitische trekken, onder andere door de toenemende invloed van mr. M.M. Rost van Tonningen.

In het begin verliep de ledenwerving voor de Beweging stroef, zij bleef een lokaal-Utrechtse aangelegenheid. Aan het einde van 1932 kon zij haar duizendste lid inschrijven.

1933 werd een succesvol jaar, zeker nadat Hitler in Duitsland aan de macht was gekomen en Mussert in de 'grote' Nederlandse pers de aandacht op zich wist te vestigen. Einde van dat jaar telde de partij meer dan 20.000 leden. Ook in de daaropvolgende jaren nam het ledental sterk toe, culminerend vlak voor de voor de N.S.B. toch wel succesvol te noemen uitslag van de Statenverkiezingen in 1935: midden 1935 24.000 leden, begin 1936 52.000 leden.

In de loop van de periode 1937-1940 evolueerde de N.S.B. van een 'normaal-fascistische' partij naar een partij met steeds duidelijker en radicaler nationaal-socialistische trekken (toenevend anti-semitisme, sterke gerichtheid op Duitsland en de N.S.D.A.P.,

voorzitter van een andere buitenlandse politiek). De partij vervreemde zich meer en meer van de onder het Nederlandse volk gangbare overtuigingen. Haar aanhang liep sterk terug en de verkiezingen van 1937 en 1939 brachten haar grote verliezen toe. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was

duidelijk, dat de N.S.B. haar spel verloren had. Nog sterker zou zij dat bemerken toen in mei 1940 het politieke toneel volkomen gewijzigd werd.

De N.S.B. in Velsen tussen 1933 en 1940

Vrij kort na de oprichting van de N.S.B. moet het in IJmuiden tot een onderafdeling binnen de Kring Haarlem en omstreken van de partij zijn gekomen. In maart 1933 berichtte de (toenmalige) groepsleider F.J. Erenst aan het Algemeen Hoofdkwartier in Utrecht de samenstelling van het bestuur van deze onderafdeling: groepsleider Erenst, secretaris Kunst, penningmeester Kerkehoven en plaatsvervangend secretaris-penningmeester De Koning.

In mei 1933 telde deze groep ca. 200 leden.

De belangstelling voor de N.S.B. nam in Velsen sterk toe, getuige het grote aantal belangstellenden voor een toespraak van de leider Mussert in juli 1933 in de gemeente (meer dan 1.200 personen onder wie de burgemeester van Velsen) en het enthousiasme waarmee 1.000 aanwezigen in januari 1934

reageerden in Thalia op een toespraak van de toen in N.S.B.-kringen hooggevalueerde ds. G. van Duyl, hoofd van de afdeling Vorming.

Einde 1933 kreeg de onderafdeling groepsnummer 49 en werd de secretaris vervangen door A.C. de Kort.

In 1934 en 1935 is er sprake zoals elders in het land van een sterke groei van de aanhang. Dan wordt groep 49 Kring 15, Kring IJmuiden en telt zij midden 1935 ca. 750 aanhangers. Kring 15 omvatte IJmuiden (342 leden), Velsen-Driehuis-Santpoort (191 leden) en Beverwijk (117 leden). Daarnaast waren er 105 voorlopige leden en 23 donateurs (kennelijk lieden die ervoor terugdeinsden openlijk lid te worden - ambtenaren en winkeliers). De W(eer)A(fdeling) in IJmuiden telde 34 leden.

Einde 1935 vormde zich een nieuwe de IJmond-gemeenten omvattende Kring de Kring 15 Kennemerland waarvan P.C. de Kort kringleider werd. Het Kringhuis bevond zich aan de Kerkstraat 7 te IJmuiden.

Ook in Velsen mocht de N.S.B. zich verheugen over een succesrijke uitslag van de Statenverkiezingen in 1935 (hierover meer in de volgende paragraaf).

Vreemd genoeg nam de N.S.B. in Velsen niet deel aan de verkiezingen voor de gemeenteraad in 1935 en 1939. Vermoedelijk spelen hierbij de plaatselijke lijsten een rol. Het ontbreekt aan onderzoeken op dit terrein, zodat

het bij gissen moet blijven. In de jaren na 1936, toen er een lichte verbetering in de economische situatie ook in Velsen te bespeuren viel, het gevaar van het nazistische Duitsland beter onderkend werd en het anti-semitisme in de N.S.B. onderdeel van de overtuiging werd, verminderde ook in Velsen, net als elders in den lande, de aanhang van de N.S.B., ook al was dat procentueel gezien minder sterk dan over het gehele land. Deze tendentie werd nog versterkt door onderlinge ruzies binnen de kring, die leidde tot het uitreden van een groep van ca. 70 aanhangers onder leiding van de vroegere kringleider Tussenius.

Dreigde Velsen in 1935 een fascistisch bolwerk te worden?

Ook voor Velsen gold wat geconstateerd kon worden voor nagenoeg geheel Nederland bij de verkiezingen voor Provinciale Staten in 1935: het spook van het fascisme waarde ook hier rond, opvallend zelfs in bepaalde delen van de gemeente. De N.S.B. vormde in Velsen zeker op dat moment een bedreiging voor de 'gevestigde' partijen. Er zijn onvoldoende gegevens voorhanden over de samenstelling, sociaal-economisch en politiek, van de bevolking in de gemeente op het moment dat deze verkiezingen plaatsvonden om conclusies te trekken over de sterke aanhang van de nieuwe partij en de oorzaken daarvan - zoals dat bij voorbeeld door dr. G.A. Kooy ge-

In rustiger dagen (ca. 1935) broederlijk te zamen op de Velsers pont. Van links naar rechts ir. Anton Mussert, leider van de NSB, met twee IJmuiders NSB'ers Schoon en De Koning.

Voor 1937 exploiteerde de NSB gedurende enige jaren het voormalige gebouw Tivoli aan de IJmuidersstraatweg als nationaal-socialistisch bolwerk onder de benaming 'De Victorie'. Op 14 juni 1937 werd het gebouw in gebruik genomen door de Arbeidersbeweging 'Ons Huis'.

Voorzijde programma-boekje voor de 'grote' NSB-Landdag in Amsterdam, de 'oude' RAI op 30 maart 1935 aan de vooravond van de Staten-verkiezingen 1935...

schiedde voor Winterswijk in diens 'Het echec van een "volkse" beweging'. Wel mag worden aangenomen, dat ook hier - naast de grote visserijstakingen in de jaren dertig met hun economische gevolgen - de nog steeds aanhoudende crisis, de roep om een sterke man en een zekere afkeer van het democratisch besluitvormingsproces toenmaals een belangrijke rol hebben gespeeld om het met een andere, 'nieuwere' partij te proberen met op de achtergrond de overtuiging dat het in Italië en Duitsland onder de nieuwe leiding beter ging. Er zou een nader onderzoek moeten worden ingesteld wat bij voorbeeld de invloed van de visserijstakingen is geweest en welke rol reders, visserij en middenstanders hebben gespeeld in een ontwikkeling ter plaatse die neigde naar gehoor geven aan de fascistische lokroep. Hiernaast volgt de uitslag van de verkiezingen voor Provinciale Staten op 17 april 1935 in absolute aantallen en in procenten van de uitgebrachte stemmen per kiesbureau.

	stemmen	perc.
Velsen dorp	115	14
Driehuis	161	14
Santpoort	92	11,5
J.Gijzenvaart	90	8
Breesaapstraat	88	14,5
Visscherijschool	145	18,5
Heidestraat	83	6,5
Tasmanstraat	176	14
Eksterlaan	123	10
Wijkerstraat	95	8
Hadleystraat	173	15,5
Wijk aan Zeeërweg	154	15
Langev.straat	40	5
Casembrootstraat	71	7,5
Noorderl.	49	6
Kon.Will.huis	183	18
Engelm.weg	34	5
Fr. Netscherlaan	106	10
Bothastraat	98	3
Stationsweg	66	6
Kerkstraat	120	20
Plat.straat	6	7

In totaal werden er 2.325 stemmen op de N.S.B. uitgebracht, dat is 12% van de 19.650 geldige stemmen.

Landelijk werd 7,94% van de geldige stemmen uitgebracht op de N.S.B.

In mei 1937 werden er bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in Velsen 1.502 stemmen op de N.S.B. uitgebracht, dat is 7%; landelijk percentage 4,22%.

Bij de verkiezingen in april 1939 verkreeg de N.S.B. in Velsen 1.337 stemmen, dat is 6%. Landelijk stemde 3,89% op de N.S.B.

Nadere informatie staat in de bijlagen I en II:

Vergelijkend overzicht verkiezingsuitslagen gemeente Velsen 1933-1939 en de samenstelling van de gemeenteraad van Velsen 1935 en 1939.

En nu even gireeren op 120351 te IJmuiden

ZWARTE HEMDEN

met vaste hoord . . . f 2.50 met 2 losse hoorden f 3.25 voor Dames f 2.75

Koppels met schouderriem pracht kwaliteit f 1.60 en f 1.90

Dassen zwart met Oranje wit bleu streepje, de meest gedragen N.S.B.-das f 0.75

Zwart Rood Wollen Shawis f 0.90, 1.20, 1.46. **Winkeliers bij kwantiteit speciale prijzen** levering direct na ontvangst van postgiro 120351 of postwissel, Buitenk. + 20% fr. huis

JOH. DE WAARD, Heerenmodes, IJmuiden — Kanaalstraat 46-48 — Telefoon 4054

Vischhandel Frigo

IJmuiden

Steeds vaste prijzen

Telefoon 4741

Levering franco door geheel Nederland.

Engel Tol - IJmuiden

Versche Zeevischhandel

Telef. 6-12-uur 4421, namiddag 5670

Vraagt onze eerste

kwaliteit Zeevisch,

billijke prijzen.

...en daarin o.a. advertenties van IJmuider bedrijven die kennelijk klandizie roken.

Bijlage I

Vergelijkend overzicht verkiezingsuitslagen gemeente Velsen 1933-1939

Partij	Tweede Kamer 1933	Prov. Staten 1935	Gem.Raad 1935	Tweede Kamer 1937	Prov. Staten 1939	Gem. Raad 1939
RKSP	3.988	3.948	3.494	4.648	4.820	3.737
KDU/KDP	418	278	168	183	--	--
Oud-kath.	--	--	892	--	--	909
ARP	2.785	1.978	1.688	3.853	2.777	2.319
CHU	1.847	1.588	1.948	1.597	2.007	2.375
SGP	176	245	--	157	151	--
HGP	57	--	--	47	--	--
CDU	260	499	531	458	481	462
VB	702	578	644	448	878	968
VDB	1.581	1.556	935	1.563	2.545	2.176
SDAP	5.691	5.055	5.471	6.540	6.250	5.845
RS(A)P	646	441	182	109	290	70
CP(H)N	1.203	1.093	998	1.233	1.149	984
Troelstra	--	--	--	--	56	--
Neutr.k.	--	--	1.249	--	--	1.239
Zw.Fr.	--	--	--	52	--	--
NSB	--	2.325	--	1.502	1.337	--
NS(N)AP	--	--	--	3	--	--
CNA	--	--	--	8	--	--
NH	--	--	--	16	--	--
Stevens	--	--	430	--	--	--
RVAB	--	--	--	25	--	--
BTMP	--	--	--	5	--	--
MP	--	66	--	--	--	--
GB	--	--	79	--	--	--
Heeremans	--	--	--	--	--	1.458
totaal	19.354	19.650	18.709	22.447	22.741	22.532

Verklaring afkortingen:

— niet deelgenomen;

RKSP	Rooms-Katholieke Staats Partij
KDU	Katholiek Democratische Unie
KDP	Katholiek Democratische Partij
Oud-kath.	Oud-Katholieken
ARP	Anti-Revolutionaire Partij
CHU	Christelijk Historische Unie;
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
HGP	Hervormd Gereformeerde Staatspartij
CDU	Christelijk Democratische Unie
VB	Vrijheids Bond
VDB	Vrijzinnig Democratische Bond
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiders Partij
RS(A)P	Revolutionair-Socialistische (Arbeiders) Partij
CP(H)N	Communistische Partij (Holland) Nederland

Troelstra	Troelstra Beweging
Neutr.k.	Neutrale Kiesvereniging
Zw.Fr.	Nederlandsch Volksfascisme Zwart Front
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland
NS(N)AP	Nationaal-Socialistische (Nederlandse) Arbeiders Partij
CNA	Christelijk Nationale Actie
NH	Nationaal Herstel
Stevens	Lijst Stevens (plaatselijke groepering)
RVAB	Radicaal Verbond Algemeen Belang
BTMP	Nationale Boeren-, Tuinders- en Middenstands Partij
MP	Middenstands Partij
GB	Gemeenschappelijke Belangen (plaatselijke groepering)
Heeremans	Lijst Heeremans (plaatselijke groepering).

Bijlage II

Samenstelling
gemeenteraad
Velsen 1935 en
1939

partij	aantal zetels juni 1935	aantal zetels juni 1939
SDAP	9	8
RSAP	0	0
Stevens	0	-
ARP	3	3
KDP	0	-
RKSP	6	5
Vrijh.bond	1	1
Oud-kath.	1	1
CP(H)N	1	1
Neutr.kiesver.	2	1
CDU	0	0
VDB	1	2
CHU	3	3
Gem.bel.	0	-
Heeremans	-	2
totaalaantal zetels	27	27

Verklaring afkortingen:

–	niet deelgenomen
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiders Partij;
RSAP	Revolutionair-Socialistische Arbeiders Partij;
ARP	Anti-Revolutionaire Partij;
KDP	Katholiek Democratische Partij;
RKSP	Rooms-Katholieke Staats Partij;
Vrijh.bond	Vrijheids Bond;
Oud-kath.	Oud-Katholieken;
CP(H)N	Communistische Partij (Holland) Nederland;
Neutr.kiesver.	Neutrale Kiesvereniging;
CDU	Christelijk Democratische Unie;
VDB	Vrijzinnig Democratische Bond;
Gem.bel.	Gemeenschappelijke Belangen;
Heeremans	Lijst Heeremans

Bronnen

Plaatselijke en regionale dagbladen 1933-1939
Gemeentearchief Velsen; historische documentatie
Informaties en onderzoek A.J. de Loo, IJmuiden, en S.Rolle,
Velsen-Zuid
N.S.B.-mappen Paul N.J. Steenbakker, Alkmaar

Literatuur

Dunk, 1982: H.W. von der Dunk, *In de schaduwen van de depressie. De N.S.B. en de verkiezingen in de jaren dertig*, Alphen aan den Rijn 1982
IJmond, 1960: *De IJmond van streek tot stad. Een sociologisch onderzoek in een gebied van structuurverandering*, Haarlem 1960
Jong, 1969: L.de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel I, Voorspel*, Den Haag 1969
Jonge, 1968: dr. A.A. de Jonge, *Het Nationaal-Socialisme in Nederland. Voorgeschiedenis, ontstaan en ontwikkeling*, Den Haag, 1968
Kooy, 1982: G.A. Kooy, *Het echec van een 'volkse' beweging. Nazificatie en denazificatie in Nederland*, Utrecht 1982
Zwaan, 1984: J.Zwaan (red.), *De zwarte kameraden. Een geïllustreerde geschiedenis van de N.S.B.*, Weesp 1984

De mobilisatie '38-'40 en de meidagen van 1940

Bij het schetsen van de mobilisatie '38-'40 en de gebeurtenissen in de eerste oorlogsdagen in mei 1940 in Velsen ligt de nadruk op militaire zaken. Ook zal aandacht besteed worden aan de belevenissen van de manschappen van het twaalfde Regiment Infanterie (12 RI) die gedurende de mobilisatie in Velsen ondergebracht waren, maar in de meidagen naar Zuid-Holland moesten oprukken. Zij waren daar hard nodig als gevolg van het gevaar van Duitse parachutisten.

De Mobilisatie 1939-1940

Al tijdens de mobilisatie van 1914-1918 waren Nederlandse militairen in IJmuiden gelegerd vanwege het strategische belang van het Noordzeekanaal en de havens. Een zwaartepunt in de verdediging was het forteiland. Hier lag sinds eind maart 1938 opnieuw een vaste bezetting van manschappen van de Kust Artillerie. Ook later bleef het belang van IJmuiden als haven voorop staan.

Het belang van IJmuiden werd ook op het hoogste niveau onderkend. Tot tweemaal toe kreeg IJmuiden hoog bezoek. In februari 1940 kwam Z.K.H. prins Bernhard in verband met Marine-aangelegenheden en na de Duitse inval in Denemarken in april 1940 kwam de

Nederlandse opperbevelhebber generaal Winkelman op inspectiereis naar de Positie IJmuiden.

De volgorde van belangrijkheid van de Nederlandse havens was: IJmuiden, Hoek van Holland, Den Helder en Vlissingen.

Met name de afstand tot Duitsland en Frankrijk en de mogelijkheid van het tegelijkertijd afmeren van meer schepen tot ontschepping van militairen, zoals bij de invasie van Noorwegen was gebeurd, bepaalden deze volgorde. IJmuiden was daarnaast door de aanwezigheid van het sluizencomplex van essentieel belang. Een maatregel die in april 1939 genomen werd, was dat alle scheepvaart onderzocht werd op de aanwezigheid van vijandelijke troepen

Matrozen van de voormalige Jacob van Heemskerck geschaard rond een officier van de landmacht voor school A aan de Kerkstraat in IJmuiden.

malige pantserschip Hr. Ms. Jacob van Heemskerck als batterijschip met twee kanons van 24 cm in de Berghaven afgemeerd. Dit schip werd op 30 augustus 1939 omgedoopt tot Batterijschip IJmuiden. De nieuwe nog niet geheel afgebouwde Hr. Ms. Jacob van Heemskerck werd in de meidagen van 1940 via IJmuiden naar Engeland overgevoerd.

De mobilisatie voor de Tweede Wereldoorlog heeft van 29 augustus 1939 tot en met 9 mei 1940 geduurd. Hieróór is echter in de periode 27 september 1938 tot 28 augustus 1939 ook enkele malen in verband met internationale spanningen besloten tot voormobilisatie of B.O.-U.V. (Buitengewone Oproeping Uitwendige Veiligheid). Hierbij werden met name de grens- en kustbewakingstroepen en de Luchtvaartafdeling onder de wapenen geroepen. Aangezien IJmuiden als belangrijke havenplaats ook een grensplaats is, werden vanaf dat moment manschappen in IJmuiden gelegerd. Voor het eerst tijdens de Sudetencrisis van 27 september tot 5 oktober 1938 en vervolgens na de bezetting van Albanië door Italië van 7 tot 11 april 1939. De hierboven genoemde troepen bleven in dienst, want de spanningen hielden aan en kregen hun hoogtepunt in augustus na sluiting van de verdragen tussen respectievelijk Rusland en Duitsland en Polen en Engeland. Op 24 augustus kondigde Nederland de voormobilisatie af, waarna op 29 augustus de algemene mobilisatie volgde. Na de Duitse inval in Polen op 1 september volgde op 3 september de oorlogsverklaring door Engeland en Frankrijk aan Duitsland waarmee de Tweede Wereldoorlog een feit was geworden. Nederland trachtte neutraal te blijven (Zwaan 1979).

Uit de dagboeken van de commandant van het 12e Regiment Infanterie is een beeld te krijgen hoe de mobilisatie in haar werk ging. Het Regiment was voornamelijk opgebouwd uit mannen uit de noordelijke provincies. Ze waren op 29 september 1939 in Groningen (stad) opgeroepen voor de mobilisatie. Daar waren ze vier dagen in een mulo-school ondergebracht. Met de trein

ving de reis aan naar Utrecht, waar werd uitgestapt en verder gemarcheerd. Via Kockengen, waar twee dagen in een boerenschuur in het stro gebivakkeerd werd, arriveerden de troepen via Nieuwersluis op een zondagochtend per trein in een door onweer geteisterd Velsen. Het vervoer per trein was zeker geen luxe: *als kuddedieren werden we uitgeladen* (brief R.F. de Boer).

De gemobiliseerde soldaten en onderofficieren werden in diverse scholen in Velsen ondergebracht, bijvoorbeeld:

- IJmuiden: Marnixschool, Comité-school (uit een krantartikel van 18 mei 1940 blijkt, dat in deze school rond deze datum de lessen al weer waren hervat), school K; in school D aan de Heidestraat in IJmuiden lagen mannen van de mitrailleurcompagnie van het 12e RI (M.C.-III-12 RI).
- Velsen-Noord: school G;
- Oud-Velsen: kleuterschool bij de kerk;
- Santpoort: De School met de Bijbel. Hier was de gymzaal in gebruik (Hartendorf 1988, blz. 49). Uit het dagboek van de C-12 RI blijkt dat in deze school tot 7 mei de staf van 12 RI lag. Vlak voor het begin van de strijd werd het regimentsbureau verhuisd naar Anna van Saksenlaan 8 te Santpoort.

De officieren werden over het algemeen bij burgers ingekwartierd. Ook werden veel huizen en stallen in Santpoort gevorderd voor het onderbrengen van de paarden, wagens en kanonnen van I-III-6 RA. Ook het 6e Regiment Artillerie was net als 12 RI onderdeel van het 1e Legerkorps en als reserve in West-Nederland ondergebracht

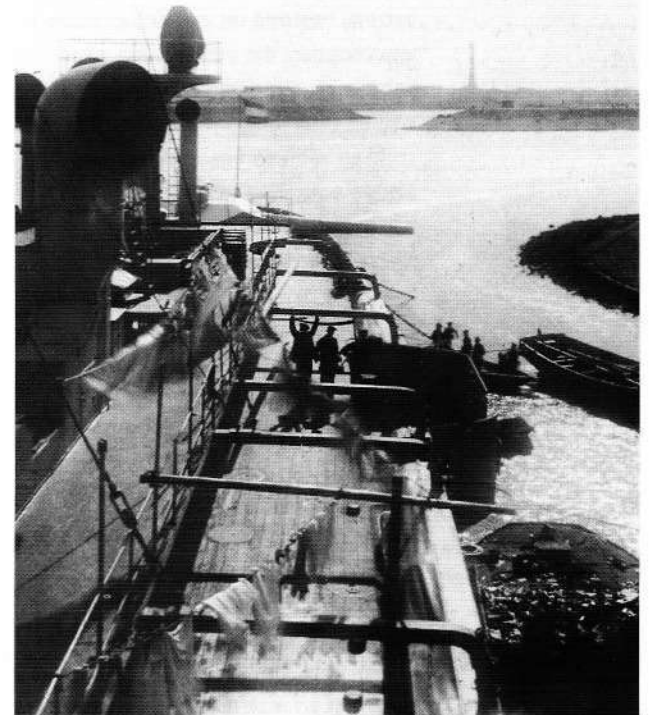

Verder werden ook gemobiliseerden ondergebracht in de leegstaande buitenplaatsen als Beeckestijn. In Beeckestijn lag I-III-12 RI (interview R. Tooms). Van het verblijf in Beeckestijn zijn foto's gemaakt door de Haagse fotograaf Van Rimmerswal, die als soldaat in het hoofdgebouw was ondergebracht.

Ook Waterland is kort in gebruik geweest. Hier was in de stalgebouwen direct na aankomst in Velsen 3-III-12 RI

Burgemeester Kwint inspecteert de K.A. in de Torenstraat te Velsen-Dorp, dit ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het regiment.

Gezicht op het dek van het Batterijschip IJmuiden in de Bergingshaven.

Op het station Groningen, de verzamelaars van 12 RI, ontstonden dramatische tafereelen bij het afscheid van de voor de mobilisatie opgeroepen militairen en hun dierbaren (Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem).

gelegerd. Maar als gevolg van brandgevaar en de nauwe ingangen werd al na enkele dagen uitgeweken naar school K. (Van der Laan 1958, blz. 3).

Ook in Santpoort-Zuid onder andere in en bij hotel Velserend en Spaarnberg verbleven troepen. Hier betrof het manschappen van 12 Bt.6veld, ingedeeld bij 12 RI. Deze Batterij stond onder bevel van res. 1e luitenant M.J.F. Dekker. Het geschut van deze batterij bestond uit ca. 80 jaar oude vuurmonden, die een tweede leven kenden als anti-tankgeschut! Helaas was er geen mogelijkheid meer de stukken van een beschermende plaat aan de voorzijde te voorzien, ten einde het bedienend personeel te beschermen tegen vijandelijk vuur. De batterij heeft o.a. dienst gedaan op 2 december 1939 bij een beëdiging van vier luitenanten op het weiland van boer Smit aan de Middenduinerweg (Stürm 1940a, blz. 1; Dijkstra 1987, blz. 8-9). Hier hebben de manschappen van de batterij de commandant van 12 RI overste Stürm (C.12 RI) een loer gedraaid. De overste zou namelijk de plechtigheid te paard afwerken. Helaas bleek het door de batterij geleverde rijdier door nog onopgehelderde oorzaak niet zo mak en wierp het de over-

ste steeds van zijn rug. De officier moest het toen verder te voet afhandelen.

Deze eenheid is ook op 10 mei 1940 naar Zuid-Holland afgereisd. Hiervoor werden o.a. in Santpoort en Driehuis paarden en auto's gevorderd. Uiteindelijk is een sectie (twee stukken geschut) in het pantserafweerfront bij Delft opgenomen. De andere sectie is in Haarlem gebleven, hiervan was een stuk onbruikbaar door het ontbreken van de sluitschroef, die overigens gedurende de gehele mobilisatie afwezig was. Korporaal Dijkstra, oorspronkelijk van III-4 RVA, heeft gedurende de mobilisatie regelmatig een verzoek tot levering van het ontbrekende onderdeel ingediend, hetgeen niet mocht baten. Deze korporaal woonde dichtbij. Hij had aan de Waterlandweg in Driehuis een woning gevonden voor zijn gezin (Dijkstra 1987).

Gedurende de mobilisatie werden regelmatig de verloven ingetrokken, voor het eerst gebeurde dit al tussen 10 en 21 november 1939. Toch vonden ook feestelijke gebeurtenissen plaats zoals een schaatswedstrijd op 5 januari 1940 en het 120-jarig bestaan van 12 RI op 9 januari 1940. Een zeer heuglijke gebeurtenis was het defilé voor H.M. koningin Wilhelmina aan het eind van de Zeeweg te Bloemendaal. Het was aan-

vankelijk goed weer, waardoor overste Stürm besloot zonder overjas uit te laten rukken. Helaas begon het om 11.00 uur te regenen, wat tot ca. 17.00 uur bleef doorgaan (Stürm 1940a, blz. 2) *Schoenen vol water en totaal doorweekt. Wilhelmina onder een grote paraplu, maar goed dat ze niet gehoord heeft wat er gezegd is* (brief J.Hoevens). De volgende dag gelastte overste Stürm (C.12 RI) voor iedereen "binnendienst" om de kleding te doen drogen. De meeste dienstplichtigen waren namelijk niet in bezit van zogenaamde "tweede kleding" (Stürm 1940a, blz. 2).

De verdediging van Nederland was gebaseerd op de verdediging van de vesting Holland. De belangrijkste stellingen waren de Afsluitdijk, de Vallei-Eemstelling (de Grebbelinie) en de Peel-Raamstelling. In het westen van het land lag binnen de vesting Holland het eerste legerkorps als reserve-eenheid. Om de neutraliteit te handhaven was ook een verdedigingslinie langs de kust aangelegd. Deze linie was alleen een teken richting Duitsland, dat Nederland niet met Engeland en Frankrijk heulde. De kust was op sterkte gebracht en zeker niet onderbemand.

In 1939 volgden de Algemeene Bekendmakingen Nr. 2 en 3 van de commandant van de Vesting Holland, res.

RIJKSTELEGRAAF						
VERKORTINGEN VOOR BIJTAALDE DIENSTAAUWLIJZINGEN						
D = Dinsdag	FC = Keuzegring Ont.	GP = Post Restant				
RP = Antwoord betaald		MP = Eigenhandig				
x (bedrag)	TC = Collifommering	LX = Gekantelings				
XP = Bode betaald	TA = Telegraf restant	RM = Overruiming				
N = TOTAAL. HET RIJK VERGEEFT GEEN SCHAKE, VERGEEFT NIET EN HET ONBESLISSEDE. NA 1939, DE VERDELING OP DE VERDELING EN DE OFFICIE VAN HET VERDELING.						
TELEGRAM						
NAMEN VAN DE RANTOREN VAN:	TELEGRAM	AANTAL	TID VAN (1) AANREIKING,	REINTYANT	DIENT.	OPGEGEVEN
(1) AFZENDING, (2) BESTEMMING	NUMMER	VERZEND	DAG MAAND JAAR	VED EN WEL.	BIJ VOORBEELT	DOOR
1. <i>Gravenhage</i>	001	2/26	28/9-1938	05.00		
2. <i>VELSEN</i>				05.30		
<i>Regerings</i>						
<i>Oproepingstelegram buitengewone oproeping.</i>						
<i>uitwendige veiligheid personeel aangeworven voor</i>						
<i>buitengewone oproeping - uitwendige veiligheid</i>						
<i>met spoed optekenen</i>						
<i>Minister van Defensie</i>						
<i>van Dijk</i>						
DRAAD OF TOESTEL-NUMMER:	VERZEND UW TELEGRAMMEN VIA „HOLLAND RADIO“					MODEL T 17* L 1677 '33
						NADRIJKS VERBODEN

Telegram van de Minister van Defensie Van Dijk aan het gemeentebestuur van Velsen van 28 september 1938. Hierin wordt de eerste Buitengewone Oproeping-Uitwendige Veiligheid (B.O.-U.V.) aangekondigd.

Tot enige onrust komt het rond 22.30 uur op 13 april 1940. Over de telefoon kwam de boodschap: "Geval W.B., uur U=22.30. Grootste spoed". Bij navraag door overste Stürm (C.12 RI) werd medegedeeld, dat het geen oefening, maar het "geval W.B". was. Het hele regiment nam de alarmopstellingen in en het hoofdkwartier werd uit Santpoort verplaatst naar Duin en Daalsheweg 17 in Bloemendaal. 's Morgens om half acht werd het alarm opgeheven en konden de troepen terug naar de kantonnementen. Twee dagen later kreeg de overste te horen dat de dienstplichtigen meegedeeld moest worden dat het geen oefening had getroffen maar wel degelijk "werkelijkheid" was geweest (Stürm 1940a, blz. 3).

Op 3 mei 1940 vond een defilé van de alhier in garnizoen liggende militairen plaats. 's Avonds gevolgd door een taptoe op de Min. Lelylaan in Velsen-Zuid. Waarschijnlijk betreft het hier alleen de in de Positie IJmuiden gelegerde militairen en niet die van III-12 RI, al speelde het zich wel af op de bataljonsalarmplaats van deze eenheid.

Gedurende al die maanden waarin veel mannen ver van huis waren, werden vele contacten gelegd met de bevolking van Velsen. Sommige gezinnen traden op als een tweede thuis. De soldaten Tooms en Hoevens van I-III-12 RI gelegerd in Beeckestijn kwamen regelmatig bij de familie Van de Wel aan de

Rijksweg in Santpoort over de vloer. Het contact was gelegd toen beide heren met de tandem naar Bergen wilden. De tandem was gehuurd van de buurman van de familie van de Wel, die fietsenmaker was. Er zat echter geen fietsplaatje op. Van de genoemde familie konden ze deze lenen. Mevrouw Van de Wel was waarschijnlijk zo op de heren gesteld, dat ze de volgende dag op Beeckestijn kwam vragen of ze nog eens langs wilden komen. Ze waren niet aanwezig, dus kregen ze de boodschap door van hun maten. Mevrouw Van de Wel was oorspronkelijk afkomstig uit Stadskanaal. Dit zal het contact zeker bevorderd hebben met de grotendeels uit Groningers bestaande eenheid op Beeckestijn. (interview R. Tooms; brief J. Hoevens).

Tijdens de strenge winter van 1939 op 1940, waarbij de kolenaanvoer stokte en de soldaten op Beeckestijn planken en latjes van de zolder van Beeckestijn sloopten om de kachel brandende te houden, lag ook de vijver dicht in de tuin van Beeckestijn. Bij een wandeltocht liepen de soldaten Tooms en Hoevens over het ijs van de vijver, waarbij Hoevens opmerkte dat zich onder het ijs dikke karpers bevonden. Tooms haalde hierop snel een pikhouweel en een net, waarna ze enkele vissen vingen. Aangekomen in het hoofgebouw zei res. Ie luitenant G.O. Terpstra direct, dat hij ze wel wilde bakken. Hij ging een grote pan halen bij de familie bij wie hij was ingekwar-

Nederlandse militairen ingekwartierd in Gebouw v. Chr. Belangen, dorp Velsen (coll. S.Luttik, Velsen-Noord).

tierd, waarna het bakken gebeurde op het kachelkje in de eetzaal op de eerste verdieping. De mannen en hun officier genoten daarna van de tractatie. De enige die woedend was, was de bewoner van het zuidelijke koetshuis van Beeckestijn. Hij kon de roof van de vissen niet waarderen (interview R. Tooms).

Ook werden vanuit de burgerbevolking initiatieven genomen om het de militairen zo aangenaam mogelijk te maken. In de Positie IJmuiden werd een oproep gedaan ten behoeve van de ontwikkeling en ontspanning van de soldaten. In Velsen-Noord werd de actie *vraagt een militair op de thee* gestart. Het damescomité van Beverwijk ging zelfs over tot het breien van bivakmutsen in grijsgroene wol.

De dienst voor I-III-12 RI op Beeckestijn stelde niet veel voor: *we kregen wat theorie, we marcheerden naar Assendelft, verder veel vrij, corveediensten, ledere kamer moest zelf de kamer netjes houden* (brief R.F. de Boer).

Oefeningen werden gehouden in de duinen, waar af en toe met losse flodders kon worden geschoten. Ook lag in het duin een schietbaan waar met scherp geoefend werd (interview R. Tooms).

Militairen van 12 RI bezig met onderhoud van een pag bij garage Koster in Santpoort-Noord. De linker soldaat heeft wachtdienst.

Toch had het leven op Beeckestijn ook nog zijn ongemakken. Zo werd aanvankelijk op los stro geslapen, waarna later een soort kisten getimmerd werden waarin strozakken werden gelegd als bedden. Bovendien moesten de manschappen zich buiten wassen. *Douchen daar deden we niet aan. We liepen wel lang in hetzelfde hempie. We waren niet reukloos, maar dat was voor allen gelijk. De eerste weken waren er ook geen toiletten. Ieder kon in 't bos terecht. Eenig comfort kregen we door de provisorische W.C. Van de achterkant open en geen deuren, 't was een open deur zit. Menig spreuk verscheen op de tusschenschotten: "Door wind en stormvlagen zijn deur en vensters stukgeslagen. Nu zit ik hier voor het open front te schijten als een hond"* (brief R.F. de Boer).

Vanaf 7 mei verkeerden de troepen in de Positie IJmuiden in hoge mate van paraatheid. Alle verloven waren ingetrokken na ontvangst van het telexbe-

richt 0507-1500 van de opperbevelhebber van Land- en Zee-macht generaal H. Winkelman (O.L.Z.). Gedurende deze dagen werden vanaf twee uur voor zonsopgang de alarmstellingen ingenomen. De situatie verscherpte toen op 9 mei om 18.00 uur de eerste graad van paraatheid voor de grenzen en de kust werd bevolen. Daarna kwam het telefonische bericht, dat de volgende dag bij het dagworden algehele paraatheid bevolen was. De donkere wolken pakten zich nu werkelijk samen boven Nederland.

De onderkomens van 18 Bt.Lu.A. in de Rambonnetstraat met onder andere het wachtlokaal. Op de stoep het wachthuisje met gewapende wachtpost en een geparkeerde legermotor.

De Meidagen van 1940

De strijd op het land die in deze meidagen zou lostbarsten, vond niet op Velsens grondgebied plaats, wel werd strijd geleverd in de lucht en op het water. Strijd wil zeggen een directe confrontatie met de tegenstander van dat moment. De gecombineerde acties van Nederlanders en Engelsen in het kader van de vernielingen zijn uiteraard ook te zien in het licht van het strijdgebeuren.

Vrijwel alle gevechtsrapporten over de gebeurtenissen in de Positie IJmuiden zijn, volgens voorschrift, vernietigd na de capitulatie. Hiermee zijn vele historische details helaas verloren gegaan. Wel zijn de rapporten van 12 RI bewaard gebleven.

10 MEI 1940

De eerste die gewekt werd, was de Commandant van de Positie IJmuiden kapitein-luitenant ter zee C. Hellingman (C.P.IJ.) in zijn commandopost op het fort. Direct na het telefoongesprek in de koepel van het fort waarschuwde hij de troepen in het fort en de kustartillerie. Vrij snel verzamelden de commandanten zich. De fortcommandant en de commandant van de K.A. hadden ook hun commandopost op het fort. Toen bleek uit een telex dat de O.L.Z. algemeene alarmstel-

Het vuurleidingstoestel onder leiding van sergeant Kalsbeek gefotografeerd samen met het bedienend personeel van 18 Bt.Lu.A. De derde van links is dienstplichtig soldaat Henk D. Wilke (1917-1987) uit Amsterdam. Interessant is dat links twee soldaten het nieuwe proefmodel uniform dragen met een liggende kraag. Het mouwembleem van de man tweede van rechts geeft aan dat hij vakbekwaam vuurleidingstoestelbedienende was.

ling gelast had. Dit was niet de eerste keer, vandaar dat de stemming niet pessimistisch was, er werden zelfs grapjes gemaakt. Bij het horen van vliegtuigen was de eerste gedachte: *nu zal het wel snel afgelopen zijn, want nu is er tenminste vliegverkenning.* Het waren echter mijnen afwerpende Duitsers. Het was duidelijk: *Nederland is nu ook in den oorlog* (Van Hamel 1940, blz. 2). De mannen op het fort zouden de komende dagen doorlopend wachtlopen en per etmaal slechts twee à vier uur slapen (M.R. 1940, blz. 1). Hellingman gaf tevens bevel aan overste J.P.J.G. van Blarkom (C.42 RI) de troepen onder zijn bevel gereed te maken en de alarmopstelling in te nemen.

Deze troepen en stellingen waren:

- C.-10 G.B. op het Hoogovensterrein
- 1-10 G.B. het terrein ten zuiden van het Buitenkanaal, terreinjeugdherberg (min 1 sectie)
- 1-10 G.B. 1 sectie op het Fort
- 2-10 G.B. ten noorden van het Noordzeekanaal van Wijk aan Zee tot de slakkenberg bij de Hoogovens
- C.-42 RI te IJmuiden-Oost
- 1-III-42 RI Hoogovensterrein
- 2-III-42 RI sluizencomplex

3-III-42 RI reserve, gelegerd ten zuiden van het Noordzeekanaal in de Tasmanschool in IJmuiden.

De opstelling van de zware infanteriewapens van deze eenheden is niet meer nauwkeurig bekend. Wel is duidelijk, dat de zware mitrailleurs en het pantserafweergeschut (pag) de vaarwateren bestreken vanuit een opstelling op de westelijke uiteinden van de sluiseilanden (Nierstrasz 1961, blz. 8).

Op 8 mei werden twee Dep. Cn. Bew. Tr. ter beschikking van de C.P.IJ gesteld. Van 12 Dep.C.Bew.Tr. bewaakte een sectie het telefoonkantoor in Wijk aan Zee, een tweede sectie dat van Beverwijk. Van 7 Dep. C. Bew. Tr. bewaakte een sectie het radiostation in IJmuiden en een tweede bewaakte het gebouw van de PEN (Nierstrasz 1961, blz. 8).

Een van de voornaamste taken van deze dag en de komende dagen voor deze troepen was het nauwkeurig bepalen van de plaatsen waar magnetische mijnen in de wateren werden afgeworpen. Verder werden patrouilles uitgestuurd naar aanleiding van meldingen over parachutisten en lichtsignalen. Het luchtgevaar leverde ook het eerste

slachtoffer: een soldaat van 10 G.B. raakte gewond in de duinen (Engelen z.j., blz. 1).

Al om 02.00 uur vlogen laagvliegende Duitse bommenwerpers over de kust. Een uur later kwamen ze terug in de richting van de vliegvelden Schiphol en

Bergen. Ze waren aanvankelijk over de noordelijke provincies en de kop van Noord-Holland gekomen richting Engeland, maar bogen boven de Noordzee richting Nederlandse kust. Hoogstwaarschijnlijk is hiermee een groot deel van de Velsense bevolking gewekt door het oorlogsbedrijf.

Opstelling van troepen in de Beekvlietstraat te Santpoort-Noord. Soldaten van 1-III-6 RA houden de paarden met munitiewagens en geschut in toom. De foto is gedateerd april 1940, en is mogelijk genomen tijdens de alarmoefening.

Opstelling van troepen op de Hagelingerweg te Santpoort-Noord. Net als de foto van de Beekvlietstraat dateert ook deze foto van april 1940.

Om 03.00 uur werd de luchtafweer gewekt en de batterij gevechtvaardig gemaakt. *Even later werd gezien dat het licht in de Infanterieverblijven werd aangestoken en hoorde men dat de militairen met trompetsignalen werden gewekt* (Cornegoor 1988, blz. 14).

Ongeveer om 04.00 uur begonnen de vijandelikheden door het afwerpen van magnetische mijnen aan parachutes in de buitenhaven door drie Heinkel He 115 (tweemotorige drijvervliegtuigen). De toestellen waren moeilijk te bestoken daar ze zeer laag vlogen en de buitenste duinenrij in de weg lag. Er werd vrijwel direct actie ondernomen de mijnen te markeren en te ruimen (Walma van der Molen 1940, blz. 1). De vliegtuigen die niet aanvielen, bleven zo hoog vliegen, dat het afweervuur hen niet bereikte (M.R. 1940, blz. 1). Bij een tweede aanval lukte het de luchtafweer, met name 152 Bt. Lu.A. en de luchtafweer van het Batterijschip IJmuiden (Marine 1953, blz. 15), echter wel een tegenstander te raken toen deze optrok boven de semaphore en IJmuiden. Het toestel zou nabij Castricum in zee zijn gestort (Hellingman 1940, blz. 1). Na de eerste aanval op IJmuiden zou de batterij van 18 Bt.Lu.A. deze morgen tweemaal aangevallen worden door een Junkers Ju 87 Stuka, die bommen afwierp en de stelling met de boordwapens beschoot (Schmidt 1940a, blz. 7). Er werden geen verliezen geleden door de aanwezigheid van voldoende dekking. Deze batterij was nagenoeg de enige in de Lvd.Kr. Amsterdam die voor 10 mei 1940 met een dergelijke voorziening ter bescherming van het personeel was uitgerust. De batterij had echter wel te kampen met storing van het geschut als gevolg van stuifzand (Molenaar 1970, blz. 568-569).

Op deze dag zijn vliegtuigen van de Aéronavale (de Franse Marine luchtvaartdienst) boven Velsen in actie geweest. Vanuit Duinkerken voerde de vlucht van een patrouille Latécoère 298 (eenmotorige drijvervliegtuigen) vergezeld van enkele Potez 631 (tweemotorige jagers) naar Walcheren voor verkenning van de Scheldemonding. Een van de jagers vloog door naar

IJmuiden alwaar een Duitse Junkers Ju 52 (driemotorig transport-vliegtuig) werd neergeschoten. Ondanks schade aan het Franse toestel wist het toch thuis te komen, waar het een warm onthaal kreeg vanwege het feit dat het de eerste overwinning van de Aéronavale had gescoord (Schoenmaker/Postma 1985, blz. 75).

Vanaf vroeg op de dag is het hele politiekorps geconsigneerd en zowel de dag- als de nachtdienst in functie. Om 02.35 uur gaf het bureau van de C.P.IJ. door, dat algehele verduistering was ingetreden. Na regeringsopdracht werden ca. 125 mannelijke Rijksduitsers, tussen 16 en 65 jaar, gearresteerd en bewaakt in de ulo aan het Tiberiusplein. Om 05.35 uur verzoekt C.P.IJ. tevens gevaarlijke Nederlanders, vooral N.S.B.'ers (ca. 25) op te pakken. Zij werden afgevoerd naar Hoorn. Er zijn tal van meldingen van lichtkogels en signalen: *onderzoeken worden ingesteld*.

Tegen 18.00 uur legde de Engelse destroyer D77 (H.M.S. Whitshed) aan. Het schip was even tevoren aangevallen waarbij zes man overboord waren geslagen. Van de 16 gewonden overleed er later een in het ziekenhuis als gevolg van een ernstige buikwond (Hellingman 1940, blz. 1). De Whitshed had een 121 man sterke demolition party

aan boord, welke debarkeerde. De party en zeven officieren stonden onder bevel van Commander M.G. Goode-nough (Royal Navy) en werden ondergebracht in gebouw Nereus in de Middenhavenstraat. Zij waren voornamelijk marinepersoneel, die de opdracht hadden de haven van IJmuiden onbruikbaar te maken. Als hoofdkwartier voor de Engelsen zou het hotel Augusta dienst doen. Ongeveer 40 man Engels landmacht personeel reisde per trein direct door naar Amsterdam met als opdracht het vernietigen van de olievoorraden. Het zenden van de party was een Engels initiatief, dat als veiligheidsmaatregel bedoeld was. Dergelijke ploegen zijn ook, zonder direct verzoek van Nederlandse zijde, naar Hoek van Holland en Vlissingen gezonden (Nierstrasz 1961, blz. 10).

De soldaten Tooms en Hoevens van I-III-12 RI op Beeckestijn, in de tuin achter het hoofgebouw.

Voorblad van de IJmuider Courant van 10 mei 1940.

De JAARGANG No. 160

IJmuider Courant

DAGBLAD VOOR VELSEN, IJMUIDEN, SANTPOORT EN OMSTREKEN

Verschijnt dagelijks, behalve op Zon- en Feestdagen

Directie: P. W. PEERHOOD EN ROBERT PEERHOOD Hoofdredacteur: ROBERT PEERHOOD

VRIJDAG 10 MEI 1940

Abonnementen per week f 1,125, per maand f 5,25, per 3 maanden f 15,6, franco per post f 1,25 per kwartaal losse nummers 3 cent per ex. Advertenties: 1/8 regel f 2,6, elke regel meer f 1,1. Bij abonnementen belangrijke korting. Ingezonden mededeelingen dubbele prijs. Advertenties van Vraag en Aanbod 1/8 regel f 0,25, elke regel meer f 1,1.

Ons land en België met Duitschland in oorlog

Duitschland valt ons aan Nederland staat pal

Luistert naar uw Koningin en Regeering!
Doet uw plicht!
Blijft moedig en kalm.
Wij zijn en blijven Nederlanders!

Vandaag hebben het Duitse leger en de Duitse luchtmacht Nederland overvallen. Dit is geschied zonder de geringste waarschuwing. In Haar Procramme heeft Hare Majestät de Koningin Haar vernemen! protest tegen deze vreselijke schending van de goede trouw en aansluiting van wat laatste beschikbare strikt bereikbaar is, uitgeproclameerd. Zij heeft aan bevel op ons allen gedaan om onze plicht te doen, evenals hier dat dit beveloeping indruk heeft gemaakt en dat er op schitterende wijze gezet aan is en nu worden gegeven. Wij hebben nu al onze moed en

Onverwachte aanval hedennacht begonnen

Proclamatie van H.M. de Koningin

Hedennacht zijn Duitse troepen onze grens overgetrokken en hebben Duitse vliegtuigen een aanval gedaan op onze vliegvelden. Het Algemeen Hoofdkwartier deelde ons daaromtrent hedenochtend om 5.15 het volgende mede:

Geallieerden verlenen ons steun

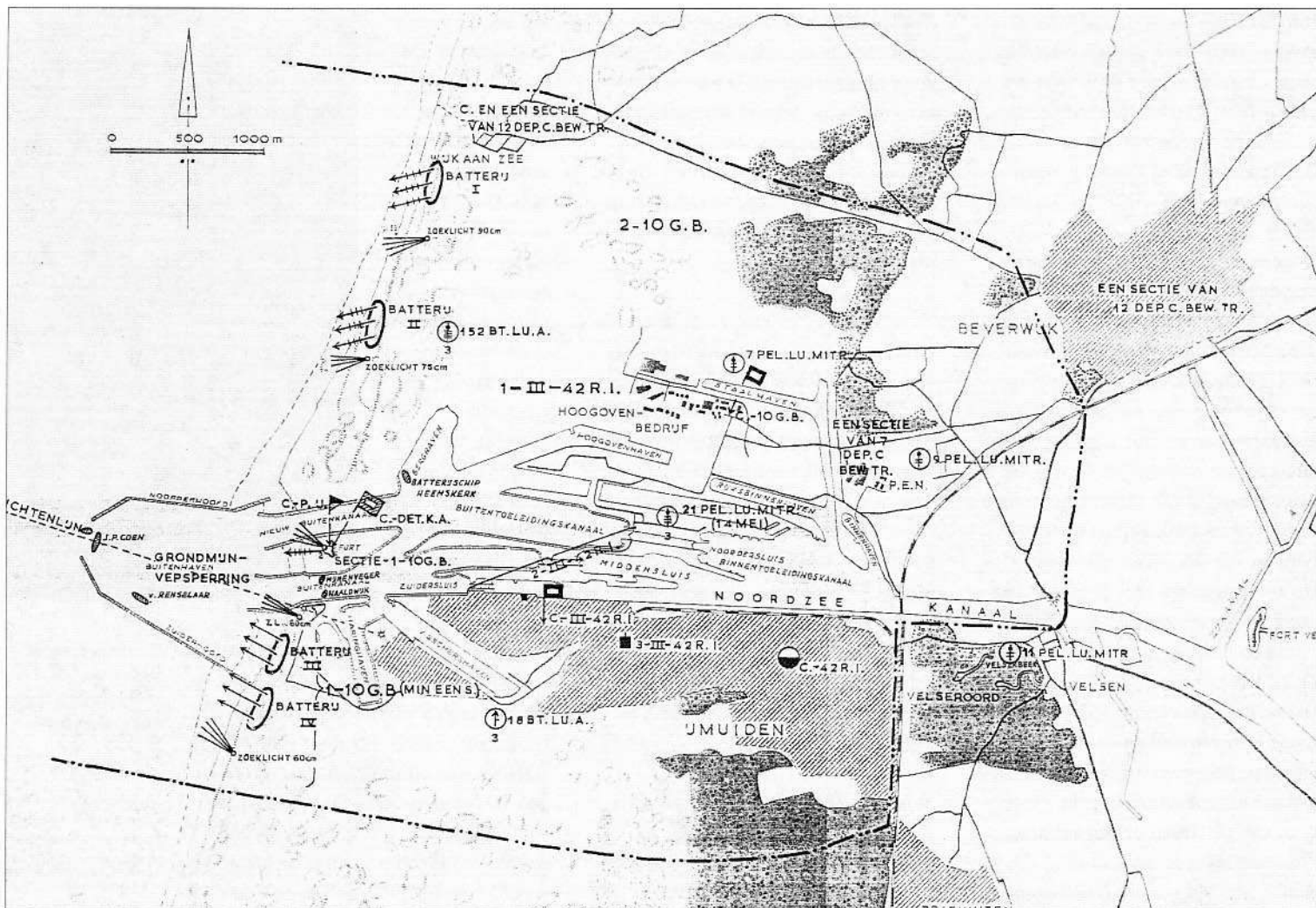
Het legerbestuur van het Nederlandse opperbevel dat om 8.37 uur werd uitgegeven luidt:
Duitse troepen hebben hedenochtend de Nederlandse grens overschreden en zijn in aanraking met onze grenstroepen. Onze grenstroepen volbrengen de hun opgedragen taak. Zij zijn er in geslaagd de bevoind verminderingen tot uitvoering te brengen. De troepen van Maas en Rijn zijn door het vernield. Slechts ten Oosten van Arnhem, op een vijftiental km. van de Nederlandse-Duitse grens zijn de Duitsers tot de hiel opgetukt. In het binnenland zijn door veldmachtige vliegtuigen landingsoperaties gedaan en op enkele plaatsen parachutesnelen neergelaten en vastgehouden.
De landingsoperaties zijn deels mislukt. De parachutes, die voor een deel in Nederlandse uniformen gekleed waren — zijn ongeschikt en worden vernietigd.
Bovendien verschillende steden hebben Duitse vliegtuigen sprookjesachtig uitgeweid, die daarbij mededeelingen en tolle bedreigingen tegen de burgerbevolking bezetten. Het opperbevel waarschuwt het gehele Nederlandse volk geen geluid te maken aan dergelijke uitslagen die slechts ten doel hebben verwarren in de steden.
Nederlanders, weest nu uitland op de standvastheid, waarmede de Nederlandse weermacht — samenveerd en handt door de daden en woorden van onze Koningin — onze Nederlandse bodem verdedigt.

’s-GRAVENHAGE, 10 MEI.

Mijn Volk,

Nadat ons land met ongevallige nauwgezetheid al deze maanden een stijge neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in den afgelopen nacht door de Duitse weermacht onder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied ge-

CITY TAX

Kaart van de Positie IJmuiden met de opstelling van de troepen. Op de kaart ontbreken de eenheden van 12 RI (Nierstrasz 1961, schetskaart nr. 2).

Wachtpost op het Hoogovensterrein. Op het hoofd draagt hij de toen al verouderde helm M16 (coll. P.N.J. Steenbakker, Alkmaar).

Ongeveer op het moment van de laatste aanval op de jager verschenen drie Franse vliegtuigen boven IJmuiden. Zij kwamen uit zuidelijke richting en waren naar IJmuiden bevolen door de Chef Marinestaf in Den Haag om in de haven de magnetische mijnen te ruimen. Voor dit doel waren de toestellen uitgerust met grote hoepels onder de romp. Aangezien men had verzuimd de komst van de toestellen door te geven aan C.P.I.J. werden ze zwaar bestookt door de Lu.A, gelukkig zonder schade aan te richten (Walma van der Molen 1940, blz. 2). De reden hiervoor was het onverschrokken optreden van de piloten, die op 3 à 5 m boven het water vlogen en vlak voor de semaphore steil optrokken (Marine 1953, blz. 21). Hellingman trof enige maatregelen ter verbetering van de beveiliging. Zo werden zware mitrailleurs op de havenhoofden geplaatst tegen de laagvliegende Duitse mijnen- en bommenwerpers, die nagenoeg onbereikbaar waren voor de luchtafweer, en

het gebied Oud-IJmuiden (havencomplex) en de woonhuizen bij de semaphore werden ontruimd (Hellingman 1940, blz. 1).

De troepen van III-12 RI ontvingen ieder in hun onderkomens om ca. 05.00 uur de alarmmelding. Iedere compagnie moest een sectie gereed houden om uit te rukken tegen eventuele parachutisten. Tevens moest verscherpte politiewacht (tegen overweldiging van de legeringsgebouwen) ingesteld worden en moesten mitrailleurs tegen luchtdoelen opgesteld worden. De sectie zware mitrailleurs van de M.C. had echter al om 4.30 uur het vuur op een Duits vliegtuig boven IJmuiden geopend. Een kwartier na de alarmmelding werd het wachtwoord doorgegeven: SCHERPSLIJPER.

Om 08.00 uur volgde het tweede bevel, waarin opgedragen werd de kantonnementswegen af te sluiten en alle verkeer te onderzoeken:

- 1-III-12 RI ging in stelling langs de Rijksweg richting Haarlem.
- 2-III-12 RI sloot de Amsterdamsche straatweg af en beveiligde de pont.
- 3-III-12 RI sloot de Driehuizer kerkweg af.

Al deze maatregelen waren het gevolg van een melding van vijandelijke parachutisten in Zandvoort.

Om 15.00 uur kwam het bevel, dat het bataljon zich moest verzamelen op de bataljonsalarmplaats. Dit was het grasveld ten oosten van station Velsen/IJmuiden-Oost. Hier aangekomen werd doorgegeven, dat (vracht)auto's en bestuurders gevorderd moesten worden bij de pont. Onder de voertuigen bevonden zich bussen van de N.V. Stormvogels en een vrachtwagen van Van Gelders Papierfabrieken. Een uur later werd ingestegen. De opstelling van de colonne was: 1, 2, 3, M.C. gevolgd door de zogenaamde autotrein en wielrijders. Het hoofd van de colonne stond opgesteld ter hoogte van Beeckestijn. Rond 17.45 uur zette de stoet zich in beweging op weg naar Noordwijkerhout, via Santpoort, Bloemendaal en Overveen. Onderweg

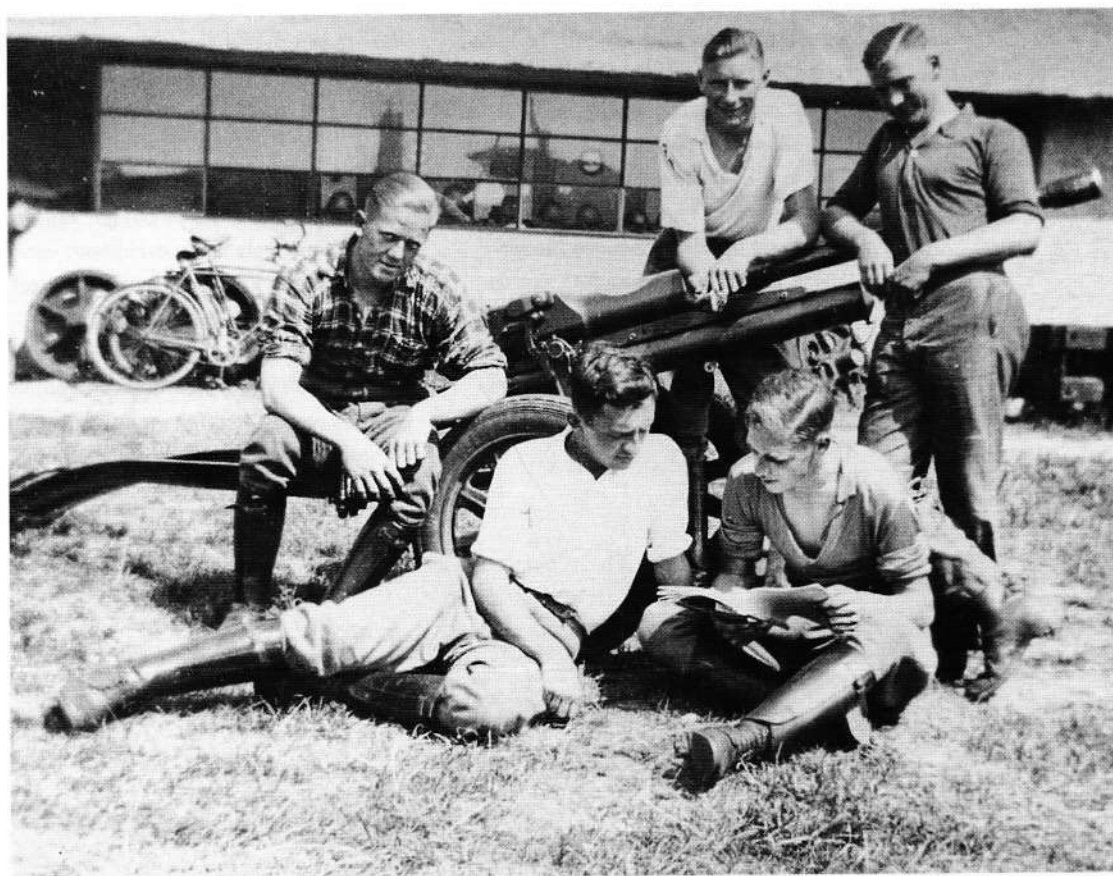
bleek, dat de weg niet veilig was en werd omgekeerd en het reisdoel werd Lisse. Het keren ging niet zonder problemen: een oplegger waarop een keukenwagen kwam klem te zitten en zorgde voor vertraging. In Lisse werd de nacht in bollenschuren en fabrieksgebouwen doorgebracht (Dijk 1940, blz. 1-2).

Ook de staf van 12 RI was op deze dag verplaatst. In tegenstelling tot het derde bataljon verliep de reis vanuit Santpoort naar Noordwijkerhout zonder problemen. Het eigen vervoer (twee vrachtwagens, een bestelauto, een per-

11 MEI 1940

Hellingman verbood alle verkeer op straat tussen 21.00 en 06.00 uur. Hij gaf machtiging met scherp te schieten op een ieder die zich gedurende die tijd steelsgewijze op straat bewoog. Verder liet hij alle niet afgesloten auto's in beslag nemen en alle garages bewaken (Hellingman 1940, blz. 2).

Het bleef betrekkelijk rustig in de Positie IJmuiden. Wel werden nog aanvallen gedaan door de nu talrijker Duitse vliegtuigen. In de voormiddag kwamen Duitse watervliegtuigen boven het havengebied. Een daarvan liet twee mij-

sonenauto en een herstellingsauto) was ook hier niet voldoende. Derhalve werden tien burgervrachtauto's gevorderd, alsmede een civiele motor om een militaire motor te vervangen (Steur 1940, blz. 1).

Ook I-III-6 RA kreeg bevel zich te verplaatsen. Het zou samen met 9 RI als divisiereserve in Zuid-Holland gaan fungeren. Santpoort werd verlaten en rond 18.30 uur werd Sassenheim bereikt (Nierstrasz 1954, blz. 140).

nen vallen nabij de oostzijde van het Zuidelijke Sluiseiland, beide kwamen tot ontploffing. Het toestel werd echter door de 4 t.l. batterij van 152 Bt.Lu.A. geraakt en zou bij Assendelft neerstorten (Marine 1953, blz. 22).

Berichten kwamen binnen dat omstreeks 18.00 uur parachutisten waren uitgesprongen te Velsen-Noord, in de Velserpolder en boven Duin- en Kruidberg. Voor het hoofd bieden aan dergelijk gevaar was al voor het uitbreken van de oorlog een zogenaamde mobiele brigade gevormd. Deze bestond uit speciaal

Nederlandse soldaten met een pag bij de Noordersluis op een rustig moment. Het betreft hoogstwaarschijnlijk een onderdeel van 42 RI. Op de rand van de ballustrade op de achtergrond staat een rijtje helmen klaar voor noodgevallen (coll. J. de Groot, Santpoort).

geselecteerde fanatieke manschappen onder leiding van energieke officieren. Zij zouden de komende dagen nauwelijks rust krijgen, aangezien alle meldingen serieus genomen werden en constant uitgerukt werd (Nierstrasz 1961, blz. 9).

Ook in het licht van de gespannen situatie zijn twee gebeurtenissen te plaatsen. Tussen 15.55 en 16.15 uur vloog een patrouille van twee Fokker DXXI jagers naar IJmuiden vanaf Buiksloot, zeer laag over de IJpolders. De registratienummers en vliegers van deze patrouille van de 1e JaVa waren 235, 2e luitenant B. van der Stok (patrouillecommandant) en 240, 2e luitenant J.W.Th. Bosch. De actie had te maken met een zoektocht naar vermeende parachutisten en een melding over een Duits vliegtuig bij IJmuiden (Gerdessen 1991, blz. 31).

Ook in de middag scheuren Nederlandse militaire motorrijders van de mobiele brigade door Velsen op zoek naar een Duitse pantserwagen met 4 man, die - volgens zeggen - per parachute zou zijn geland! (Van Hamel 1940, blz. 3).

Gedurende de dag verlieten vele schepen IJmuiden om over te steken naar Engeland. Hieronder waren de Iris en de Titus, met een belangrijke lading van De Nederlandsche Bank.

Al op deze dag is een aanvang gemaakt met de geplande vernieling van de havens door de Engelsen. Springladingen werden aangebracht bij de sluisen. De C.P.I.J. heeft hierbij een belangrijke invloed gehad op de wijze van vernielen: hij stond erop, dat de sluisen niet volgens het Engelse plan met geopende, doch met gesloten deuren zouden worden vernield. Hij achtte het gevaar voor de burgerbevolking te groot en hij twijfelde aan de militaire waarde van dergelijke maatregelen. Hetzelfde gold voor het vernielen van de Velsersbrug (Marine 1953, blz. 23).

De mannen van 12 RI die met door blubber gecamoufleerde bussen van de N.V. Stormvogels in Zuid-Holland vervoerd werden kregen het zwaar te verduren. Ze werden aangevallen door Duitse vliegtuigen die op een hoogte van 25 à 30 m over hen heen vlogen. Een bus werd getroffen en de inzittende soldaten waren rechtop verbrand

en in die houding verstarde. Zelfs hun geweren stonden nog rechtop. De overlevenden vluchtten de weilanden in, waar boeren het vee aan het melken waren. De reactie van de boeren was: dit hebben we nog nooit meegeemaakt. Hierop antwoordden de militairen direct dat ook zij dit voor het eerst meemaakten. Hier waren ze totaal niet op voorbereid (mondelijke mededeling J. Hoevens).

Op deze dag sneuvelde op de Grebbeberg de IJmuidenaar Albert Glas, die als dienstplichtig soldaat bij de eerste compagnie van het tweede Bataljon van het tiende Regiment Infanterie (I-II-10 RI) diende. Gedurende de mobilisatie lag hij in Ederveen. Hij is in Rhenen samen met gevallen kameraden begraven (Vinke 1993, blz. 249).

12 MEI 1940

's Morgens vroeg moest C.3-III-12 RI zich melden bij C.20 RI in Scheveningen voor een geheime opdracht. De taak was een transport en bewaking van ca. 800 Duitse krijgsgevangenen. Een uur later ving het transport aan en werden ze opgehaald uit het Circus en de strafgevangenis van Scheveningen. De colonne bestond uit bussen voor de gevangenen afgewisseld door platte vrachtwagens voor de bewakers. In totaal waren vier ritten nodig naar station Den Haag H.S. De gevangenen gingen in de trein terwijl de bewakers op de balkons stonden. Rond 14.00 uur reden ze weg en kwamen twee uur later te IJmuiden aan. Hier bleek, dat het beoogde transportschip de Westland verdwenen was naar open zee in verband met luchtaanvallen op de havens van IJmuiden gedurende de morgen. Hierbij werd het schip overigens niet geraakt, maar wel werd een blok leegstaande huizen (een gebouw en loods van Weismüller) aan het einde van de Bik en Arnoldkade vernietigd. Hierbij raakte een soldaat gewond. Hij brak zijn sleutelbeen door de val van zijn fiets (Marine 1953, blz. 26). Nadat de transportcommandant, kapitein Somer van het K.N.I.L., zich bij de C.P.I.J. had gemeld, werden de gevangenen uitgeladen en naar de kelders van de vishallen overgebracht. Vooral werd gebruik gemaakt van de westelijke hal-

De hoogte- en afstandmeter met bediening van 18 Bt.Lu.A. Dit toestel raakte op 9 mei defect en kon nog net op tijd voor aanvang van de strijd vervangen worden door het enige reserve-exemplaar (uit Delft) dat Nederland rijk was. Links de commandant van de batterij res. kapitein C.H. Corneoor.

12 RI op weg naar Zuid-Holland.

len (Walma van der Molen 1940, blz. 4). Hier werden provisorische zitplaatsen gerealiseerd: officieren op de voorste rij, daarachter de onderofficieren en daarna de manschappen. Tegenover hen nam een sectie lichte mitrailleurs plaats, gereed om te vuren (Van der Laan 1940, blz. 6-7). Rond 23.00 uur kwamen nog eens ca. 300 krijgsgevangenen aan, vervoerd in vrachtwagens (Walma van der Molen 1940, blz. 4; Marine 1953, blz. 26).

Omstreeks 20.30 uur liepen drie Engelse torpedoboten binnen en werden bij de Kleine Sluis afgemeerd om het sluisencomplex tegen luchtaanvallen te beschermen (Walma van der Molen, blz. 4).

Circa 22.00 uur kwam de waardetransportauto van De Nederlandsche Bank waarin prinses Juliana, prins Bernhard en de prinsesjes Beatrix en Irene in IJmuiden aan. De wagen werd geëscorteerd door een detachement mariniers en matrozen op twee auto's. Bij de overtocht met de pont kwamen Duitse vliegtuigen in de lengterichting over het kanaal gevlogen. Prins Bernhard wilde zijn Erma-machinepistool op hen leegschieten, doch hij liet dit na op verzoek van de C.P.IJ., om de aandacht niet op de pont te vestigen met alle gevolgen van dien (Marine 1953, blz. 28). De prins heeft zelf de leden van zijn

escorte van vuren afgehouden. Ze werden overgebracht naar de noordzijde van de Grote Sluis alwaar de Engelse torpedojager H.M.S. Codrington lag. Na inscheping zette deze direct koers richting Engeland en zonder het te beseffen en met veel geluk werden de mijnen in de vaarroute vermeden (Marine 1953, blz. 28). Zowel het leger als de politie had uitgebreide beveiligingsmaatregelen genomen om deze operatie tot een goed einde te leiden. Alleen was er enig gevaar vanuit de lucht.

13 MEI 1940

In de nacht, rond 02.30 uur, liep de Van Rensellaer binnen de pieren op een mijn. De doden en gewonden zijn door botters en sleepboten van boord gehaald en aan het Rode Kruis overgedragen (Walma van der Molen 1940, blz. 6). De drenkelingen werden ook in de kelders van de vishallen ondergebracht, maar in een ander deel dan de Duitsers. Anderen werden naar hotel Augusta gebracht (Van Hamel 1940, blz. 4).

Officieren van het Algemeen Hoofdkwartier (A.H.K.) vorderden 's morgens een nieuwe boot voor de afvoer van de gevangenen: de Phrontis. De Westland kon vanwege de verduistering IJmuiden in de nacht niet meer terugvinden en zette koers naar Engeland. De Phrontis werd afgemeerd bij

de vishallen, waarna 3-III-12 RI een kordon vormde. De Duitsers werden in groepjes van tien man aan boord gevoerd (Nienhuis 1940). Het was duidelijk van de gezichten af te lezen dat ze dit niet verwacht hadden (Van der Laan 1958, blz. 7). Het schip was prima voorbereid op de opvang van gevangenen, het had dienst gedaan als hadjischip (een schip voor het vervoer van bedevaartgangers naar Mekka). De 38 officieren werden in een klein voorruim verzameld, de overige manschappen werden over twee tussendecken verdeeld. De zes zwaargewonden werden in de ziekenboeg gelegd (Marine 1953, blz. 27). Rond 11.00 uur was alles aan boord en werd de wacht overgenomen door een sectie mariniers van de landingsdivisie (die eerder een goudtransport hadden begeleid), 20 stokers in opleiding en 15 adelborsten allen onder bevel van 1e Ltnt der mariniers Lief tinck. De adelborsten werd op deze manier als aankomende officieren de kans gegeven naar Engeland uit te wijken. Het detachement was uitgerust met 30 patronen de man en had in totaal de beschikking over 70 handgranaten. Geen van hen had ooit een handgranaat geworpen. Zij waren al sinds de vorige dag in IJmuiden en hadden de nacht aan boord van de Westland doorgebracht (Marine 1953, blz. 24-25). Interessant detail is verder, dat bij het uitvaren het schip zwaar

Portret van C. Hellingman, Commandant van de Positie IJmuiden (C.P.IJ.) (Fotopersbureau De Boer, Haarlem).

aangevallen werd door Duitse Stuka's, waarbij vier bommen op nog geen 50 meter achter het schip vielen. 3-III-12 RI verzamelde zich en marcheerde af naar het station. Het vertrek van de trein werd echter vertraagd door luchtalarm. Uiteindelijk zou de compagnie via Den Haag en Scheveningen weer bij het bataljon in Zoetermeer geraken (Nienhuis 1940).

De C.42 RI moest zijn reserve-compagnie, 3-III-42 RI, afstaan. Het vertrok naar Amsterdam ter bewaking van maritieme middelen. De taken in IJmuiden van deze compagnie werden overgenomen door een, volgens de C.P.IJ. overbodige, compagnie van de Kustartillerie. Deze ca. 180 man waren voornamelijk afkomstig van Batterij I. Deze batterij was onklaar gemaakt door de drukbodemschroef en de slagpin te verwijderen. Alleen de mitrailleurs t.l.

Proclamatie van de C.P.IJ. Hellingman van 11 mei 1940. Hiermee trachtte hij de manschappen een hart onder de riem te steken (Sectie Militaire Geschiedenis, Den Haag).

POSITIE IJMUIDEN.

IJmuiden, 11 Mei 1940.

AAN ALLE MILITAIRES VAN DE POSITIE IJMUIDEN.

Zoals U uit de bekendmaking van de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht zal zijn gebleken vechten onze wapenbroeders van het Veldleger en in diverse overvallen plaatsen van de Vesting Holland als leeuwen, verbeten en vettberaden, en met succes. Wij zijn daar geweldig trotsch op!

Hoewel wij hier, behoudens vliegtuigactie, nog geen rechtstreeks contact met onze vijanden hebben gehad, bedreigt ook ons iedere minuut een venijnige en vermetele actie van parachutisten, of van verraders die thans nog schijnbaar onschuldig rondlopen.

Veest iedere seconde op Uw hoede, bedenkt dat verslapping van Uw waakzaamheid tien-ballen kameraden het leven kan kosten en onze zoo prachtig ingezette verdediging tegen de uiterst minderwaardige aanval op ons land, in groot gevaar kan brengen.

Reeds beweert de Duitse zender Bremen dat zij IJmuiden bezet hebben. Lacht erom! Maar bijt ook op Uw tanden en bedenkt: "dat nooit"! Twijfel nooit aan Uw leiding zoals Uw leiders op U bouwen. Rechtvaardig dat vertrouwen in iedere handeling en bij iedere opdracht.

Om met Nelson te spreken: " Ons vrije Nederland rekent er op dat iedere man zijn plicht zal doen! "

GOD HELPTE ONS. LANG LEVE ONZE KONINGIN!

De Kapitein-Luitenant ter Zee,
Commandant Positie IJmuiden,

C. Hellingman.

bleven achter tezamen met bewaking voor het geschut (Van Heyningen 1940, blz. 2). De compagnie bewaakte de gemeente en de toegangswegen van Velsen en IJmuiden (Hellingman 1940, blz. 4).

Teneinde te voorkomen dat vliegtuigen zouden landen op het Noordzeekanaal, zoals in de Maas in Rotterdam was gebeurd op 10 mei, werden vanaf de Velserbrug tot aan de Hembrug binnenvaartschepen dwars in het kanaal

gelegd. Het deel tussen de Velserbrug en de sluizen werd bewaakt door een mijnenveger M4 van de Divisie Mijnenvegers II. Deze liep echter rond 17.00 uur op een mijn, waarbij zeven scheepelingen het leven verloren (Walma van der Molen 1940, blz. 7). Door het doortastend optreden van een IJmuidens meisje werden de drenkelingen, acht man deels gewond, gered. Zij was getuige van de explosie en rende uit haar huis op de Kanaaldijk en sprong pardoos het water in. Zij heeft hiervoor terecht half juni 1940 uit handen van de Inspecteur-generaal van Scheepvaart de heldenmedaille gekregen in het Stadhuis te Velsen (Marine 1953, blz. 17).

De Engelse journalist Leonard Mosley maakte de meidagen in Nederland mee. Hij was in aanraking gekomen met gevechten in Zuid-Holland. Op 13 mei wist hij vanuit Amsterdam met een plezierboot naar IJmuiden te komen, samen met Britse ambtenaren van het consulaat en de legatie. *In IJmuiden hadden Hollandsche Nazi's en een aantal parachutisten de sluizen van het Noordzeekanaal bezet, en stonden klaar om een warme ontvangst te bereiden. In verband hiermede meerde ons schip bij Velsen, terwijl Hollandsche patrouilles er op uitgingen om hen te verjagen en de sluizen weer te bevrijden. Zij slaagden er in de parachutisten te vangen, maar de Hollandsche verraders wisten te ontsnappen. (...) Om drie uur 's morgens voeren wij weg (op een Engelse boot) (Mosley 1940, blz. 141-143).* Hierbij dient te worden aangetekend, dat het boekje een propagandistisch karakter heeft. Vele malen wordt van verraad en parachutisten gerept. Mogelijk geeft het echter wel de sfeer weer, waarin overal Duitse parachutisten en in alles het werk van verraders werden gezien, terwijl de *dapper strijdende Hollandsche soldaat* lijdzaam moest toezien.

Tekenend voor de sfeer was tevens het verhaal dat verdachte figuren werden gezien in een bloemenveld nabij de fabriek Wulvers in Santpoort-Zuid. Nadat er een Nederlandse patrouille op af was gestuurd bleek het om bloemenplukkende kinderen te gaan (mondelinge mededeling, dhr Rings).

14 MEI 1940

Midden op de dag kwam het telexbericht binnen, dat de afgesproken vernietigingen binnen de haven uitgevoerd konden worden en dat alle vaarklare Marineschepen met zoveel mogelijk personeel naar Engeland moesten oversteken. Een van de zinnen uit de telex luidt: *...vernietigen uitvoeren, strijd staken, dit is de laatste telex* (Van Hamel 1940, blz. 4). De Engelsen gingen direct voortvarend aan het werk.

Rond 14.00 uur kwam de Jan Pieterszoon Coen uit Amsterdam aan. Het werd 's avonds als afsluitingsschip haaks op de Zuidpier in de havenmond door een springcommando van Engelsen en Nederlanders afgezonken. Het schip was speciaal hiervoor uit Amsterdam opgehaald en zwaar bestookt door Duitse vliegtuigen tijdens de tocht. Naast dit schip werd de oude mijnenveger MV-3 afgezonken. Tevens lag in de havenmond de op een mijn gelopen Van Rensellaer. Over bleef slechts een vaargeul van 75 m breed. In totaal zijn twaalf schepen en een baggerschuit afgezonken in Velsense wateren. De sluizen werden gesaboteerd door de bewegende delen te vernielen en de elektrische centrale op te blazen. Op het Hoogovensterrein werd de koelinstallatie vernietigd. Dit was een maatregel die de Engelsen zonder voorgaande afspraak eigenmachtig hebben uitgevoerd. Al in de ochtend, tussen 10.00 en 14.00 uur, waren de Engelsen begonnen met het vernietigen van de olievoorraden in Amsterdam. Direct na de laatste explosie keerde de *demolition party* terug naar IJmuiden (Marine 1953, blz. 32).

Om 15.30 uur kreeg Van Heyningen het bevel al het geschut van de K.A. te vernielen en de munitie in de lucht te laten vliegen, met uitzondering van de kanonnen die in de landrichting konden vuren. Aanvankelijk werd de munitie in aanhoudend snelvuur verschoten. Dit leverde echter paniek op bij de bevolking en militairen. Besloten werd daarom alleen het geschut te vernielen door zand in de loop te gooien en daarna een granaat af te vuren. De overgebleven munitie zou toch van

De bomschade in Oud-IJmuiden trekt op 19 mei 1940 vele toeschouwers. Nederlandse militairen zorgen voor een afzetting (Spaarnestad Foto-archief, Haarlem).

weinig waarde zijn voor de vijand. Ook de zoeklichten werden vernield. De commando-, batterij- en meetposten bleven intact, evenals de batterij van 24 l. 30 en de koepel van 15 l. 30 op het fort (Van Heyningen 1940, blz. 2-3).

Tussendoor is rond 17.00 uur nog een transport van ca. 300 krijgsgevangenen aan boord van de Texelstroom naar Engeland vertrokken. Zij werden bewaakt door 40 man van de Kust Artillerie onder bevel van kap. der K.A. Derksema. Het Nederlandse leger heeft met de afvoer van deze troepen, voornamelijk bestaande uit zeer getrainde luchtlandingseenheden, de Duitsers een zware slag toegebracht. Het gemis van deze speciale eenheden zou hun later in de oorlog opbreken.

Rond 14.00 uur werd het bevel gegeven, dat alle beschikbare troepen in de Positie IJmuiden een front naar het noorden moesten vormen. De C.P.IJ. had hiervoor de beschikking over:

2-10 G.B., 1-III-42 RI, 2-III-42 RI, M.C.-III-42 RI en uit de groep Alkmaar de 10 Res.G.C. De reden voor deze maatregel is niet bekend, vermoedelijk is een bericht doorgelopen dat de Duitsers over de Afsluitdijk of het IJsselmeer Noord-Holland binnengedrongen waren (Marine 1953, blz. 32). In verband met de opzet van dit front werden 7

en 9 Pel.Lu.Mitr. naar de zuidoever van het Noordzeekanaal binnen de Positie IJmuiden verplaatst (Schmidt 1940a, blz. 17). Ook werd de 1e sectie van de 4e Zoeklichtafdeling van Amsterdam-

De afgezonken schepen waaronder de Van Rensellaer en de J.P. Coen in de havenmond.

In camouflage-pakken gestoken SS-ers rijden op 15 mei 1940 IJmuiden binnen. Zij horen tot een eenheid rijdende artillerie van de SS-Standarte Der Führer.

Noord naar IJmuiden verplaatst (Mole naar 1970, blz. 573). De vier installaties hoog-intensief van 150 cm met trekker moesten ten zuiden van de Vissershaven opgesteld worden (Schmidt 1940a, blz. 12). De C.18 Bt.Lu.A. kapitein Cornegoor begeleidde de sectie naar Santpoort, waar een opstelling werd betrokken. Ze maakten gebruik van de ontruimde legering, die tijdens de mobilisatie in gebruik was bij I-III-6 RA. De zoeklicht-afdeling had een afwachtingsopstelling nabij en in het park Velserbeek ingenomen. Cornegoors hulp werd ingeroepen aangezien hij de omgeving goed kende, bovendien had de commandant van de sectie slechts de beschikking over een rijwielkaart van Kennemerland (schaal 1:200.000) (Cornegoor 1988, blz. 19).

In de namiddag werd C.42 RI door C.P.IJ. bevolen met zijn troepen stelling te nemen in de lijn Wijk aan Zee - Hoogovens - Velserspoorbrug met front Noord. Alle troepen in de Positie IJmuiden zouden in deze stelling opgenomen worden, zo ook de Kust Artillerie. Alle stukken geschut, met uitzondering van die die vuur konden uitbrengen op het land werden onbruikbaar gemaakt. Toen de bevelen aan de ondercommandanten werden uitgegeven kwam echter het telefonisch bericht van de Opperbevelhebber: *wapens neerleggen*. Aangezien eerdere berichten duidelijk waren over dit soort bevelen (er zou nooit sprake zijn

van capitulatie) en het feit dat het telefonisch en zonder codewoord werd doorgegeven, moest dit wel van de vijand afkomstig zijn. Toch deed C.42 RI navraag, onder andere bij C.P.IJ. zelf. Deze verzekerde hem, dat de nieuwe stelling ingenomen en de vijand in ieder geval tot 24.00 uur tegengehouden moest worden. Hierna verdween de C.P.IJ. naar Engeland, waarbij hij trachtte zoveel mogelijk schepen en, soms onder dwang, personeel naar Engeland te krijgen om van daar de strijd voort te zetten. Hij wilde hierbij zoveel mogelijk gebruik maken van de duisternis. Inmiddels waren alle nog vaarbare schepen van de noordelijke oever van het kanaal teruggetrokken. De C.P.IJ. had het commando over de Positie IJmuiden overgedragen aan luitenant-kolonel der Kust Artillerie W.G.F. van Heyningen. Al snel werd duidelijk dat de capitulatie een feit was en trok Van Blarckom alle bevelen tot het innemen van de stelling in. Het 7 Dep.Bat. (uit Haarlem) en de 34 Res. G.C. (het kustbewakingsdetachement uit Bloemendaal) werd bevolen het front tussen Zijkanaal A en de spoorbrug bij Velsen te bezetten. Voordat dit bevel uitgevoerd werd, was het bevel tot het neerleggen der wapens reeds ontvangen (Nierstrasz 1961, blz. 16).

De voorraden van het Marindepot aan de zuidzijde van de Vissershaven en waardevolle zaken uit het Bureau Mijnenvegers en het Bureau Bewakings-

vaartuigen werden zoveel mogelijk aan boord van schepen gebracht, de rest werd onbruikbaar gemaakt of vernietigd (M.R. 1940; Marine 1953, blz. 34).

Na het bekend worden van de capitulatie ontstond grote opwinding onder het personeel van 18 Bt. Lu.A. Slechts weinigen maakten gebruik van de mogelijkheid van vlucht naar Engeland. *Ik voelde me door de Britten in de steek gelaten*, aldus de commandant van de batterij Cornegoor (Cornegoor 1988, 19).

's Middags, na de capitulatie, ontstond paniek in IJmuiden-West en -Oost: het gerucht deed de ronde, dat fort en sluisen opgeblazen zouden worden. Men vluchtte naar de duinen, Driehuis en Santpoort. Ook de militairen op het fort waren overtuigd dat hun onderkomen opgeblazen zou worden en verzochten met klem naar de wal te mogen. Uiteindelijk verleende de fortcommandant toestemming tot ontruiming (Nierstrasz 1961, blz. 16-17). De laatsten die het fort verlieten waren overste W.G.F. van Heyningen (op dat moment de C.P.IJ.), luitenant ter zee 1e klasse T.F. Walma van der Molen (Commandant Marine Depot IJmuiden) en de officier van gezondheid 2e klasse H.A. Meyer, *nadat zij de vlag met het verschuldigde eerbewijs hadden neergehaald en deze hadden verbrand* (Van Heyningen 1940, blz. 3). Met grote moeite werd door politie en ca. 100 Nederlandse militairen de bevolking tot kalmte gebracht. Rust keerde pas weer na het ontsteken van de straatverlichting.

Laat in de middag drong de capitulatie ook door bij de mannen van 12 RI in Zuid-Holland. Sommigen geloofden het niet direct en vroegen om bevestiging, zoals de C.12 RI, die zijn antwoord pas de volgende dag kreeg! Hiervoor hadden ze echter de schokkende ervaring van het bombardement op Rotterdam meegemaakt. Overvliegende bommenwerpers hebben zelfs nabij Zoetermeer hun dodelijke last laten vallen. Ook werd vanuit de vliegtuigen met de boordwapens op de grondtroepen gevuurd. Hierbij raakte korporaal Postma van 2-III-12 RI gewond door een schot in de long (Meulman 1940).

15 MEI 1940

In IJmuiden was het een chaos. Er werden vele achtergebleven auto's, goederen en koffers geborgen. *Tevens een grote hoeveelheid geweren, munitie en andere voorwerpen door de Nederlandse militairen op de weegen en terreinen achtergelaten.*

De binnenkomende Duitsers, onder wie SS-ers, stellen op de bekende manier direct een onderzoek in naar de acties die zich hadden afgespeeld nadat de capitulatie een feit was, zoals de vernielingen en de afvoer van de krijgsgevangenen. Met name de vraag wie de verantwoording hiervoor had was van belang. De SS-ers van de Standarte *Der Führer* bleven slechts twee dagen aan de kust. Zij vertrokken om opnieuw ten strijde te trekken, hun nieuwe werkterrein lag in Frankrijk (Brink/Cramer 1989, blz. 146-147). Hun nagekomen Duitse makkers bleven langer aan de kust: zo'n vijf jaar.

In ieder geval is het een groot geluk geweest, dat IJmuiden op 14 mei niet direct over de grond is aangevallen. Het

bevel van de C.P.IJ, om tot 24.00 uur stand te houden had zeer ernstige gevolgen kunnen hebben. Waarschijnlijk heeft hij zich nauwelijks tijd gegund om rationeel over de zaken en hun gevolgen na te denken. Mogelijk woog het bevel van C.M.S. om zoveel mogelijk schepen en personeel veilig te stellen en het vernielen van de haven zwaarder dan de order van O.L.Z. om de wapens neer te leggen (Nierstrasz 1961, blz. 19).

23 MEI 1940

Op deze dag vertrok de staf van 12 RI, inclusief de mortieren, Pag en 6vld wederom naar de kwartieren in Santpoort. Twee dagen later vertrok ook III-12 RI vanuit Zoetermeer naar de kwartieren in Velsen. De manschappen van I-III-6 RA keerden ook weer terug in Santpoort. Op 26 mei ging ongeveer de helft van de aanwezige sterkte op groot verlof. De rest werd deels opgenomen in het op 14 juni opgerichte 12e Bewakingsbataljon. Ook dit bataljon werd op 24 juni opgeheven en opgenomen in het 51 RI, tot de bezetter

geen aparte Nederlandse troepen meer nodig had (Stürm 1940a, blz 5).

Rond 25 mei wordt ook 18 Bt. Lu.A. gedemobiliseerd vanuit Utrecht waar ze via Weesperkarspel zijn terechtgekomen (Cornegoor 1988, blz. 19-20).

Krantebericht in Het Dagblad voor IJmuiden van 18 mei 1940.

Auto's van Joodsche vluchtelingen inleveren!

De commandant van de Duitse bezettingstroepen beveelt, dat alle achtergelaten auto's van Joodsche vluchtelingen, hetzij weggegeven of gekocht, onmiddellijk naar het Hoofdbureau van Politie, Tiberiusplein, moeten worden gebracht!
Zegt het voort!

Mannen van I-III-6 RA poseren in de Beekvlietstraat, Santpoort-Noord op de dag van hun afzwaaien, 25 mei 1940.

**Lijst van
gesneuvelden**

Na de meidagen kon de trieste balans van gesneuvelden opgemaakt worden (Hoek z.j., blz. 184-241):

In Velsen geboren militairen, die elders gesneuveld zijn:

Naam	geb.plaats	geb.datum	mil.rang	gevallen	begraven
Baars, P.	Velsen	03-08-1905	dpl.sld	Leerdam	Leerdam
Bergers, P.S.	Velsen	06-09-1920	matroos	Koudekerke	Beverwijk
Bos, C.H. van de	Velsen	10-11-1905	dpl.sld	Den Haag	Den Haag
Bruinzeel, J.	Velsen	13-02-1907	dpl.sld	Sliedrecht	Sliedrecht
Eype, J.W.	Velsen	07-02-1904	onbekend	Grebbeinie	Grebbeberg
Glas, A.	Velsen	15-11-1914	dpl.sld	Grebbeinie	Grebbeberg
Groot, H.J. de	Velsen	15-03-1912	dpl.sld	Leerdam	Leerdam
Jansen, C.J.	Velsen	28-03-1912	dpl.sld	Heinenoord	Heemstede
Kampen, N.C. van	Velsen	28-01-1923	lichtmatr.	Enkhuizen	Ijmuiden
Wolf, G.L.	Velsen	21-11-1919	dpl.sld	Dubbeldam	Ijmuiden
Zeeuw, B. de	Velsen	03-11-1915	2e ltnt	Duinkerken	Oudenhoorn

In Velsen gesneuvelde militairen:

Naam	geb.plaats	geb.datum	mil.rang	gevallen	begraven
Blonk, P.J.	onbekend	onbekend	matroos	Ijmuiden	onbekend
Korteweg, W.	Papendrecht	30-12-1915	matroos	Ijmuiden	Ijmuiden
Man, J. de	Zwijndrecht	22-02-1915	matroos	Ijmuiden	Zwijndrecht
Rijnsburger, J.	Leiderdorp	20-01-1922	stoker 2e kl.	Ijmuiden	Ijmuiden
Smits, P.H.T.M.	Haarlem	23-02-1919	dpl.sld	Ijmuiden	Heemstede
Smulders, B.M.J.J.F.	Rotterdam	26-12-1913	matroos 1e kl.	Ijmuiden	Ijmuiden
Stadt, A.	Leiden	21-01-1910	kok zeemil.	Ijmuiden	Ijmuiden
Vels, W.	Vlissingen	19-10-1907	corp. mach.	Velsen	Den Helder
Ijska, J.	Noordwolde	11-10-1907	serg. mach.	Velsen	Den Helder

van bovenstaande militairen viel P.J. Blonk aan boord van het Batterijschip Ijmuiden, de overigen aan boord van de Mijnenveger M2.

In Velsen begraven militairen, die elders gesneuveld zijn:

Naam	geb.plaats	geb.datum	mil.rang	gevallen	begraven
Bosman, J.G.	onbekend	...-...-1896?	serg.	Veere	Ijmuiden
Bothof, R.	Dordrecht	26-04-1903	matroos	Vlissingen	Ijmuiden
Espeet, P.	Zaandam	18-06-1917	asp.res.off.vl.	Oud Beijerland	Velsen
Gelder, J. van	Middelharnis	22-09-1902	dpl.sld	Dordrecht	Ijmuiden
Hein Vlieland, M.A.	Den Haag	03-01-1919	wachtm.	Leersum	Velsen
Mook, W.H.	Groningen	02-06-1915	dpl.sld	Amsterdam	Velsen
Snellen, J.B.	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	Westerveld
Verswijveren, P.	Monnikendam	04-05-1916	dpl.sld	Ede	Ijmuiden

Lijst van
afkortingen

A.H.K.	Algemeen Hoofdkwartier te Den Haag
18 Bt.LuA.	18e Batterij Luchtafweer
B.W.	Bewakingsvaartuig
C.Mr.	Compagnie Mortieren
C.M.S.	Chef Marinestaf
C.P.IJ.	Commandant Positie IJmuiden
C-12 RI	Commandant 12e Regiment Infanterie
Dep.Cie.Bew.Tr.	Depot Compagnie Bewakings Troepen
D.H.M.V.	Divisie hulpmijnenvegers
D.M.V.	Divisie Mijnenvegers
G.B.	Grens Bataljon
Hr.Ms.B.V.	Harer Majesteits Bewakingsvaartuig
Hr.Ms.M.V.	Harer Majesteits Mijnenveger
JaVa	Jachtvliegafdeling
K.A.	Kust Artillerie
K.N.I.L.	Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger
Lu.A.	Luchtafweer
Lu.Mitr.	Luchtdoelmitrailleur
Lvdkr.	Luchtverdedigingskring
M.C.	Mitrailleur Compagnie
M.C.-III-12 RI	Mitrailleurcompagnie van het 3e bataljon, 12e RI
O.L.Z.	Opperbevelhebber Land- en Zeemacht
Pag.	Pantserafweergeschut
Pel.Lu.Mitr.	Peloton luchtdoelmitrailleurs
R.A.	Regiment Artillerie
Res.G.C.	Reserve-Grenscompagnie
R.I.	Regiment Infanterie
R.V.A.	Regiment Veldartillerie
I-III-6 RA	1e batterij, 3e afdeling, 6e RA
I-III-12 RI	1e compagnie, 3e bataljon, 12e RI
4 t.l.	4 cm geschut tegen luchtdoelen
6veld	6 cm veldgeschut
15 l. 30	batterij of kanon van 15 cm lang 30
24 l. 30	idem van 24 cm lang 30
7 l. 40	idem van 7 cm lang 40
12 l. 40	idem van 12 cm lang 40

Literatuur

- Booy, H.Th. de, z.j., *Tusschen mijnen en grondzeeën*, Amsterdam.
- Brink, M. & C. Cramer, 1989, *Ergens in Nederland, Herdenking Mobilisatie 1939-1989*, Veenendaal.
- Brongers, E.H., 1990, *De slag om de residentie 1940*, Baarn.
- Cornegoor, C.H., 1948/1988, *Geschiedenis van de 18e Batterij Luchtdeel Artillerie (18 Bt LuA) december 1939 - mei 1940*, Haarlem.
- Dijkstra, M., 1987, *Dagboek van een korporaal bij de Veld-Artillerie, ingedeeld bij het 12e Regiment Infanterie. Aan het pantserfront bij Delft. 10 - 15 mei 1940*, Den Bosch.
- Es, C. van, 1970, *Bles voor de kop, geschiedenis en volksleven van IJmuiden*, IJmuiden.
- Gerdessen, F., 1991, *Nederlandse Militaire Luchtvaart VI, Fokker D-XXI (deel 2)*, Spijkenisse.
- Hartendorf, G.E., 1988, "Uit de school geklapt", *60 jaar Juliana van Stolbergschool*, Santpoort.
- Hoek, G.H., z.j., *Doodenwacht bij onze gevallen*, Wageningen.
- Hoof, H. van, 1941, *De vreemde storm, Een verhaal over "De Exodus van IJmuiden"*, Rotterdam.
- Jong, dr. L. de, 1987, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 3, Mei '40*, Den Haag.
- Klingens, J., 1990, *Het krijgsvolk van weleer, panorama van leger, luchtmacht en marine in mei 1940*, Voorburg.
- Klingens, J., 1990, *Het paardenvolk in mei 1940, panorama van de veldartillerie*, Amsterdam.
- Molenaar, F.J., 1970, *De luchtverdediging in de meidagen van 1940, De geschiedenis van de Koninklijke Luchtmacht Hoofddeel I, deel 2*, Den Haag.
- Mosley, E., 1940, *Parachutisten boven Holland*, z.p. (uitgave Centraal Comité voor Stads- en Landwachten (in Nederlandsch-Indië)).
- Nierstrasz, V.E., 1954, *Algemeen overzicht van de strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront) en de strijd tegen de luchtlandingstroepen rondom 's Gravenhage mei 1940, De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Hoofddeel III, deel 4, onderdeel A*, Den Haag.
- Nierstrasz, V.E., 1961, *West- en Noordfront - Vesting Holland mei 1940 (waarin opgenomen de gebeurtenissen in Amsterdam)*, De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Hoofddeel III, deel 4, onderdeel E, Den Haag, 6 - 19 (Positie IJmuiden).
- Rolle, S., P.N.J. Steenbakker & P.A. Veldheer, 1985, *De bevrijding van Velsen van uur tot uur*, IJmuiden.
- Schoenmaker, W. & T. Postma, 1985, *Mei 1940, de verdediging van het Nederlandse luchtruim*, Amsterdam.
- Vinke, B., 1993, *De slag om de Grebbeberg, het relaas van een soldaat*, Enschede.
- Vries, Th. de, D. Schaap & S. Rolle, 1976, *Eene plaats van grooten omvang, honderd jaar IJmuiden en het Noordzeekanaal*, IJmuiden.
- Zwaan, J., 1979, *De mobilisatiemaanden 1939-1940, beelden uit de mobilisatie van 29 augustus 1939 tot 9 mei 1940 en de voormobilisaties van 27 september 1938 tot 28 augustus 1939*, Amsterdam / Alphen aan den Rijn.
- NN, 1947, *Beknopt overzicht van de krijgsvormingen der Koninklijke Landmacht 10-19 mei 1940*, Sectie Krijgsgechiedenis Generale Staf, Leiden.
- Dijk, res. maj. H.M.C., 1940, *Gevechtsbericht C.-III-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Velsen. (dossier 478/19)
- Engelen, L., hulpaalmoezenier Staf 42 R.I. (IJmuiden), z.j., *Verslag 10 mei 1940 en 11 tot en met 14 mei 1940*, z.p. (dossier 484/5)
- Hamel, ltnt. t. z. 2e Kl. L.A.R.J. van, 1940, *De dramatische meidagen te IJmuiden*, IJmuiden. (dossier 484/6)
- Hellingman, Kapt.-ltnt. t. z. C., 1940, *Kort verslag gebeurtenissen te IJmuiden vanaf 10 mei 1940 tot aankomst in Engeland 15 mei d.a.v.*, z.p. (dossier 484/1)
- Heyningen, ltnt.-kol. der K.A.W.G.F. van, C. Positie IJmuiden, 1940, *Detachement Kustartillerie, Verslag over het tijdvak 10 - 14 mei 1940*, IJmuiden. (dossier 484/8)
- Laan, maj. K. van der, 1958, *3.III.12 R.I. Tijdens de oorlogsdagen in mei 1940*, Den Haag. (dossier 478/24)
- Marine, 1953, *De Verrichtingen in de Positie IJmuiden gedurende de oorlogsdagen in mei 1940 en de periode hieraan voorafgaande, Mededelingen van de Marinestaf 2/53* (confidentieel rapport).
- Meulman, res. kapt. E., 1940, *Gevechtsbericht C.-2-III-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Velsen. (dossier 478/21)
- M.R., ltnt. t. z. 2e Kl., 1940, *Rapport Krijgsverrichtingen, plaats: IJmuiden fort, Falmouth*. (dossier 484/1)
- Nienhuis, res. kapt. L., 1940, *Gevechtsbericht C.-3-III-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Velsen. (dossier 478/23)
- Pot, res. ltnt. L., 1940, *Gevechtsbericht C. 12e Comp. Mr. van 8 staf 12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Hoogezand. (dossier 478/3)
- Steur, vdg. J.J., 1940, *Verslag van gebeurtenissen met motor materieel tijdens en na de oorlog C.Ver.G.Tr.-12 R.I.*, Velsen. (dossier 478/7)
- Stürm, ltnt.-kol. G., 1940, *Dagboek van het 12e Regiment Infanterie*, Santpoort. (dossier 478/1)
- Stürm, ltnt.-kol. G., 1940, *Gevechtsbericht C.-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Velsen. (dossier 478/2)
- Walma van der Molen, ltnt. t. z. 1e Kl., C. Marine Depot IJmuiden, 1940, *Chronologisch verslag over de oorlogshandelingen in de Positie IJmuiden*, IJmuiden. (dossier 484/1)
- Wijdeveld, res. kapt. J.S., 1940, *Gevechtsbericht C.-1-III-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, Velsen. (dossier 478/20)

Bij de Sectie Luchtmacht Historie van de Luchtmachtstaf (SLH) te 's Gravenhage zijn de volgende rapporten ingezien:

Schmidt, L.P. ltnt.-kol., 1940a, *Verslag van de Krijgsverrichtingen in de periode 10 t/m 14 mei 1940 van den Luchtverdedigingskring Amsterdam*, Amsterdam. (doos 61, 11.3)

Schmidt, L.P. ltnt.-kol., 1940b, *Dagboek Staf-Luchtverdedigingskring Amsterdam, 11 april 1939 - 15 mei 1940*, Amsterdam. (doos 61, 11.09)

NN, 1940, *Rapport van het Centraal Luchtvaartbureau, inzake meldingen gedurende het tijdvak van 10 mei 1940 tot en met 14 mei 1940, van 00.00 tot 18.38*, z.pl. NN, 1940, *Gevechtsbericht van 11 mei 1940, Luchtverdedigingskring Amsterdam*, z.pl. (doos 61, 11.2)

Bij drie oud-militairen van 12 RI zijn inlichtingen ingewonnen:

dhr. R. Tooms, IJmuiden (interview d.d. 19-10-1994),

dhr. J. Hoevens, Hoogezand-Sappemeer (brief d.d. 29-12-1994) en

dhr. R.F. de Boer, Roden (brief d.d. 25-02-1995).

Bronnen

- Bij de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmacht (SMG) te 's Gravenhage zijn de volgende rapporten ingezien:
- Berge, kapt. J.H. van de, 1940, *Gevechtsbericht C.-M.C.-III-12 R.I.: 10, 11, 12, 13 en 14 mei 1940*, IJmuiden. (dossier 478/25)
- Blarkom, ltnt.-kol. J.P.J.G. van, C. 42 RI, *Bericht op schrijven van Commandant Westfront Vesting Holland dd. 29 Mei 1940 Sectie I-1 No. 2 B.*, IJmuiden. (dossier 484/4)

Velsen - IJmuiden 12-13 mei 1940

Als in de vroege ochtend van de 13e mei 1940 de *Dotterel* de haven van IJmuiden verlaat, komt een einde aan de meest bizarre toernee uit de geschiedenis van het Engelse Sadler's Wells Ballet.

Aan boord van het volgepakte Engelse koopvaardijship wachten de meer dan veertig dansers samen met zo'n driehonderd Engelse landgenoten en negentig Franse vluchtelingen op de dageraad. Hongerig, vermoeid en angstig realiseren ze zich dat ze tot de gelukkigen behoren die het bezette vasteland van Europa achter zich laten, op weg naar huis.

De balletgroep heeft een etmaal doorgebracht in Hotel Velserbeek, dat in de meidagen na de invasie boordevol zat met vluchtelingen. Gelaten en tegelijkertijd in een vreemde euforie over de schoonheid van het park vullen de dansers de uren met nietsdoen en wandelen. Terwijl de bombardementen in de omgeving en geruchten over de naderende Duitse troepen de atmosfeer steeds dreigender maken, spelen ze een partijtje voetbal met een handjevol Nederlandse soldaten om de tijd te doden.

Even na middernacht volgt een ijzingwekkende sluiptocht per bus naar de kade van de zwaar bewaakte, bijna hermetisch voor de buitenwereld afgesloten haven en ten slotte de inscheping. Maar ook aan boord zijn ze nog niet veilig. De buitenhaven ligt vol mijnen en Duitse bommenwerpers proberen vluchtende schepen te localiseren. Vijfendertig jaar later beschrijft de dan wereldberoemde prima ballerina Margot Fonteyn in haar autobiografie hoe de vluchtelingen, die instinctief de betrekkelijke veiligheid van het dek opzochten, naar beneden gedirigeerd werden: *Het enorme, naargeestige scheepsruim was al overvol met vrouwen en kinderen, die ergens een plekje op de vloer hadden gevonden; het enige dat er op zat*

was zelf een plekje zoeken en maar te gaan zitten op de harde planken tussen het stro, denkend aan de gruwelijke gevolgen als we zouden worden opgeblazen.

Vijftien uur duurt de overtocht. Dan meert het schip aan in Harwich. Met de trein keren de dansers terug naar Londen, waar ze tien dagen tevoren vol goede bedoelingen waren vertrokken om voorstellingen te geven in het neutrale Nederland.

Het is 14 mei. Nederland tekent die dag de capitulatie.

Het volledige achtergrondverhaal van de Nederlandse toernee van Sadler's Wells Ballet in de meidagen van 1940 is gepubliceerd in het weekblad Vrij Nederland van 29 april 1995, nr. 17, onder de titel Op spitzen de invasie tegemoet. De tournee van het Sadler's Wells Ballet.

Jessica Voeten

Bronnen

Gemeentearchief Velsen.

Margot Fonteyn. *Autobiography*, London, 1975.

Dame Ninette de Valois. *Come dance with me, a memoir*, London, 1957.

Chronologisch verslag over de oorlogshandelingen in de positie IJmuiden, juni 1940.

Dagboek luitenant-ter-zee 2e klasse L.A.R.J. van Hamel, mei 1940. Naval Historical Branch, Londen.

Het drama met de autobussen

Het drama met de autobussen van Leo Kors uit Heemstede en de N.V. Stormvogels uit IJmuiden-Oost op 10 mei 1940

De oorlog met Duitsland is uitgebroken en van geregelde autobuslijndiensten is geen sprake meer. Overal worden autobussen, vrachtwagens en luxe auto's gevorderd door het Nederlandse leger. De chauffeurs krijgen opdracht militairen en materieel te vervoeren naar plaatsen waar het Nederlandse leger in gevecht is met de Duitse parachutisten. Dit geldt ook voor de militairen van het 12de regiment infanterie, die gelegerd zijn in school D aan de Heidestraat te IJmuiden-Oost, op de buitenplaats Beeckestijn en onder meer in school G te Velsen-Noord.

De 10de Mei 's morgens om negen uur zie ik soldaten uit school D een mitrailleur, omringd met zakken zand, plaatsen op de kruising Zeeweg-Willemsbeekweg-Heidestraat. Om elf uur ga ik weer kijken en alles staat er nog, maar na het middageten kom ik er nogmaals en tot mijn verbazing zijn alle militairen weg. Als ik vraag waar zij gebleven zijn, wordt mij verteld dat ze met autobussen van de N.V. Stormvogels en vrachtwagens van de firma Overdorp zijn vertrokken. Niemand weet waarheen. Alle militairen die gelegen waren op Beeckestijn, zijn later vertrokken. Aldus het relaas van de heer Jan van Es, toen chauffeur bij de N.V. Stormvogels uit IJmuiden. Hij vervolgt. Ik moest om twee uur in de middag mijn dienst rijden maar kreeg een andere opdracht. Ik moest met bus no. 6 naar Beeckestijn om militairen te vervoeren, samen met nog twee andere bussen van Stormvogels met de chauffeurs Mertens en Willem Konijn.

In het begin van de avond, tussen zes en zeven uur, vertrok de colonne autobussen en vrachtwagens, geladen met materieel zoals veldkeukens en dergelijke. Verder waren nog een aantal luxe-auto's gevorderd in Velsen-Noord en aan onze colonne toegevoegd. Een en ander wordt bevestigd door de heer Roef Tooms, toen als militair in Beeckestijn gelegerd. Een ordonnans van het Nederlandse leger reed voor de colonne uit. Helaas kwam de colonne vast te zitten op een achterweg bij Lisse en moest in haar geheel daar overnachten in een

bollenschuur. De 11de mei 's morgens vroeg zijn we van daar uit vertrokken. Onderweg naar onze bestemming, Den Haag/Scheveningen, hebben we enkele malen oponthoud gehad door Duitse vliegtuigen en een hevig luchtgevecht in de omgeving van Warmond. Ook zijn we langs een bomtrechter gereden. Daarbij stond een autobus, waarin de lijken van Hollandse militairen nog aanwezig waren.

De chauffeurs hebben eerst met blubber uit een sloot het dak van de bus ingesmeerd en later in Wassenaar zijn de bussen gecamoufleerd met takkenbossen, omdat een aluminiumkleurig dak zeker als de zon erop scheen al te duidelijk zichtbaar was.

Over militairen, gelegerd in Velsen-Noord, is weinig bekend. Dezen zijn voor of na het detachement uit Beeckestijn vertrokken met dezelfde bestemming.

Terug naar de gevorderde autobussen, die in het begin van de middag van 10 mei zijn vertrokken en die naar Haarlem zijn gedirigeerd, waar op de Dreef een grote colonne werd samengesteld. Van daaruit vertrok men richting Den Haag. Voorop reed een bus van de firma Leo Kors uit Heemstede en daar achter twee bussen van de N.V. Stormvogels uit IJmuiden.

Bij Sassenheim ging het mis. Een Duitse bommenwerper (vermoedelijk een Stuka) wierp in duikvlucht drie bommen. Een bom trof doel. Het was de voorste bus van Leo Kors. Tien militairen verbrandden levend en de burgerchauffeur Marinus Kors trof hetzelfde lot achter het stuur van zijn bus. Na het uitbranden van de bus waren de militairen onherkenbaar verbrand. Zelfs hun identiteitsplaatjes waren gesmolten.

Op 12 mei besloot men om de gesneuvelde militairen te begraven in een bomtrechter op het weiland van de heer J. Boumeester even voor de Postbrug in Sassenheim, waar het verschrikkelijke drama zich afspeelde.

Ook in de twee autobussen van de N.V. Stormvogels uit IJmuiden waren veel slachtoffers en enkele zwaar gewonden. Deze mensen werden overgebracht naar ziekenhuizen in de omgeving (Oegstgeest en Leiden). Ook de beide chauffeurs van Stormvogels behoorden tot de slachtoffers. De heer Kees van Es vond de dood en zijn collega Joh. Krijger is op 12 juni 1940 in het ziekenhuis te Leiden overleden. Het is niet geheel duidelijk of de twee bussen van Stormvogels ook militairen hebben vervoerd van het 12de regiment infanterie uit school D te IJmuiden. Het is goed mogelijk dat het militairen waren van het 9de regiment infanterie uit Haarlem.

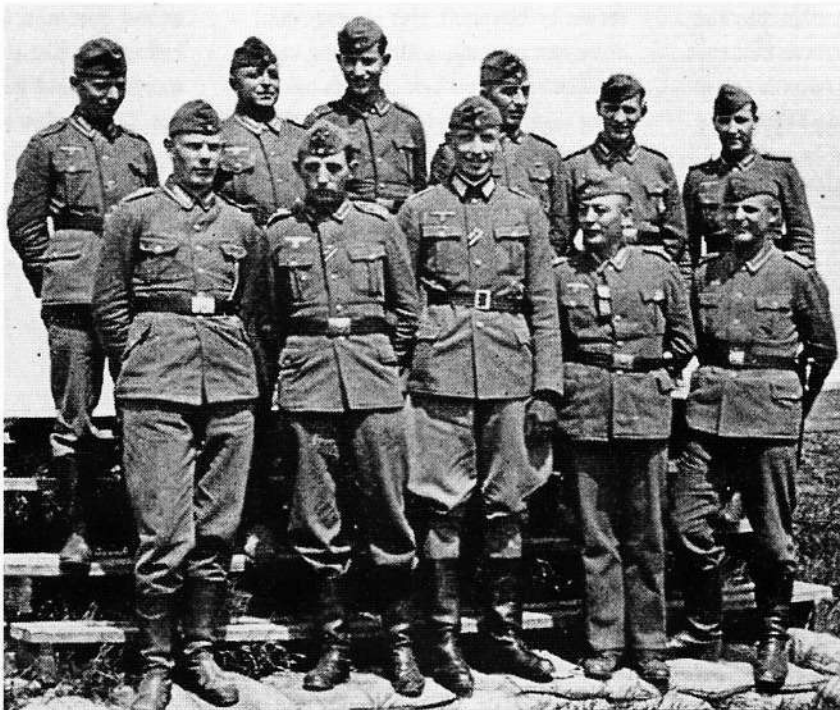
Opgetekend door T. Rademakers in samenspraak met A. Prinssen

Autobus van de N.V. Stormvogels te IJmuiden in het park Velserberk

Het eiland met de ratten

De bezetting van Nederland werd ook in IJmuiden met gemengde gevoelens ontvangen. De havenplaats, in het hart van Hollands kust, was voor de Duitsers uit een oogpunt van strategie van groot belang. Het is daarom interessant te weten hoe onze oosterburen de bezetting van IJmuiden en met name het forteiland in juli 1940 hebben ervaren.

Deze informatie is vastgelegd in een Duits gedenkboekje van de Marine-Flak-Abteilung 703.

Het hoofdstuk genaamd *Die Ratteninsel* ademt een sfeer van racisme en antisemitisme onder de Duitse soldaten en verhaalt dat hun aanvankelijke hoerastemming omslaat in angst voor het oorlogsgeweld.

Soldaten van de Marine-Flak-Abteilung 703

Op 19 juli 1940 rijdt een lange stoet vrachtauto's over de vlakke Hollandse wegen. De mensen blijven staan, kijken de stoet na, steken de hoofden bij elkaar en halen de schouders op. Zij zien het lichte en zware luchtdoelgeschut dat achter de auto's hangt. Wat dit allemaal evenwel te betekenen heeft kan men niet bevatten. Maar wat hebben die nieuwsgierige Hollanders er ook eigenlijk aan om te weten dat wij op weg zijn naar IJmuiden om onze eerste positie in te nemen.

Ja, IJmuiden! "Dat is 'n mooie klus, daar krijgen jullie verdomd veel te doen," had de compagniecommandant ons al enkele malen beloofd. Dat is prima, dat willen wij immers juist. Wij hadden natuurlijk al informatie ingewonnen en waren te weten gekomen, dat IJmuiden een vissershaven is die via een kanaal met Amsterdam, de handelsmetropool van Holland, verbonden is. Hier bevinden zich de grootste sluizen van Europa, 50 meter breed en 200 meter lang, en bovendien zijn er hoogovens die nu voor Duitsland produceren. Sluizen, kanaal en hoogovens zullen de objecten zijn die wij moeten beschermen. Dus met volle kracht, erop af! 's Avonds komen wij in het gat aan. Aan de overkant is het eiland dat wij zullen betrekken. Met drijvende kranen wordt ons mate-

rieel en ons geschut en met lichters worden onze overige spullen er naar toe vervoerd.

In de drie kleine barakken waar wij zullen verblijven, heeft hiervoor vermoedelijk de duivel met z'n malle moer gewoond. Een zwijnestal is eigenlijk geen goed woord voor hetgeen wij er aantreffen.

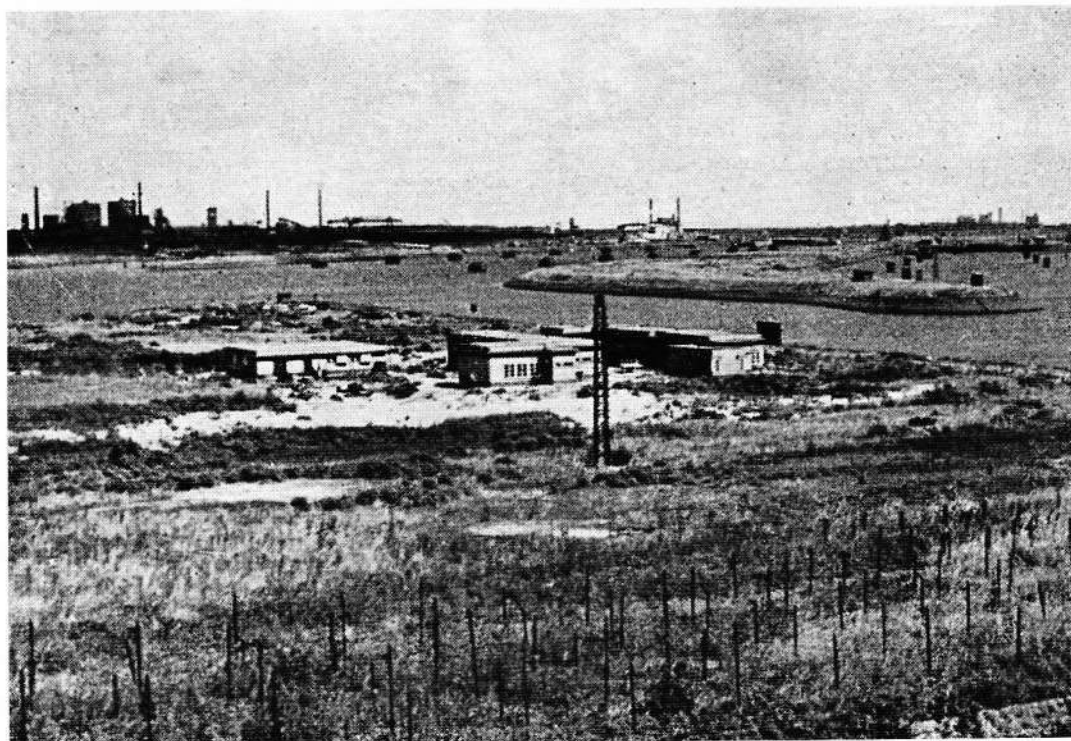
Eindelijk, de maan staat al hoog aan de hemel, kunnen wij ons aan de welverdiende slaap overgeven...

Als men koning van een eiland wordt dan verkent men het eerst helemaal. Dat is duidelijk en de oude Robinson Crusoe deed het ook zo.

Zoals snel blijkt is het helemaal geen eiland maar een eilandje, dat met enkele stevige passen overgestoken kan worden. Rondom bevindt zich water. In het noorden, zuiden en oosten wordt het door de monding van het kanaal begrensd, in het westen bespoelt de zee het strand.

Het meest opvallende aan het eiland is het oude fort. Het is diep in de grond aangelegd en alleen het koepeldak steekt er bovenuit. Het is omgeven door een primitieve afrastering van prikkeldraad. Een belachelijke bescherming tegen een serieuze aanval! Wij zoeken onderkomens voor de manschappen van ons luchtdoelgeschut en

bovendien zijn we nieuwsgierig. Naar binnen dus. Een steile ijzeren trap leidt naar beneden. We staan in de smalle, duistere droge gracht die rond het fort loopt. Voor ons bevindt zich de ingang: een zware ijzeren deur. Hij is niet op slot. Een verstikkende lucht van verrotting en een bovenmatige stank van allerhande vergane rommel komt ons tegemoet uit het doolhof van donkere vochtige gangen en krochten. De ene na de andere deur wordt opengeduwed. In de vertrekken ligt alles wanordelijk door elkaar: Hollandse geweren, uniformen, schoenen, laarzen, munitie, pistolen en buskruit. Van boven tot onder is het fort met een enorme hoeveelheid van de meest uiteenlopende explosieven gevuld. "Mijn god, als dit bouwswel eens de lucht in zou gaan!" De enige levende wezens die we in het fort aantreffen zijn ratten. En wat een loeders! Met een griezelige snelheid rennen ze door de gangen, kruipen onder de stapels laarzen en uniformen, die ze al half opgevreten hebben. Zij zijn, zoals we spoedig vaststellen, de werkelijke koningen van het eiland. Ze zitten in de barakken waar ze ons brood opvreten, we vinden ze in de kuil waarin het afval uit de keuken wordt gegooid en ook achter de latrines. Overal zien we hun sporen in het zand.

"In de drie kleine barakken... heeft hiervoor vermoedelijk de duivel met z'n malle moer gewoond."

In de grote geschutskoepel van het fort vinden we vijf stukken 28 millimeter geschut van Krupp uit het jaar 1868 en voorts nog enkele stokoude kanonnen. Een klein wapenmuseum derhalve.

Op dit moment is echter de belangrijkste vraag waar we water kunnen vinden. Als na veel zoeken eindelijk een pomp is gevonden beginnen we eerst aan een professionele schoonmaakbeurt. Eigenlijk zijn we tijdens het hele verblijf in IJmuiden voortdurend blijven opruimen en schoon schip maken.

Net zoals in het fort liggen ook op het terrein overal massa's Hollandse stalen helmen, munitie voor geweren, verbandartikelen en overige uitrustingsstukken. Alles wijst op een jammerlijke vlucht van onze voorgangers.

We krijgen ook bij benadering een idee hoe het in een woestijn moet toegaan. Zodra de wind vanaf zee waait - en dat doet hij hier bijna altijd - is de lucht vol met het fijnste zand, dat door de kleinste naden van de barakken en onze kleren, in oren, mond en neus dringt. We drinken koffie met zand en eten goulash met zand.

In de havenmond liggen twee grote passagiersschepen. Eén is er door de

"In de havenmond liggen twee grote passagiersschepen... En we ritse-len een heleboel... Fauteuils en stoelen... nemen we triomfantelijk mee naar ons eiland."

Engelsen tot zinken gebracht om de doorvaart te blokkeren, het andere, het "Jodenschip" zou op een mijn gelopen zijn. Men heeft ons verteld, dat er zich op dit schip zeer veel joden op de vlucht bevonden, die bij de ondergang van hun trotse zeestomer met hun hele hebben en houden een echt roemloos einde in de golven hebben gevonden. De bovenbouw van de beide schepen steekt nog uit het water en aangezien wij gebrek hebben aan alle mogelijke goederen, komt onze com-

mandant op het idee dat ze mogelijk daar te vinden zijn.

Met een grote roeiboot varen we naar de schepen. Tussen de gebroken masten en versplinterde delen lopen wij rond op de gestrande reuzen en "ritselen" het een en ander. En we ritse-len een heleboel! Fauteuils en stoelen, tafels en schilderijen, wastafels en closetpotten met waterspoeling, bestek en zelfs een kleine vleugel nemen we triomfantelijk mee naar ons eiland...

De veronderstelling dat we hier overvloedig met de Tommy's kennis zullen maken, blijkt snel waar te zijn. IJmuiden is namelijk de meest vooruitgeschoven post op de belangrijkste aan-vliegroute van de Tommy's naar Amsterdam en vooral naar West-Duitsland.

Geen wonder dat men ons geen rust gunt totdat de batterij, die op het einde van het eiland moet worden opgebouwd, overeind staat. In één dag zijn de drie stukken geschut en het materieel geplaatst, de kabels gelegd - de batterij is klaar voor gebruik. Bovenop het fort wordt het lichte luchtdoelgeschut geplaatst en de schijnwerpers worden aan de overkant op het vasteland verspreid.

Wij merken hoe ver we vooruit zijn geplaatst en dat we helemaal op ons-

"Twee dagen later vallen de Engelsen ons opnieuw fel aan."

“Zo'n leven in een tent lijkt heel romantisch, nietwaar?”

zelf zijn aangewezen. Wie zal ons op vijandelijke vliegtuigen attenderen, als we ze zelf niet opmerken? We zijn aangewezen op onze goede ogen en op de oplettendheid van de uitkijkposten. Voortdurend zoeken we vanuit het fort en de batterij de lucht met kijkers af. De barakken liggen honderd meter van de batterij. Het eerste alarm laat niet lang op zich wachten. Wij overbruggen deze afstand, alsof we ons voor de eerstvolgende Olympische spelen willen kwalificeren, al struikelend over de aangebrachte draden. Daarbij scheuren we het overheidstextiel dat we dragen aan de doornige struiken. Met hangende tong en met knikkende knieën komen wij bij de batterij aan. En dit gebeurt vaak zo'n tien tot vijftien maal per dag.

Dat is op den duur niet efficiënt. Daarom zetten we bij de batterij vierpersoonstenten op. Nu bevinden zich voortdurend twee ploegen voor de bediening van het geschut en één ploeg voor de vuurleiding buiten terwijl één ploeg die het geschut kan bedienen in de barakken paraat is. De vierde ploeg is vrij van dienst en mag aan land gaan. Later wordt de compagnie in twee ploegen ingedeeld, een gevechtsploeg en een vrije ploeg, die elke vierentwintig uur wisselen.

Zo'n leven in een tent lijkt heel romantisch, nietwaar? Dat dachten wij in het begin ook. Maar we komen er al snel achter dat het in werkelijkheid op den duur allesbehalve prettig is. Vier personen slapen in zo'n kleine tent meer over elkaar dan naast elkaar. Als een van hen op wacht gaat staan moet hij onvermijdelijk over zijn kameraden heen klimmen. “Kaffer, kan je niet een beetje uitkijken? Net als ik over Frieda, mijn verloofde in Kiel, aan het dromen ben kom jij stommeling en trapt met je kromme spillebenen op mijn prachtlichaam. Sodemieter op, cultuurbaar!”

We kunnen ons hier buiten ook niet wassen. De pompen zijn te ver weg en het “badderen in het open water” is al in het begin door de dokter verboden vanwege de vele Joodse lijken die het water bedorven zouden hebben.

Ergers is het evenwel dat de zomer ons in de steek laat. Het gaat stormen en

het wordt gemeen koud en de tenten laten wind en regen door. Dan houdt alle romantiek op. Dan kan alleen nog humor helpen. En dat doet hij ook.

De Tommy's hebben heel snel lucht van ons gekregen. Door verkenning of via verraad, wie zal het zeggen? In ieder geval geven ze hun visitekaartje al af als wij nauwelijks drie dagen op het eiland zijn. Deze dag, 22 juli, zullen wij niet gemakkelijk vergeten.

Het is een heldere rustige nacht. Plotseiling wordt er van verschillende kanten het geluid van vliegtuigen gemeld - alarm! - Als we maar bij het geschut kunnen komen! “E.S. in eins” wordt gemeld - neen, het is geen herkennings-teken. De rode gloed aan de hemel wordt sterker en sterker. Het maakt de nacht tot een dag, zodat we de hele omgeving om ons heen duidelijk kunnen herkennen. Een lichtkogel! Het is de eerste keer dat we dit hier meemaken en het geeft nu niet direct een prettig gevoel. Nu ligt het eiland als op een presenteerblaadje. En daar rommelt en dondert het al in de lucht, een geluid dat we nog niet kennen: een huilen dat snel hoger en harder wordt. - “Dekking!” schreeuwt het hoofd van het afweergeschut. We liggen plat op de grond en horen hoe het huilen overgaat in fluiten en dan: pats! - pats! - pats!

Het daverd veelvuldig rond ons eiland. We zien de lichtflitsen. De bommen

zijn op de andere oever gevallen. De volgende morgen wordt duidelijk dat de telefoonleidingen naar de schijnwerpers op twintig plaatsen kapot zijn. Het is goddank de enige schade die de bommen hebben aangericht.

Twee dagen later vallen de Engelsen ons opnieuw fel aan. Iedereen bevindt zich op zijn post. Wij horen de vogel hoog boven ons vliegen. We hebben nog niet vastgesteld of hij het werkelijk op ons gemunt heeft of hij laat zijn bommen al vallen. Weer liggen wij in een oogwenk met ons gezicht in de modder. De bommen komen suizend in de onmiddellijke omgeving van de batterij in het water terecht; ze ontploffen met daverend geweld op het oevertalud in de buurt van de hoogovens en van de vuurtoren.

Er is nog een nacht die we niet snel zullen vergeten: de nacht van 4 op 5 augustus. Het is deze nacht al minstens voor de tiende of twaalfde maal luchalarm. We rennen al struikelend naar het geschut en de andere apparatuur. Op onbereikbare hoogte draait een Engelse machine in alle rust haar rondjes. “Dekking!” - Weer huilt en fluit het, weer daverd en licht het op bij ons in de buurt. Aardkluiten, stenen en granaatsplinters vliegen griezelig dichtbij in het rond. Vier brisantbommen zijn op het eiland en in de haven terechtgekomen. We hebben geluk ge-

had, ons is niets overkomen. Maar menigeen die eerst zijn helm achteloos ergens heeft achtergelaten, loopt hem nu vertwijfeld te zoeken.

"Het fort staat in brand!" Ergens vanuit het duister klinkt deze kreet. We kijken op en zien een felle vuurgloed. Verdomme, dat moet ergens midden in het fort zijn. Als de munitie in het fort explodeert dan gaat ook het hele eiland mee de lucht in en dan kunnen wij bij die gelegenheid Petrus meteen persoonlijk "goedenavond" wensen. Beroerde angstige minuten gaan voorbij. Wij staan daar maar te staren naar de brand die na enige tijd steeds kleiner wordt tot hij geheel dooft. En dan komen we te weten dat de brandbommen inderdaad in het fort terecht zijn gekomen. De sergeant-majoor heeft echter de vrije ploeg bij elkaar geraapt en met hen de brand geblust.

Hoewel we te vaak door de regen en storm in de tenten en barakken gejaagd worden zijn er ondertussen ook warme en zonnige dagen en heldere zomernachten met maanlicht. Tijdens zulke nachten rollen wij ons buiten in onze dekens en kijken naar boven naar

de hemel. We volgen met onze blik de melkweg en zoeken de voor ons bekende sterrenbeelden. De golven ruisen zachtjes. Over het water rondom ons heen speelt een vaag, glinsterend licht: het lichten van de zee! We ademen de pittige en frisse lucht diep in. De gedachten dwalen ver af naar huis.

En wat doen we als we vrij zijn? We schillen aardappelen, wassen onze plunje, schrijven en gaan "aan land". Veel aantrekkelijks bezit IJmuiden niet. Het is een kleine havenplaats met visconservenfabrieken. Nu ligt alles stil. De kotters, die in een hoek van de haven loom op het water dobberen in een niet gewilde slaap, kunnen niet de zee op gaan om te gaan vissen vanwege de mijnen.

In het naburige Velsen bevindt zich een groot, net en helder overdekt zwembad. Wij worden snel tot vaste bezoekers. Maar het voldoet ons allemaal niet. We willen meer zien en beleven. De commandant komt aan onze wens tegemoet. Hij stelt ons een vrachtwagen ter beschikking waarmee de ploeg die geen dienst heeft met zijn officieren naar de bloemenstad Haarlem en zelfs naar Amsterdam rijdt. Maar ook met de trein zijn de beide steden snel bereikbaar. Hier kan iedereen op zijn eigen manier de eilandkolder kwijtraken. We varen met een leuke motorboot door de talrijke grachten of we rijden met een fietstaxi door de levendige straten van Amsterdam. We winkelen en drinken tot slot een paar pilsjes. Zo verzetten we de zinnen.

Sinds enige tijd doet het gerucht de ronde dat we het eiland weer zullen verlaten. Dat kan ook niet anders, nu de batterij zo ongeveer is aangelegd, het geschut achter aarden wallen is gebracht en voor de manschappen mooie ruime onderkomens zijn vervaardigd. En op een dag blijkt het gerucht waar te zijn. We worden in Vlissingen gedetacheerd.

We breken het geschut en het andere materieel weer af en brengen onze hele hebben en houden naar de andere oever waar vrachtauto's klaarstaan. Er rest ons nog een laatste nacht op ons kleine eiland. Weer moeten wij een stelling die ons dierbaar is gewor-

den door de inspanningen, het vele gevaar en alle plezier verlaten. De ransels worden omgegorde en de laatste bezittingen opgeborgen. Nog een korte inspectie en dan worden we in de ochtendschemering met de boot overgezet.

Enige ogenblikken later slaan de motoren van de vrachtauto's aan en zet de stoet zich in beweging. Onze blik glijdt voor het laatst over de haven, het eiland, de hoogovens, de sluizen en over de kleine sombere stad.

"Onze blik glijdt voor het laatst over de haven, het eiland, de hoogovens, de sluizen en over de kleine, sombere stad."

Bron

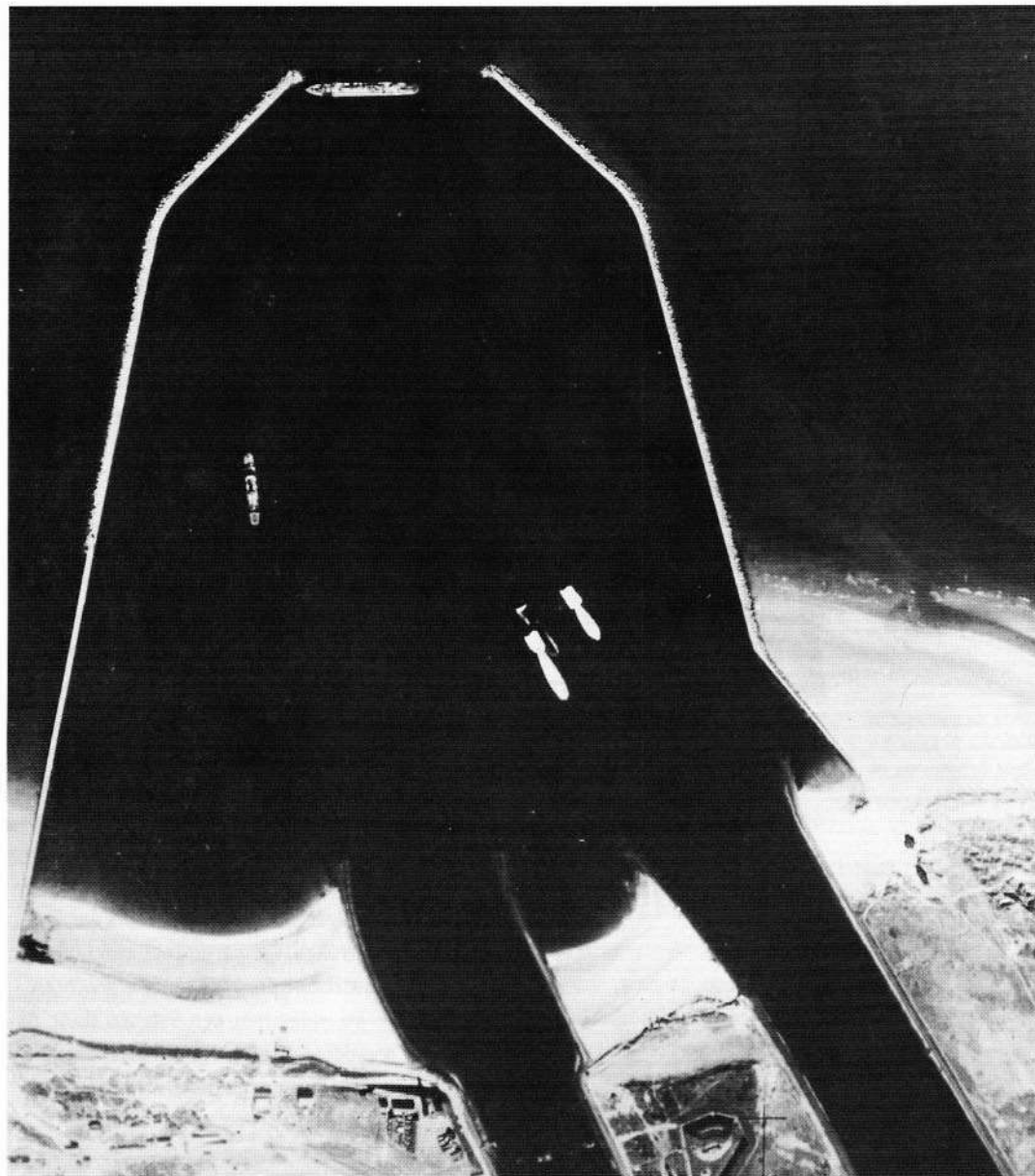
Wir von der Vlissinger Flak...,
Traditionsbuch der Marine-Flak-Abteilung 703
Herausgegeben zum ersten Jahrestag, z.j.

Vertaling uit het Duits door
Wouter Dooijes

Bijlage I

Overzicht bombardementen op IJmuiden e.o.

Geallieerde bommen boven de havenmond en het forteiland (midden onder) in het eerste oorlogsjaar 1940. Het passagiersschip J.P. Coen als versperring van de toegang van de haven en het op een mijn gelopen s.s. Van Renselaer zijn duidelijk zichtbaar.

Overzicht van bombardementen op IJmuiden en omgeving

<i>datum</i>	<i>plaats</i>	<i>omgeving</i>	<i>uitvoering</i>	<i>slachtoffers</i>	<i>en/of schade</i>
12-05-1940	IJmuiden	Pr. Hendrikstraat	Duits bombardement		veel
19-06	IJmuiden	Hoogovens Sluiseiland	bombardement		veel
20-06	IJmuiden	Forteiland	bombardement		
20-06	IJmuiden	Hoogovens IJzerpark	bombardement		gering
21-06	IJmuiden	Hoogovens Slakkenberg	bombardement		
22-06	IJmuiden	Hoogovens Buitenhaven	bombardement		
23-06	?	?	bombardement		begin van brand, door bewoners geblust
31-07	IJmuiden	boven zee	4 bommen		
04-08	IJmuiden	Forteiland	4-6 bommen		
?-08	IJmuiden	?	10 lichtfakkels		gering
04-08	Velsen-N	t.o. van de Plaatwellerij	4 mijnbommen		
18-08	IJmuiden	Heerenduinen	1 bom		
28-09	IJmuiden	Strand	1 springbrandbom		
04-10	IJmuiden	Forteiland	5 bommen in het water		
08-10	IJmuiden	?	fosforbommen		
25-10	IJmuiden	boven zee	9 bommen		
29-10	IJmuiden	Haringhaven	4 bommen		
08-11	IJmuiden	Forteiland	niet geëxplodeerd		
13-11	IJmuiden	Sluiseiland	2 bommen		gering
21-11	IJmuiden	Burg. Rambonnetlaan	?		begin van brand, glasschade, inboedels
31-12	IJmuiden	militair terrein	4 bommen	drie lichtgewonden	
08-02-1941	?	kabelballon	schoorstenen en antennes		
11-02	IJmuiden	Kanaaldijk	6 brand- en brisantbommen		gering
02-03	?	?	lichtkogels		
18-03	IJmuiden	Hoogovens en Mekog	Mekog stilgelegd		gering
06-04	Velsen-N	Oostelijke binnenhaven	4 brisantbommen	7 lichtgewonden	schepen, 1 woning en Mekog
07-04	IJmuiden	Hoogovens PEN-centrale	20 bommen	2 zwaargewonden	veel
07-04	IJmuiden	Midenhavenstraat	enkele bommen	2 zwaargewonden	veel
24-04	IJmuiden	Forteiland, semafoor	2 brisantbommen enkele brandbommen	2 lichtgewonden	veel
09-05	IJmuiden	Westerbegraafplaats	enkele bommen		gering
11-05	IJmuiden	Sluiseiland	?		veel
16-05	IJmuiden	Tuinderstraat	5 bommen		glasschade
11-06	IJmuiden	Haringhaven	?	1 zwaar en 2 lichtgewonden	veel
14-06	Velsen-N	ten noorden van Forteiland	3 bommen		
17-06	Velsen-N	idem	3 bommen		
21-08	IJmuiden	Hoogovens Centrale werkplaats	18 brisantbommen	1 dode, 2 zwaar- en 10 lichtgewonden	staalfabriek en Mekog stilgelegd
24-08	IJmuiden	Kon. Wilhelminakade	2 bommen	2 doden	1 pand vernield
22-01-1942	?	?	10 bommen		
12-02	IJmuiden	ten zuiden van Forteiland	4 bommen in het water		
13-03	?	?	5 bommen		
26-03	IJmuiden	1 km ten zuiden van de Haringhaven			brandend toestel neergestort
27-06	IJmuiden	omgeving watertoren			Engels toestel neergestort
16-07	IJmuiden	Hoogovens	4 à 5 bommen	5 lichtgewonden	gering
02-09	IJmuiden	Hoogovens 11.59 u.	brandbommen	2 doden, 2 zwaar- gewonden en 22 lichtgewonden	
02-09	IJmuiden	Hoogovens 15.03 u.	brandbommen	4 doden, 2 zwaargewonden en 8 lichtgewonden	

datum	plaats	omgeving	uitvoering	slachtoffers	en/of schade
06-09-1942	Ijmuiden	Hoogovens, staalfabriek en Mekog	brandbommen	1 dode, 1 zwaargewonde	
12-09	Ijmuiden	Hoogovens	brandbommen	2 doden, 2 zwaargewonden en 22 lichtgewonden	
22-09	Ijmuiden	Hoogovens	hevig mitrailleurvuur	4 doden, 2 zwaargewonden en 7 lichtgewonden	Hoogoven 1 stilgelegd
27-11	Ijmuiden	Hoogovens	7 bommen	5 doden en 20 lichtgewonden	deel van de watertoren vernietigd
09-01-1943	Ijmuiden	Hoogovens	6 bommen	9 doden, vele gewonden	Hoogoven 2 stilgelegd ernstige schade
13-02	Ijmuiden	Hoogovens en sluizen	14 bommen 15 bommen		woningen beschadigd paard gedood
10-04	?	?	beschieting door vliegtuig	diverse gewonden	
02-05	Velsen-N	PEN-centrale	brandbommen	3 doden (?) 1 zwaargewonde	
03-05	Velsen-N	PEN-centrale	brandbommen	1 dode, 1 zwaargewonde en 2 lichtgewonden	
14-05	Velsen-N	Hoogovens, PEN-centrale	brandbommen	1 zwaargewonde	
16-05	Velsen-N	Hoogovens, PEN-centrale	brandbommen	1 zwaargewonde	
17-05	Velsen-N	Hoogovens, PEN-centrale	?		
12-06	Ijmuiden	Evertsenstraat	scherven luchtafweer	doden en/of gewonden	
26-03-1944	Ijmuiden	Snellbootbunker 1	brandbommen		gering
24-08	Ijmuiden	Snellbootbunker 1	brandbommen		veel
15-12	Ijmuiden	Snellbootbunker 1	brandbommen		verwoest
03-02-1945	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		voorzijde
08-02	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		voorzijde
10-02	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		voorzijde
14-03	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		voorzijde
07-04	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		voorzijde
09-04	Ijmuiden	Snellbootbunker 2	brandbommen		gering
10/11-04	Ijmuiden	?	's nachts		
17/18-04	Ijmuiden	?	's nachts		
18/19-04	Ijmuiden	?	's nachts		

totaal

aantal bombardementen en andere aanvallen	70
aantal doden	onbekend
minimumschatting aantal slachtoffers en gewonden	> 31
zwaargewonden	> 110
lichtgewonden	> 20

Samengesteld door A. Prinssen

Bron

Historische documentatie van het Gemeentearchief Velsen

De Velsense buitenplaatsen in oorlogstijd

Na de bezetting in de meidagen van 1940 ging IJmuiden, evenals Den Helder, Hoek van Holland en Vlissingen deel uitmaken van Hitlers *West- of Atlantikwall*, een verdedigingslinie tegen mogelijke geallieerde invasies langs de westkust van Europa. De *Festung IJmuiden* omvatte het strategisch belangrijke havengebied van IJmuiden, Driehuis, Velsen-Zuid, het industriegebied Velsen-Noord en Wijk aan Zee. Het realiseren van dit militaire bolwerk, omgeven door een zwaar bewaakte anti-tankgracht, had desastreuze gevolgen voor de inwoners, gebouwen en bedrijven. Wat er met de prachtige, historische buitenplaatsen van Velsen gebeurde is in het algemeen minder bekend.

De buitenplaats Beekestijn bijvoorbeeld vervulde een belangrijke functie in de verdediging van de zuidoost-hoek van de *Festung IJmuiden*. De Duitsers legerden in bunkers op het landgoed. De muren van de vrij opengelegde gebouwen op Beekestijn waren met het oog op mogelijke luchtaanvallen gecamoufleerd met geschilderde bomen. Ze waren van 1942 af grotendeels in gebruik als boerenbedrijf, getuige de hooischelf op het voorplein van het herenhuis. Zie voor meer informatie elders in dit artikel.

Spaarnberg te Santpoort-Zuid

Tijdens de mobilisatie was een aantal manschappen, ingedeeld bij het 12e Nederlandse Regiment Infanterie, ingekwartierd met paarden onder andere op de buitenplaats en in de kleuterschool Spaarnberg aan de Wüstelaan in Santpoort-Zuid. Na de capitulatie werd het herenhuis Spaarnberg meer-

Manschappen van het 12e Nederlandse Regiment Infanterie voor de Spaarnberg-kleuterschool in Santpoort-Zuid, 1939.

Links: Het herenhuis Spaarnberg in welstand.

malen gebruikt voor het onderbrengen van Duitse eenheden. Ook was er meubilair opgeslagen van Velsenaren die moesten evacueren.

Bij leegstand diende het als schuilplaats voor onderduikers. Huiszoekingen tijdens razzia's hadden vernieling van het interieur tot gevolg. In het park werden begin 1943 barakken geplaatst om de veestapel van de boeren uit De Hofgeest en De Biezen op te vangen. Hun boerderijen en stallen waren, ten behoeve van de aanleg van de tankgracht aan de zuidoostkant van de Festung en ter wille van het schootsveld, in opdracht van de bezetter verwoest.

Naar verluidt, heeft na de bevrijding het herenhuis van Spaarnberg nog korte tijd gediend als onderkomen voor de Britse strijdkrachten behorende tot het Royal Berkshire Regiment en voor huisvesting van een bureau van de Politieke Opsporingsdienst.

Spaarnberg was door de oorlogsomstandigheden in een desolate staat geraakt en werd uiteindelijk in 1951 gesloopt voor nieuwbouw.

Duin- en Kruidberg te Santpoort-Noord

Dit buiten lag in het duingebied juist ten zuiden van de tankversperring rond de Festung, dus even buiten het Sperrgebiet, in de onmiddellijke nabijheid van uitgestrekte mijnevelden en een grote munitieopslagplaats. De ge-

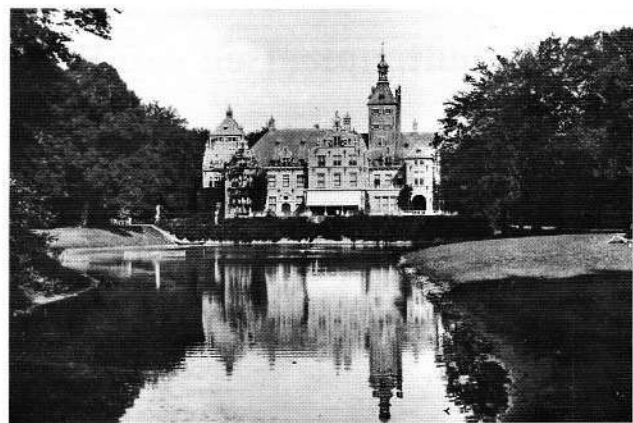
bouwen stonden daarom in een te kwetsbaar gebied om voor vordering door de Duitsers in aanmerking te komen.

Op 1 december 1942 moesten de inwoners van Driehuis evacueren. Belangrijke gebouwen zoals het Missiehuis en de scholen werden gevorderd. De r.-k. kerk werd gesloten, de pastorie ontruimd, evenals het r.-k. rusthuis voor bejaarden annex het klooster De Voorzienigheid. Pastoor Bik en enkele bejaarden werden met toestemming van de eigenaar van het landgoed, Herbert Cremer, ondergebracht in het hoofdgebouw Duin- en Kruidberg. Op 24 juni 1944 kon zelfs het 50-jarig bestaan van de r.-k. parochiekerk van Driehuis in de tuinen rond het huis worden gevierd. Toen op 19 september 1944 het bevel kwam, dat geheel Santpoort moest evacueren, waren ook de bewoners van Duin- en Kruidberg genoodzaakt naar elders te vertrekken. Het herenhuis viel ten prooi aan de verniel- en roofzucht van zowel gelegeerde als terugtrekkende Duitse troepen.

Van 8 mei 1945 tot en met 18 augustus 1945 werd Duin- en Kruidberg gevorderd door de *Town Major* (= geallieerde stadscommandant) ten behoeve van de Britse strijdkrachten. De Britten waren hoofdzakelijk belast met de bewaking binnen de Festung van de duizenden ontwapende Duitsers. Zij gebruikten krijgsgevangenen, behorende tot de

genietroepen, onder meer voor het vegen van de mijnevelden.

In juli 1945 werd opnieuw schade aan het herenhuis aangebracht door het exploderen van het munitiedepot bij Westerveld. Urenlang hielden de zware explosies aan met alle gevolgen van dien voor de directe omgeving. De schade aan de gebouwen van Duin- en Kruidberg werd tijdens de bewoning door de Britten opgenomen. Na het vertrek van de Engelsen heeft in het hoofdgebouw nog enige tijd een afdeling van het Rode Kruis gezeten. In 1948 werd het buiten door de erven Cremer verhuurd als hotel.

Het herenhuis Duin- en Kruidberg, omstreeks 1939.

DAMAGE * HUIZEN DUIN EN KRUIDBERG *
Duin en Kruidbergerweg 60
Owner Mr. Herbert Gremer.

-1.855.287

GROUND FLOOR.

HALL.

Steps planed, oiled and varnished	Fl. 150.--
6 Windowpanes 23x51 cm. (Plateglass) wages	4,32.
1 " 25x52 cm. " " " " Communication door	9,73.
1 Key for door W.C.	1,25.
8 Windowpanes 30x41 cm. (Plateglass) Wages	7,38.

OFFICE STEWARD.

Parquetfloor cleaned about 16 M (square)	57.--
1 Innerdoor repaired, 2 keys, wages and material	
painting of that door	19,50.
Made 1 Key for a cupboard	1,25.
1 Key for a slidingdoor and 1 brass lockplate	4,50.
Made 2 keys for cupboards	2,50.
Writingdesk repaired, wages and material (Screws etc)	3,75.

OFFICE Mr. GREMER.

Parquetfloor cleaned about 35 sq. Metres	105.--
Made 3 keys for doors	3,75.
Partly renewed teakdoor with all the panels, keys etc	
painting included	300.--

SITTINGROOM Mr. GREMER.

Made 4 keys for doors	6.--
Fireplace cleaned and repaired (Marble post)	72.--
2 Windowpanes (Plateglass) wages	3,40.
2 Planks for the cupboard-wages, wood and painting	6,80.
4 sets of Hall curtains 275x115 cm.	--
3 sets tulle curtains 275x115 cm.	--
2 sets " gobelin " 225x80 cm.	--
3 sets gobelin " 350x150 cm.	--

DRAWINGROOM.

Parquetfloor cleaned planed and scraped about 70 sq. Mtrs	210.--
Made 5 keys for doors and cupboards	6,25.
heavy brass doorhandle wages	6,50.
3 sets silk tulle curtains 300x150 cm.	--
2 " " gobelin " 275x150 cm.	--
1 " " " 275x200 cm.	--

BILLIARD ROOM.

Parquetfloor cleaned (Planed and scraped) 140 M square	420.--
1 Windowpane (plateglass) 2 Windowpanes	
1x169x64 and 2x80x32 wages	13,65
2 brass doorhandles heavy brass	12.--
carry forward	14 15,53

The prices of the curtains cannot yet be fixed.

Fragment van een rapport tot herstel van Duin- en Kruidberg d.d. 6 september 1945.

Schoonenberg te Driehuis

Deze buitenplaats werd medio 1942 van de toenmalige eigenaar W.P. de Vries door de Duitse bezetter gevorderd. Toen de verdedigingsgordel rondom IJmuiden zijn voltooiing naderde, ging begin 1944 het huis Schoonenberg, omringd door een viertal zware bunkers en een groot aantal kleine verdedigingswerken en andere voorzieningen, als *Widerstandsnest 109* onder de naam *Festungskommando* fungeren.

Veldman uit Driehuis, werden vanaf 1943 op gezette tijden en langs een vaste route toegelaten voor het verrichten van bepaalde administratieve handelingen.

Leo C. Uitendaal, eveneens uit Driehuis, was tijdens de oorlogsjaren als jongste kantoorbediende werkzaam bij de Visscherij Exploitatie Maatschappij (V.E.M.) te IJmuiden. Hij was op bevel van de Duitse *Wehrmacht* in september 1944 gevorderd om op het oude raad-

Binnen de *Festung* lagen in maart 1945 zeventig *Widerstandsnester* genummerd W.N. 61 tot en met W.N. 131, variërend van één bunker of geschutsofstelling tot een bunker dorp. Schoonenberg was een zwaar bewaakt en gecamoufleerd commandocentrum en voor de gewone burger niet of nauwelijks toegankelijk. Alleen speciaal aangewezen secretarie-ambtenaren, onder wie Henk

huis in het dorp Velsen *Ausweise* uit te typen. Als opvolger van Veldman kwam hij iedere dag op Schoonenberg en beiden zijn daarom in de gelegenheid, voor zover hun waarneming toereikende, thans een beeld te schetsen van het reilen en zeilen om en in dit hoofdkwartier.

Henk Veldman (geb. 1922): "Om IJmuiden binnen te komen was het in 1942 al noodzakelijk over een *Ausweis* te beschikken. Dit toelatingsbewijs werd aanvankelijk uitgegeven bij een bureau aan de Dreef in Haarlem. Toen de *Festung* haar voltooiing naderde, kwam ook de bevoegdheid voor het uitgeven van *Ausweise* naar Velsen. In de zomer van 1943 werd daarmee begonnen op het oude raadhuis in Velsen. Met een paar anderen werd ik aangewezen en moest daarvoor stoppen met mijn eigenlijke secretariëwerk. Mij viel "de eer" te beurt om met de gereedgemaakte *Ausweise* voor de afstempeling en ondertekening door de *Festungskommandant* naar de *Festungsstab* op Schoonenberg te gaan. Vanuit het raadhuis was het, na het passeren van een aantal wachtposten, toen nog mogelijk via de Driehuizerkerkweg Schoonenberg te bereiken. Later zou deze weg, evenals de toegang van Velserbeek, met zogenaamde Spaanse ruiters, gekruiste palen omwonden met prikkeldraad, afgesloten. Op de *Ausweisstelle* van

Het herenhuis Schoonenberg (rechts) met een van de Duitse commandobunkers (typen. 117a. In afwijking van gelijke bunkers elders was deze bunker voorzien van een dak met een dikte van 3 meter bewapend beton en een zogenaamd Westwall-schietgat, op de foto duidelijk zichtbaar. Foto februari 1995.

Schoonenberg zwaaide *Fräulein* Ruoff, een fanatieke grijze duif, de scepter. Zij stempelde de Ausweise af, maar nam het echter niet zo nauw met deze bewijsstukken. Daarom was het mogelijk falsificaties door te voeren. Het was daardoor zelfs mogelijk binnen de *Festung* onder te duiken. We hebben heel wat

mensen kunnen helpen, ook de later gefusilleerde Dirk van Rijswijk. Het herenhuis was beneden en boven ingericht als kantoor. Het gonsde er van de bedrijvigheid. Ik schat, dat er zo'n tien man op de burelen werkten, onder meer het hoofd van de financiën *Oberzahlmeister* Buchmann. De commandant van de *Festung* woonde in het huis. Wat er precies in de bunkers gebeurde weet ik niet. Het was duidelijk, dat ze over allerlei verbindingssapparatuur beschikten. In de zomer van 1944 waren de evacuaties voltooid en werden de bewoners, die nog binnen de *Festung* woonden, voorzien van een nieuwe *Ausweis*. Deze operatie werd uitgevoerd door

“gevorderde” kantoormensen van met de vijand heulende bedrijven. Mijn dagelijkse tocht naar Schoonenberg werd toen overgenomen door Leo Uitendaal.”

Leo Uitendaal (geb. 1926): “Al eerder in de oorlog was ik met anderen uit het bedrijfsleven gevorderd om persoonsbewijzen uit te typen. In 1944 was het weer raak, toen voor het maken van *Ausweise*. De *Festung Ijmuiden* was operationeel geworden en al degenen die na de evacuaties nog in het *Sperrgebiet* woonden, moesten van een nieuwe *Ausweis* worden voorzien. We werkten er met een groep van ongeveer negen mensen aan in een zaal van het oude raadhuis in het dorp Velsen. Toen de klus geklaard was, werd er voor de nieuwe gevallen en de mutaties een bureau opgericht, gehuisvest in het pand Torenstraat 4 aan het raadhuispleintje.

Het bureau werd bemand door W.H.M. Hamers, administratief medewerker van het gasbedrijf, en mijzelf. Ik had de taak de klaargemaakte *Ausweise* voor stempeling en ondertekening naar N.S.B.-wethouder P. Kok te brengen. Daarna ging ik door naar Schoonenberg via een omweg. Velserbeek en omgeving waren niet toegankelijk. Via de Stationsweg, Briniostraat, Leeuwelrikaan, Zeeweg (Valeriuslaan) en Driehuizerkerkweg kwam ik al fietsend met de benodigde *Bescheinigungen* bij de Duitse wachtpost ter bewaking van Schoonenberg bij de splitsing met de Waterlandweg. Op de splitsing lag één of andere bunker. Ik weet niet goed meer of de villa's, waar ik langs fietste, bewoond waren. Ik dacht dat er Polen in Duitse dienst, een pantserbrigade, ingekwartierd lagen.

Bij de bunkers kwam je niet. Het herenhuis Schoonenberg was ingericht als kantoor en in één van de kamers vervoegde ik mij bij een onsympathieke Duitse dame. Zij zorgde voor de afstempeling. Bij iedere *Ausweis* hoorde een witte duplicaatkaart, die werd opgeborgen in een cartotheek. Na enige tijd stond zij mij toe zelf de witte kaarten op te bergen. Dat gaf de gelegenheid valse documenten te laten afstempelen waar uiteraard geen dupli-

caatgegevens van bestonden. Ik moet nu even niet denken aan het risico dat ik heb gelopen. Maar ja, je was jong. Hamers onderhield overigens contacten met het ondergrondse verzet. Na afstempeling passeerde ik in de kantoorgang veel uniformen en soms de *Festungskommandant* met zijn roodgebiesde broek.

Presse-papier van *Festungskommandant* Hüttner, in mei 1945 aangetroffen op zijn bureau in het huis Schoonenberg.

Ik nam de documenten mee naar huis en leverde ze de volgende dag af op het kantoor in Oud-Velsen. Ik woonde bij mijn ouders aan de Driehuizerkerkweg. Iets verderop in de straat op nummer 79 had mijn tante een manufacturenzaak. Het pand was door de Duitsers gevorderd en ingericht tot *Wehrmachtsheim* en *Puff*. 's Nachts keerden de soldaten meestal bezopen en luidruchtig terug naar hun legerplaatsen op Schoonenberg en Beeckestijn. De garage naast het *Heim* was gevorderd voor het onderhoud van het wagenpark in dit deel van de *Festung*.

Zelf heb ik weinig van de bevrijding door de Canadezen meegemaakt, omdat ik onmiddellijk werd opgeroepen voor inlijving bij de B.S. (=Binnenlandse Strijdkrachten). We kregen een spoedcursus inzake omgaan met wapens onder leiding van Wim Geels. Daarna was het wachtlopen bij de pont in Velsen en bij de Vissershaven. In het klooster van de Paterskerk was ons hoofdkwartier en de openbare school aan de Heidestraat diende als een soort kazerne.”

Fragment van een in Velsen afgegeven *Ausweis*.

W.H.M. Hamers en L.C. Uitendaal (r) voor het *Bureau Ausweise*, plaatselijk gemerkt Torenstraat 4 in het dorp Velsen, zomer 1944.

“Het kommando van de vesting IJmuiden wordt dezer dagen door Oberts Stahmer overgedragen aan Generaal-Majoor Houtruiner. Deze laatste is reeds aangekomen. Zowel Stahmer als de nieuwe kommandant zijn felle partijmensen. Van Stahmer is alleen bekend, dat hij gehaat is bij hoog en laag en zich soms te buiten gaat aan drank. Verder aanwezig Oberleutn. Senff, plaatsvervangend chef en leider van de Unterstab, tevens adjudant. Een zeer geschikte man, waarmede voorzichtig te praten valt. Ook partijlid, maar niet fanatiek. Voorts Obertsleutn. Blum, comm. Nachrichtencommando; zorgt voor licht, telefoon en dergelijke.

Voorts Hauptmann Kratzsch, de leider van alles wat auto is. Contact met de politie e.d. Heeft veel invloed en is 100% corrupt, maar wil het niet weten. Is in het burgerleven op een assurantie kantoor.

Oberzahlmeister Buchman. Een echte kwast, die in het burgerleven zeker een kleine baan heeft. Als hij rokken ziet, vergeet hij alles; drinkt als een maleier.

Leutnant Wünschmann, ofwel de afbraakleutnant, heeft een hekel aan de afbraak, maar het is van hoger hand bevolen, dus het gaat door.

Oberleutnant Wüdke. Een felle partijman, is aan het front spoedig bevorderd. Staat hoog aangeschreven bij hoog en laag door zijn vlotte en prettige manier van optreden. Vriend van Kratzsch. Heeft o.a. leiding van het afweer bij de hoogovens.

Leutnant Högg, de chef van de Feldgendarmarie. Een echte Bayer. Wordt door zijn minderen niet voor vol aanzien, door zijn collega's officieren evenmin. De Feldgendarmarie als zodanig, ca. 30 man sterk en 3 in Beverwijk, staat over het algemeen bij de burgers goed aangeschreven. Treden als regel correct op. Niet te verwarren met hun helpers, zoals de Herman Göring troep en zij die als panzergrenadiers bekend staan. Deze troepen, niet groot in aantal, treden grof op bij razzia's. Bij de staf in de vesting zijn ca. 16 hogere en lagere officieren. Nemen wij alles bij elkaar onder de loupe, hoog en laag, dan krijgen wij de indruk, dat het een stelletje afbraak is, dat men nergens meer kan gebruiken.

Kortgeleden zijn de bekende vrijwilligers in Driehuis aangekomen, de jongelui, die hun leven inzetten in de kleine onderzeeërs. Ze zullen dezer dagen weer vertrekken. Het schijnt dat de kommandant een kleinzoon van Dönitz is. De havenkommandant Maschke heeft voor die heren het veld moeten ruimen, nadat hij een protest had ingediend wegens het in gebruik nemen van de ontvangstzaal van het crematorium (als cantine) door de genoemde vrijwilligers.

De leiding van de Visserijschool staat onder de HAKO (Hafenkomm.) De Oberleutnant Bäse is daar chef, met als onderchef Leutn. Bromeck. Verder zijn daar 8 militairen van de G.F.P. (Geheime Feldpolizei). Zeldzame bandieten. De enige politie, die in burger mag rondlopen en zich mag bedienen van alle mogelijke uniformen. Niemand van de burgers in een gemeente mag weten of er G.F.P. aanwezig is. Ze zijn speciaal opgeleid, de schrik zit er danig in bij de militairen als ze aangehouden worden door deze knapen. Ze weten, dat ze direct de kogel krijgen als ze in handen van de geallieerden vallen.

Bijzonderheden over de onderdelen in, en bij de vesting zijn niet bekend. Wel is de belangrijkste telefoonbunker te vinden tegenover de ingang van Schoonenberg. Daar loopt een breed pad, waarop de P van Parkplatz staat. Dat pad inlopende komt men bij genoemde bunker. De grootste gevechtbunker (daar waar de staf blijft bij gevechtshandelingen) ligt tussen de woning van v. Heyst en Schoonenberg. Op de bunker staat een windmolen voor licht.”

neralmajor Hüttner van maart tot en met 7 mei 1945.

Het hele gebied was volledig afgezet met prikkeldraad. Volgens een illegaal rapport waren op Schoonenberg 1400 pantservuisten opgeslagen voor uitdeling. In de aangrenzende villa's waren 30 soldaten van de Feldgendarmarie ondergebracht. Op de splitsing Driehuizerkerkweg/Waterlandweg was een KAP-bunkertje (=Kabel Aufführungs Punkt), gebouwd als bescherming voor het knooppunt aldaar van de kabelverbindingen.

Als de telefoon- en radioverbindingen door gevechtshandelingen verstoord of vernietigd zouden worden, konden postduiven worden ingezet. Duiven die dan volgens vaste vluchtlijnen de vitale verbindingen instandhielden, zowel binnen de Festung als daarbuiten.

Over de duivenhokken op Schoonenberg voerde Brieftaubenmeister Seidel het bevel.

Na de bevrijding werd Schoonenberg van 8 mei tot 22 juni 1945 gevorderd door de Town Major ten behoeve van de Britse strijdkrachten. In april 1946 werd het landgoed aangekocht door de gemeente Velsen.

Een jaar later werd het herenhuis als ambtswoning betrokken door burgemeester mr. M.M. Kwent.

De vier nog bestaande bunkers in het park werden met het oog op schade voor de omgeving na een kostenoverweging niet gesloopt, maar dichtgemetseld. De vele andere gemetselde en kleine betonnen werken zijn wel opgebruimd.

Bericht van het verzet.
Fragmenten uit een
informatiebulletin van
N.V. Haarlem aan N.V.
Amsterdam d.d.
22 februari 1945.

Vordering van Schoonenberg ten behoeve van de Britse strijdkrachten, mei 1945.

Beeckestijn te Driehuis/Velsen-Zuid

“Alles heeft al zeer geleden van de Nederlandsche soldaten. Nu zijn de Duitschers erin geweest, en er weer uit, na er schandelijk hebben huisgehouden”, vermeldt een brief uit maart 1941 in het archief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist.

Tijdens de mobilisatie waren van oktober 1939 tot de eerste meidagen van 1940 manschappen van het 12e Regiment Infanterie van de Nederlandse strijdkrachten, 1e compagnie, 3e bataljon, ondergebracht in het leegstaande herenhuis Beeckestijn. Vooral het verblijf van deze soldaten had veel schade aan het toch al verwaarloosde interieur van het hoofdgebouw tot gevolg. Het prachtige stucwerk werd uit balloogheid vernield. Om de winter in het grote, kille gebouw door te komen werden de planken en balken van de zolder gesloopt en verstoekt. De als gevolg hiervan ontstane lekkages waren funest voor het gebouw.

Na het vertrek van de Nederlandse soldaten troffen de Duitsers het gebouw in een zeer ontredde toestand aan. Het verblijf rond 1 maart 1941 van een eenheid van de Duitse infanterie in dit bepaald niet geriefelijke onderkomen was dan ook van zeer korte duur en droeg bepaald niet bij tot enig herstel, integendeel. De Duitsers die medio 1942 op het landgoed legerden, werden in manschappenbunkers ondergebracht en gebruikten het woongedeelte van het zuidelijk koetshuis als lokaal voor de

Hirings 201 (B)	Numéro d'ordre Rangnummer Serial Number
Requisition d'Immeubles Opeisching van Grond en Gebouwen Requisition of Land and Buildings	
Je soussigné Ik, ondergetekende:	
I, _____	
Officier de l'Armée Britannique et en vertu des pouvoirs à moi conférés, repères par la présente Officier van het Britische Leger, handeland met de mij gegeven macht, geef hiernode ordes aan an Officer of the British Army, acting under powers conferred upon me hereby direct	
M. _____ wennende te _____ of _____ de fournir pour les besoins des troupes les immeubles et meubles suivants: to supply for the requirements of the troops, the following property:	
aux fins d'occupation le _____ à _____ voor inbeslitting op _____ te _____ précises en présence d'un représentant autorisé du propriétaire. juist in tegenwoordigheid van een gevolmachtigden vertegenwoordiger van den eigenaar. precisely in the presence of an authorised representative of the owner.	

Inkwartiering van Nederlandse manschappen van het 12e Regiment Infanterie in het herenhuis Beeckestijn, 1939/40.

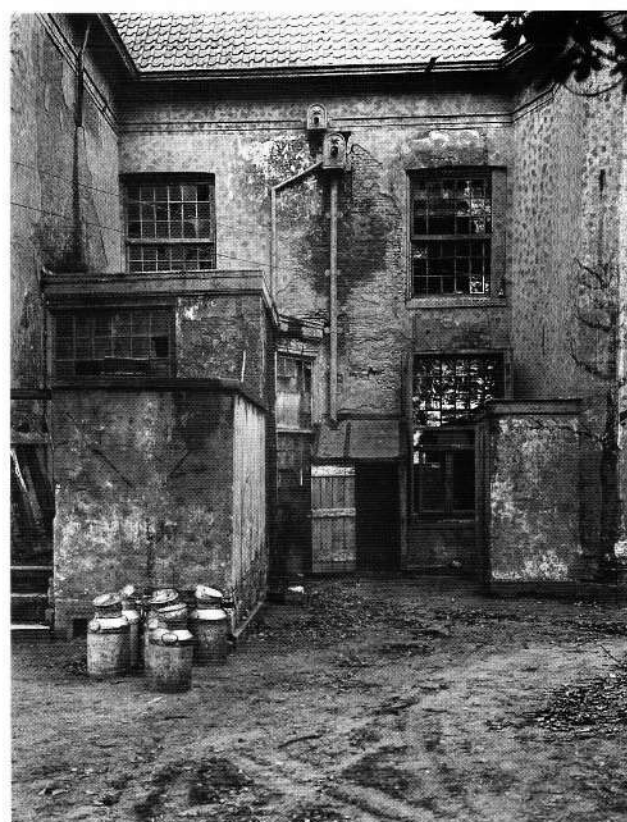
aflossing van de wacht. De bewoners, Gerardus Alders en zijn vrouw, moesten daarvoor in januari 1943 de woning ontruimen en noodgedwongen naar Hilversum vertrekken. De Duitsers hadden tot taak de zuidoostkant van de in aanleg zijnde tankgracht vanaf Waterland rond Beeckestijn naar Driehuis te bewaken en de doorlaatpost in de Rijksweg te bemannen. Van juli 1942 af woonde in het hoofdgebouw van Beeckestijn boer Gerrit C. Schoo met zijn gezin, waaronder zoon Gerrit. Zijn aan de Rijksweg tegenover Beeckestijn gelegen boerderij de Ticht, die op de nominatie stond gesloopt te worden voor de aanleg van de tankgracht, was op 28 april 1942 in vlammen opgegaan. Hij pachtte de boerderij van Jhr. Boreel van Hogelanden van Waterland, die hem toestond op Beeckestijn te gaan wonen. In 1944 voegde zich het gezin van Wilhelmus J. Verzijlberg, knecht bij Schoo, daarbij. Hun huis aan de Biezenweg was met andere huizen in de directe omgeving van de tankval afgebroken. Vreemd genoeg lieten de Duitsers toe, zij het strikt gescheiden, dat burgers op de militaire gebieden van Beeckestijn en Waterland mochten wonen en werken. Al van ver voor de oorlog werd het

noordelijk koetshuis bewoond door tuinder Franciscus Heeremans. In het algemeen mochten tuinders blijven wonen, mits zij hun agrarische producten leverden aan de Duitse bezetter.

Gerrit Schoo (geb. 1920): "De brand op de Ticht ontstond toen ter gelegenheid van de grote voorjaars schoonmaak de kachel in de "mooie kamer" werd aangestoken. Terwijl we elders in de boerderij aan tafel zaten, ontstond er een schoorsteenbrand en vatte het rieten dak vlam. Door de harde wind was het binnen een kwartier één grote vlammenzee en werd de boerenplaats met inboedel en al volledig in de as gelegd. Vanuit Beeckestijn zette ik het boerenbedrijf met mijn vader voort. Het herenhuis Beeckestijn stond in 1942 leeg. Een deel daarvan werd door ons enigszins bewoonbaar gemaakt. De ingang van ons nieuwe woonverblijf was waar thans de eigentijdse entree van het museum is. Buiten naast de ingang bevond zich de W.C. Bij binnenkomst kwam je in een ruimte die onze familie als keuken had ingericht. De tegenwoordige prachtige keuken in het museum was toen een kippenhok. Wat nu de beheerderswoning is, werd destijds als fietsenhok en kolenopslagplaats gebruikt. De woonkamer was

vóór aan de zuidzijde. De kabinetjes dienden als slaapkamer. Een groot deel van de bovenverdieping werd in 1944 benut voor het drogen van eigen teelt tabaksbladeren. Tabak was in de oorlog een zeer schaars en daarom gewild product. Samen met Piet Nijssen had mijn vader namelijk in die periode

Ingang van het woongedeelte van boer Schoo en zijn gezin aan de zuidkant van het herenhuis Beeckestijn, 1945.

Manschappenbunker direct achter het herenhuis Beeckestijn, mei 1945.

Manschappenbunker in de zuidwesthoek van Beeckestijn.

Op de achtergrond is het stompe torentje van de kapel van Beeckestijn juist zichtbaar, mei '45. Foto Rijksdienst voor Monumentenzorg te Zeist.

2000 tabakspplanten staan op een tuin rechts van de grote vijver. De koeien vonden onderdak in de orangerie, de paarden in het zuidelijk koetshuis. In het noordelijk koetshuis hadden we ons stro opgeslagen. In dit koetshuis woonde ook Heeremans, een tuinder. Midden op het voorplein van Beeckestijn stond een seringebos met aan weerskanten een uitgang naar de Rijksweg. Frans Heeremans maakte gebruik van het noordelijke hek en wij van het zuidelijke. Hij was in die tijd al een oudere man en mocht in het noordelijk koetshuis blijven wonen, mits hij groente leverde aan de Duitsers. De Duitse militairen waren op het landgoed ondergebracht in bunkers. Ik schat hun aantal op zo'n 50 à 60 man. Er waren vier manschappenbunkers:

één op de Krommelanden aan de zuidkant, één aan de noordkant, één achter het herenhuis Beeckestijn en één ten zuidwesten van de orangerie. Links achter de kleine vijver bij de orangerie stond een hoge houten uitkijktoren. Ook bij Driehuis, achter de kapel, stond een manschappenbunker. De omgang met de Duitsers was gemeedelijk. Hoge officieren verbleven niet op Beeckestijn. Wel waren officieren ingekwartierd in de villa's aan de Rijksweg even voorbij Waterland. Op gezette tijden echter, wanneer de troepen afgelost werden, ontstonden meestal even problemen met de nieuwe commandant. Die vroeg zich af wat die burgers op het belegerde Beeckestijn moesten. Dan volgde er een gesprek met de burgemeester, die legde

de zaak weer eens uit en daarna nam het dagelijkse leven weer zijn beloop. Alleen als er SS-troepen langskwamen, was het mis. Die stalen alles wat van hun gading was.

De bevrijding van Velsen was voor ons weinig opwindend. We woonden op Beeckestijn eigenlijk in een besloten gemeenschap, te midden van kaalslag in een soort niemandsland. Het boerenbedrijf moest doorgaan, dus keken we alleen even naar het voorbijtrekken over de Rijksweg van de Canadese colonne richting het dorp Velsen. En natuurlijk werden de Duitse wachtposten bij de doorlaatpost vervangen door Canadezen. De burgers hadden voor brandstof binnen de kortste keren de houten wachttorens gesloopt en de houten palissaden uit de loopgraven getrokken. De grootste verandering voor ons was de verhuizing in 1950 van het hoofgebouw naar het zuidelijke koetshuis."

Jan Verzijlenberg (geb. 1927): "Ik was een van de zeven zonen van Willem Verzijlenberg, die als boerenknecht werkzaam was bij Gerrit Schoo. Zover mijn herinnering teruggaat, heb ik Beeckestijn gekend als een vervallen, leegstaand spookhuis.

De legering van de Nederlandse militairen in de jaren 1939/1940 had sterk tot dat verval bijgedragen. Die mobilisatie heeft mij trouwens mijn enige uitstapje uit mijn jeugdijaren gekost.

Als misdienaar zou ik met het zangkoor van de r.-k. kerk te Driehuis namelijk een bustocht maken. Ik meen op een dag in april 1940. Juist op die dag werden alle bussen gevorderd.

In het gehele gebied waren Nederlandse militairen gelegerd. Hun zware geschut stond op het Spekkenwegje.

Alles ging met paardentractie. De militaire-paardearts was in Huis te Velsen ingekwartierd. Als jongen mocht ik wel eens meerijden als er paarden naar die veearts moesten. Ge oefend werd er in de duinen en op het strand.

Na de capitulatie van Nederland kwamen de Duitsers. Toen ons huis aan de Biezenweg op last van de bezetter was afgebroken, nam ons grote gezin september 1944 intrek op Beeckestijn. Gelegenheid om de woonruimte enigszins bewoonbaar te maken was er niet.

Achterzijde van het herenhuis Beekestijn, 1944.

We gingen, in feite illegaal, wonen op de bovenverdieping, achter aan de noordkant. Met lege meelzakken werden de kapotte stucwanden afgedekt. Bij de schoorsteen werd een furnuis geplaatst en zorgde een vulkachel via een lange kachelpijp midden in de ruimte voor extra-warmte. Op de bovenverdieping was geen stromend water en geen wc. Mijn ouders hadden een grote slaapkamer voor de zeven jongens. De meisjes sliepen vóór. Zelf hadden ze een slaapkamertje in één van de kabinetjes. We stookten behalve met wat kolen vooral met hout. Bomen werden omgezaagd en stiekem de hal ingesleept en daar klein gehakt ten koste... van de prachtige marmeren vloer. Beneden was er, behalve de ruimte die Schoo bewoonde, aan de

Boerenknecht en bewoner van Beekestijn, Willem Verzijlenberg, met vrouw en kleinzoon voor hun woongedeelte (boven) aan de noordkant van het herenhuis, 1946.

noordzijde een opslag van meubels van IJmuidenaren, die op kosten van de gemeente naar Friesland hadden moeten evacueren. Ook op Spaarnberg bevond zich zo'n opslagplaats. Eveneens op de begane grond aan de noordzijde had boer Ot Schaap een opslagplaats voor zijn gerst en kuil-

aardappelen, noodzakelijk geworden na het onder water zetten door de bezetter van de Velserpolder.

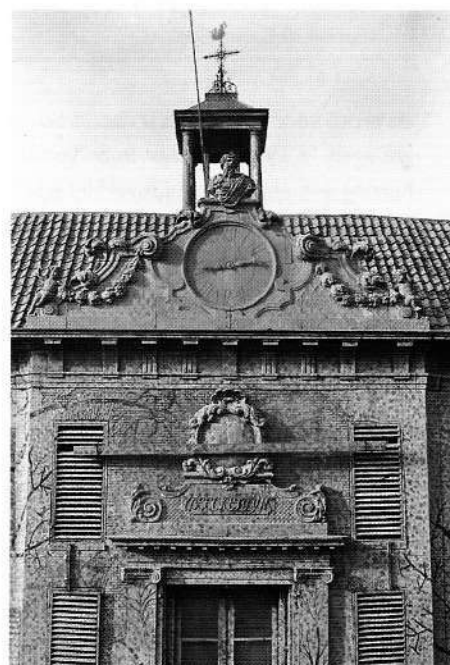
In een deel van het zuidelijk koetshuis hadden de Duitsers voorraden liggen. Met een losse deurknop kon mijn vader zich toegang verschaffen. Zo kwam hij onder andere aan kolen. De op Beekestijn gelegerde Duitse militairen waren geen onvriendelijke en in het algemeen wat oudere mannen. Zij verstrekten zelfs voedsel aan de bewoners van Beekestijn, van wie er enkele ondergedoken waren. Zij waarschuwden voor Duitse acties. Dat was voor ons verschrikkelijk belangrijk, want mijn oudere broers zaten op Beekestijn ondergedoken.

Naast manschappenbunkers waren er op Beekestijn kleine opslagbunkers. Voorts was er op de Krommelanden een geschutsbunker. Aan de zuidkant van de orangerie bevond zich links een keukenbunker en rechts een kolossale uitkijktoren van zo'n 15 meter hoog, in ieder geval tot boven het hoogopgaande geboomte. Via een ladder binnen de constructie van dennehouten palen kwam je in een overdekte observatiepost. Huis en koetshuizen waren met camouflagekleuren beschilderd. Ook de bunkers waren gecamoufleerd met behulp van het zand en de aarde, vrijgekomen door het graven van de tankgracht en de loopgraven. Ik heb me laten vertellen, dat de aarde per smalspoor en met behulp van een locomotiefje dag en nacht tot achterin Beekestijn werd vervoerd. In de

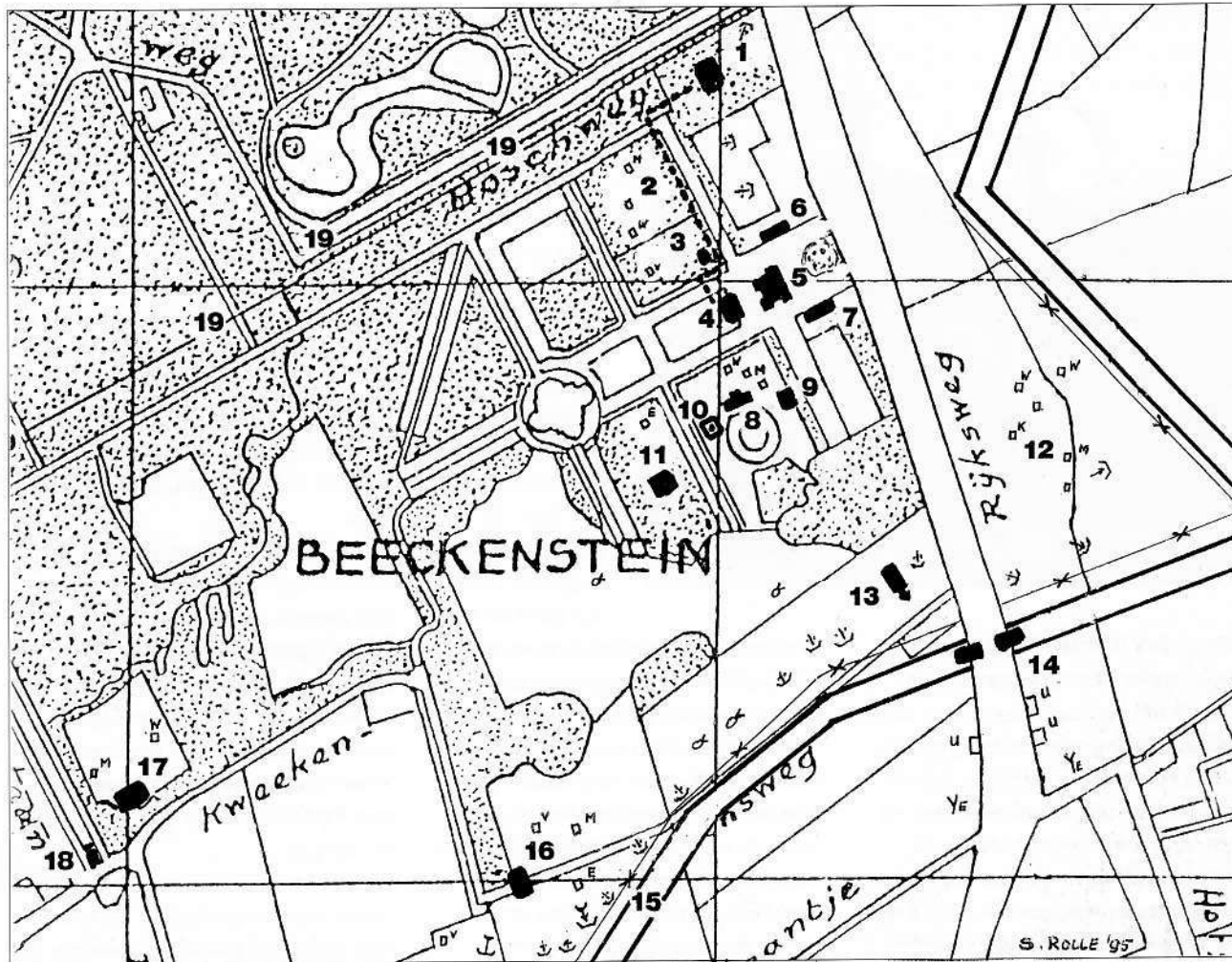
Meerweiden bij de Boterdijk en in de Velserpolder stonden palen met aangebonden mijnen tegen parachutisten. Op bevrijdingsdag hebben mijn broer en ik de vlag op Beekestijn gehesen, maar die nooit meer zelf durven inhalen vanwege de bouwvalligheid van het torentje. Wat me toen opviel was, dat de wachtposten van de B.S. en Canadezen bij de doorlaatpost lastiger waren dan de Duitsers daarvoor. Wel begrijpelijk eigenlijk, want de Festung diende als interneringskamp van zizenden Duitsers die daar ontwapend werden. In feite is IJmuiden later bevrijd.

Na de bevrijding liepen vele paarden min of meer los op Beekestijn. Voor ons jongens een geweldige kans om roedeo te rijden op de ongezadelde paarden. Enkele paarden verongelukten op de Bosweg. Behalve op een kleine oversteekplaats tussen Beekestijn en Waterland, lag deze weg vol met mijnen. Paarden die daar graasden, vlogen de lucht in.

De Duitsers probeerden paarden te ruilen voor burgerkleding. Zo kreeg mijn vader een paard met veulen in ruil voor zijn zondagse pak. Zelf zocht ik in die tijd een fiets uit op Waterland uit

Het herenhuis Beekestijn beschilderd in camouflagekleuren, 1945.

Kaart van Beeckestijn naar de situatie van eind 1944, gereconstrueerd aan de hand van documenten en mondelinge informatie.

Ingetekend fragment van de kaart van Velsen uit 1940.

Zie bijlage I voor de indeling van de verschillende bunkertypen en de verklaring van de symbolen.

1. Woonbunker typenr. 621 (W.N. 105);	10. Uitkijktoren;
2. Loopgraaf;	11. Woonbunker typenr. 501;
3. Opslagbunkertje;	12. Plaats van de afgebrande boerderij De Ticht;
4. Woonbunker typenr. 502;	13. Geschutsbunker typenr. 680;
5. Herenhuis Beeckestijn;	14. Doorlaatpost/Walzkörpersperre nr. 108;
6. Noordelijk koetshuis;	15. Tankval;
7. Zuidelijk koetshuis;	16. Woonbunker typenr. 621 (W.N. 103);
8. Orangerie;	17. Woonbunker typenr. 621 (W.N. 102);
9. Woonbunker typenummer 668, in gebruik als keukenbunker;	18. Kapel van Beeckestijn;
	19. Mijnevelden.

Reconstructietekening van de uitkijktoren op Beeckestijn.

de grote voorraad die daar stond opgeslagen. In 1950 kwam er door verhuizing een einde aan mijn verblijf op Beeckestijn.”

De Duitse militaire gegevens met betrekking tot Beeckestijn uit de tweede helft van 1944 zijn bekend en hierna weergegeven:

VERDEDIGINGSEENHEID:

W.N. 104 Beeckestijn.

SECTOR:

Kampfgruppe Süd.

BUNKERTYPEN:

woonbunker 501, woonbunker 502, geschutsbunker 680, woonbunker 668, voor zover nu bekend in gebruik als keukenbunker. Zie noot 3 in bijlage III.

BEZETTING:

1 officier, 2 onderofficieren en 34 manschappen infanterie.

BEWAPENING:

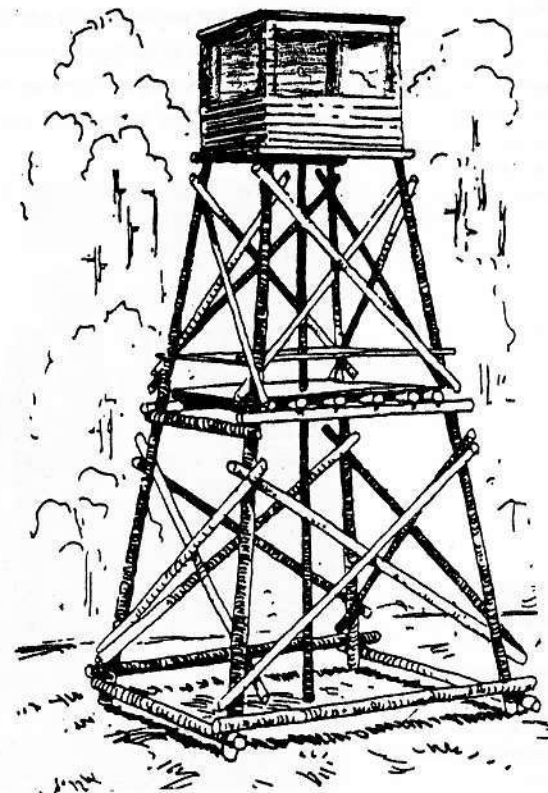
25 geweren, 12 pistolen, 3 machinepistolen, 1 mitrailleur MG 34, 1 stuk pantserafweergeschut type PAK 40 van 7,5 cm, 1 stuk veldgeschut type FK 38 van 7,5 cm, 2 mortieren type S.Gr.W. 34 van 8 cm en 1 mortier voor lichtgranaten.

ZOEKLICHTEN, RADAR ENZ.:

1 uitkijktoren.

OPMERKINGEN:

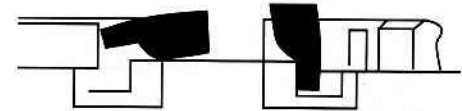
Het landgoed Beeckestijn maakte deel uit van het zuidoostelijk landfront van de Festung IJmuiden. In de open vlakte direct achter die tankval was naast een zware geschutsbunker een groot aantal

open geschutsstellingen opgesteld, variërend van mitrailleursnests en luchtdoelafweergeschut tot mortieren en pantserafweergeschut. Vanwege de strategische ligging was op het landgoed een uitkijktoren, een zogenaamde *Winzenturm*, geplaatst. De toren was permanent bezet en stond via een telefoonlijn en een zendverbinding in direct contact met het *Festungskommando* op Schoonenberg. In geval van een aanval via landzijde kon op aanwijzingen van de observatiepost de aanvaller onmiddellijk onder vuur worden genomen.

open geschutsopstelling voor een 5 cm tankkanon, zijnde het steunpunt W.N. 103. Op de hoek Bosweg/Rijksweg was een woonbunker type 621, behorende tot W.N. 105, geplaatst. Van deze bunker liep een passage over de Bosweg naar Waterland, die niet was ondermijnd. In en langs de rest van de Bosweg, westwaarts doorgaand in de lijn naar de Van Lennepaan in Driehuis, waren mijnen gelegd voor de afscherming van het hoofdkwartier Schoonenberg.

Eén van de eerste Canadese voertuigen passeert de doorlaatpost of *Walzkörpersperre* nr. 108 in de Rijksweg bij Beeckestijn. Zwaar bewapende Duitse wachtposten kijken toe, 8 mei 1945.
Foto Gemeentearchief Haarlem.

Technische tekening van een *Walzkörpersperre*.

De bunkers werden in opdracht van het Bureau Landbouwherstel te Haarlem door de firma Hulsebosch te Bloemendaal in 1946 opgeruimd. Dat ging gepaard met zware explosies waardoor het huis Beeckestijn schade opliep. Reden waarom in 1947 de bunker direct achter het huis werd afge-

Afbraak door middel van explosieven van de geschutsbunker op de Krommelanden. Op de achtergrond de zuidkant van het herenhuis Beeckestijn en het zuidelijk koetshuis, 1946.

Een *Goliath*-miniatuurtank was een met springstaf gevuld wapen, dat door middel van kabelbesturing op geallieerde tanks kon worden afgestuurd. Door een druk op de knop kwam de rijdende bom tot explosie. Deze wapens stonden ook opgesteld bij de doorlaatpost in de Amsterdamseweg).

De zich in de nabijheid bevindende doorlaatpost of *Walzkörpersperre* nr. 108 in de Rijksweg Velsen-Haarlem kon bij alarm binnen 10 minuten op bevel van de *Festungskommandant* gesloten worden. Buiten de verdedigingsgordel werd de *Sperre* nr. 108 verdedigd met vlammenwerpers en *Goliath*-miniatuurtanks.

De doorlaatpost werd vanuit Beeckestijn bemand met een onderofficier en vijf manschappen. In het achterste gedeelte van de tuinen van Beeckestijn direct ten oosten van de kapel stond ook een woonbunker typenummer 621 behorende bij het steunpunt W.N. 102. Iets ten zuidoosten daarvan stond tussen de tankgracht en de bosrand van de Kweekensteinsweg eveneens een woonbunker type 621 met een

Het laten afzinken van de manschappenbunker direct achter het herenhuis Beeckestijn, zomer 1947.

zonken. De bunkers achter de kruidentuin bij de Bosweg, ten zuidwesten van de kleine vijver en bij de kapel zijn dichtgemetseld en met een dikke aardlaag afgedekt.

Voor het zwaar in verval geraakte Beeckestijn werd in 1952 aan de toenmalige eigenares Jkvr. Agnes Boreel een sloopvergunning afgegeven. In hetzelfde jaar kocht de gemeente Velsen het landgoed aan en nam de sloopvergunning over. De bedoeling was een villawijk in de tuinen te realiseren. Na veel politiek geharrewar echter werden het herenhuis, koetshuizen en tuinen tussen 1959 en 1969 gerestaureerd. De orangerie werd in 1957 gesloopt. Het herenhuis kreeg de bestemming museum.

Waterland te Velsen-Zuid

Het herenhuis Waterland, dat in de jaren dertig als museum fungeerde, heeft tijdens de mobilisatie in 1939/1940 in tegenstelling tot Beeckestijn en Velserbeek niet als onderkomen gediend voor de Nederlandse soldaten. In eerste instantie werd wel de 3e compagnie, 3e bataljon van het 12e Regiment Infanterie ingekwartierd in en om de tuinderswoning op het landgoed bewoond door de familie Oudendijk. Vanwege de smalle doorgangen en het brandgevaar werd de compagnie kort daarop ondergebracht in school K in het villadorp Velsen-Zuid. Alleen een viertal manschappen bleef bij de paarden en werd gehuisvest in het koetshuis.

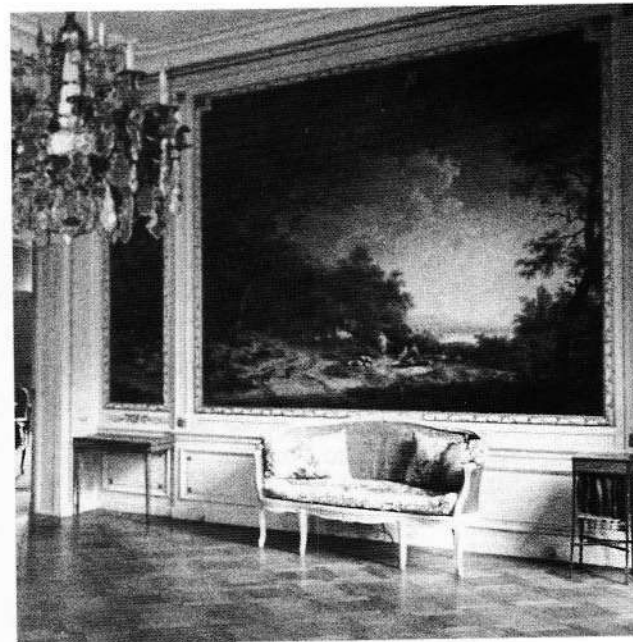
Kennelijk hadden de Duitsers de situatie op Waterland op dezelfde wijze ingeschat als de Nederlandse militairen, want in tegenstelling tot Beeckestijn en Schoonenberg werd Waterland, evenals Velserbeek, door de Duitse bezetter niet aangewezen als *Widerstandsnest*. Het gebied kende daardoor niet de aanwezigheid van bunkers en de gebouwen waren niet beschilderd in camouflagekleuren. Wel ontplooiden de Duitsers op beide buitenplaatsen andere activiteiten.

De burgers op het landgoed Waterland mochten, ondanks de aanwezigheid van Duitsers, blijven wonen. Een van de bewoners was Jan Houtgraaf, die regelmatig door zijn kleinzoon Johan Kaan uit IJmuiden werd bezocht.

Han Kaan (geb. 1936): "Mijn opa van moederszijde heette Jan Houtgraaf. Hij werkte bij de gasfabriek in IJmuiden. Toen de gasfabriek in 1943 gebombardeerd was, moesten de mensen uit de omliggende woonbuurt weg. Om evacuatie naar elders in het land te voor-

Interieur van de herenkamer met de wandschilderingen van de 18e-eeuwse Haarlemse schilder Jan Augustini in het museum Waterland, 1939. Kort voor de bezetting door de Duitsers is het kostbare meubilair en het onvervangbare serviesgoed veilig gesteld. Een deel kon worden opgeslagen in de aula van de Haarlemse begraafplaats en een ander deel op de hooizolders bij boeren in de Beemster. De fraaie wandschilderingen en lambrizeringen werden aan het oog onttrokken door een nepwand.

Nederlandse infanteristen van het 12e R.I. op Waterland bij de tuinderij van Oudendijk, 1939.

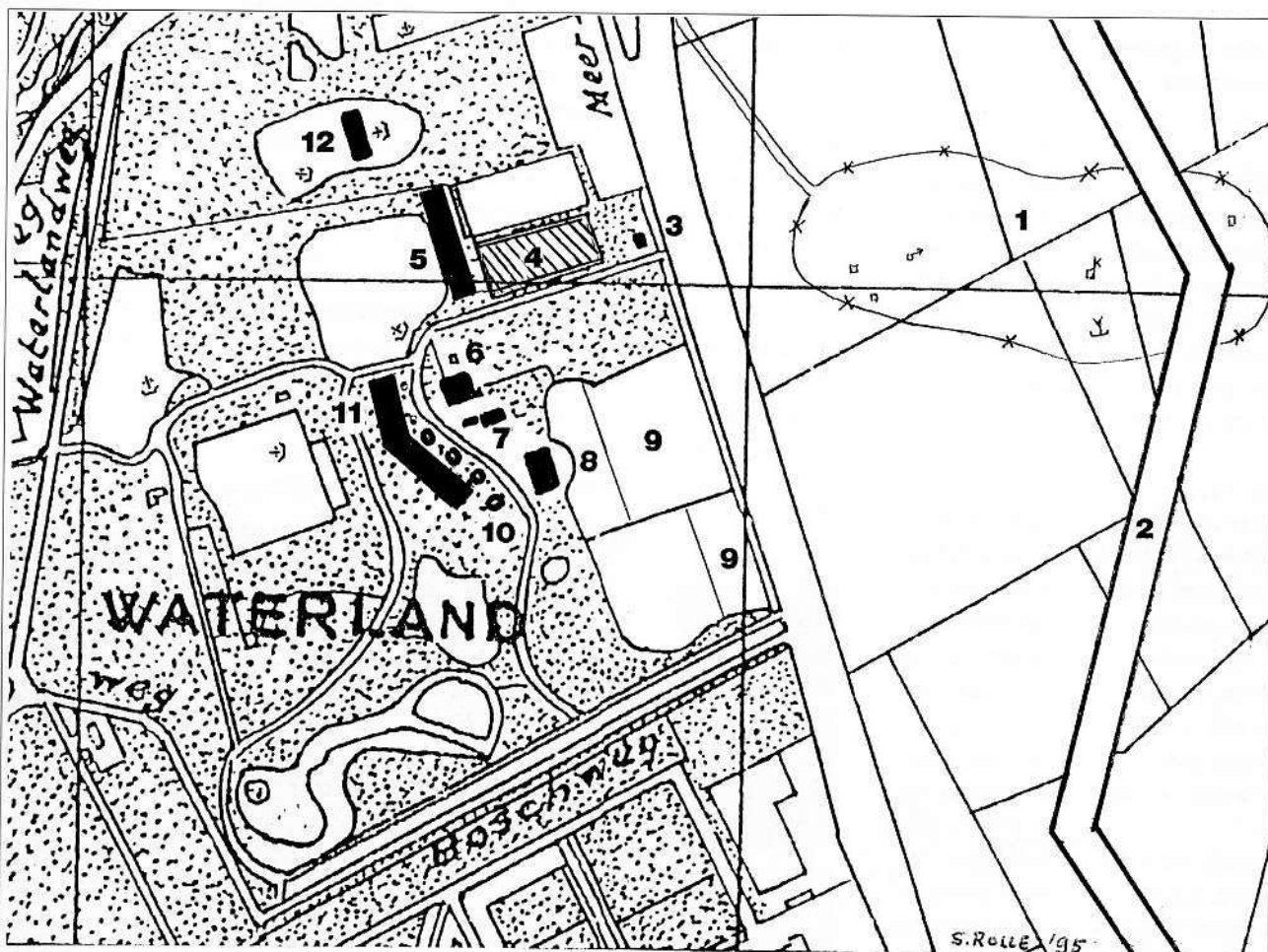
komen wist opa Houtgraaf het via via te regelen, dat hij en zijn vrouw in het "huis van Daatje", Rijksweg 114, direct aan de oostkant van het herenhuis Waterland, konden gaan wonen. Zij hebben daar van 1943 tot 1947 gewoond. Ik kwam als jongen van zeven jaar in de oorlog veel en graag bij opa Houtgraaf. Op Waterland zaten toen Duitsers van de landmacht. In het grote huis zelf waren Duitse officieren gelegerd. In het park aan de west- en noordkant van het herenhuis stonden barakken met Duitse soldaten en ook waren er stallen voor paarden. Veel paarden, waarop de officieren uit rijden gingen.

In mijn herinnering was de sfeer vrij gemoedelijk. In de dienstwoningen op Waterland woonden nog de Nederlandse families, opa Houtgraaf in het huis van Daatje, en Huyboom in het koetshuis. Mevrouw Van Tuyl en haar zoon jonker Frits woonden in die tijd

in het hekhuis. Kinderen zoals ik konden op het landgoed overal gaan en staan. Bij de keuken van het herenhuis gingen we regelmatig een bord pap of iets van dien aard halen. Waterland was geen hoofdkwartier zoals Schoonenberg. Er waren ook geen bunkers zoals op Beeckestijn. Wel waren er langs de paden dekkingsgaten gemaakt.

Een oude schuur tegen het huis van Daatje lag vol met in Velsen in beslag genomen radio's. Opa Houtgraaf kon de mooiste uitzoeken als hij wilde, maar hij was een schijterd, hij durfde niet. In 1944 werden fietsen gevorderd, die allemaal in de moestuin werden neergezet. Honderden stonden er. Na de oorlog waren ze spoorloos verdwenen."

De Duitse militaire gegevens over Waterland uit de tweede helft van 1944 zijn bekend en hierna weergegeven:

Dekkingsgat op Waterland, blootgelegd, januari 1995.

Kaart van Waterland naar de situatie van eind 1944, gereconstrueerd aan de hand van documenten en mandelinge informatie. Ingetekend fragment van de kaart van Velsen uit 1940.

Zie bijlage 1 voor de indeling van de verschillende bunkertypen en de verklaring van de symbolen.

1. Stutzpunkt 26 Marine-Flak;
2. Anti-tankgracht;
3. Hekhuis;
4. Opslag van gevorderde fietsen;

5. Barakken voor manschappen;
6. Koetshuis;
7. Huis van Daatje;
8. Herenhuis Waterland;

9. Mijnevelden;
10. Dekkingsgaten;
11. Ontsmettingsbarak en paardestallen;
12. Opslag van gifgas en mijnen.

Waterland als sanatorium voor oorlogsslachtoffers, 1946.

VERDEDIGINGSEENHEID:

(W.N.): niet als zodanig aangewezen.

Sector: *Kampfgruppe Süd*.

Aanduiding vanaf juni 1944: *Stall Schloss Waterland/ Pferde Verbandplatz Süd/Entgiftungsstelle für Pferde*.

BEZETTING:

onbekend (toelichting: bestond waarschijnlijk uit een veearts met assistenten, een hoefbeslagmeester, stalpersoneel en gasontsmettingspersoneel).

BEWAPENING:

geen opgave.

ZOEKLICHTEN, RADAR ENZ.:

Voor Waterland ten westen en oosten van de tankgracht was het *Stutzpunkt 26 Marine-Flak* gesitueerd, een met prikkeldraad omheind gebied aangeduid als *Flandern Zaun*, met onder meer open geschutsstellingen, een zoeklicht en een kleine schuilbunker.

OPMERKINGEN:

Op Waterland bevonden zich paardestallen die ingericht waren als veterinaire ziekenhuis. Een plaats waar zieke en gewonde paarden uit het gehele zuidelijke gebied van de *Festung* geholpen konden worden. Als er bij gevechtshandelingen gifgas gebruikt zou worden, waren er op Waterland in de barakken installaties aanwezig waar paarden en voertuigen konden worden ontsmet.

In mei 1945 is in een houten loods gifgas aangetroffen. Vaten met zaagsel waarin glazen bolletjes gevuld met gifgas waren verpakt, die ook in Frankrijk zijn gevonden. De bedoeling was granaten met de bolletjes te vullen. Ook was er een opslag van mijnen in houten kistjes.

Na de bevrijding in mei 1945 werd Waterland in gebruik genomen door het Centraal Bureau Oorlogsslachtoffers als sanatorium voor t.b.c.-patienten. In 1949 kreeg de Stichting Het Vinkennest onderdak in het huis voor de opvoeding van kinderen uit de sociaal zwakkere milieus. Eerst in 1966 na restauratie keerde de eigenaar F.C.H. baron Van Tuyl van Serooskerken terug op zijn huis en landgoed.

Velserbeek te Velsen-Zuid

Velserbeek, eigendom van de gemeente Velsen, werd voor de Tweede Wereldoorlog verhuurd als een zeer gewaardeerd hotel.

De mobilisatie ging ook aan Velserbeek niet voorbij. Zowel in het hotel als in de orangerie (Theeschenkerij) werden manschappen van het 12e Regiment Infanterie, 2e compagnie, 3e bataljon ingekwartierd.

Tijdens de heftige dagen in mei 1940 was Velserbeek nog enige dagen een toevluchtsoord voor enkelingen en groepen van personen, die op het laatste moment trachtten via de haven van IJmuiden te ontvluchten naar Engeland.

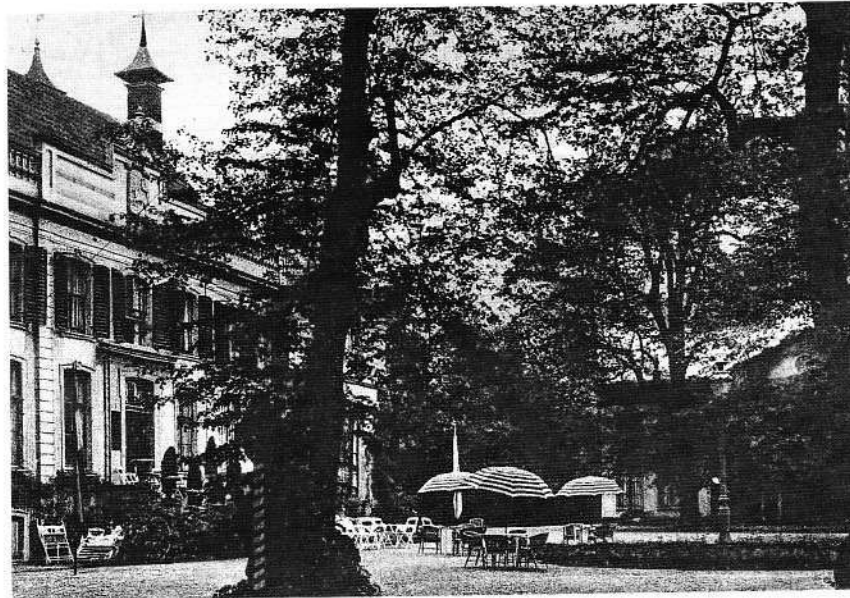
Na de bezetting van Velsen door

de Duitsers werd het hotel al gauw gevorderd door de *Wehrmacht* voor de huisvesting van officieren.

Het herenhuis Velserbeek werd ambtswoning van de beruchte N.S.B.-burgemeester Tj. van der Weide na zijn installatie op 29 september 1942. Hij woonde daar met zijn ongetrouwde dochter. Zijn optreden in Velsen was zodanig, dat hij het noodzakelijk achtte zijn vaste looproute van achter zijn woning naar het nabijgelegen raadhuis voor een groot deel te laten veranderen in een corridor van prikkeldraad, bang om slachtoffer te worden van een aanslag.

Eind 1944 werd Velserbeek onderdeel van een uiterst geheime Duitse operatie: de inzet van tweemansonderzeeboten, genaamd *Seehund*. Net als de VI's en de V 2's waren de onderzeeboten een laatste poging van Hitler om tegen de geallieerden de "eindoverwin-

Hotel Velserbeek, omstreeks 1939.

Verzoek om voorschot van de directie van het Hotel Velserbeek op de kosten van inkwartiering van de Duitse Wehrmacht, 18 april 1941.

 A. v. d. WERF HOTEL „VELSERBEEK“ VELSEN N.H.		TELEFOON IJMUIDEN 4427 MIJNSGIED. No. 20770
		2924 18 APR 1941 1045 330 VELSEN N.H. 18 April 1941.
BONDSHOTEL A.N.W.R. HOTEL—PENSIOEN RESTAURANT STROOMEND WATER CENTRALE VERWARMING BILLARD THEESCHENKERIJ BOOT WANDELPARK HERTENKAMP GARAGE RIJWIELSTALLING GELEGENHEID VOOR: VERGADERINGEN DINERS RECEPTIES	Aan Burgemeester en Wethouders. Edelachtbare Heeren, Gedeefd verzoek ik U een voorschot van 60 a 70% te willen verstrekken op de afrekening der Duitse Weermacht over de Jaand Februari. <i>J. van Gennep</i> 18/4 1941 Hoogachtend, <i>J. van Gennep</i>	

ning" te behalen. De boten werden per trein aangevoerd. In Velserbeek, onder het zware geboomte van de lindenlaan, werden de boten vaarklaar gemaakt en indien nodig gerepareerd. Vervolgens werden ze op grote afgedekte opleggers en onder zware bewaking vervoerd naar hun basis: de Steigerweg bij de Kleine Sluis in IJmuiden. Van daaruit werden de boten op hun operationele tochten geleid door signalen van een radiopost uit een bunker in de Kanaalstraat te IJmuiden. De duobemanning was voorbereid op haar bijna dodelijke

ren desastreus. Niet minder dan 120.000 ton aan scheepsruimte werd door de torpedo's van de *Seehunde* tot zinken gebracht. Eerst op 7 april 1945, op informatie van het verzet, werd de operationele basis in IJmuiden van het *Seehund*-flottielje door het Britse *617e Dambuster-squadron*, zij het zonder succes, gebombardeerd. Eind april was het afgelopen met de sluipochten. De bemanning bleef paraat bij haar boten, maar actie was er niet meer bij. Voor de havenmond lag een ondoordringbaar mijnenveld.

missies. Het waren speciaal getrainde *K-Männer* (marinecommando's), die zich vrijwillig voor deze dienst hadden aangemeld. In de nacht van 31 december 1944 voeren 18 onderzeeboten uit voor een operationele inzet. Slechts twee boten keerden terug. De volgende expedities waren voor de Duitsers meer succesvol. De gevolgen voor de geallieerde konvooien op de Noordzee wa-

De Duitse militaire gegevens zijn bekend en hierna weergegeven:

De *Seehund*-flottielje was een geheime, zelfstandige eenheid van de *5e Kampf-Division Kriegsmarine*.

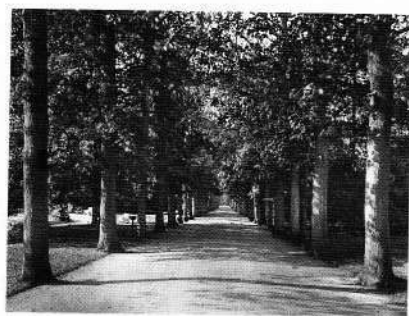
OPERATIONELE BASIS: de Steigerweg bij de Kleine Sluis te IJmuiden, later ook de Hoogovenhaven, zie ook bijlage II.

ONDERHOUDSBASIS: de lindenlaan in het park Velserbeek. Hier werden de onderzeeboten vaarklaar gemaakt, de batterijen opgeladen en kleine reparaties uitgevoerd.

BEZETTING: onbekend; het technisch personeel was ondergebracht in het herenhuis Velserbeek en de orangerie. De bemanning van de boten bestond uit onderofficieren en officieren. De onderofficieren woonden in een huis aan de Heerenlaan in het Slingerduin op de rand van Driehuis. De officieren waren ondergebracht in de huizen langs de Driehuizerkerkweg tussen de spoorwegovergang bij Westerveld en de De Genestetlaan. Het ontvangstgebouw van het Crematorium Westerveld bij de spoorwegovergang was ingericht als casino. De aula diende als opslagruimte voor spijzen en dranken.

BEWAPENING: geen opgave.

ZOEKLICHTEN, RADAR ENZ.: geen opgave.

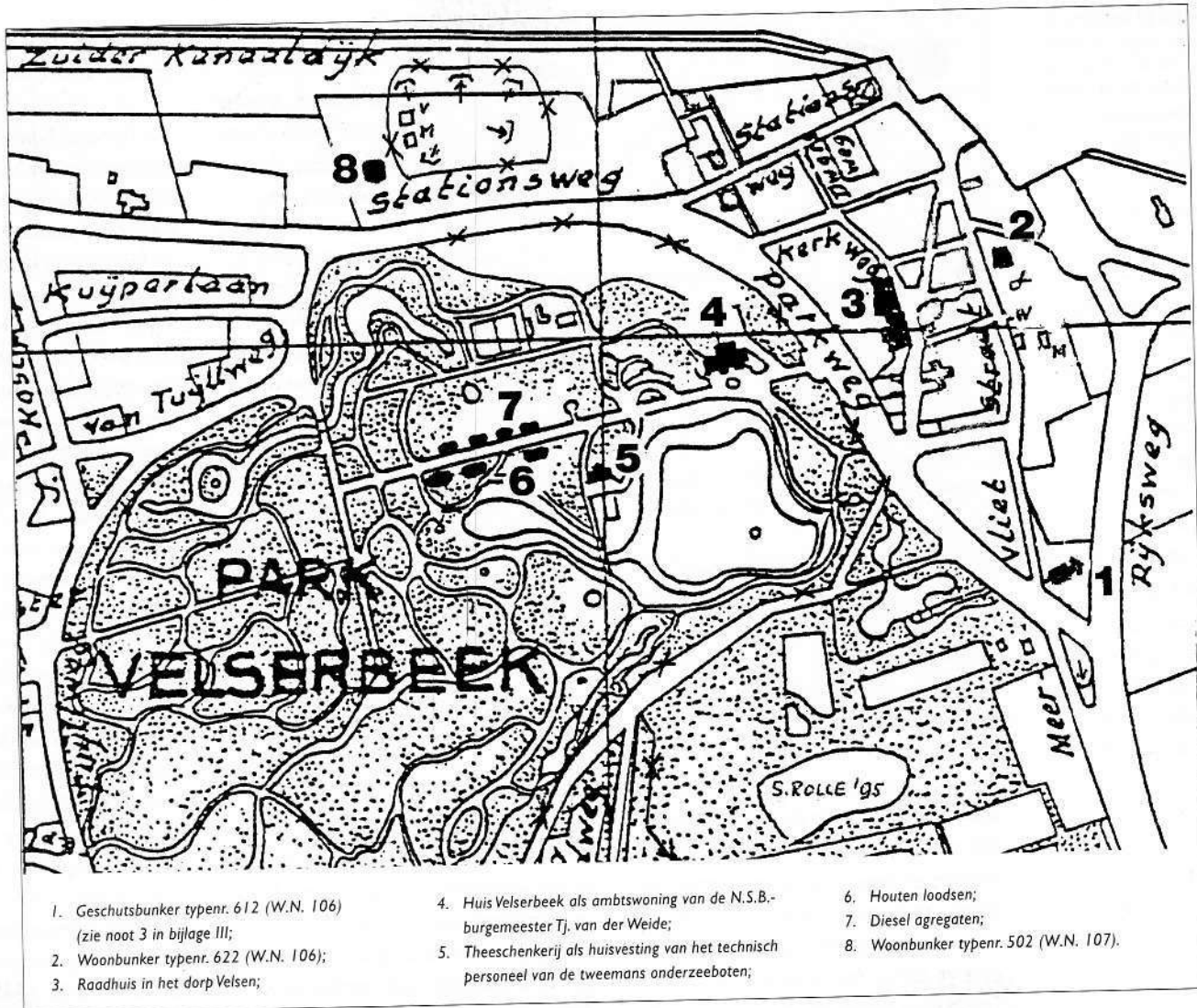
De lommerrijke lindenlaan van Velserbeek diende als natuurlijke camouflage voor één van Hitlers laatste troepen in zijn strijd tegen de geallieerden: de tweemansonderzeeboot *Seehund*.

Tweemansonderzeeboten *Seehund* op de Steigerweg bij de Kleine Sluis te IJmuiden, mei 1945. Foto Public Archives of Canada, Ottawa.

Kaart van Velserbeek naar de situatie aangetroffen in mei 1945. Ingetekend fragment van de kaart van Velsen uit 1940.

Zie bijlage I voor de indeling van de verschillende bunkertypen en de verklaring van de symbolen.

1. Geschutsbunker typenr. 612 (W.N. 106) (zie noot 3 in bijlage III);
2. Woonbunker typenr. 622 (W.N. 106);
3. Raadhuis in het dorp Velsen;

4. Huis Velserbeek als ambtswoning van de N.S.B.-burgemeester Tj. van der Weide;
5. Theeschenkerij als huisvesting van het technisch personeel van de tweemans onderzeeboten;

6. Houten loodsen;
7. Diesel agregaten;
8. Woonbunker typenr. 502 (W.N. 107).

OPMERKINGEN:

De Seehund-flottielje kon volkomen zelfstandig opereren en stond dus niet onder bevel van de Festungskommandant. De flottielje werd gecommandeerd door de Kapitänleutnant Rasch, later opgevolgd door de Korvettenkapitän Brandi, een beroemde U-Bootcommandant. Hij was drager van de

hoogste Duitse militaire onderscheidingen en stond onder direct bevel van de Admiral der Kleinkampfverbände, de Vizeadmiraal Hellmut Heye.

Na de oorlog herkreeg het herenhuis Velserbeek zijn hotelfunctie niet, maar werd door de gemeente Velsen in gebruik genomen als kantorencomplex voor haar Bedrijf Openbare Werken.

Rooswijk te Velsen-Noord

De buitenplaats Rooswijk was sinds 1931 eigendom van de gemeente Velsen. In 1939 werd het herenhuis door de gemeente aan het Hoogovenbedrijf verhuurd. Op last van de Duitse Wehrmacht moest Hoogovens het huis ontruimen voor de huisvesting van manschappen. Ten behoeve van de aanleg van de verdedigingswerken aan de noordkant van de Festung, stond het eens zo fraaie buiten op de nominatie gesloopt te worden. In november 1944 waren werklieden bezig de bomen en struiken van het park Rooswijk te kap-

pen. Vermoedelijk hebben de arbeiders in het lege en ontluisterde huis een vuur aangelegd en bij vertrek niet goed gedoofd. In de nacht van vrijdag 24 op zaterdag 25 november werd Rooswijk door brand verwoest.

Meerzicht te Velsen-Noord

Het kleine 19de-eeuwse buiten Meerzicht stond tot in de Tweede Wereldoorlog aan de Wijkerstraatweg tussen de Burgemeester Weertsstraat en de Corverslaan. Aan het herenhuis werd door de eigenares, de Vereniging tot bevordering van het Gesticht van het arme kind Jezus te Simpelveld, in 1934 een vleugel gebouwd. In deze inrichting werden onder de hoede van de zusters van de Congregatie van de Zusters van het arme kind Jezus sociaal en geestelijk misdeelde kinderen opgenomen. Het werk groeide uit tot de verzorging van zo'n 130 tot 160 kinderen en de exploitatie van een naai-, een bewaar-, een jongens- en een meisjesschool.

Het herenhuis Rooswijk in de jaren dertiger.

Op 22 oktober 1942 werd bekend, dat vele Velsenaren op last van de Duitsers moesten evacueren, omdat er rond IJmuiden vijf kilometer verdedigingswerk met schootsvelden moest worden aangelegd. De zusters hoopten nog, dat zij Meerzicht niet hoefden te verlaten.

op de arm, dan volgen de kleuters, schoolkinderen en grootere meisjes met de zusters. Vele dorpsbewoners brachten de zusters en kinderen naar de trein. Aan het station Hoogovens wachten reeds vele bekenden om afscheid te nemen. De inboedel ging per boot van de Alkmaar Packet naar Roermond en van daaruit naar het kasteel. Meerzicht werd kort daarop verwoest voor het creëren van een schootsveld en de aanleg van een anti-tankgracht.

Op 22 december 1942 was het kasteel in Hoensbroek zover ingericht, dat alle kinderen na wat omzwervingen hun intrek konden nemen. De evacuatie had als enige voordeel voor de kinderen en hun verzorgsters, dat ze de beruchte hongervinter 1944-'45 in Holland niet hoefden mee te maken. Op 18 september 1944 namelijk werd Hoensbroek door de soldaten van het *Combat Command A (C.C.A.), 2 U.S. Armored Division* bevrijd.

Deze bijzonder zwaar en krachtig bewapende gevechtseenheid behoorde tot de *12 U.S. Army Group* en was beter bekend onder de naam van *Hell on Wheels*.

Na de oorlog werden de restanten van het tehuis Meerzicht in Velsen-Noord opgeruimd.

Het instituut voor de verzorging van voogdijkinderen keerde daar niet meer terug. Eerst in 1959 vestigde het zich in een nieuw complex aan de Midden-duinerweg in Santpoort, aangeduid als het instituut St. Raphaël, tegenwoordig Orthopedagogisch Centrum Kennerland.

Meerzicht als r.-k. tehuis voor de opvang van voogdijkinderen, omstreeks 1930. Rechts het oorspronkelijke laat 19de-eeuwse buitenplaatsje.

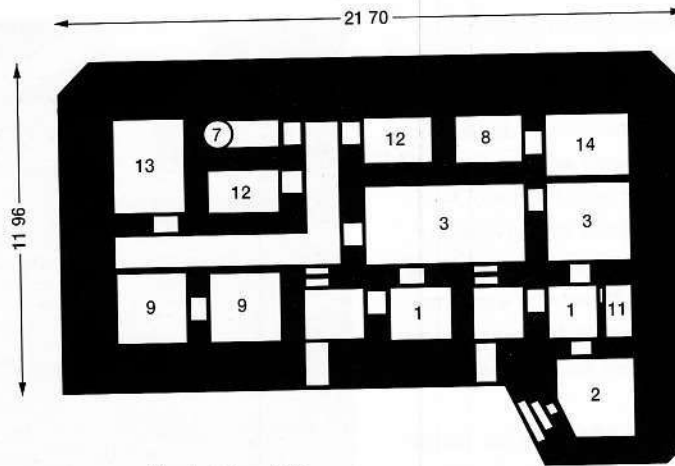
De kinderen van Meerzicht op kasteel Hoensbroek, gekleed in Volendammer kostuum aan de hand van hun Amerikaanse bevrijders en "onder bevel" van zuster Marie Pascale (Mien Osendarp), september 1944. Foto Stadsarchief Heerlen.

Bijlage I

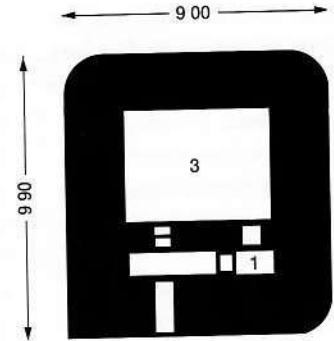
Bunkertypen

Verklaring van de cijfers van de bunkerinterieurs

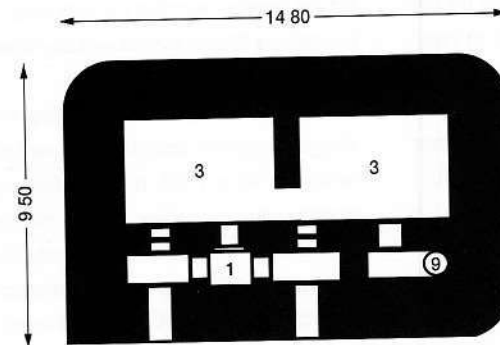
- 1. gassluis;
- 2. ruimte voor gevecht van man tegen man;
- 3. wachtruimte;
- 4. munitiekamer;
- 5. geschutsruimte;
- 6. open waarnemingspost, later periscoop;
- 7. gepantserde waarnemingspost;
- 8. kamer verbindingsofficier;
- 9. radio-, telefoon- en zendkamer;
- 10. waterreservoir;
- 11. voedselvoorraden;
- 12. kamer onderofficier;
- 13. schakelinrichting;
- 14. toren met drie schietgaten.

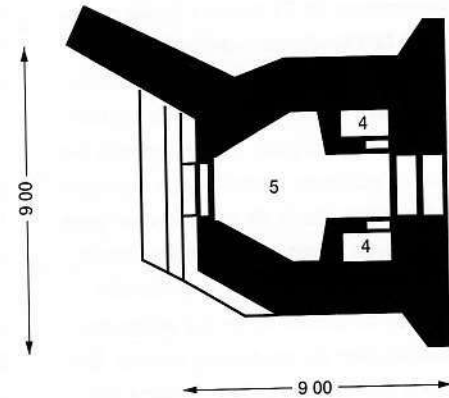
Indeling commandobunker typenr. 117a.

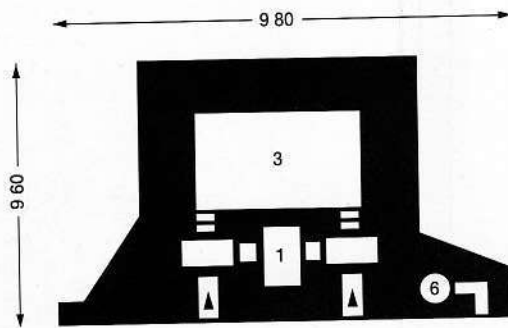
Indeling eenvoudige manschappenonderkomen typenr. 501

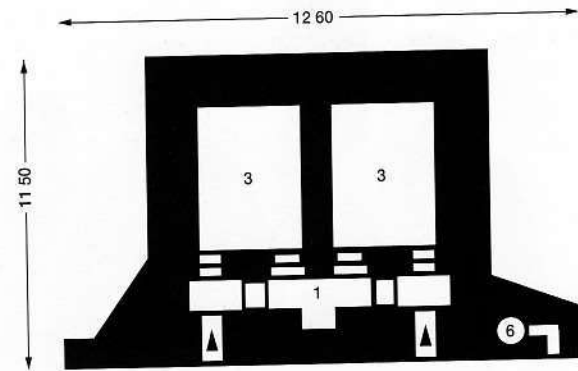
Indeling dubbele groepsonderkomen voor 20 man, typenr. 502.

Indeling geschutsbunkertypenr. 612.

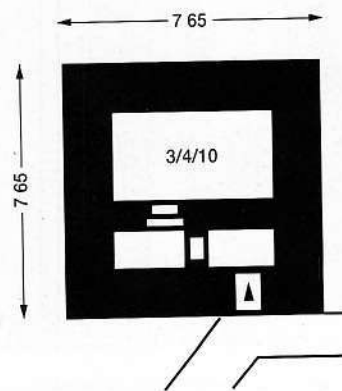

Indeling woonbunker typenr. 621.

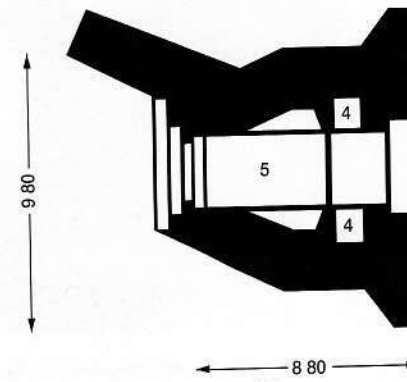

Indeling dubbele groepsonderkomen typenr. 622.

- Verklaring van de symbolen:
- E = ruimte voor ontsmetting van strijdgassen;
 - K = zoeklichtstelling;
 - M = munitieopslag;
 - U = bergplaats voor geschut en Goliath-miniatur tanks;
 - V = bevoorradingsruimte;
 - W = waterreservoir;
 - ∞ = betonnen opstellingsplaats voor een mortier;
 - ♂ = veldstelling met luchtdoelafweergeschut (Flak);
 -)→ = veldstelling met pantserafweergeschut (Kwk);
 - = veldstelling met veldgeschut;
 -) = veldstelling met pantserafweergeschut (Pak);
 - ⇒ = mitrailleurnest;
 - YE = statische vlammenwerper;
 - x-x- = prikkeldraadversperring.

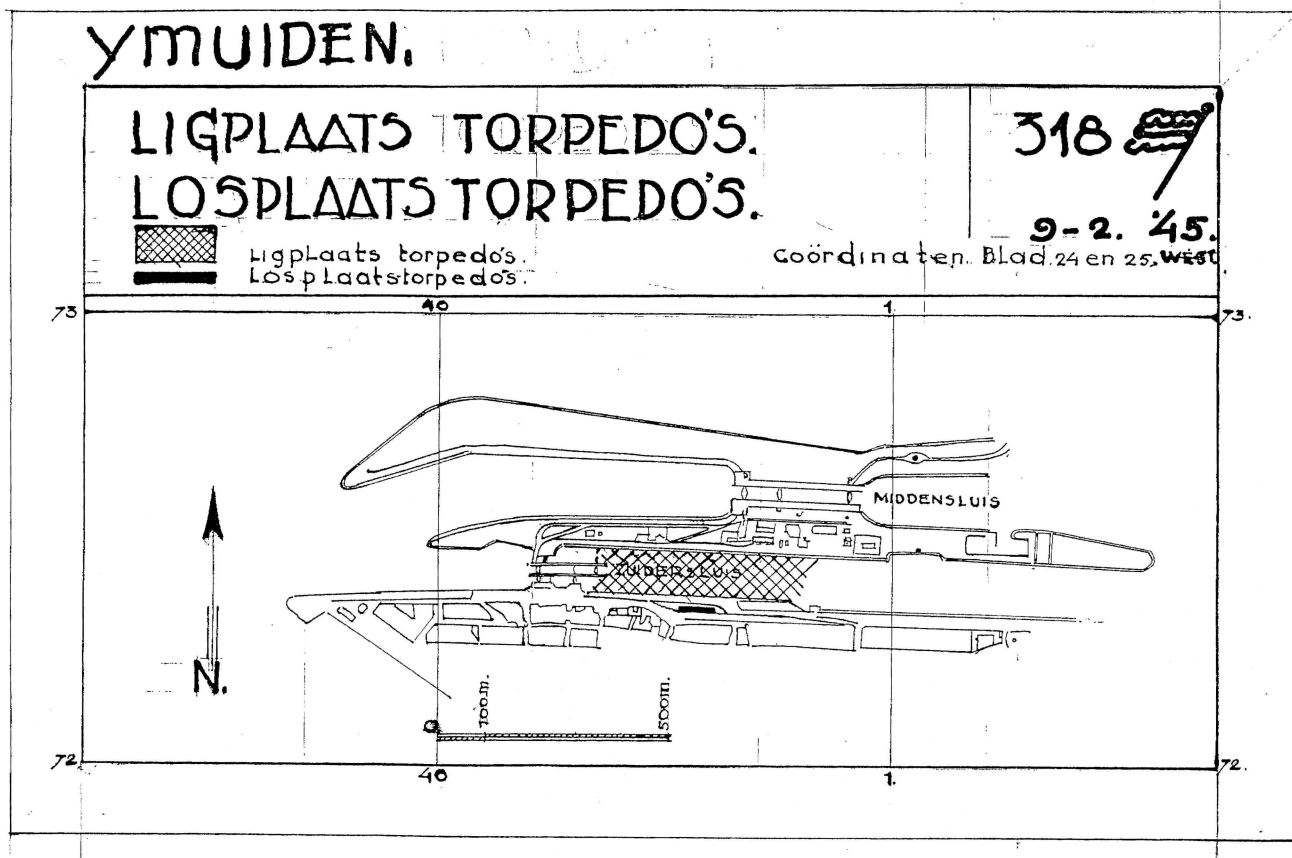
Indeling klein onderkomen voor 6 man typenr. 668

Indeling geschutsbunker typenr. 680

Bijlage II

Operationele
basis van het
Seehund-
flottielje

Bovenstaande kaart werd vervaardigd door de Technische Spionage- en Sabotagegroep Sectie V-AHK-OD (Sectie V Genie, Algemeen Hoofdkwartier Ordedienst).

Deze groep had als doel:

1. Het behoud van onmisbare kunstwerken, zoals bruggen en sluisen en 2. Het verstrekken van gegevens en tekeningen van vijandelijke stellingen.

Via verkenningsgroepen werden inlichtingen verzameld. De sectie V omvatte onder meer een tekenkamer, fotografie en lichtdrukkerij, administratie, archief, illegale telefoonverbindingen en een koeriersdienst.

De stafkaart 1:50.000 werd als hulpmiddel gebruikt voor de vervaardiging van de kaarttekening. De vlag in de rechter bovenhoek van de tekening stond symbool voor de arrestatie van de tekenaar begin juni 1944. Op de tekening is de lig- en losplaats van torpedo's afgebeeld. Nabij de aangegeven plaats werd ook de tweemansonderzeeboot, type *Seehund*, via een glijbaan te water gelaten. Langs verschillende wegen (onder andere radiografisch voor wat betreft rapporten en coördinaten) werden vele kaarten door bemiddeling van de chef-staf van de OD naar Londen gezonden, zodat men daar over een vrij gedetailleerd overzicht van de vesting IJmuiden beschikte.

Tweemansonderzeeboten aan de kade van de operationele basis aan de Steigerweg bij de Kleine Sluis in IJmuiden, 1 januari 1945.

Foto: Klaas Mattes, Frankfurt am Main.

Bijlage III**Gebruikswijze bunkers**

1. Vanuit de Gefechtsstände of commandoposten opereerden de *Regiments-, Abteilungs- of Bataillonsstäbe*. Buiten de ruimten bestemd voor manschappen, onderofficieren en officieren waren in deze bunkers telefoon- en zendapparatuur en installaties voor verwarming en luchtverversing ondergebracht. Ook was er plaats voor een kaartruimte, waar acties konden worden voorbereid. De “nabijverdediging” was uitgebreid met een flankerende mitrailleur-opstelling, die de ingangspartij(en) aan de kant van de loopgraaf bestreek. Visuele controle over de onmiddellijke omgeving vond plaats door middel van een gepantserde waarnemingspost (tobroek) of een periscoop.

2. De woonbunker typenummer 502, evenals de typenummers 501, 621, 622 en 668, was op de eerste plaats bedoeld als schuilplaats voor manschappen. De soldaten waren gehuisvest in rechthoekige ruimten voorzien van waterafvoer en luchtverversing.

Langs de wanden stonden stapelbedden drie hoog. De ruimten waren beveiligd tegen strijdgassen door middel van een gasluis. Dit was een kleine ruimte tussen de ingang en het manschappenverblijf, die gasdicht afgesloten kon worden met stalen deuren. De ingangspartij werd verdedigd door een daar rechttegenover geplaatste mitrailleur-opstelling achter een stalen luik. Een aan de bunker gebouwde tobroek en een vanuit het manschappenverblijf te hanteren periscoop gaven de mogelijkheid tot waarneming van de directe omgeving.

3. De geschutsopstellingen typenummers 612 en 680 konden flankerend vuur vóór de frontlijn brengen. De flankerende schietgaten waren tegen vijandelijk vuur beveiligd door een schuin verlopende betonnen muur. De bunkers had een pantserkoepel met de geschutsmogelijkheid van een granaatwerper.

Bronnen**Spaarnberg te Santpoort-Zuid**

Gemeentearchief Velsen (GAV), Secretarieearchief 1936-1945, dossiernr. 680.

Morren, Jan, 1994, Vier eeuwen Spaarnberg, 1593-1994; van blekerij tot landgoed. In: *De Zandpoort*, orgaan van de Stichting Santpoort.

Informatie van G. Schoo te Abbekerk, J. Verzijlenberg te Uitgeest en Paul N.J. Steenbakker te Alkmaar.

Duin- en Kruidberg te Santpoort-Noord

GAV, Secretarieearchief 1936-1945 nrs. 714.

Rolle, Siebe, 1993, *Kroniek van Driehuis*, Driehuis.

Informatie van H. Klauwers te Santpoort.

Schoonenberg te Driehuis, Beekestijn te Driehuis/Velsen-Zuid en Waterland te Velsen-Zuid

Archief Rijksdienst voor Monumentenzorg te Zeist.

GAV, Secretarieearchief 1936-1945, dossiernr. 671.

GAV, Secretarieearchief 1936-1945, dossiernr. 711.

GAV, Collectie eigendomsbewijzen nr. 589.

Documentatie oorlogscollectie Paul N.J. Steenbakker te Alkmaar.

Ministerie van Defensie te 's-Gravenhage, sectie militaire geschiedenis, rapport sectie V OD 22-4-45.

Bundesarchiv/Militärarchiv, Freiburg, dossiernr. RH19 IV/109, *Kampfanweisung der Festung IJmuiden, Oberbefehlshaber West, Oberkommando Heeresgruppe D vom 19-2-1944, mit Berichten vom 2-8-1944. Geheime Kommandosache*.

Rolf, Rudi, 1979, *Duitse bunkers in Nederland*, Amsterdam.

Rolf, Rudi, 1985, *Het Duitse fortificatie-ontwerp 1935-1945*, Beetssterzwaag.

Rolle, Siebe, Paul N.J. Steenbakker en Peter A. Veldheer, 1985, *De bevrijding van Velsen van uur tot uur*, IJmuiden.

Rolle, Siebe en Ton van Oosterom, 1994, *Waterland Velsen-Zuid, Velsen-Zuid*.

Interviews afgenomen door Ton van Oosterom en Siebe Rolle, juni en november 1994.

Interviews afgenomen door Siebe Rolle, januari 1995.

Informatie van T. Aspers, R. Bakker en P.N. Steenbakker allen te IJmuiden en J. Verzijlenberg te Uitgeest.

Velserbeek te Velsen-Zuid

GAV, Secretarieearchief 1936-1945, dossiernrs. 662 en 680.

Archief Ministerie van Defensie te 's-Gravenhage, sectie militaire geschiedenis, diverse rapporten van de illegaliteit betreffende tweemansonderzeeboten en torpedo's van 15-2-'45 tot 10-4-'45. Documentatie oorlogscollectie van Paul N.J. Steenbakker te Alkmaar

Bekker, Cajus, 1956, *...und liebten doch das Leben*, Hannover.

Mallmann-Showell, 1982, *Das Buch der deutschen Kriegsmarine*, Stuttgart.

Rolle, Siebe, Paul N.J. Steenbakker en Peter A. Veldheer, 1985, *De bevrijding van Velsen van uur tot uur*, IJmuiden.

Informatie van K. Mattes te Frankfurt am Main, A. Hüllmann te Bad Zwischenahn, P.N. Steenbakker te IJmuiden, H. Veldman te Driehuis en B.J. Oosterop te Santpoort.

Rooswijk te Velsen-Noord

Rolle, Siebe, 1982, *Gisteren...haast onherkenbaar. Velsen toen en thans*, IJmuiden.

GAV, persdocumentatie met betrekking tot Rooswijk.

Meerzicht te Velsen-Noord

Rolle, Siebe, 1982, *Gisteren...haast onherkenbaar. Velsen toen en thans*, IJmuiden.

Berge, C. van en R. Braad, 1994, Het kindertehuis Kasteel Hoensbroek. In: *Het land van Herle*; historisch tijdschrift voor oostelijk Zuid-Limburg, afl. 1994, juni-december no. 3/4, speciaal gewijd aan 50 jaar bevrijding.

Gouverne, G.J.M., 1994, Vijftig jaar geleden. De Amerikaanse opmars en de bevrijding van oostelijk Zuid-Limburg in het najaar van 1944. In: *Het land van Herle*; historisch tijdschrift voor oostelijk Zuid-Limburg, afl. 1994, juni-december no. 3/4, speciaal gewijd aan 50 jaar bevrijding.

Voortgang en stagnatie in het onderwijs

Het resultaat van het zoeken naar gegevens over personen was bepaald niet groot. Feiten omtrent gebouwen, verhuizingen, verordeningen waren gemakkelijker op te sporen. Bovendien omvatten de gegevens meer de eerste twee tot tweeënehalf jaar van de oorlog, maar dat heeft waarschijnlijk te maken met de gevaarlijke omstandigheden tijdens de laatste oorlogsjaren. Er is getracht verschillende aspecten te belichten en die per onderdeel in een zo chronologisch mogelijke volgorde te beschrijven.

Nederlandse soldaten van het 12e Regiment Infanterie ingekwartierd in school K (thans Felisenum) te Velsen-Zuid, 1939.

Uit de school geklapt

In 1938 werd de Kustartillerie in IJmuiden gevestigd als onderdeel van de totale kustverdediging. De compagnie was ter plaatse gelegerd. Als gevolg van de mobilisatie in 1939 kwamen ook andere legeronderdelen naar de gemeente Velsen. Veelal werden scholen gevorderd om de militairen in te kwartieren. Dat lot trof bijvoorbeeld school D aan de Schoolstraat, thans Heidestraat. Het leek er op, dat het voor langere duur zou zijn, gezien het volgende bericht: *Ook de mannen van de M.C., die in school D zijn gelegerd, hebben nu hun cantine, die dezer dagen officieel werd geopend...*¹ In school A aan de Kerkstraat waren manschappen van Hr. Ms.

Wordt zonder hoofdelijke stemming vastgesteld.

HOOFDSTUK VIII.

Mevrouw THOMASSEN-LIND zou gaarne, naar aanleiding van dit hoofdstuk, enkele algemeene opmerkingen willen maken. Het doet de sociaal-democratische fractie genoegen, dat aan de hand van de Memorie van Antwoord vastgesteld kan worden, dat het onderwijs in deze gemeente nog niet de maximum-schade, ten gevolge van de defensiemaatregelen, heeft geleden. Zij is er van overtuigd, dat Burgemeester en Wethouders ook in den komenden tijd niets achterwege zullen laten, wat ter bevordering van het onderwijs gedaan kan worden. Niemand weet aan welke psychische schokken, aan hoeveel smart en ellende misschien ook, de kinderen uit deze gemeente in de komende jaren blootgesteld zullen worden. Het moet voor den Raad dan ook een eereplicht zijn te zorgen, dat het onderwijs, voor het kind van zoo groote geestelijke en zedelijke waarde, intact blijft.

Het onderwijs in deze gemeente vindt ook thans al onder moeilijke omstandigheden plaats. Dat het onderwijzend personeel zijn taak ook onder minder gunstige omstandigheden met volle toewijding verricht, verdient zeker ieders waardeering.

Fragment van het raads-
verslag van Velsen d.d.
22 november 1939.

Heemskerck ondergebracht en ook school G (Wijkerstraatweg) en school K (Van Hogendorp) werden gevorderd. Een en ander gaf leden van de gemeenteraad aanleiding zich zorgen te maken over de voortgang en de kwaliteit van het onderwijs. De bezorgdheid bleef, waarbij zelfs de verhouding openbaar - bijzonder onderwijs nog een discussiepunt bleek te zijn.

Inmiddels was immers per 1 september 1939 de Tweede Wereldoorlog uitgebroken. Toen de oorlog ook in Nederland eenmaal was uitgebroken en de eerste dagen van paniek, oorlogslawaai en bizarre gebeurtenissen voorbij waren, moest men toch weer terug zien te keren tot het leven van alledag, hoe anders dat er voortaan ook uit zou zien.

Het onderwijs, dat per 14 mei 1940 geheel stil lag, zou naar B&W mededeelden in de IJmuider Courant van 18 mei aan de openbare lagere scholen wederom aanvangen op Maandag 20 Mei. De mogelijkheid is echter zeer groot dat binnenkort nog enkele scholen voor een ander doel zullen worden aangewend. Hierover zullen echter te zijner tijd nadere mededeelingen volgen.²

De Nijverheidsschool
(links) en de R.-H.B.S.
in de verlatenheid van de
afbraak ten behoeve van
het door de bezetter ge-
wenste schootsveld,
1945.

Het bleek al snel hoe de huisvesting van de scholen zou zijn. De lessen voor de scholen D en H zouden worden hervat in het gebouw van school H (Wijk aan Zeeërweg) en de leerlingen van school J en die van school A konden pas 30 mei weer beginnen met de les. Het bleef echter gedurende de hele oorlog behelpen voor het onderwijs; de behuizing en de verwarming van de scholen werden steeds beroerd.

De Rijks H.B.S. moest in mei 1940 de gymnastiekzaal afstaan aan een aantal Duitse soldaten en in 1942 de conciërgewoning en de kelder. Een week later op 1 mei 1942 werd het hele gebouw gevorderd door de Duitse weermacht. De aan de gang zijnde eindexamens konden na een halfuur in de Nijverheidsschool worden voortgezet. Daarna verbleef de R.-H.B.S. nog in het gebouw van ULO no. 9 aan de Stationsweg, in het Evangelisatiegebouw aan de Kalverstraat en in de Adolf van Nassauschool. In de ULO hadden de H.B.S.-leerlingen halve dagen les, omdat de eigen leerlingen er ook lessen volgden. De Nijverheidsschool had zelf ook haar problemen, zoals blijkt uit de volgende citaten: *Ondervonden wij in den loop van het jaar eenig ongerief, tengevolge van het in gebruik nemen door de Duitse weermacht van de torenkamer, garage, rijwielberg-*

plaats en een gedeelte der autowerkplaats, en het ter beschikking stellen van enkele lokalen voor de R.-H.B.S., teneinde daarin onderwijs te geven, met ingang van 22 December (1942, P.H.) werden het Hoofdgebouw en nog twee werkplaatsen door de Duitse weermacht gevorderd, zoodat na de Kerstvacantie slechts het praktijkonderwijs in ons schoolgebouw kon worden gegeven, terwijl het theorieonderwijs werd ondergebracht in verschillende schoollokalen in IJmuiden-Oost, Velsen-Noord en Beverwijk. Met de gemeente werd een regeling getroffen, dat ten behoeve van haar Visscherijschool, de plaatwerkerij 's woensdagsavonds te harer beschikking kwam.³

Dankzij de medewerking van de Zusters van het arme K. Jezus kreeg onze vereniging de beschikking over meerdere lokalen in het haar toebehoorende kindertehuis "Meerzicht" (in Velsen-Noord, red.), en kon in April het teekenonderwijs, de montage en een deel van het theorieonderwijs hier worden ondergebracht. Het V.L.O. werd nog in 2 lokalen van een O.L. School in IJmuiden-Oost gegeven.⁴

Uit het jaarverslag 1946 blijkt, dat de school gedurende de winter 1944/45 gesloten was. Vele leerlingen waren door de evacuatie vertrokken, waardoor bij het begin van het schooljaar 1945/46 het aantal leerlingen sterk gedaald was.

Arrestatie van Duitse militairen bij de door hen gevorderde R.-H.B.S. in IJmuiden-Oost, 8 mei 1945.

Tot aan de spoorwegstaking in september 1944 kregen de leerlingen van school E halve dagen les, omdat ook de katholieke lagere school er in was gehuisvest. Toen de oorlog voorbij was, bleven er voor vele scholen nog problemen bestaan voordat zij weer een behoorlijk onderdak gevonden hadden.⁵

De R.-H.B.S. bleef tot april 1946 in de ULO onder dak, omdat het eigen gebouw zeer uitgewoond was (nadat ook de Canadezen er nog tot oktober 1945 in hadden verbleven); een grondige restauratie was nodig. Al eerder was door de directeur van de school een poging gedaan om het gebouw terug te krijgen, maar dat ging niet door.⁶

Wat wel en niet mocht en moest

Al snel kwamen er verordeningen, voorschriften en waarschuwingen van het gelijkgestelde Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, soms rechtstreeks naar de scholen, maar meestal via het gemeentebestuur.

Een van de eerste verordeningen betrof bijvoorbeeld het uitlenen van boeken en plaatwerken uit schoolbibliotheken: *alle boeken, tijdschriften, plaatwerken, atlanten en dergelijke, welke een anti-Duitse strekking hebben* dienden te worden ingeleverd. Onder anti-Duitse werken werden verstaan, *die welke toespelingen, opmerkingen, beweringen of verdachtmakingen bevatten, welke het Groot-Duitsche Rijk, zijn volk, zijn leiding, zijn politieke ontwikkeling en zijn houding ten opzichte van de wereldbeschouwing en sociale en economische problemen in discredit brengen of daartoe geschikt zijn.*⁷ Er moesten boeken worden verwijderd van Nederlandse (Den Doolaard), Franse (Malraux), Engelse en Amerikaanse (Lewis, Golding) en vooral Duitse schrijvers (de familie Mann, Zweig, Werfel,

Krantenbericht in de IJmuiden Courant van 23 september 1941.

Einstein). Om de overige Duitse schrijvers in de toekomst wel te kunnen lezen bepaalde de secretaris-generaal van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, prof. dr. J. van Dam, hetgeen in het benedenstaande krantenbericht⁸ verwoord is.

Al in oktober 1940 bereikte een schrijven de scholen met betrekking tot *ambtenaren van joodschen bloede*.⁹ Aan de hand van een invulformulier, de zogeheten *Ariërvierklaring*, moest worden bepaald of een personeelslid van een school jood was. Het formulier bevatte ook de mededeling dat *in geval de verstrekte gegevens niet juist blijken te zijn (hij/zij zich) aan onmiddellijk ontslag blootstelt*.

In augustus 1941 kwam bij het gemeentebestuur het verzoek binnen om de secretaris-generaal van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming in te lichten *omtrent het aantal leerlingen van joodschen bloede en degenen, die als zoodanig worden beschouwd, dat thans aanwezig is op verschillende onderwijsrichtingen*.¹⁰ Al eerder werd het joodse leerlingen verboden aan de zwemlessen die in klassikaal verband werden gegeven, deel te nemen.¹¹

In hoeverre aan al deze verzoeken en verordeningen gevolg is gegeven, kon in dit kader niet vastgesteld worden. Wel is bekend, dat Leo Strauss - als jood - spoedig de school (R.-H.B.S., P.H.) moest verlaten. In de loop van 1941 werd hij naar Duitsland gezonden en sindsdien hebben wij geen enkel bericht meer van hem ontvangen.¹²

Drie uren Duitsch in de 7de klas L.O.

Voor Fransch en Engelsch goedkeuring van den Secretaris-Generaal noodig.

's-GRAVENHAGE, 22 September. — De Nederlandsche staatscourant bevat een besluit van den secretaris-generaal van het departement van opvoeding, wetenschap en cultuurbescherming, waarbij o.m. wordt bepaald, dat aan het leerplan van een school voor gewoon lager onderwijs, voor wat betreft het zevende leerjaar, het vak Duitsche taal wordt toegevoegd.

De vakken Fransche taal en Engelsche taal mogen behoudens goedkeuring door den secretaris-generaal van het departement van opvoeding, wetenschap en cultuurbescherming, in het in het vorig lid genoemde leerjaar niet aan het leerplan worden toegevoegd.

Het leerplan van een school voor gewoon lager onderwijs wijst aan, dat in het zevende leerjaar drie uren aan Duitsch zullen worden besteed. (ANP)

Fragment uit het dagboek van Mattie Luder, 1941.

17 Dec '1941.

In de R. H. B. S. te Velsen stonden plakaten opgeplakt op de H. B. Sers met winterhulp willen collecteren. Er waren geen liefhebbers. Verder stonden enkele knapen van de "Jeugdstorm" met N. S. B. blaadjes met het opschrift "Kijn jullie lafaards" De knapjes werden door de leerlingen der H. B. S. niet aangenomen.

Verplichte medewerking aan de Winkelhulp Nederland en de Ned. Volksdienst voor gemeente-ambtenaren.

De bezetter maakte zich overigens ook druk om zaken als het dragen van onderscheidingstekens en uniformen. Als de schoolleiding het waagde om een leerling gekleed in het uniform van de Hitlerjugend van school te verwijderen, kan (dat) leiden tot zeer onaangename gevolgen.¹³ Een dergelijke leerling mocht geenerlei hinder ondervinden. En anders gaven leerlingen zelf wel blijk van hun afkeuring. Zie het afgebeelde fragment d.d. 17-12-1941 uit het Oorlogsdagboek I van Mattie Luder, die van af 26-11-1941 in IJmuiden en Santpoort woonde. Luder begon dat eerste van de twee dagboeken¹⁴ op 15-11-1941. De opvolgster van de eerder genoemde leraar L. Strauss verscheen met het nazi-propaganda-tijdschrift "Signal" voor de klas en werd door ons zo gepest dat wij na drie maanden geen les meer van haar kregen.¹⁵

De leraar Frans, die anti-Oranje gezind was, werd woedend bij alle zinspelingen op Oranje. Hij werd enorm getreiterd: bordkrijt was opeens oranje, vloeibladen waren oranje en de meisjes droegen kettingen van oranje kippelingen. Onschuldig, ongevaarlijk (?) verzet, maar doeltreffend.

In augustus 1940 werd met het oog op de aanstaande verjaardag van koningin Wilhelmina bekendgemaakt, dat de bevolking van het bezette Nederlandsche gebied ... er opmerkzaam op gemaakt wordt dat elke demonstratieve gedraging, welke tegen de bezettingsmacht is gericht, dienovereenkomstig zal worden vervolgd. Als demonstraties en betoogingen tegen de bezettingsmacht zijn ook te beschouwen demonstraties en betoogingen voor de Koningin of andere leden van het

Huis van Oranje, dat de oorlog tegen het Grootdutchsche Rijk volhardend voortzet. Verderop wordt vervolgd: Het komt mij voor dat de consequentie van deze voorschriften behoort te zijn, dat, voor zoover in leerplannen de hier bedoelde dagen als bijzondere vakantie-dagen zijn aangewezen, deze regeling geen toepassing vindt.¹⁶ Dus niet meer vrij op Koninginnedag.

Politiek bedrijven mocht al helemaal niet, tenzij men lid was van de NSB of een verwante groepering, zodat het niet geoorloofd was om Nederlandse biljetten van politieke strekking aan schoolgebouwen te plakken. Echter

Oranje verboden?

GEMEENTE VELSEN

POSTREKING
VELSEN NO. 45700

Den Heer Hoofd der school voor uitgebreid
lager onderwijs no. 9
Stationsweg 67
te VELSEN.

B.
Bericht op schrijven van
1 e Afd. No. 5145. hbl. VELSEN, 16 Augustus 1941.
ONDERWERP: Dragen V-insigne.

De Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming deelt ons bij circulaire van 1 Augustus 1941, no. 874 I, Kabinet, het volgende mede:
"Er hebben zich gevallen voorgedaan, waarbij kinderen op school kwamen, voorzien van een oranje V-insigne en mij is de vraag voorgelegd, of dit met het oog op mijn circulaire van 6 Mei 1941, No. 425, Afdeling Kabinet en de daarin genoemde omsendbrieven betreffende het insigne-verbod, geoorloofd is.
Aangezien dit teken als een Duitsch teken moet worden opgevat, zal het dragen daarvan moeten worden toegestaan. Wanneer schoolkinderen met V's verschijnen, die niet oranje zijn, of een anderen vorm hebben dan de van Duitsche zijde verstrekte V, verdient het te om moedijkheden te voorkomen - aanbeveling om ook zoodanige onderscheidingsteken toe te laten?"

Wij

GEMEENTE VELSEN.

Aan de ambtenaren en werklieden
in dienst der gemeente VELSEN.

5e Afd. no. 5799.

Bijeenkomst Winterhulpactie
en Ned. Volksdienst.

VELSEN, 2 October 1942.

Hierbij nodig ik U uit tot bijwoning van een bijeenkomst op **Dinsdag 6 October 1942**, des avonds 8 uur in de raadzaal ten gemeentehuize alhier, alwaar gesproken zal worden over: „Winterhulpactie en Ned. Volksdienst”.

Het is mijn uitdrukkelijken wensch, dat U op dien avond aanwezig bent.

De burgemeester van Velsen,
Tj. v. d. WEIDE.

Nederlandse aanplakbiljetten afkomstig van de overheid en affiches van Winterhulp Nederland e.d. mochten wel op de muren van de scholen worden aangebracht. Bekendmakingen van de Duitse autoriteiten moesten te allen tijde worden toegestaan; ook binnen de schoolgebouwen.¹⁷ Wel kreeg het personeel in dienst van de gemeente, waaronder leraren en onderwijzers, te horen dat het niet in de bedoeling ligt, van de Nederlandsche ambtenaren en andere personen in den

Wij verzoeken U aan dit voorschrift nauwkeurig de hand te houden.

Burgemeester en Wethouders van Velsen,
de Secretaris,
de Burgemeester,

[Handwritten signatures and stamps]

School E aan de Eksterlaan.

Overheidsdienst een verklaring te verderen over hun verhouding tot de N.S.B. De Duitse autoriteiten laten het aan het overheidspersoneel over, of men zich bij een der toegelaten politieke partijen wil aansluiten.¹⁸

De keus die men kon maken was overigens erg gering en de tussenzin in dit schrijven op last van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken (ongeacht hun houding tegenover de verschillende politieke partijen in den Lande) doet een adertje onder het gras vermoeden ten aanzien van een politieke keuze.¹⁹

Verzet en gevaar

Van verzet door onderwijzend personeel in dienst van de gemeente Velsen of van een schoolbestuur is weinig op papier gezet om duidelijke redenen en hiervan is in ieder geval weinig of niets in periodieken weergegeven.

De enkele uitingen van "verzet", zoals beschreven in de vorige paragraaf, waren misschien gedaan uit jeugdige overmoed van middelbare scholieren. Zij gaven toch blijk van hun besef van de omstandigheden en allengs ook van de gevaarlijke kanten van dergelijke uitingen en de risico's die zij als 17- of 18-jarigen liepen. Zoals gezegd is van verzet door onderwijzers of leraren op papier weinig gebleken.

Ergernis was er natuurlijk wel. Bij leerlingen die bij de aanvang van het eerste (oorlogs-)schooljaar hun schoolagenda moesten inleveren, waarna het voorwoord van H.M. de Koningin er uitgescheurd werd. Ergernis om "foute" leerlingen die op bepaalde dagen op school kwamen in Jeugdstormuniform. Het liefst timmerde men ze in elkaar. Je kon ze niet aanpakken, want dan werden ouders in gevaar gebracht. Daarom werden deze leerlingen consequent genegeerd. Later verdwenen zij van school. Ergernis toen de Duitsers in mei 1942 de R.-H.B.S. vorderden en er al meteen beelden en scheikundige instrumenten vernield werden.

Maar ook bewondering voor de leraar Wansink van de R.-H.B.S., die altijd op een linke manier in zijn lessen een parallel (weet) aan te brengen met de huidige politieke situatie. Wat durft hij veel te zeggen. Als hij niet voorzichtiger wordt, pikken ze hem nog een keer op. Er hoeft maar één stille N.S.B.'er in de klas te zitten, die hem aanbrengt en hij hangt.²⁰

Bekend is het verhaal van onderwijzer D. de Bruyn van school E aan de Eksterlaan die elke dag uit Amsterdam met de trein naar IJmuiden moest komen. Hij stak tussen de schriftjes van de kinderen verzetsblaadjes die op adressen in IJmuiden afgeleverd moesten worden.

Naarmate de oorlog vorderde, werden de omstandigheden voor leraren, onderwijzers en oudere leerlingen steeds nijpender, wat niet uitnodigde tot daadwerkelijk verzet. Vooral van het begin van het jaar 1943 af. Zie het hierbij afgebeelde fragment uit het Oorlogsdagboek II van de jongen Mattie Luder.²¹

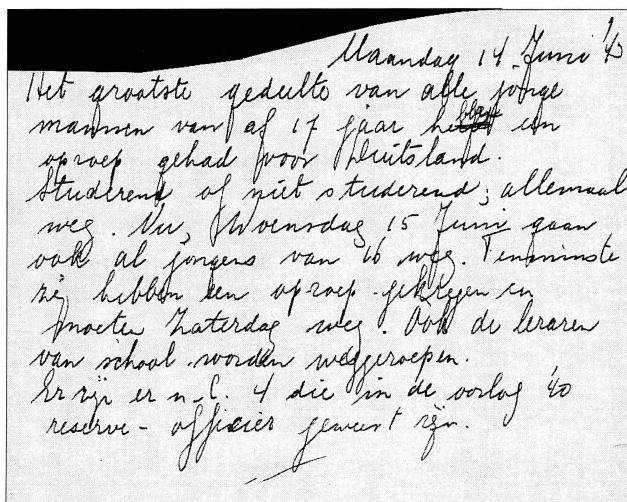
Er werd in het seizoen 1944-1945 geen les meer gegeven aan de R.-H.B.S. Vele leraren durfden niet meer op straat te komen. De leerlingen moesten lessen bij de leraren thuis ophalen en het gemaakte werk ter correctie terugbrengen! Zij moesten daarvoor hele tochten op de fiets maken. Toen een leerling daardoor een keer in Bloemendaal terecht kwam, zag hij dat er een razzia gaande was.²²

De volgende citaten uit het Oorlogsdagboek II van Mattie Luder²³ geven heel goed weer hoe de stemming was in 1944:

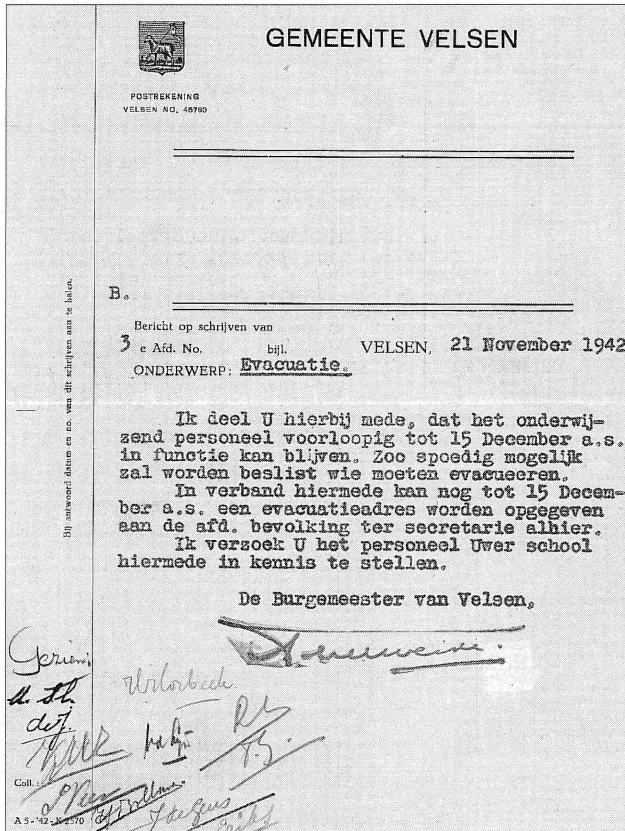
In Haarlem en Bloemendaal zijn Zondag 5 kerken leeggehaald voor de mannelijke personen. Tot nog toe hebben ze mij niet kunnen krijgen. Hoewel Co Langendijk op onze jongens (vrienden) loert.

Het is een zenuwachtige stemming. Overal zie je vier mensen staan te praten, want 5 personen is verboden (de 5e wordt weggeschoten).

Ik heb al vanaf 9 Juli af vakantie. Wat je vakantie noemt. Naar het zwembad durf je niet goed. De stad uit gevaarlijk want

Fragment uit het dagboek van Mattie Luder, 1943

Een onzekere toekomst...

de treinen worden beschoten. 24 Aug. zou de school weer beginnen maar de treinen reden om de 2 uur m.a.w. we moesten met de trein van 10.55 mee en de school begint om 12.30. School eindigt 17.30 met het gevolg dat de trein net vertrekt zodat we dan tot half acht op het station moeten blijven zitten. Ik ga niet naar school, te gevaarlijk.

Afgezien van het gebrek aan voedsel was er het constante gevaar voor mannen boven de vijftig jaar en mannelijke leerlingen, die als weigeraar van de Arbeitseinsatz ondergedoken zaten.

Er bleek aanleiding voor het gemeentebestuur om een waarschuwing te laten uitgaan aan de hoofden der scholen om leerlingen erop te wijzen, dat beschadiging van eigendommen der Duitse weermacht uit den boze was, aangezien anders ernstige moeilijkheden zijn te verwachten.²⁴ Het was namelijk voorgekomen dat (in deze gemeente) richtingborden werden geschonden, welke daden als zeer ernstige sabotage worden beschouwd. Voortaan moest iedere beschadiging aan richtingborden, aanplakborden en aanplakbiljetten worden voorkomen. En al weer in februari 1941 werden de hoofden en directoren der scholen in de gemeente nog

eens uitgenodigd om op de scholen te wijzen op de verhouding tot de Duitse bezetter en bekendheid te geven aan het gevaar dat schuilt in het plegen van sabotage, handelingen tegen de bezettende macht. De bezetter was zich dus terdege bewust van het verzet dat ook vanuit scholen gepleegd kon worden, m.n. door de onderwijskrachten, maar ook door de oudere leerlingen.

Toch waren er scholen die duidelijk aanwijsbaar de nadelige gevolgen van de razzia's en andere maatregelen ondervonden.

Zo blijkt uit het jaarverslag 1942 van de Vereeniging voor Nijverheids onderwijs in Kennemerland te Velsen, dat het leerlingenaantal der dagschool een weinig terugliep en dat van de avondschool aanzienlijk verminderde, doordat het aantal inschrijvingen van 217 in 1941 terugliep tot 119. Een groot aantal leerlingen, werkzaam bij de Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken te IJmuiden en bij de N.V. Plaatwellerij te Velsen, moest wegens verkeersmoeilijkheden sedert oktober 1941 de lessen verzuimen.

Ook het vertrek naar de Arbeidsdienst en naar Duitsland liet zijn invloed gelden. Dat verschijnsel zette zich voort in 1943 toen nog eens veertien leerlingen door evacuatie en Arbeidsdienst de school tussentijds verlieten. Van "verzet" vanuit de scholen zal daarom weinig te merken geweest zijn, nadat vanaf 1942 het gehele gebied ten westen van het Kennemerplein Sperrgebiet werd en de mensen moesten evacueeren. Scholen kregen echter nog even uitstel.²⁵

En daarna...

Behalve het herstel aan schoolgebouwen en terreinen, waren er ook minder materiële zaken die de gedachten van de mensen bezig hielden. Minder prettige dingen, zoals het gebruik van scholen voor de opvang van politieke delinquenten. Dat komt tot uiting in het schrijven van het Militair Gezag d.d. 13 juni 1945, waaruit het volgende citaat:

Hiermede breng ik ter algemeene kennis, dat voor de zuivering van het personeel van de hieronder vermelde onderwijsinstellingen (waaronder ook de instellingen van bijzonder onderwijs) in het district Haarlem door mij de navolgende commissies van advies zijn benoemd en geïnstalleerd:

..... Lager Onderwijs, district Noord: Heemskerk-Beverwijk-Velsen-Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Voorzitter D. Koger, secretaris J.W. Raadsveld en leden L. van Hamelen, A. Visser en P. van Kooten.

..... Voor wat betreft de scholen te Velsen, zal de commissie nog worden aangevuld.

Politieke gevangenen worden overgebracht naar school H aan de Wijk aan Zeeërweg in IJmuiden, mei 1945.

Een ieder wordt opgeroepen in het belang van den wederopbouw van het Vaderland gerechtvaardigde klachten of ter zaken dienende gegevens over het personeel bovengenoemd naar voren te brengen. De klachten moeten als regel behoorlijk gemotiveerd, schriftelijk en ondertekend worden ingediend bij den secretaris der betrokken commissie en wel uiterlijk vóór 7 juli 1945. Het adres van den aanklager moet bij de aanklacht worden vermeld. T.a.v. den persoon van den aanklager is geheimhouding gewaarborgd.

Klachten, welke na den gestelden uitersten datum worden ingediend, kunnen niet meer in behandeling worden genomen.

Aangeklaagden, aanklager en getuigen kunnen door de commissie worden gehoord. Bij weigering om te verschijnen kan door mij op voorstel van de commissie verschijningsplicht worden opgelegd.

w.g. De Militaire Commissaris voor het district Haarlem,
De Majoor, Dr. C. Krijgsmán.

Maar ook een positief gebeuren als de herdenking van de bevrijding op de scholen.

De toenmalige Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verzoekt de besturen van scholen in Nederland ... een lesuur op den laatsten schooldag, voorafgaand aan den Nationalen Feestdag (i.c. Zaterdag 3 Mei) hiervoor te bestemmen.

Hij besluit de brief met: Ik verzoek u alsdan te willen spreken over: de diepere beteekenis welke aan de herdenking ten grondslag ligt, waarbij vooral naar voren ware te brengen het groote idealisme en liefde voor het Vorstenhuis en Vaderland, die onze helden van 1940-1945 moeten hebben beziel^d.²⁶

Het is goed dat vijftig jaar na de bevrijding onderwijsgeevenden de schooljeugd van nu ervan door-dringen hoe belangrijk een dergelijk herdenken is en blijft.

Krantebericht van 22 september 1945 in de IJmuiden Courant.

School H nog niet beschikbaar

School H aan den Wijk aan Zeeërweg heeft gedurende geruimen tijd gediend als verblijfplaats voor de politieke gevangenen. Aangezien deze school, de grootste openbare lagere school in de gemeente, voor het onderwijs dringend noodig was, werden de politieke gevangenen onlangs overgebracht naar het voormalige gebouw voor Christelijke belangen en de Comitéschool in Oud-IJmuiden

De kans is groot, dat ondanks deze ont-ruiming school H voorloopig toch niet voor het onderwijs vrij komt, daar men haar voor andere doeleinden in beslag wil nemen. Het gemeentebestuur is echter paraat en doet al het mogelijke om te trachten den nieuwen aanval op deze school te pareeren.

Noten

1. IJmuider Courant, 31 oktober 1939.
2. Schrijven van de gemeente aan de hoofden der scholen, 28 juni 1940, nr. 4851.
3. Jaarverslag 1942, Ver. voor Nijverheidsonderwijs in Kennemerland te Velsen, p. 2.
4. Jaarverslag 1943, idem, p. 1-2.
5. IJmuider Courant, 22 september 1945.
6. Brief van de directeur der R.-H.B.S. aan de commandant van de Festung IJmuiden, 4 mei 1944, nr. 1008.
7. Brief gemeente Velsen aan hoofden der openbare scholen, 18 september 1940, nr. 5650.
8. IJmuider Courant, 23 september 1941.
9. Brief van de gemeente, 7 oktober 1940, nr. 6189.
10. Brief van de gemeente aan de hoofden der scholen, 20 augustus 1941, nr. 6232.
11. idem, 28 juni 1941, nr. 4851.
12. *In memoriam gevallen leraren in de periode 1940-1945*. Groningen, Wolters. p. 131.
13. Brief van de gemeente aan de hoofden der scholen, 21 augustus 1941, nr. 6145.
14. GAV, Historische bibliotheek, nr. 1037.
15. Brief van C. den Vrede aan de Lustrumcommissie Vissering Scholengemeenschap i.v.m. het 50-jarig bestaan (1921-1971), 28 april 1971.
16. Brief van de gemeente "Aan de hoofden en besturen van de openbare en bijzondere scholen voor lager en voorbereidend lager onderwijs ...", 3 augustus 1940, nr. 4572.
17. Brief van de gemeente aan de scholen, 9 juni 1941, nr. 4301.
18. Brief aan het personeel in dienst der gemeente, 20 februari 1941, nr. 1309.
19. Zie: noot 18.
20. *1921-1971 Ter herinnering aan het 50-jarig bestaan van de Rijks H.B.S., Gemeentelijke- en Rijks M.M.S. en Prof. Vissering S.G. te Velsen*, Velsen, z.j., p. 34. GAV, Historische bibliotheek; nr. 340.
21. Zie ook: noot 14.
22. Fragment uit de brief van S. Wolthuizen aan de Lustrumcommissie; zie ook noot 15.
23. Zie ook: noot 15.
24. Brief van de burgemeester van Velsen aan de hoofden der openbare en bijzondere scholen, 22 september 1940, nr. 5824.
25. Brief van de burgemeester van Velsen (Tj. van der Weide) aan het hoofd der school voor u.l.o. (no. 9) te Velsen, Stationsweg 67, 21 november 1942.
26. Brief van de Minister van O.K.W. aan de directeuren van Rijkscholen, de gemeentebesturen en de besturen van scholen voor bijzonder onderwijs in Nederland, 12 april 1947, nr. 6824.

Bronnen

GAV, secretariaatsarchief 1936-1945
 GAV, collectie handschriften
 Archief Vellesan College
 Foto- en documentatiearchief IJmuiden van G. Woning

Literatuur

In memoriam gevallen leraren in de periode 1940-1945, Groningen
1921-1971 Ter herinnering aan het 50-jarig bestaan van de Rijks H.B.S., Gemeentelijke- en Rijks M.M.S. en prof. Vissering Scholen Gemeenschap te Velsen, Velsen

De ondergang van een havenplaats

Toen na de inval van de Duitse troepen in de Sowjet-Unie de vorming van een tweede front in West-Europa steeds meer naderbij kwam, besloot Adolf Hitler de gehele Europese westkust vanaf de Spaanse grens tot aan de Noordkaap in staat van verdediging te brengen. Daardoor moesten op zijn minst de meest voor de hand liggende invasiegebieden en strategisch belangrijke punten in verregaande staat van verdediging worden gebracht. De Duitsers gingen er van uit, dat het slagen van een invasie afhankelijk zou zijn van het feit of de geallieerden al dan niet een havenstad konden veroveren voor het veilig stellen van hun aanvoer. Daarom kregen de havensteden in februari 1942 de fortificatiebenaming *Stützpunkt*.

Platgebombardeerde vishallen.

Dit hield in, dat deze steden in staat van verdediging werden gebracht tegen aanvallen vanuit de lucht, vanuit zee en over land. Op 8 juli 1942 werden door het Duitse opperbevel vijftien havensteden aan de Franse en Nederlandse kust aangewezen als *Verteidigungsbereich*, de tot 1944 hoogste graad van fortificatie. In Nederland werden de havensteden Den Helder, IJmuiden, Hoek van Holland en Vlissingen tot *Verteidigungsbereich* uitgebouwd. Op 8 februari 1944 worden acht Franse havens en twee Nederlandse, Hoek van Holland en IJmuiden, bij decreet van de *Führer* tot *Festung* verklaard.

In de hierna volgende paragrafen zal een beeld worden geschetst van de Duitse militaire en economische belangen, strategisch inzicht en functioneren van de *Festung IJmuiden* bij een mogelijke geallieerde invasie, de maatregelen die er toe leidden dat IJmuiden, eens een bloeiende havenplaats, in een paar jaar tijd verviel tot een troosteloze hoop puin met platgebombardeerde vishallen, omringd door anti-tankgrachten, talloze bunkers en Duitse versterkingen.

In de jaren na mei 1945 is IJmuiden als een phoenix uit zijn as herrezen, maar het IJmuiden van voor de oorlog, waar oud-IJmuidenaren vaak aan terugdenken, was verdwenen en voorgoed verleden tijd.

Het Duits economisch belang

IJmuiden was met zijn talrijke industriële bedrijven zeer belangrijk voor de Duitse oorlogsproductie, op de eerste plaats de Hoogovens met nevenbedrijven zoals walsen, staal-, cement-, benzol-, ammoniak- en gasfabrieken. In de nabijheid bevond zich de grote elektriciteitscentrale die de stroom leverde voor bijna geheel Noord-Holland. Verder de Papierfabriek van Van Gelder en in het havengebied de vishallen, koelhuizen, opslagvemen en conservenfabrieken. Daar al deze bedrijven zich binnen het *Festungsgebiet* bevonden, was het van belang om bij een eventuele invasie ze niet onbeschadigd in handen van de vijand te laten vallen.

Het Duits militair belang

IJmuiden ligt aan de westzijde van het Noordzeekanaal in een directe verbinding met Amsterdam. Het Noordzeekanaal is bevaarbaar voor de grootste zeeschepen. Van bijzonder belang zijn de drie grote zeesluizen. Indien deze

de Visserhaven was een flottielje voorpostboten actief. Een flottielje mijnenvegers en de *Hafenschutzflottille* zouden bij een geallieerde invasie bij de verdediging ingedeeld worden.

De Festung

Bevel van de Festungskommandant Oberst Peters voor de verdediging der Festung IJmuiden, d.d. 27 april 1944

De vijand zal na een landing snel in het bezit van een grote haven moeten komen. Om op de eerste plaats zijn bruggehoofd te kunnen vasthouden en op de tweede plaats het gevestigde bruggehoofd te kunnen uitbreiden. Om zijn constante aanvoer van troepen en materieel, enz. veilig te stellen is het van belang dat hij de havenfaciliteiten, sluisen en het kanaal onbeschadigd in handen krijgt. De verdediging van de *Festung IJmuiden* moet en zal dat onder alle omstandigheden verhinderen.

De ligging van de *Festung IJmuiden* is zodanig belangrijk, dat de *Abschnitt IJmuiden* tot *Festungsbereich* verklaard wordt. Gezien het bovenstaande moet

Het *Kernwerk* der *Festung* midden in de haveninvaart moet in overleg met de *Hafenkommandant* van tevoren gereedgemaakte schepen achter de hand houden om deze tot zinken te brengen en de haveningang te versperren.

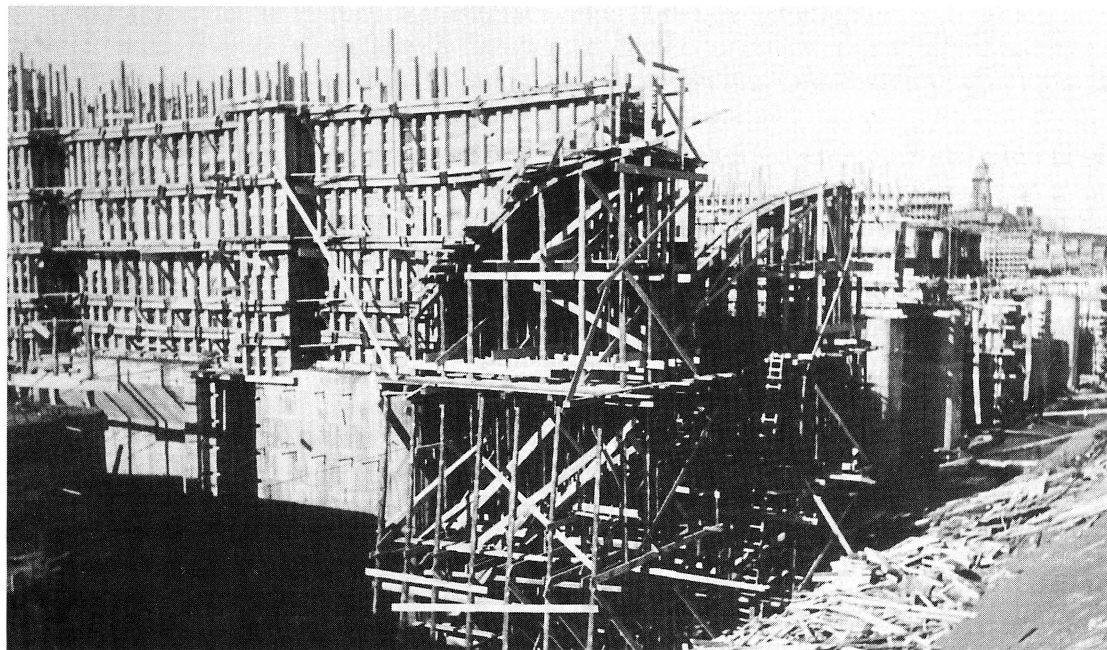
De in de voorhaven vastgemaakte drijvende torpedo-batterij dient een vijandelijke invaart met schepen onmogelijk te maken.

Het noordelijk en zuidelijk deel der *Festung*, in een wijde boog om het belangrijke haven- en sluisencomplex heen gebouwd, heeft als taak het *Kernwerk* met alle mogelijke middelen tot het laatste toe te steunen.

Aangezien de verdediging van havenplaatsen naar de Duitse zienswijze een aangelegenheid was van de *Kriegsmarine* werden de zware kustbatterijen en de vuurmonden van het *Kernwerk* (*Forteiland*) bemand door artilleristen van de *Marine Artillerie Abteilung 201*. Dit gold ook voor de luchtdoelartillerie, hier maakte de bemanning deel uit van de *Marine Flak Abteilung 816*. De rest van de stellingen was voor het grootste gedeelte bezet door troepen van de *16 Luftwaffe Feld Division*. Een belangrijke eenheid binnen het *Festungsgebiet* was de *1 Festung Stamm Kompanie*, deze manschappen bedienden de in de *Festung* vast opgestelde bewapening, uitgezonderd de marineartillerie en luchtdoelbatterijen.

Na 6 juni 1944 verliet de *16 Luftwaffe Feld Division* IJmuiden om ingezet te worden aan het invasiefront in Normandië; hun stellingen werden overgenomen door troepen van de *347 Infanterie Division*. De in het *Festungsbereich* van IJmuiden gelegerde troepen van alle drie *Wehrmacht*-onderdelen evenals de *Waffen SS*, de *O.T.* en sommige civiele diensten stonden in geval van alarm of invasie onder direct bevel van de *Festungskommandant*. Indien de *Festung* door een Geallieerde landing geïsoleerd zou raken, verkreeg de *Festungskommandant* via *Führerweisung 40*, dictatoriale bevoegdheden om alles te doen en in te zetten om de vijandelijke aanvallen af te slaan.

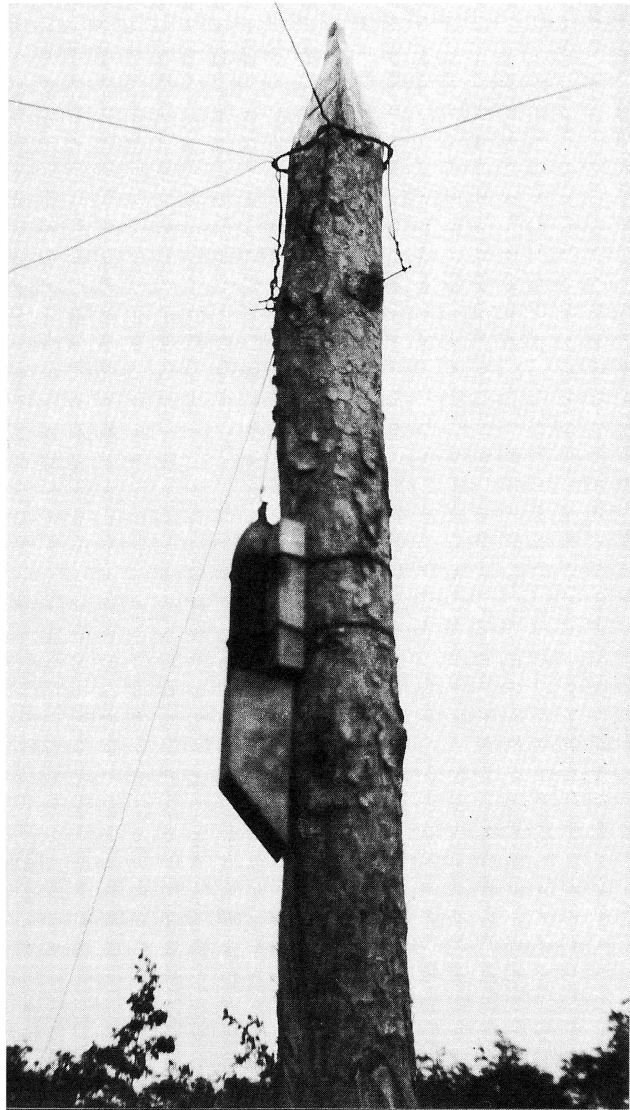
Indien er een geallieerde landing bij IJmuiden plaats mocht vinden, achtten de Duitsers een frontale aanval direct in het havengebied vrijwel onmogelijk,

Bouw van de tweede Duitse marinebasis aan de Haringhaven, januari 1944. Op de achtergrond de kleine vuurtoren op het Semafoorduin.

vernield zouden worden, is niet alleen de scheepvaartweg naar Amsterdam onderbroken; het lager gelegen polderland dat vijf km oostwaarts uit de kust begint, zal dan tot en met Amsterdam totaal onder water lopen. Van belang was tevens de Duitse marinebasis voor motortorpedoboten, gesitueerd in de Haringhaven met een tweede basis op korte afstand in aanbouw. Vanuit

het tot de jongste soldaat duidelijk zijn, dat de *Festung IJmuiden* onder alle omstandigheden tot de laatste man en de laatste patroon gehouden wordt. Iedere officier en iedere soldaat dient met inzet van alle hem ter beschikking staande middelen een landende vijand uit zee op zijn zwakste moment (dat is het moment als de landingsboten het strand bereiken) volledig te vernietigen.

Een van de palen om het landen van parachutisten en zweefvliegtuigen onmogelijk te maken. Gefotografeerd in de Velserpolder 1945. In de volksmond Rommel-asperge genoemd naar de ontwerper Generalfeldmarschall Erwin Rommel.

maar ging men er vanuit dat men ten noorden en ten zuiden van de *Festung* zou landen, met tanks en pantsertroepen, door de Duitse verdediging zou breken en dan met een tangbeweging de *Festung* van de landzijde aanvallen. Daar de Geallieerden grote aantallen luchtlandingstroepen zouden gebruiken om hun landingsgebieden veilig te stellen, waren uitgebreide gebieden noordoostwaarts en zuidoostwaarts van de *Festung* onder water gezet en waar dat niet mogelijk was, verzezen hele wouden van lange palen [*Rommel-asperges*] voorzien van met draden verbonden mijnen om landingen van parachutisten en zweefvliegtuigen onmogelijk te maken.

Het Duitse verdedigingsplan

De *Festung IJmuiden* werd gesplitst in drie gedeelten, t.w. *Kampfgruppe Nord*, *Kampfgruppe Mitte* en *Kampfgruppe Süd*.

Kampfgruppe Mitte werd begrensd door de beide pieren en de oevers van het Noordzeekanaal.

Naar het noorden gezien begon het gebied van *Kampfgruppe Nord* tot aan kust km-paal 51 inclusief Wijk aan Zee. Het gebied van *Kampfgruppe Süd* strekte zich uit tot aan kust km-paal 58. Het geheel werd in het oosten en zuiden begrensd door de anti-tankversper-ring. Deze versperring bestond uit een

systeem van grachten, zware muren van gewapend beton en zgn. drakentanden waarvan de doorgangen zwaar bewaakt werden en afgesloten konden worden via betonnen blokken en stalen hekken.

Langs heel deze linie bevonden zich op regelmatige afstand zware bunkers met pantserafweergeschut, mitrailleurs en 3 vlammenwerpers, dit geheel weer gedekt met een scherm van uitgestrekte mijnevelden die in het noorden, zuiden en oosten en op sommige plaatsen binnen het *Festungsgebied* elke doorgang tot een hachelijke onderneming maakten. De *Hafenkommandant*, de *Kriegsmarine*-officier die het bevel voerde over *Kampfgruppe Mitte*, had als taak bij een aanval op het landfront, het zich in de haven bevindende 34 mijnevegersflottielje op te dragen zich naar het zijkanaal bij Beverwijk te begeven, waarna de zgn. *Caesargruppe* haar 2 cm wapening en mitrailleurs van de schepen moest verwijderen, op affuiten plaatsen die in Fort Velsen gereed stonden en daarna stellingen innemen aan de noordzijde van het Noordzeekanaal, tegelijkertijd moest de *Hafenschutzflottille* vanuit de haven opstomen naar het pontveer bij Velsen-Zuid waar zij met hun 3,7 cm kanonnen de Amsterdamsche weg konden bestrijken en vanaf het water vuur-

Zware muren van gewapend beton en drakentanden in de Heerenduinen als onderdeel van de verdediging van de *Festung IJmuiden*. Foto 1988.

Een van de vier 17 cm vuurmonden van de zware kustbatterij Heerenduin bij de Zuidpier, die een geallieerde landing vanuit zee onmogelijk moest maken.

steun verlenen aan de geschutsstellingen die ten oosten van het dorp Velsen waren opgesteld.

Indien de vijand in het noordelijke gedeelte een doorbraak zou forceren en de toestand onhoudbaar zou worden, dienden alle troepen van *Kampfgruppe Nord* zich zo snel mogelijk via de Velser spoorbrug terug te trekken in het zuidelijke gedeelte waarna men de spoorbrug op zou blazen. Deze bevelen waren ook van kracht voor troepen uit het gebied ten zuiden van de *Festung IJmuiden* in de z. g. *Abschnitt Bloemendaal*.

Indien zij de vijandelijke stormloop niet konden weerstaan, dienden zij terug te vallen op de *Festung IJmuiden*, zich onder bevel van de *Festungskommandant* te stellen en te zamen met *Kampfgruppe Süd* en *Kernwerk* de eindstrijd te voeren tot de laatste man en de laatste patroon.

Als het zover zou komen waren er voor de *Hafenkommandant* nog een aantal taken weggelegd. Hij had opdracht de haven van IJmuiden volledig te vernietigen en niets van waarde in handen van de vijand te laten vallen. De vernielingen dienden van tevoren te worden voorbereid om als de tijd

daar was ze snel uit te kunnen voeren. De bevelen voor de *Hafenkommandant* luiden als volgt:

1. Opblazen van de bunker voor motortorpedoboten in de haringhaven; vernietigen van ketels, omvormer en luchtpompen door in de bunker opgeslagen torpedokoppen tot detonatie te brengen, waardoor ook aanzienlijke beschadigingen aan de invaartopeningen zouden plaatsvinden.

De meer naar achteren gelegen grote bunker voor de opslag van mijnen en torpedo's moest zodanig op vernietiging voorbereid worden dat, indien de vijand de deuren zou openen, de bunker in de lucht zou vliegen.

2. Het aanbrengen van mijnen in de vaartroute naar de sluizen, de voorhavens en de vissershaven.

3. Opblazen van de sluizen en bijbehorende bedieningsgebouwen, dukdalven, kademuren en vernietiging van alle voor de vijand van belang zijnde haveninstallaties. Het Hollandse personeel werkzaam in het havengebied voor bediening van de sluizen, de vuurtorens, en de bemanning van de reddingboot werden onder direct bevel van de *Hafenkommandant* geplaatst.

De artillerie

Voor de verdediging van het zeefront en de havenmond stonden vier zware kustbatterijen ter beschikking. In het noorden de batterij *Wijk am See* met 4 vuurmonden van 15 cm, in de havenmond de batterij *Kernwerk* met 3 vuurmonden van 15 cm, bij de Zuidpier de batterij *Heerenduin* met 4 vuurmonden van 17 cm en ten zuiden van de *Festung* de batterij *Langerak* met 4 vuurmonden van 15 cm.

Voor de verdediging van het landfront kon men beschikken over 2 stukken van 12 cm en 1 vuurmond van 9, 4 cm van de batterij *Kernwerk* op het Forteiland.

In het *Stützpunkt XXIII*, gesitueerd aan beide zijden van de Zeestraat tussen Beverwijk en Wijk aan Zee, een batterij zware houwitser van 12, 2 cm.

Verder 5 zware en 4 lichte batterijen luchtafweergeschut, die voor het vuren op gronddoelen uitstekend geschikt waren. Om deze vuurkracht optimaal te kunnen benutten, werd in IJmuiden-West, IJmuiden-Oost en Velsen-Noord een aantal z. g. schootsvelden geprojecteerd, wat inhield dat gehele woonwijken werden gesloopt en over een grote oppervlakte met de grond gelijkgemaakt. De vijand zou, indien het hem mocht gelukken door het pantserafweerscherp heen te breken, deze open vlaktes moeten oversteken om het havengebied te bereiken; deze vlaktes, die geen enkele dekkingmogelijkheid boden, waren dan een prooi voor de Duitse artillerie die met dodelijk nauwkeurig gericht vuur elke aanvaller de lust tot verder gaan zou ontnemen.

De burgerbevolking

Buiten de grote materiële schade die al deze maatregelen voor IJmuiden als woonplaats tot gevolg hadden, waren de problemen voor de inwoners die zich nog binnen de *Festung IJmuiden* bevonden, nog veel groter. Vanaf eind 1942 moesten duizenden gezinnen hun woningen verlaten en evacueren omdat de Duitse bezetter steeds weer nieuwe schootsvelden aan liet leggen. Hele gebieden waren streng verboden voor burgers: het strand, de havens, de duinen, de parken, alles was militair terrein. Zonder geldige papieren had

men geen toegang en degene die het probeerde zonder papieren, riskeerde de kogel.

Zonder geldige papieren kwam men ook de *Festung* niet in of uit. Wat de Duitsers voor plannen met de burgerbevolking hadden indien de *Festung IJmuiden* aangevallen zou worden, blijkt uit de geheime bevelen van de *Festungskommandant*:

Indien de Festung IJmuiden in gevechtshandelingen betrokken raakt, zal er geen tijd zijn om de burgerbevolking op grote schaal te evacueren. De straten moeten

vrij gehouden worden voor de aanvoer van troepen en materieel. De burgemeester van Velsen maakt bekend dat de burgerbevolking in huis moet blijven, begeeft men zich echter wel op straat dan zal men als plunderaar worden aangemerkt en ter plaatse worden gefusilleerd.

Gelukkig is het zover niet gekomen. De prijs die IJmuiden heeft betaald, was toch al hoog, te hoog. Uit een bewaard gebleven document blijkt, dat in mei 1945 in totaal 3190 woningen waren verwoest en 4600 woningen beschadigd, 9 scholen verwoest en 31 beschadigd, 2 kerken verwoest en

10 beschadigd, 159 andere gebouwen verwoest en 363 beschadigd. Er was in totaal 10.000 m² glas nodig voor het herstel. In de nog geen 70 jaar van zijn bestaan was IJmuiden bijna van de aardbodem weggevaagd.

Een gezegde luidt: de tijd heelt alle wonden; inderdaad de tijd heelt alle wonden maar niet de littekens, die zijn tot op de dag van vandaag nog steeds in IJmuiden zichtbaar.

Schootsveld in IJmuiden-Oost. Centraal de inmiddels afgebroken Paterskerk op de hoek Zee-weg/Willemsbeekweg. Op de voorgrond het Velderduinplein en de Wijk aan Zeeërweg. 8 mei 1945.

Foto: sectie Militaire Geschiedenis Landmacht-staf, 's-Gravenhage.

Bronnen

Centraal Arch. Depot. 's Gravenhage – div. rapporten illegaliteit. Sectie Militaire Geschiedenis. 's Gravenhage.
Bundesarchiv/Militair archiv. Freiburg, RH19 IV / 109, Kampfanzweisung der Festung IJmuiden, Oberbefehlshaber West, Oberkommando Heeresgruppe D vom 19-2-1944, mit Berichtigungen vom 2-8-1944, Geheime Kommandosache.
Gemeente Archief Velsen. documentatie verwoestingen 1945.
Archief P. N. J. Steenbakker Alkmaar. documentatie Festung IJmuiden.

Literatuur

Rolf Rudi, 1979, *Duitse bunkers in Nederland*, Amsterdam.
Rolf Rudi, 1982, *Bunkers in Nederland*, Den Helder.
Rolf Rudi, 1988, *Atlantikwal-Bunkertypen*, Beetsterzwaag.
Sakkers, Hans, 1993. *Generalfeldmarschall Rommel*, Koudekerke.
Sakkers, H/Houterman, J. N., 1990. *Atlantikwal in Zeeland en Vlaanderen*, Middelburg.
Vries, Th. de, D. Schaap, S. Rolle 1976. *Eene Plaats van Grooten Omvang*, IJmuiden.

Personen

de heren T. Aspers en R. Bakker, IJmuiden.

De joodse gemeente in Velsen, voor en tijdens de oorlog

Helaas is over de aanwezigheid en het leven-van-alle-dag van joodse Nederlanders in de gemeente Velsen voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog weinig of niets bekend; de archieven en de literaire bronnen zwijgen er nagenoeg over.

NR.	
Voorn. Gesl./nm.	a. Davidson-- b. Wouterina Geertje--
Geboren op	17 Aug 06
gem.	Velsen
land	Nederland
Laatste woonplaats in het Groot-Duitsche Rijk of in het Gouvernement-Generaal van het bezette Poolische gebied:	===
Nation:	Ned
Vroegere nation.:	===
Kerkelijke gezindte:	Geen
Beroep of werkzaamheid:	zonder
Gehuwd met:	van Vuuren, Antonie-- Gesch. Overl. op ===
Aantal joodsche grootouders in den zin van art. 2 der Verordening:	een

**BEWIJS
VAN AANMELDING,**
als bedoeld in artikel 9, eerste lid, van de Verordening No. 6/1941 van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, betreffende den aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede.

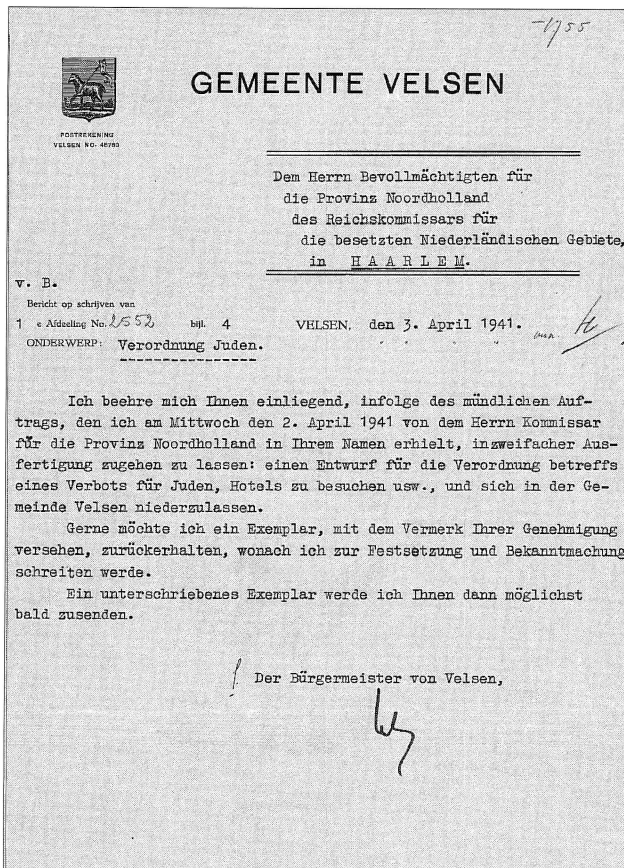
*

De ondergeteekende, ambtenaar voor de aanmelding, verklaart dat de aanr. zijde aangeduide persoon, opgenomen in het Bevolkingsregister dezer gemeente, heeft voldaan aan de verplichting tot aanmelding volgens de bovengenoemde Verordening.

Afgegeven op
in Gemeente
De Burgemeester,

13 MRT. 1941
VELSEN
GEMEENTE
VELSEN
Leges

Wanneer de eerste joodse medeburgers hier kwamen, waar vandaan en waarom, welke beroepen zij uitoefenden en hoe hun kerkelijke en sociale leven zich afspeelde, daar is niets van vastgelegd. Voor het eerst werden in het Gemeenteverslag van 1860 twee Nederduitsche Israëlieten geregistreerd. In 1865 vindt er een registratie plaats van zeven Israëlieten, waarschijnlijk in verband met de aanvang van de werkzaamheden aan het Noordzeekanaal. In 1876, het jaar van de officiële opening van het kanaal, werd in het overzicht van de verdeling over de verschillende kerkgenootschappen de groep Nederduitsche Israëlieten niet meer genoemd. Eerst aan het begin van deze eeuw zijn er wat meer gegevens (telling 1909: 31 joden op 18.232 inwoners).

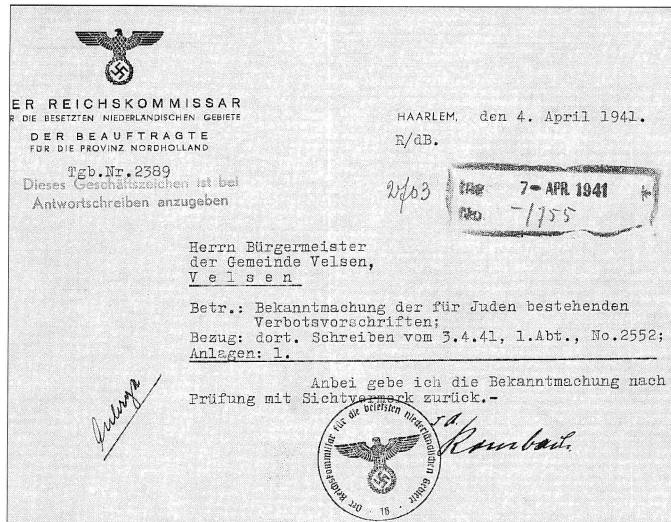
Brief burgemeester van Velsen d.d. 3 april 1941 inzake ontwerp-verordening met verbod van toelating in cafés e.d. en de reactie hierop d.d. 4 april 1941 van de Beauftragte van de Reichskommissar.

De joodse gemeente in Velsen behoorde tot de synagoge in Haarlem, Lange Begijnestraat; sommigen van hen bezochten de sjoel in de Breestraat te Beverwijk, in gebruik genomen in 1863, op 31 augustus 1941 door N.S.B.-ers en Duitsers vernield, afgebroken in 1950.

In de jaren dertig van deze eeuw moet de gemeente Velsen het centrum voor de joden in de IJmond zijn geworden, van het vestigen van een sjoel in de gemeente Velsen (die men toch mocht verwachten) is echter niets bekend.

Er moeten voor de oorlog in de gemeente Velsen omstreeks 200 joden gewoond hebben; het merendeel van hen was werkzaam in de handel (vis, textiel, schoenen, horlogerie); van een proletariaat zoals elders veel voorkwam onder joden is nergens sprake. De band onderling lijkt niet groot te zijn geweest, er zijn althans geen tekenen van terug te vinden; alleen bekend is, dat er een mededelingenblaadje is geweest, *Darkenoe* geheten.

Alleen het gedwongen vertrek uit de gemeente Velsen in het voorjaar van 1942 geeft enig cijfermateriaal, dat min of meer bevestigd wordt door een op-

gave in oktober 1946 - op verzoek van de Politieke Opsporingsdienst in Haarlem aan de burgemeester - waarin vermeld wordt welke joodse inwoners kennelijk op dat moment nog niet waren teruggekeerd. Volgens deze lijst waren er in januari 1942 nog 94 joden in de gemeente woonachtig.

Hoeveel joden uit Velsen in mei 1940 tijdens de grote vluchtpoging na de inval van de Duitsers de gemeente hebben (kunnen) verlaten, is niet precies bekend. Er zou sprake zijn van 22 personen.

In een brief van de gemeente Velsen aan de Inspectie van de Bevolkingsregisters in Den Haag d.d. 27 juni 1940 wordt geschreven: ... dat op Dinsdag 14 Mei j.l. honderden Israëlieten (sic! auteur) uit verschillende plaatsen in Nederland naar Velsen zijn gekomen, teneinde te trachten zich in IJmuiden in te schepen en vandaar naar Engeland over te steken. Naar verluidt - zo gaat de brief verder - zou een groot deel van hen erin geslaagd zijn schepen te charteren en varensgezellen bereid te vinden hen naar Engeland over te brengen. Het is niet bekend of zij in Engeland zijn aangekomen... Voor zover tot nu toe is gebleken zijn 22 joden (kinderen inbegrepen) die tot de bevolking van de gemeente Velsen behoorden, uitgeweken naar Engeland... Het is uiteraard niet te zeggen, wanneer deze personen naar Nederland zullen terugkeren (!). In een chronologisch verslag van de commandant van het Marine Depot IJmuiden, de luitenant-ter-zee der 1e klasse T.F. Walma van der Molen, d.d. 29 juni 1940 staan slechts enkele

zinsneden over joodse vluchtelingen: De stroom Joodsche vluchtelingen nam in den ochtend (van dinsdag 14 mei 1940, auteur) groote afmetingen aan en om verkeersmoeilijkheden te voorkomen werden deze mensen in het park Velserbeek opgevangen, welk park hun als verblijfplaats werd aangewezen... De stroom Joodsche vluchtelingen was intusschen (op dinsdag 14 mei 1940 was te ongeveer 18.00 uur telefonisch bericht ontvangen dat de Opperbevelhebber bevolen had de wapens neer te leggen) zeer groot geworden en met alle beschikbare middelen zijn deze mensen voor zoover mogelijk naar Engeland afgevoerd.

Ook in Pressers *Ondergang* worden slechts enkele bladzijden aan de vlucht via IJmuiden gewijd, waarbij de auteur vele vraagtekens plaatst over de geruchten die de ronde deden.

Ook de joden in Velsen ondervonden dra net als hun medebroeders elders in den lande de gevolgen van de Duitse bezetting, zoals de verwijdering uit het bedrijfsleven (22 oktober 1940), het verbod om zich op te houden in openbare gelegenheden (15 april 1941), het in beslag nemen van radio's en rijwiel (1941 en 1942) en het verplicht dragen van de jodenster (mei 1942).

Ingevolge Verordening 6/1941, 10 januari 1941, moest eenieder die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede was, zich melden. Hun werd in maart 1941 een Bewijs van aanmelding verstrekt door het Bevolkingsregister van Velsen. Er werden 244 joden geregistreerd.

HUURWAARBORGVEREENIGING „VELSEN”
GEVESTIGD TE IJMUIDEN, GEM. VELSEN - OPGERICHT 1 JULI 1932
GOEDGEKEURD BIJ KON. BESLUIT D.D. 5 OKTOBER 1932, NO. 31 AANGELOTEN BIJ DE NEG. BOND
GRO. NO. 205570

DAGELIJKSCH BESTUUR:
P. HEERE
KEMMERLAAN 5A - TEL. 4888
VOORZITTER
P. VERWOERD
JULIANARADE 8 - TEL. 300-4300
SECRETARIS
G. BLEEKER
ZEEWEG 22
PENNINGMEESTER
H. SLUITERS
ZEEWEG 24
VICEVOORZITTER
J. MEESTERS
VELSERBOUWERS 12 - TEL. 4888
DE SECRETARIS
PENNINGMEESTER

GEMEENTE VELSEN
INGEK. NO. 3
31 JUL 1942
REG. NO. 1
IJMUIDEN, 30 Juni 1942

AAN Den Heer Burgemeester
Der Gemeente VELSEN,
Secretairie VELSEN.

Wederlede Heer,
Ondergeteekende verzoekt u beleefd namens ons BESTUUR zoo goed te willen zyn, in aanmerking nemende, dat er verschillende van onze leden groote schadeposten hebben geleden van percelen die aan joden waren verhuurd, en nu leegstaan, om reden deze gesommeerd zy die percelen te verlaten, en mees al nog heele tyden bezet waren, of daar ook op vergoeding van de loopende huur mag gerekent worden??
En zoo ja of u me dan daarvoor de adressen wilt opgeven?
By voorbaat vriendelyk dank.
Met beleefde groete en hoogachting.
P. Verwoerd Secretaris.

P. Verwoerd

N.V. P. J. BAKKER, v.h. Bakker, Dijkse & Co. te IJmuiden
MAKELAARS IN ONROERENDE EN ROERENDE GOEDEREN
LID VAN DEN NEDERLANDSCHEN BOND VAN MAKELAARS

IJMUIDEN, 31 Juli 1942.
KENNEMERLAAN 66 TELEFOON 4705

POSTREKENING 193422
Bankrekening TWENTSCHE BANK N.V. IJMUIDEN
Aan de Secretarie der Gemeente VELSEN.

Mijne Heren,
Door de gedwongen evacuatie van de joden is het door ons beheerde perceel De Savornin Lohmanlaan 11 te Velsen, van af 1 April tot 5 Juni 1942 onbewoond geweest, terwijl wij niet in staat waren dit te verhuren, daar de Politie de sleutels niet mocht afgeven.
Gaarne zullen wij van U vernemen tot wien wij ons moeten wenden, teneinde vergoeding van deze gederde huur te verkrijgen.
In afwachting tekenen wij,
Hoogachtend,
N.V. P. J. BAKKER
v.h. BAKKER, DIJKSE & CO.

*Beleefd
aan
21/7/42
a.*
Bijlage:
Zie in Aktes en Grondrechten van 24. April 1942, no. 21.

Officieel op vrijstaand, maar onafhankelijk onder vermeld.

K 2565

-plein en Huygensstraat. Opvallend is bij deze gedwongen woningontzuiming de houding van sommige makelaars en verenigingen, zoals blijkt uit brieven die zij richtten tot de burgemeester van Velsen waarin zij informeerden op wie zij de geleden huurschade konden verhalen. Vermoedelijk is het merendeel van de joden die Velsen moesten verlaten, uiteindelijk via Amsterdam en Westerbork naar een vernietigingskamp in Polen gevoerd vanwaar het grootste deel niet terugkeerde. Slechts enkelen, vermoedelijk elf personen, konden onderduiken en bleven daardoor voor vernietiging gespaard. Er werden soms uitzonderingen op het gedwongen vertrek toegestaan (zogenoeten vrijstellingen), als bijvoorbeeld de vrouw of man van een echtpaar ariër was of bastaard. Nog op 25 juli 1942 bevonden zich als zodanig 36 per-

sonen in Velsen. Voor zover zij van joodschen bloede waren, moesten zij in de daaropvolgende periode successievelijk gedwongen zijn vertrokken.

Na 23 april 1943 was het de joden verboden zich o.a. in de provincie Noord-Holland, met uitzondering van Amsterdam, op te houden. Zij dienden voor deze datum naar het kamp Vught te verhuizen. Ook in Velsen werd dit bevel uitgevoerd getuige een briefje d.d. 13 mei 1943 van de toenmalige burgemeester van Velsen, Tj. van der Weide, (door hemzelf in het Duits vertaald en met de hand geschreven) aan de Beauftragte des Reichskommissars für die Provinz Nordholland te Haarlem, *dass in dieser Gemeinde, auf Grund der Verfügung des Generalkommissars für die öffentliche Sicherheit vom 13. April 1943, sich keine Juden abgemeldet haben. In dieser Gemeinde befinden sich keine Juden mehr, die dafür in Betracht kommen ihre Wohnung zu räumen.* (Velsen was blijkbaar Judenrein.).

Na de oorlog keerden slechts enkelen van hen terug. Gegevens over de omgekomen joden uit deze gemeente zijn er slechts summier.

Reacties van huis-eigenaren op het gedwongen vertrek van joodse medeburgers.

Op 25 maart 1942 moesten de joden ingevolge Besluit van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei u.d. SD Abt. Zentralstelle für jüdische Auswanderung* d.d. 2 maart 1942 naar elders (Amsterdam) worden geëvacueerd. Volgens een in het Gemeentearchief Velsen gevonden bron ging het hierbij om ca. 120 personen. De grootste concentraties joodse inwoners bevonden zich volgens deze opgave aan de Van Dalenlaan, Hagelingerweg, Zeeweg, Oosterduinweg en

Alle personen van joodschen bloede zijn 'afgevoerd'.

GEMEENTE VELSEN
POSTREKENING VELSEN NO. 45100

Herrn Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D. Zentralstelle für jüdische Auswanderung in AMSTERDAM.
A. van Scheltemaplein 1

B.
Bericht op schrijven van 3e Am. No. 4415 bijl. VELSEN, den 25/ juli 1942.
ONDERWERP: Evakuation von Juden.

Infolge einer Bitte des Herrn Kommissars dieser Provinz sende ich Ihnen anbei eine Angabe der jüdischen Personen, die sich soweit mir bekannt ist, noch in dieser Gemeinde befinden.

Der Bürgermeister von Velsen,
i.v.

GEMEENTE VELSEN
POSTREKENING VELSEN No. 45700

den Heer Hoofd der Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, te 's-Graevenhage Scheveningscheweg 17

VB
Bericht op schrijven van 3 April 1943 no. 11-454/18
3e Am. No. 2203 bijl. VELSEN, 19 April 1943.
ONDERWERP: Onderzoek personen van joodschen bloede i.v.m. art. 111 B.E.

Naar aanleiding van Uw hierbovenvermeld schrijven deel ik U mede, dat thans alle hiervoor in aanmerking komende personen van joodschen bloede van het bevolkingsregister deser gemeente zijn afgevoerd.

De Burgemeester van Velsen,
waarnaar de taak van Burgemeester en Wethouders,
De Secretaris,

- Bronnen** Gemeentearchief Velsen, Secretarie-archief 1925-1935 en
Secretarie-archief 1936-1945, inv.nrs. 279 en 291
Archief Ministerie van Defensie, Sectie militaire geschiedenis
Koninklijke Landmacht
- Literatuur** Jong, 1969-1991, L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de
Tweede Wereldoorlog*, 14 dln., 's-Gravenhage, 1969-1991
Michman, 1992, Jozeph Michman, Hartog Beem en Dan Michman,
Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland, Edel/
Antwerpen, Amsterdam, 1992
Presser, 1965, dr. J. Presser, *Ondergang, de vervolging en verdelging
van het Nederlandse jodendom*, 2 dln., 's-Gravenhage, 1965.
- Personen** Met dank aan Siebe Rolle, Velsen-Zuid

Bijlage I

De herinneringen van Mozes (Maurits) van Staveren

Mozes (Maurits) van Staveren wordt op 16 juni 1911 geboren in Amsterdam en groeit daar op. Door zijn huwelijk met Judith Braasem, een dochter van een IJmuidense vishandelaar, komt hij in 1937 in IJmuiden wonen. Daar vestigt het jonge paar aan de Kanaalstraat 60 hun schoenenzaak. In 1938 verhuizen zij naar het Velserveduinplein, waar zij het *Schoenenpaleis* beginnen. Van Staveren en zijn vrouw gaan boven de zaak wonen.

Van Staveren: "In september 1939 kwam de voormobilisatie en moest ik opkomen in Haarlem. Ik werd ingedeeld in IJmuiden en werd gelegerd in de Papierfabriek. Dat kwam goed uit, want ik kon thuis slapen en mijn vrouw runde de winkel. Gedurende mijn legering in de Papierfabriek werd er geoefend en kregen we theorie. Ik kon aan het leger schoenen verkopen en kreeg vrije dagen om schoenen in te kopen.

In de nacht van 9 op 10 mei 1940, het begin van de oorlog, was ik thuis. Ik werd opgeroepen en moest terug naar de Papierfabriek. Onderweg daarheen werd ik een aantal malen aangehouden, hoewel ik in uniform was. Niet alle militairen kenden elkaar en bovendien ging het gerucht dat ook Duitsers in Nederlands uniform aan de strijd deelnamen. Ik moest woorden zeggen, waar sch in voorkwam: Schevingen en zo.

De eerste dag, vrijdag 10 mei, zaten we met ongeveer 20 man in loopgraven op het Hoogoverterrein, van waaruit we op vliegtuigen schoten. Dat hielp natuurlijk niets. Die dag moesten we ook parachutisten zoeken, in de polder, maar we vonden er geen. We waren slecht bewapend, een paar geweeertjes maar. Je deed verder wat je opgedragen werd."

De tweede dag wordt Van Staveren ingedeeld voor de bewaking op het Hoogoverterrein. Daar komt op gegeven moment een kapitein van een schip. De zeeman zegt, dat hij met een halfuur zou afvaren en dat hij wel mensen mee wil nemen. Intussen zijn er honderden joden, voornamelijk uit Amsterdam, bij de slagbomen aangekomen waar Van Staveren staat. Die joden willen alles achterlaten, als zij maar weg kunnen komen. Zij die met de auto komen, laten die ter plekke staan.

Van Staveren: "Ik deed de bommen open en liet zo een stuk of dertig auto's door, maar toen kwam er een Nederlandse officier aan, al schietend, die me beval de bommen dicht te doen. De sluizen moesten vrijblijven was de opdracht. Hij wilde niet geloven, dat de mensen met een boot mee konden en wilde dat eerst zelf controleren. Het duurde geruime tijd eer hij terug was, en toen was de bewuste boot al vertrokken. Hoewel ik zelf jood ben, zag ik het in het begin alle-

maal niet zo somber in. Mijn vrouw wel, die wilde al voordat de oorlog uitbrak vluchten, maar ik wilde niet. Al ons geld zat immers in de zaak en ik wilde niet geloven, dat zulke dingen in Nederland mogelijk waren. Ik moest de andere joden wel tegenhouden, die opdracht was mij gegeven. Bedenk wel, dat de mentaliteit toen volkomen anders was. Achteraf heb ik er enorm veel spijt van, dat ik dat gedaan heb. Ik heb me dat dikwijls verweten. Het wa-

Een rapportage over de uittocht vanuit IJmuiden naar Engeland.

POSTBANKING
VELSEN NO. 4870

GEMEENTE VELSEN

Den Heer Hoofd van de Inspectie
van de Bevolkingsregisters
te 's-GR AVE NH A G E .

B.
Bericht op schrijven van
3^e Afdeling No. 3672 bijl.
ONDERWERP: Bevolking.

VELSEN, 27 Juni 1940.

Ter voldoening aan het verzoek, dat de Heer Van Schelt per draad tot mij richtte, heb ik de eer U te berichten, dat op Dinsdag 14 Mei j.l. honderden Israëlieten uit verschillende plaatsen van Nederland naar Velsen zijn gekomen, teneinde te trachten zich te IJmuiden in te schepen en vandaar naar Engeland over te steken.

Naar verluidt zou een groot gedeelte van hen er in geslaagd zijn schepen te charteren en varensgezellen bereid te vinden hen naar Engeland over te brengen. Het is echter niet bekend of zij in Engeland zijn aangekomen. Zoo werd mij medegedeeld dat het S.S. Bodegraven met wel 800 vluchtelingen aan boord en enkele motorvrachtaarders met, naar men zegt, ieder aan boord 100 à 200 personen, naar Engeland zijn vertrokken.

Voorts zijn uit de Visschershaven te IJmuiden vertrokken 7 stoomtrawlers, een kustvisschersvaartuig en één of twee kustvrachtaarders. Drie dezer trawlers zijn uitgevaren zonder passagiers, terwijl de andere schepen zee zouden hebben gekozen met naar schatting 50 personen aan boord van ieder schip.

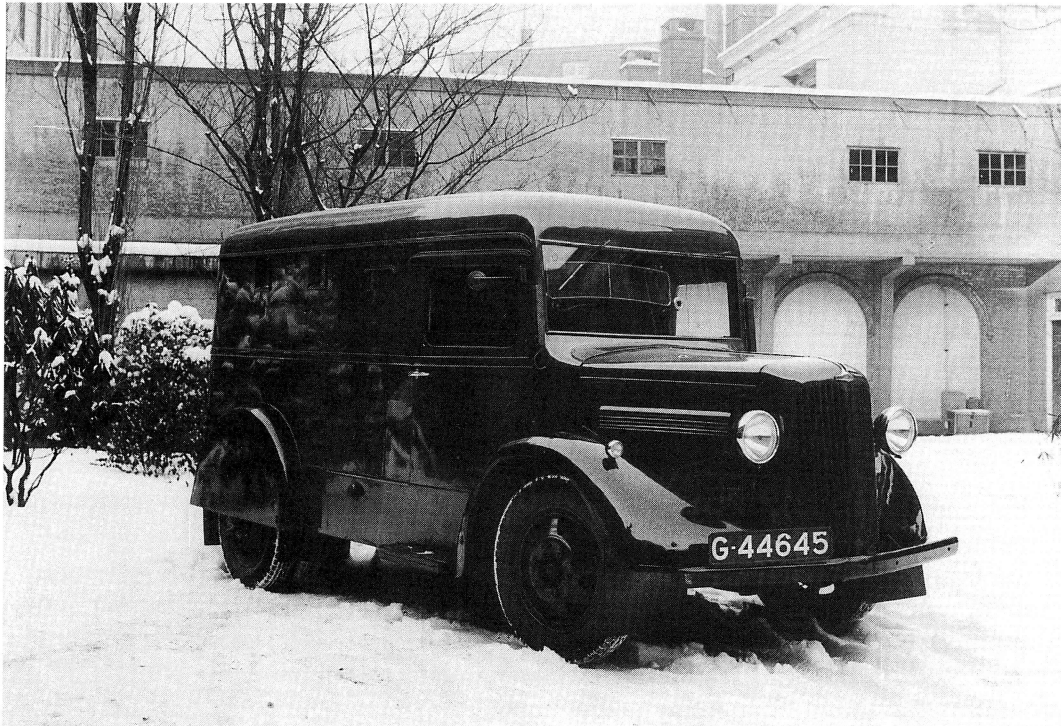
Voor zoover mij tot nu toe is gebleken zijn 22 joden (kinderen inbegrepen) die tot de bevolking van de gemeente Velsen behooren, uitgeweken naar Engeland. Van de overige uitgewekenen zijn slechts de namen van enkelen bekend.

Ook deel ik U nog mede, dat gedurende de oorlogsdagen verscheidene visscherijochepen (voornamelijk trawlers) met de opvarenden van zee naar Engeland zijn gedirigeerd. De bemanning van deze schepen is voor het grootste deel te Velsen woonachtig, doch ook te 's-Gravenhage.

hage, Egmond aan Zee, Noordwijk, Katwijk, Vlaardingen, Maassluis, Amsterdam, Haarlem, enz.

Het is uiteraard niet te zeggen, wanneer deze personen naar Nederland zullen terugkeeren.

Hoogachtend,
De Chef van de 3de afd. ter secretaris
van Velsen,
[Handwritten signature]

De gepantserde auto van De Nederlandsche Bank.
(Foto: A.J. van Leeuwen)

ren hartverscheurende taferelen bij de sluizen. Hele joodse gezinnen waren daar. Zelf kon ik de schepen niet zien liggen, maar er moeten er heel wat geweest zijn. Die officier bleef bij mij staan, waarop de mensen langzamerhand afdropen. Sommigen zagen toch kans om via andere wegen de schepen te bereiken.”

De derde dag, zondag 12 mei, willen de Engelsen de sluizen opblazen. Van Staveren ziet ze met kisten munitie sjouwen. Ook de Engelsen moet hij tegenhouden. 's Avonds laat, zo rond middernacht, ziet hij een stoet wagens langsrijden van het koninklijk huis die via de noordkant van het Noordzeekanaal rijden. De gordijnen zijn volgens hem dicht, maar hij neemt aan, dat daar prinses Juliana en haar kinderen in zitten.

Van Staveren: “Op de laatste dag werd mijn legeronderdeel ontbonden en via de Papierfabriek konden we naar huis gaan. Mijn vrouw en ik konden voorlopig onze winkel blijven runnen en hadden geen last van de Duitsers. Ik geloofde de berichten uit Duitsland niet, ik was erg naïef. Toen de letter ‘J’ op onze Persoonsbewijs gezet moest worden, zei mijn vrouw, dat het de J van haar naam Judith was. Pas later merkten we, dat die J wel heel gemakkelijk was om joden te herkennen. In IJmuiden was een kleine joodse gemeenschap. Daaronder de families Wijnschenk, de horlogemaker Meijer Kroonenberg van de Zeeweg en Van Praag. We behoorden tot de synagoge in het Kenaupark te Haarlem. Daar gingen we heen om de joodse feestdagen te vieren. Af en toe kwamen we bijeen in Beverwijk. De familie Wijnschenk was al voor de meidagen van 1940 naar Engeland uitgeweken. Hij ‘zat’ in de vis en had dus contacten in Engeland. Van Praag is ook op tijd weggekomen. Ik had naar mijn vrouw moeten luisteren en ook moeten vluchten. We hadden de kans gehad. De meeste joden waren straatarm en hadden daardoor geen kans om weg te gaan. Waar moesten ze heen? Wie wilde ze hebben? De rijke joden hadden auto’s en konden daar-

door nog bijtijds een goed heenkomen zoeken of hun vrijheid afkopen. Anderen pleegden zelfmoord.

Toen Hess op 10 mei 1941 naar Engeland was gevlucht, ging het gerucht, dat de oorlog over was. De klanten kwamen mijn winkel binnen en wilden nu zonder bonnen schoenen kopen. Ik lachte mijn overbuurman, een NSB’er en rijwielhandelaar, uit. De oorlog bleek niet afgelopen en die NSB’er heeft mij bij de Duitsers verraden. Diezelfde middag, rond halftwee, werd ik, en een andere buurman, met een overvalwagen opgehaald en naar de Ortskommandant gebracht, die toen in het havengebied was. Ik werd ondervraagd en moest beloven hem te waarschuwen als ik iets over de Führer of de Wehrmacht hoorde. Dat beloofde ik, maar hield natuurlijk geen woord.

Op 6 maart 1942 moesten de joden evacueren naar Amsterdam. De joden waren namelijk te gevaarlijk in het kustgebied.”

De avond voor vertrek komen mensen van de *Joodse Raad* nog bij Van Staveren langs om inlichtingen te geven. Voor de schoenenhandelaar zou vertrekken, zou hij door de SD gecontroleerd worden.

Van Staveren: “We mochten niets meenemen, zelfs geen kinderwagen. Die controle kwam inderdaad. Door de Raad gewaarschuwd, hadden we 400 gulden verborgen in de luier van onze jongste zoon, toen bijna zes maanden oud. De SD, waaronder een Velsense politiemann, vroeg waar ons geld was. Ik zei ‘in de zaak’. Hij kwam even later terug en vroeg waar het geld dan was. Weer zei ik, dat het in de zaak was. Hij kwam weer terug en toen zei ik, dat ons geld in de zaak gestoken was. De voorraad en het interieur vormden ons hele bezit. Het vroor die dag erg, maar toch mocht er niets extra’s mee. Alles moest achterblijven. Ik zag echter kans de kinderwagen mee te nemen.

Zo gingen we weg, met de twee zonen; die van 6 maanden en een van 3 jaar. Toen we in Amsterdam aankwamen, werden we eerst medisch onderzocht of we wel rein genoeg waren om in Amsterdam te mogen wonen. We werden goedgekeurd en trokken in bij vrienden, die net een jaar waren getrouwd. Die hadden nieuwe meubeltjes en waren geen kinderen gewend. We vonden het daar verschrikkelijk want er kwamen kinderhandjes op het behang en krassen op de meubels. Na verloop van tijd konden we in de woning van een tante van mij terecht, op het Waterlooplein, 3 hoog-achter, midden in de jodenbuurt.

Het was een kamer van 7 x 3 meter met een keukentje. De kamer was aan alle kanten doorgelekt vanwege de sneeuw op het dak. Dat heb ik eerst sneeuwvrij gemaakt. Het was klein, maar de kinderen waren tenminste ‘vrij’.

Ik zag, dat de joden rondom ons werden opgepakt en afgevoerd. Wij dachten, dat de joden naar werkkampen werden overgebracht en hun kinderen naar een crèche. Mijn vrouw kreeg de situatie echter wel door en ging onderduikadressen voor ons regelen. Elke avond werden joden opgehaald door moffen én Nederlanders. Ze hadden lijsten met namen van joden bij zich. De Nederlanders kregen in het begin f 2,50 voor elke aangebrachte jood; later werd dat bedrag verhoogd tot f 7,50. Elke avond zaten wij in spanning. Wij hadden ons bij aankomst in Amsterdam niet laten registreren. Dat had de *Joodse Raad* ons geadviseerd. Zodoende werden wij niet opgehaald. En als er eventueel problemen kwamen, moesten we naar loket 4 gaan. Daar zat volgens de *Joodse Raad* een ambtenaar die wel te vertrouwen was.”

Via beursmakelaar Kok uit Santpoort kunnen de kinderen van het echtpaar Van Staveren ondergebracht worden. De jongste komt bij Co Deelder in IJmuiden, de ander blijft een nacht in Santpoort.

Van Staveren: “Onze familie vond mijn vrouw maar een ont-aarde moeder, maar alles was beter dan de moffen. De jongste ging vervolgens naar een hele goede familie in Aalsmeer en de oudste kwam bij Kuin, ook in Aalsmeer. Dat wisten de kinderen niet van elkaar. Mijn vrouw en ik doken onder bij de familie Van Gils in Alphen aan den Rijn, in de Willemsstraat. Dat was geregeld door het dienstmeisje van mijn schoonouders. Daar konden we blijven vanaf oktober 1942 tot het einde van de oorlog. Via Kuin bleven we op de hoogte van het wel en wee van onze kinderen. Alleen in het donker konden we naar buiten. We waren klein behuisd en

woonden in bij anderen. Om aan geld te komen had ik mijn postzegelverzameling, scheerapparaat, slopen en ander huisraad verkocht. We betaalden 25 gulden per week voor twee personen. Dan hield ik 5 gulden over voor een pakje shag. Later kregen we bijstand van het NSF (Nationaal Steun Fonds).”

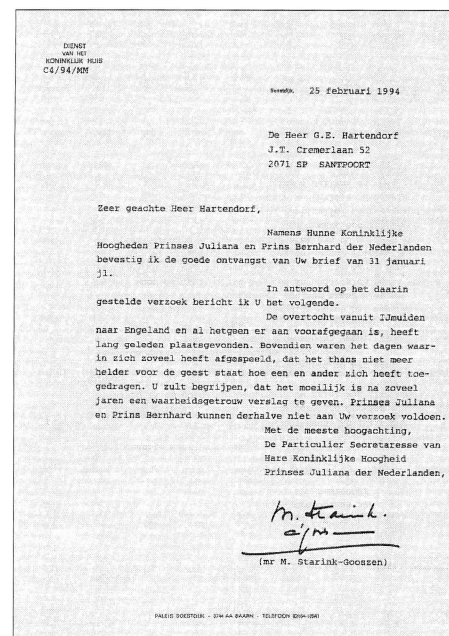
De familie Van Staveren overleefde de oorlog en keert naar haar woonplaats IJmuiden terug. Van Staveren

probeert zijn zaak voort te zetten en stelt een onderzoek in naar zijn, door de Duitsers in beslag genomen, goederen en geld. Hij komt erachter, dat de Bank van Nederlandse Arbeid aan de Keizersgracht in Amsterdam hem verder kan helpen. Het is inmiddels zomer 1945.

Van Staveren: “Toen ik uit IJmuiden weg moest, is mijn voorraad door de *Verwalter* getaxeerd. Bewust heeft die op mijn verzoek de taxatie laag gehouden, want een collega van me zou de voorraad overnemen. Ik zou dan een derde deel van de opbrengst krijgen, maar natuurlijk is dat toen niet gebeurd. Bovendien had ik nog een bedrag tegoed van de gemeente Velsen, voor geleverde schoenen. Mijn voorraad schoenen is overgenomen, maar hoewel de schoenen in IJmuiden zouden moeten blijven, werden ze overgebracht naar Deventer. Toen ik mij na de oorlog bij de Bank van Nederlandse Arbeid meldde, bleek mij, dat daar een uitgebreide lijst over mijn bezittingen en vermogen was. Ik kon daar voor f 2,06 een afschrift van krijgen. Ik werd doorverwezen naar de fa. Lippmann, Rosenthal & Co., waar ik inderdaad een deel van mijn geld terugkreeg, inclusief de 26 gulden die ik van de gemeente Velsen tegoed had. De terugbetaling ging in termijnen, maar omdat mijn voorraad destijds te laag getaxeerd was, kreeg ik veel minder terug dan waar ik recht op had. Aan de ambtenaar die vervolgens met mij de zaak kwam bespreken, kon ik uitleggen hoe een en ander in zijn werk was gegaan. Uiteindelijk kreeg ik al mijn geld weer terug en kon ik mijn zaak weer opbouwen.”

Het *Schoenenpaleis* bestaat nog steeds. Inmiddels hebben de twee zonen van Maurits van Staveren de zaak overgenomen.

Interview van Guus Hartendorff

Paleis Soestdijk laat weten niet aan het verzoek van de Historische Kring Velsen te kunnen voldoen.

De gemeente Velsen 'waakt' over de joodse inwoners.

GEMEENTE VELSEN

POSTREKENING
VELSEN NO. 40760

Fa. Lippmann, Rosenthal en Co.
te A M S T E R D A M

W. _____

Bericht op schrijven van
2 e Afd. No. 3643 bijl. VELSEN, 18 Juni 1942.
ONDERWERP: Behandeling joodsche vermogenswaarden.

Ter voldoening aan art. 3 van de Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied betreffende de behandeling van joodsche vermogenswaarden heb ik de eer U te berichten dat door deze gemeente verschuldigd is:
aan M. van Staveren (schoenenpaleis, Velserveduinplein, IJmuiden) een bedrag van f. 26,-- wegens geleverde schoenen (3 paren);
aan G. van Praag, Kanaalstraat 63, IJmuiden, een bedrag van f. 8,50 wegens het vermakken van een uniform.
Beleefd verzoek ik U, mij te berichten, op welke wijze U over deze bedragen wenscht te beschikken.

De Burgemeester van Velsen,
waarnemende de taak van Burgemeester en Wethouders,

I. B.

De Secretaris,

De kerk- genootschappen in Velsen in oorlogstijd

Op verschillende wijze reageerden de kerken in Velsen op de oorlogsomstandigheden. Veelal werd het verzet tegen de bezetter, in het bijzonder tegen diens anti-joodse maatregelen en tegen de gedwongen *Arbeitseinsatz*, centraal door de landelijke kerkelijke overheden georganiseerd. Een bijzondere invloed op het kerkelijk leven in bepaalde delen van de gemeente, vooral in Oud-IJmuiden en in IJmuiden-Oost, had de in december 1942 begonnen gedwongen evacuatie van de bevolking die nodig was vanwege de bouw van de *Atlantikwal*.

Op last van de bezetter waren de r.-k. kerk en pastorie in Driehuis gesloten. In verband daarmee vond de viering van het 50-jarig bestaan van de kerk plaats op de buitenplaats Duin- en Kruidberg, 24 juni 1944. Foto: Collectie r.-k. parochie St. Engelmundus, Driehuis.

De Oud-Katholieke Kerk van IJmuiden en andere parochies van het bisdom Haarlem

Jan D. Blokland
Guus Hartendorf

Het episcopaat der Oud-Katholieke Kerk van Nederland vergaderde op 27 mei 1941 met de geestelijken van de bisdommen Utrecht en Haarlem om over de door de oorlog ontstane situatie te spreken. Daaruit vloeide het beginsel-programma der Oud-Katholieke Kerk van Nederland voort, waarin de lijnen waren aangegeven, langs welke de bisschoppen sinds mei 1940 te werk gingen en welke zij tot aan de bevrijding van ons land zouden blijven volgen. Herhaaldelijk zijn deze beginselen opnieuw naar voren gebracht, speciaal in de herderlijke brieven, waarvan de laatste, van het voorjaar van 1945, door koeriers door het land van pastorie tot pastorie is bezorgd.

Begin december 1942 kwam de organisatie van de evacuatiecommissie tot stand, toen de eerste inwoners uit IJmuiden naar elders vertrokken. Op 1 december 1942 werd pastoor C.F. Nieuwenhuyzen voor het bisdom Haarlem benoemd tot gevolmachtigde ter behartiging van de belangen der geëvacueerde leden der kerk.

Er kwam een centraal adres waarheen allen een kaart met hun nieuwe adres moesten zenden. Het heeft buitengewoon veel extra werk gekost alle adressen te weten te komen, doordat velen verzuimden hun kaarten in te zenden.

Half december al hadden de bisschoppen zekerheid, dat een aantal fondsen en administraties, kerkbesturen en dergelijke met belangrijke sommen het werk der evacuatieverzorging zouden steunen. De bisschoppen wendden zich tot de Algemene Synodale Commissie der Nederlands Hervormde Kerk, waarvan voor kerstmis antwoord binnen was, dat al het mogelijke zou worden gedaan om aan de in de bisschoppelijke brief vervatte wensen te voldoen. Hoofdzakelijk was het de bedoeling dat de kerkgebouwen van de hervormde gemeenten in de plaatsen

waar zich groepen oud-katholieken vestigden en waar geen eigen kerkgebouw was, voor het houden van diensten ter beschikking zouden komen. Daar is grote medewerking voor ondervonden.

Op 21 januari 1943 vond te Haarlem een vergadering van de oud-katholieke evacuatiecommissie plaats, waar een aantal afspraken werd gemaakt. De evacuatie werd beschouwd als een zaak van tijdelijke aard. Iedere geestelijke bleef daarom pastoor van zijn eigen parochie. De geëvacueerde parochianen bleven lid van hun oude parochie. Wie zich vestigde in een plaats waar een oud-katholieke gemeente was of in de directe omgeving daarvan, kreeg pastorale zorg vanuit die plaats. Ieder van de pastoors van de geëvacueerde parochies kreeg een bepaald rayon ter bewerking. Dit waren vaak grote delen van een provincie, veelal slechts per fiets bereikbaar.

Pastoor Th. Moleman verzorgde IJmuiden, Beverwijk, Velsen, Driehuis, Santpoort en maakte ook enkele malen reizen naar Groningen en Friesland. Hij vestigde zich eerst in de oud-katholieke pastorie te Haarlem. Op 15 maart 1943 verhuisde hij naar de Velderduinweg te IJmuiden, waardoor hij meer te midden van zijn parochianen kwam te wonen. Op 14 februari 1943 werd voor de eerste maal in Beverwijk een dienst gehouden en op 21 februari 1943 in de N.H. Dorpskerk in Santpoort. De commissie van bijstand van de N.H. gemeente te IJmuiden-Oost gaf gelegenheid diensten te houden in de Goede Herderkerk, waar parochianen op 7 maart 1943 voor het eerst een heilige dienst bijwoonden.

Mgr. Lagerwey nam op zich in geval van nood de gelovigen op het noordelijk deel van de Veluwe en in Overijssel geestelijke hulp te verlenen.

Groningen en Friesland

De kerkdiensten vonden ongeveer eenmaal per maand plaats. Zoveel mogelijk werd ook huisbezoek afgelegd. In het begin werd aan alle adressen van evacués een serie adreslijsten toegezonden, opdat men wist waar geloofsgenoten zich hadden gevestigd en men onderling contact kon opnemen. Behalve in *Huize Harinxma State* bij Beetsterzwaag waren nog bejaarden gehuisvest op het landgoed *Olterterp* bij Beetsterzwaag en in *Nienoord* te Leek. Daar waren het in hoofdzaak leden van de parochies van IJmuiden en Den Helder. Tachtig jaar hadden deze mensen soms op en langs de zee geleefd. Nu zaten ze in de bossen. "Geef mij maar zee in plaats van bomen", was dan ook een veelgehoorde verzuchting, al was hun verzorging overal in goede handen. Tenslotte klonk het *derpers*, het Egmonds dialect, in *Wilhelminaoord* te Sint Nicolaasga, waar een groep bejaarden uit Egmond en IJmuiden werd verzorgd. Tot in september 1944, zolang er treinen reden, kon dankzij veel inspanning de geestelijke verzorging in het Noorden worden volgehouden. De diensten werden verricht door pastoor C.F. Nieuwenhuyzen, prof. B.A. van Kleef, pastoor Th. Moleman, pastoor J.A.J. van Zanten en kapelaan A. Zwart.

Enige dagen voordat een reis naar het Noorden werd ondernomen, werd per briefkaart het 'preekrooster' verzonden. Dikwijls werd daarbij de beste verbinding vermeld voor trein, autobus, enzovoorts en aangegeven welke huisbezoeken de geestelijken van plan waren te doen. Door toezending van het blad *De Oud Katholiek* bleef men tot september 1944 verder op de hoogte van de gang van zaken in de kerk. De bisschoppen hadden vaak de grootste moeite om een *Ausweis* te verkrijgen voor de geestelijken, die naar het Noorden zouden gaan.

Medio december 1944 verzorgden de pastoors Nieuwenhuysen, Moleman en Van Zanten nog een (gedrukte!) Kerstbrief, welke zo veel mogelijk onder de geëvacueerden werd verspreid. Al deze moeizame arbeid heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen de band tussen de in geheel andere kringen verplaatste geloofsgenoten te versterken en hen daardoor het verblijf buiten de eigen parochie te helpen dragen, al waren zij dan over meer dan dertig plaatsen verspreid.

Pastoor Moleman schrijft in zijn memoires *Het is misschien voor latere jaren, wanneer men de geschiedenis van onze kerk van dezen tijd gaat bestuderen, van belang enkele gegevens te hebben omtrent hetgeen daar in het Noorden zich afspeelde.*

Hij zou ruim vijftig jaar later gelijk krijgen.

Op 29 mei 1943 gaat Moleman naar het Noorden, waarbij hij dankbaar gebruik maakt van de ervaringen van pastoor Nieuwenhuysen, die hem voorging. De straten zijn nog stil en verlaten. Moleman fietst naar het station en ziet daar een hele rij voor het loket. Hij begrijpt, dat hij nooit op tijd in de trein zal zitten en besluit op zijn fiets naar het volgende station te racen. Het lukt en hij perst zich met zijn fiets en koffer in de afgeladen trein. Meermalen moet de geestelijke overstappen voordat hij uiteindelijk om halftwaalf in Groningen is.

Moleman: *Toen overviel ons een merkwaardig gevoel. We voelden ons ver van huis. Wel stonden we op vaderlandschen bodem en toch was het als stonden we in den vreemde. Toen begrepen we waarom ook onze geëvacueerden deze gewaardiging voortdurend met zich dragen, zoals dit uit brieven van velen hunner af te lezen is.*

Die zaterdagmiddag rijdt de zieleherder per tram door het Groninger landschap. De reis gaat naar Leek waar in het buitenverblijf Nienoord ouden van dagen zijn ondergebracht, onder wie een aantal uit IJmuiden. De eerste die de pastoor daar tegenkomt, is een man van tachtig jaar, uit het oude Den Hel-

der, waar ook Moleman heeft gewoond. Het weerzien na zoveel jaar is hartelijk. In het huis krijgt Moleman een kamer ter beschikking waar hij aan vijf geloofsgenoten de heilige communie mag uitreiken. Zijn parochianen zijn tevreden over de verzorging in Nienoord, maar verlangen uiteraard naar IJmuiden terug.

Moleman maakt zich op voor de reis naar Hoogezand, waar hij laat in de avond aankomt. De volgende morgen, zondag, gaat hij niet ter kerke maar legt huis- en ziekenbezoeken af. Het doet de mensen goed, iemand van hun 'thuisbasis' te ontmoeten. Het is een moment van echte blijmoedigheid. 's Middags gaat de pastoor naar de N.H. kerk waar om halfvier de kerkdienst voor de oud-katholieken gehouden wordt.

Moleman: *Er is een handige en voorkomende koster aanwezig, die onder leiding van pastoor Nieuwenhuysen geleerd heeft een deugdelijk noodaltaar op te slaan en al het noodige in gereedheid te brengen. Natuurlijk blijft het dienstdoen in een andere kerk altijd een soort behelpen; hier wat minder, daar wat meer. Zoo heeft bijna ieder Herv. kerkgebouw het bezwaar, dat er niet geknield kan worden.*

Niet in elke kerk is een organist beschikbaar en een paar goedgeoefende koorzangers zijn ook niet altijd bij de hand. Dat noodzaakt de dienstdoende geestelijke om de gebruikelijke liturgische zang te lezen, waardoor de stem van de gemeente minder wordt gehoord. Die zondagmiddag zitten er zestig mensen in de kerk. Velen van hen hebben uren moeten lopen, maar niemand klaagt. Zij zijn verheugd el-

VERZ. 14 FEB. 1944

POSTREKENING
VELSEN No. 45760

GEMEENTE VELSEN

Mevr. Wed. A.A. Sigling-
Tesselhof
te
L. E. E. K. (Gron.)
Nienoord

MT.

Bericht op schrijven van
4 e Afd. No. bijl. VELSEN, 14 Februari 1944.
ONDERWERP: Afbraak van perceel Meervlietstraat 7.

Bij dezen bericht ik U, dat het U in eigendom toebehorende perceel Meervlietstraat no. 7, te Velsen, op last van de Duitse Weermacht terstond moet worden afgebroken.

De Burgemeester van Velsen,

Wettouder voor
de bedrijven.

Minute.

Met zo'n bericht zit je niet echt meer rustig in den vreemde.

kaar weer te zien, in de eigen kerkdienst elkaar te vinden, met elkander in het vertrouwde gebed zich tot God te kunnen wenden. Na afloop van de dienst praat men op het kerkplein na en wisselt men nieuwtjes uit.

Nog diezelfde avond reist Moleman door naar Leeuwarden, om de dag erop van daaruit verder te gaan naar St. Nicolaasga. Het duurt met het tram-treintje vijftig minuten tot Sneek. Daar moet Moleman overstappen, maar voor hij eindelijk het kaartje heeft, vertrekt de tram. Weer zet de pastoor per fiets de achtervolging in en weer lukt het hem bij de volgende halte de tram voor te zijn. De tram missen zou een volle dag vertraging betekenen. Rond kwart over elf is Moleman in St. Nicolaasga, waar hij in *Wilhelminaoord* moet zijn, waar bejaarden uit IJmuiden zijn ondergebracht. Ook daar spreekt de geestelijke enige uren met zijn parochianen. Per tram gaat Moleman die middag door naar Heerenveen, waar hij in het ziekenhuis een parochiaan bezoekt.

Moleman: *Toen fietsten we door het zomersche landschap, waar alles zijn pracht ontplooidde. En wat we in tijden niet hadden durven zingen, dat zongen we nu zoo stil voor ons zelf heen: "Uw wereld, Heer is schoon en goed, het leven is een zegen"*.

Zo rijdt de pastoor door het Noorden; dan weer per fiets, dan weer met de trein of tram. In kerken en zalen worden diensten gehouden en gaat Moleman op ziekenbezoek. Niet alleen de eigen geloofsgenoten, maar ook andere IJmuidenaars klampen de pastoor aan. Op woensdagavond komt Moleman in Huizum en Goutem, onder de rook van Leeuwarden. Hij wil wat gezinnen bezoeken, maar vangt bot. Het blijkt hem, dat ze een 'avondje' bijwonen in het zaaltje *Tivoli*.

De pastoor gaat erheen en wordt aanvankelijk niet bij de voorstelling toegelaten. Als hij uitlegt wie hij is en wat hij komt doen, is het in orde. Wanneer hij de zaal binnenkomt, wordt hij onmiddellijk herkend en begint het gefluister. De mop die de man op het toneel vertelt, valt in het water. Binnen enkele

tellen staan de IJmuidenaren rond de pastoor: twintig parochianen en een paar honderd andere geëvacueerde IJmuidenaren. Het wordt een gezellige avond.

Een paar dagen later gaat Moleman terug naar het Westen, waar hij de achtergebleven familie en kennissen uitgebreid vertelt van zijn ervaringen in het Noorden en over het wel en wee van hun dierbaren.

Betuwe en Veluwezoom

In het kasteel *Hemmen* te Hemmen in de Betuwe was een groep bejaarden ondergebracht. Zij werden vanuit Amersfoort bezocht door de professoren Van Kleef en Maan. Toen zij nog in hotel de *Wageningse Berg* verbleven deed prof. Maan op 3 oktober 1943 voor het eerst voor hen dienst in een zaal van *Bellevue*. Men was per rijtuig vanuit Hemmen naar Wageningen gekomen om daar de dienst te kunnen meemaken. Op 1 en 30 november werden daar weer diensten gehouden. Onder hen die in Hemmen verbleven, bevonden zich zes gemeenteleden uit IJmuiden. Twee hunner vierden er hun gouden bruiloft, wat een reden was voor een nieuw pastoraal bezoek.

Later werd vanuit Utrecht dienst gedaan op Beloken Pasen en Pinksteren 1944. 's Morgens in het kasteel te Hemmen en 's middags in hotel *Bellevue* te Wageningen. Een groep van 23 leden van de Oud-Katholieke Jongeliedenvereniging *Ontwikkeling is ons Streven* te Utrecht vergezelde de priester en assisteerde als misdienaars, organist, koorzangers en dergelijke. Men kreeg dus bezoek van de 'reizende kerk'. Beide malen ondervonden allen gastvrije ontvangst.

Zoals mannen niet uit Duitsland zijn teruggekeerd van hun tewerkstelling, zijn helaas ook vele geëvacueerden in de vreemde omgeving overleden, voordat de bevrijdingsdag in Kennemerland aanbrak.

De Nederlands hervormde kerk in Velsen

bewerkt door Henk Bakker

Het karakter van het kerkelijk verzet tegen de Duitsers bracht mee, dat de koers daarvoor voor de gehele kerk in vele opzichten werd bepaald door de centrale leiding van de N.H. Kerk. Door kanselafkondigingen en herderlijke brieven, protesten en requesten aan de bezetter, belangrijke officiële adviezen en memoranda werden kerkeraden er steeds op gewezen hoe zich te gedragen tegenover de bezetter.

Op 13 juni 1940 werd al de vierde mededeling aan de predikanten gezonden, betreffende het voortzetten van de voorbede voor H.M. de Koningin. Dit was wel mogelijk volgens Internationaal Recht.

Namens de Synode kwamen zes protestantse kerkgenootschappen bijeen voor een samenspraak. Dit vond een vervolg in het *Convent van Kerken* van waaruit vele *Boodschappen* naar de kerkelijke gemeenten werden gezonden, evenals vele protestbrieven aan de Duitsers. Tevens vonden tal van ge-

sprekken plaats over uitgevaardigde verordeningen met de Duitse Rijks-commissaris voor het Nederlandse bezette gebied, vaak samen met afgevaardigden van de Rooms-Katholieke Kerk.

Op 1 oktober 1940 werd door de Duitsers bepaald, dat alle verenigingen moesten worden geregistreerd. De Synode gaf hiertoe een richtlijn uit, dat de kerk noch een vereniging noch een stichting was. Op verschillende uitgevaardigde anti-joodse maatregelen werd door de Synode gereageerd, waardoor vaak uitstel van maatregelen werd verkregen en joodse Nederlanders meer tijd kregen om te verdwijnen. Zo werd zelfs de opname van het diaconaal collectieplan in de collecten voor *Winterhulp* - van oorsprong Duits - afgezegd door de Duitsers. Tegen het Schoolbenoemingsrecht door de bezetter verzetten grote schoolorganisaties zich openlijk. Enige hoofdbestuursleden werden gevangengenomen. In 1941 werden de christelijke vakor-

ganisaties onder nationaal-socialistische leiding gesteld, maar de bestuursleden weigerden bijna allen en de meeste leden bedankten.

In april 1942 was er een kanselafkondiging, dat de nationaal-socialistische levens- en wereldbeschouwing recht ingaat tegen het Evangelie. Hoewel het onderwijs op de scholen geen zaak was van de Hervormde Kerk liet de Synode wel haar protest horen. Helaas werd de *Ariër-paragraaf* wel ondertekend en dienden joodse leraren te worden ontslagen.

Zo zijn er 170 documenten uitgegaan waarmee niet alleen tegen de Duitse bezetter werd geprotesteerd; het waren ook aanwijzingen, aanmoedigingen en steunpunten voor alle kerkleden. Hierdoor bleven de kerkleden weerbaar en de predikanten gaven door hun prediking 'brood voor onderweg'.

Op zondag 31 augustus 1941, de verjaardag van koningin Wilhelmina, speel-

de in de hervormde kerk in Velsen-dorp de organist aan het einde van de dienst volgens goed gebruik het *Wilhelmus*. (Gezang 301). De gemeenteleden zongen de coupletten 1 en 6 uit volle borst mee en gingen volstaan naar huis. De volgende zondag verscheen aan het begin van de dienst op de gaanderij van het orgel de waarnemend burgemeester Groeneveld. Deze zei, dat het zingen

De Algemene Synode der N.H. Kerk geeft een kanselverklaring uit, die een aantal kerkelijke groeperingen heeft opgesteld. (Verz. G.E. Hartendorf.)

ALGEMEENE SYNODE
der
NEEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK
No. 18. 's-Gravenhage, 20 Juli 1942.-
Aan
de Predikanten der
Nederlandsche Hervormde Kerk.

Wij doen U hierbij toekomen een stuk, waarvan - zoo mogelijk in overleg met den Kerkeraad - in de godsdienstoefening van 26 Juli a.s. het eerste gedeelte (A) aan de Gemeente worde voorgelezen.

Den predikanten wordt op het hart gebonden de Gemeente daarna voor te gaan in den geest van het navolgende gebed (B), waarvan door U bij Uw voorbede een gepast gebruik worde gemaakt.

De Algemeene Synode der
Nederlandsche Hervormde Kerk.

Stencilwerk Bureau Synoda.

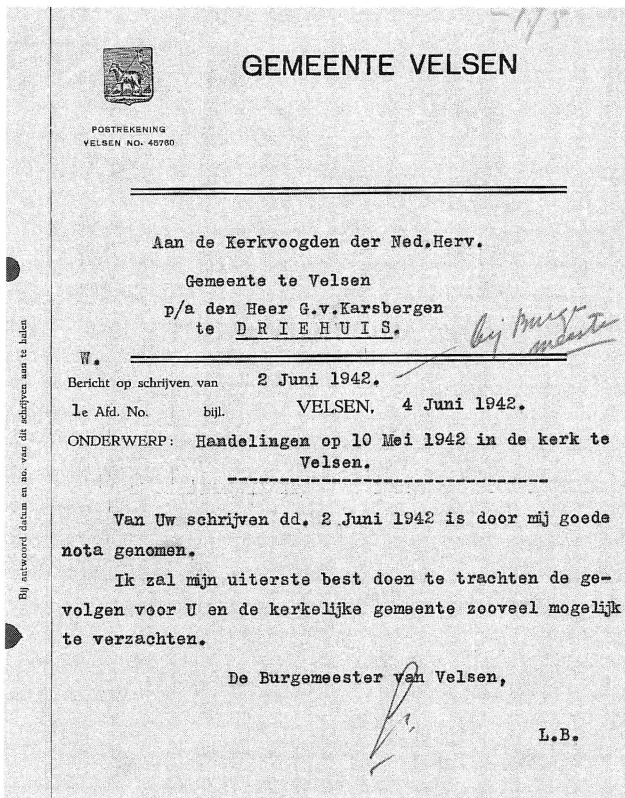
(A) Wij beleven een tijd van grooten nood, geestelijk en stoffelijk beide.
Daarbij dringen zich in den laatsten tijd bepaaldelijk twee nooden naar voren: de nood der joden en de nood van hen, die buitenslands worden tewerkgesteld.
Van deze nooden moeten wij ons allen diep bewust worden; daarom worden zij ons hier gemeenschappelijk indachtig gemaakt.
Deze nooden moeten ook ter kennis gebracht worden van hen, die ten dezen zeggenschap hebben; daarom heeft de Synode, in gemeenschap met schier alle Kerken in Nederland, zich tot de autoriteiten der bezettende macht gewend, onder meer met het volgende telegram:

"De hieronder vermelde Nederlandsche Kerken, reeds diep geschokt door de maatregelen tegen de Joden in Nederland, waardoor zij uitgesloten worden van het deelnemen aan het normale volksleven, hebben met ontzetting kennis genomen van de nieuwe maatregelen, waardoor mannen, vrouwen, kinderen en geheele gezinnen zullen worden weggevoerd naar het Duitse rijksgedebied en onderhoorigheden. Het leed dat hiermede over tienduizenden gebracht wordt, de wetenschap dat deze maatregelen tegen het diepste zedelijk besef van het Nederlandsche volk strijden, bovenal het indruischen van deze maatregelen tegen hetgeen ons van Godswege als eisch van gerechtigheid en barmhartigheid gesteld wordt, nopen de Kerken tot U de dringende bede te richten, aan deze maatregelen geen uitvoering te geven. Voor de Christenen onder de Joden wordt ons deze dringende bede tot U bovendien nog ingegeven door de overweging, dat hun door deze maatregelen het deelnemen aan het kerkelijk leven wordt afgesneden.

"De Nederlandsche Hervormde Kerk,
"Aartsbisschop en Bisschoppen der Rooms-Katholieke Kerk in Nederland,
"De Gereformeerde Kerken in Nederland,
"De Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland,
"De Algemeene Doopsgezinde Sociëteit,
"De Remonstrantsche Broederschap,
"De Gereformeerde Kerken in Nederland in Hersteld Verband,
"De Gereformeerde Gemeenten in Nederland,
"De Evangelisch Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden,
"De Hersteld-Evangelisch Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden."

Dit heeft althans dit tot gevolg gehad, dat namens den Rijkscommissaris door een der commissarissen-generaal is toegezegd, dat christen-joden niet zullen worden weggevoerd, voor zoover zij vóór januari 1941 tot ene der Christelijke Kerken behoorden.

Deze nooden moeten vóór alles voor het aangezicht Gods worden gebracht; daarom heeft de Synode dezen dienst bestemd tot ene ure van verootmoediging en gebed.

De heer Gerrit van Karsbergen, chef boekhouder gasbedrijf en voorzitter van de kerkvoogdij van de Engelmunduskerk in Velsen-Zuid, wonende Driehuizerkerkweg 25, werd op 29 mei 1942 door de hoofdinspecteur van politie Velsen, op last van de Sicherheitspolizei uit Amsterdam, ontboden aan het hoofdbureau. Blijkens de arrestatielijsten, die de politie Velsen periodiek moest maken, was op 10 mei 1942 (twee jaar na de Duitse inval in ons land) in de kerk het *Wilhelmus* gespeeld. Wie de organist was en wat voor straf er eventueel op volgde, is onbekend.

van het *Wilhelmus* een demonstratie was tegen de bezettende macht en dreigde met een boete van f 20.000,-. De vier kerkvoogden werden met gijzeling bedreigd tenzij organist Peter van Woerden zou worden ontslagen en zij zelf zouden aftreden. Zo gebeurde het. De organist werd echter toch gevangengenomen en na vijf weken weer vrijgelaten zonder te zijn verhoord. Later werd hij weer in zijn functie benoemd.

Eind 1942 begint in Velsen de gedwongen evacuatie, vooral voor de inwoners van Oud-IJmuiden. In dat gebied werden ook de kerken ontruimd en werden de pastories gevorderd. De bewoners werden in Santpoort en Bloemendaal ondergebracht. IJmuiden-Oost en Velsen-Noord werden gebieden waarin alleen die mensen bleven wonen die bij de bedrijven daar werkten. Sommigen uit IJmuiden gingen naar Groningen en Friesland waar bekenden woonden en waar men een paar jaar te gast was. De kerkelijken uit IJmuiden kerkten in de Goede Herderkerk in IJmuiden-Oost voor zover zij daarheen waren geëvacueerd. Na korte tijd moesten zij ook daar weer vandaan en vertrokken zij onder andere naar Santpoort-Noord, waar zij gebruik maakten van de Dorpskerk.

De verwoeste gereformeerde kerk aan de Kon. Wilhelminakade in IJmuiden. Foto uit 1944.

In IJmuiden-Oost werd in 1943 door ds. G.F. Callenbach een kerkdienst voor buitenkerkelijken gehouden. Omdat het een buitengewone dienst was, werd hij daarvoor door de SD uit Amsterdam ondervraagd.

Bij een in 1944 gehouden razzia vonden 22 mensen een schuilplaats in de hervormde kerk. Door verraad werden zij gevonden, maar ds. G.F. Callenbach was onvindbaar.

Na de sluiting in februari 1943 van de hervormde kerk in Velsen-dorp moest ds. Bronsgeest als *staatsfeindlich* de provincie verlaten. Hij dook echter onder in Spaarndam. Ds. Bronsgeest was een buitengewone prediker, die zijn *anti-woorden* zo koos, dat het duidelijk was voor de kerkleden, maar toch zo dat verklikkers hem daarop niet konden pakken.

In maart 1943 moest de kerk worden ontruimd en werd door de eigen leden geheel leeggehaald, waarna de kerkelijke inboedel werd opgeslagen. Daarna werd de kerk gebruikt voor het inmaken van zuurkool en als opslagplaats voor voedsel als bieten, koolrapen en dergelijke. Later werden de klokken gevorderd en, ondanks dat zij tot monument waren verklaard, weggehaald en omgesmolten tot kanonnen. De kleine klok was uit 1687 met opschrift: *Jan Pietersen en Pieter Claesen, kerkmeesteren*. De grote klok uit 1745 had als opschrift: *Ciprianus Craus Jansz. Amsterdam 1745*.

Tijdens de razzia in april 1944 vonden enige jongeren toch nog een schuilplaats in de kerk. Kerkdiensten werden

daarna in de gereformeerde kerk te Velsen-Noord gehouden, waarin ook ds. Bronsgeest voorging.

In maart 1943 besloot de bezetter in het kader van de *Arbeitseinsatz* de in 1940 uit krijgsgevangenschap ontslagen militairen opnieuw als krijgsgevangenen naar Duitsland te voeren. Hier tegen barstte een groot verzet los, de *april-meistakingen* die tot geen direct succes leidden. In juni 1944 ging ds. Bronsgeest vrijwillig als legerpredikant naar Duitsland.

In september 1944 werd ook Velsen-Noord ontruimd, omdat de Duitsers een aanval van de geallieerden op IJmuiden verwachtten als vervolg op de invasie in Normandië. Nu was ook de gereformeerde kerk niet meer te gebruiken. Na de bevrijding werd weer gekerkt in de gereformeerde kerk in Velsen-Noord, waarin in juni ds. Bronsgeest voor het eerst weer voorging. De kerk in Velsen-dorp was in september 1945 weer hersteld en voor de eredienst beschikbaar.

De predikanten wisten door hun gedrag en predikaties de gemeenteleden aan te sporen hun voorbeeld te volgen. Zeker zijn er ook predikanten geweest die 'verkeerd' waren en daardoor een verkeerde invloed hadden op hun leden; het gaat daarbij om circa 1 % van de 1500 hervormde predikanten in Nederland. De Synode had geen tuchtmidelen ter beschikking om 'foute' predikanten uit hun ambt te zetten. Eén predikant in Velsen heeft tijdelijk zijn dienst niet mogen vervullen omdat zijn levenshouding de kerkeraad schokte.

De rooms-katholieke parochies te Santpoort en te Driehuis

C. Rings

In Santpoort stond vanaf 1932 pastoor Abraham Goossens van de kerk van Maria van Altijddurende Bijstand aan de Frans Netscherlaan. Tijdens de oorlog werd hij geassisteerd door kape-laans, respectievelijk de eerwaarde he-ren Konijn, Groen en De Graaf.

In de eerste oorlogsjaren voltrokken de veranderingen zich geleidelijk. Van de kansel werden vooral de laatste oorlogsjaren de welbekende herderlijke brieven van de bisschoppen voorgelezen, onder leiding van kardinaal De Jong, waarin de houding werd aangegeven die de gelovigen moesten aannemen tegenover de maatregelen van de bezetter. De aanhef ligt nog goed in het geheugen: *aan de ons toevertrouwde gelovigen: zaligheid in de Heer*. De houding ten opzichte van de bezetter was aanvankelijk kritisch maar niet geheel afwijzend. Dat bleek uit het feit, dat onder Duitse officieren die in het huis van juffrouw Enschedé waren ingekwartierd, zich twee priesters bevonden, die incidenteel de mis lazen aan het Jozefaltaar.

Vermeldenswaard is ook het feit, dat in 1941 de bekende radioprediker Henri de Greeve de predikatie kwam verzor-

gen voor een driedaagse reeks bijeenkomsten. De kerk zat propvol! Omdat de Gestapo naar een gelegenheid zocht de priester te arresteren, haalden vier parochianen hem op en brachten hem per fiets weer naar huis terug in verband met de risico's bij gebruik van openbaar vervoer.

Pastoor Goossens stond niet vooraan in het verzet tegen de bezetter; hij was voorzichtig.

Zoals die zondag 31 augustus 1942. Voor de oorlog was het de gewoonte, dat zondags door het zangkoor na de hoogmis het *Domine Salvam fac Regnam nostram* (Heer, schenk heil aan onze Koningin) werd gezongen wat in wezen buiten de liturgie stond. Op die verjaardag van koningin Wilhelmina hief het zangkoor dit lied aan met instemming van de aanwezigen; de pastoor kon niet nalaten zich om te draaien en een bestraffend gebaar naar het koor te maken.

In april 1943 vielen de kerkklokken van de kerk in Santpoort en Driehuis ten prooi als kanonmateriaal. Men kon daarna bij de kerk het opschrift lezen: *Wie met gewijde kogels schiet, die wint de oorlog niet*.

In de loop van 1943 volgde bezetting van de parochieschool *St. Liduina*. Daarom moest elders onderkomen voor de school gezocht worden. Dat werd onder andere gevonden in de toenmalige school F (de huidige Bosbeekschool) en de zolderverdieping van het jeugdhuis van de nederlands hervormde Dorpskerk.

Toen in september 1944 de geluidswagens tot evacuatie opriepen, verhuisden de priesters, maar bleef de kerk geopend. De diensten werden om beurten gedaan, ten behoeve van de achtergebleven parochianen die legaal, maar ook illegaal bleven wonen en de evacués. Pastoor Goossens, die zich vooral tijdens de bouw van de kerk als artsbedelaar manifesteerde, deed dit ook ten gunste van de behoeftige parochianen en onderduikers. Door zijn goede contacten met notabelen en agrariërs in de parochie kon er heel wat in natura verdeeld worden. Achterop de fiets in 'kaarzendozen' werden de gaven vervoerd. Zo werd met kerstmis 1944, slechts enkele kaarsjes brandden in de kerk, gecollecteerd voor levensmiddelen. Die werden verpakt als een geweldig kerstpakket.

In Driehuis zwaaide pastoor Joannes Bik de kerkelijke scepter. Hij was een man met een sterk rechtvaardigheidsgevoel en niet bang om dat te uiten. Al op zondag 12 mei 1940 veroordeelde hij vanaf de kansel de inval van de Duitsers en hekelde de collaborerende NSB'ers. De in de diensten aanwezige nationaal-socialisten ergerden zich daaraan en klaagden de pastoor bij de *Ortskommandant* aan. De pastoor kwam er met een waarschuwing af! De parochieherder nam ook in het vervolg geen blad voor de mond. Toen nadien in een der banken een groot hakenkruis was gekerfd, kreeg de onbekende dader de daaropvolgende zondag een scherpe uitbrander. 'In deze kerk is alleen plaats voor het kruis van Christus', zou Bik gezegd hebben. Weer

De zaak van Obbes aan de Hagelingerweg! Kruidbergerweg. Foto uit 1966.

De processie komt aan bij het bordes voor huize Duin en Kruidberg, 24 juni 1944. Foto: Collectie r.-k. parochie St. Engelmundus, Driehuis.

kreeg de pastoor van de vijandelijke machthebbers een waarschuwing.

In verband met de nabijheid van de *Festung IJmuiden* moesten al in 1942 de zusters van de Voorzienigheid uit hun klooster respectievelijk rusthuis naast de kerk verhuizen, evenals de daar inwonende pensioengasten. Pastoor Bik vond voor hen onderdak in *Duin en Kruidberg*, dat hij van de bezetter huurde. Door onoordeelkundige interne verbouwing ontstond er weleens kortsluiting. De verhuurder stelde de huurder - pastoor Bik - verantwoordelijk. Hij werd wegens sabotage gearresteerd en tussen twee gewapende soldaten het dorp rondgeleid als straf voor zulk een 'misdaad'.

Later dat jaar volgde de evacuatie van Driehuis. Voor kerstmis 1942 moesten allen vertrokken zijn. Ook de kerk zou worden gesloten. Gelukkig werd dit bevel niet in zijn gestrengheid uitgevoerd.

In juli 1943 werd Driehuis *ingesperd* met tankgracht en *Mauer-muur*. Een noodkerk in de zaak van Obbes aan de Hagelingerweg in Santpoort (waar nu de Rabobank is) werd betrokken, omdat buiten de agrariërs van de Hofgeest en de nog aanwezige ambtenaren en/of NSB'ers - die over een *Ausweis* beschikten - geen eigen parochianen in Driehuis meer waren. In verband met de vele NSB'ers werd Driehuis toen wel het *Mussertdorp* genoemd. Pastoor

Bik weigerde hun - bij herkenning - de sacramenten.

Ook maakte hij vanaf de kansel aanmerkingen over het gedrag van bepaalde jeugdige parochianen die na de mis een bezoek brachten aan het *Wehrmachtsheim* - een café met biljart (een borrel kostte toen 15 cent) gevestigd in de huidige manufactuuraankomst van Uitendaal aan de Driehuizerkerkweg - en bestemd voor de in Driehuis ondergebrachte Duitsers. Het *Wehrmachtsheim* was tot 15.00 uur ook toegankelijk voor niet-Duitsers. De Duitsers bewoonden het *Missiehuis*, de *Engelmundusschool*, het eerder genoemde klooster, *Schoonenberg* en diverse huizen in Driehuis. De 'leerlingen' van het *Missiehuis* waren al in de eerste helft van de oorlog naar elders vertrokken.

Op 24 juni 1944 werd het 50-jarig bestaan van de kerk gevierd. Niet in de kerk, maar op het landgoed *Duin en Kruidberg*. Het werd een samenkomst en weerzien van vele parochianen.

In september 1944 werd ook Santpoort geëvacueerd, waaronder de bij Driehuis behorende parochianen, terwijl in februari 1945 ook *Duin en Kruidberg* ontruimd moest worden. De tijden werden steeds moeilijker!

Eind maart 1945 werd de toren van het *Missiehuis* gesloopt. In de onderliggende kapel werd door de Duitsers munitie opgeslagen, onder andere be-

stemd voor de eenmansduikboten. Ook de kerktoren zou er aan moeten geloven. Na overleg met de *Festungskommandant* kon dat worden voorkomen.

In de nacht van 19 op 20 april 1945 - kort voor de verjaardag van Hitler - vonden enige Duitsers het nodig de linkerarm van het Christusbeeld af te hakken waardoor de Hitlergroet gesuggereerd werd. Pastoor Bik liet onmiddellijk ook de andere arm van het beeld slaan.

Guus Hartendorf

De gereformeerde kerk in Santpoort-dorp

De gereformeerde Bethelkerk in Santpoort staat naast de vroegere *School met den Bijbel* aan de Frans Netscherlaan. Bestuursleden en onderwijzend personeel van de school maakten eveneens deel uit van de hervormde of gereformeerde kerkeraden. De voorzitter van het schoolbestuur, Arie Markerink, was evenals het hoofd der school J. Verkruijssen gereformeerd. Vandaar dat die school (de huidige *Juliana van Stolbergschool*) en de Bethelkerk in elkaars geschiedenis regelmatig voorkomen. Aan de hand van notulen van de Bethelkerk, jaargangen 1940-1945, en de jaaroverzichten uit die periode en door gesprekken is de volgende bijdrage tot stand gekomen.

door Santpoort wordt beroepen, maar pas op 16 februari 1941 zijn werk in de Bethelkerk kan beginnen.

Als consulent functioneert in de tussenliggende periode ds. C. Veenhof uit Haarlem. Ondanks de oorlog zien de Santpoortse gereformeerden toch kans hun kerk volgens plan te vergroten. De bouwcommissie bestaat uit de broeders A. Eikelenboom, R. Riphagen en C. de Wit. Het jaarverslag van 1940 van de Bethelkerk vermeldt:

Het is voor den Kerkeraad en héél de Gemeente een blijden avond toen br. C. de Wit het vergrootte kerkgebouw op 17 Juli den Kerkeraad overdroeg, die het op zijn beurt bij monde van Ds. Veenhof in de goede zorgen van de commissie van beheer aanbeval. Sindsdien is het een genot niet meer opgepropt, maar in een ruim en licht kerkgebouw te mogen vergaderen.

In dat jaar 1940 bestaan binnen de gereformeerde gemeente van Santpoort de Mannenvereniging *De Bijbelkring*, Jongelingsvereniging *Eben Haëzer*, Meisjesvereniging *Tot Arbeid Geroepen*, Knapenvereniging *Uw Woord is de Waarheid* en het *Evangelisatiekoor*.

Kennelijk door de geest des tijds constateert de Evangelisatiecommissie dat de openbare diensten met Pasen en Kerst als goed geslaagd mogen worden beschouwd. Velen werden er gezien, die anders zelden of nooit onder het geklank van het Evangelie komen. De Evangelisatiecommissie vraagt zich na 14 mei 1940 af of zij met de arbeid door kan blijven gaan. Vrijwel zonder onderbreking kan dat werk inderdaad voortgezet worden. Wel ziet de commissie zich om financiële redenen genoodzaakt het aantal exemplaren van het evangelisatieblad *De Elisabethode*, waarvan er wekelijks zeventig in het dorp worden verspreid, terug te brengen. Het kerstnummer daarentegen wordt huis aan huis in heel Santpoort verspreid. *Zo gaan wij voort, onder afsmeking van des Heeren zegen, het goe-*

de zaad te zaaien, niet altijd spoedig vruchten ziende, doch alleen gehoorzame aan de Schrift, waarin het bevel tot ons komt: Werp uw brood uit op het water, zo meldt het jaarverslag.

Tegen de gewoonte in, want de *School met den Bijbel* is gedeeltelijk bezet door gemobiliseerde eenheden, wordt de ledenvergadering van de schoolvereniging op 26 maart 1940 in de consistorie van de kerk gehouden. Schoolvoorzitter en tevens kerkeraadslid A. Markerink wijst in zijn openingswoord op de buitengewone omstandigheden en eindigde met de bede, dat de mobilisatie in 1940 een einde zou krijgen.

In februari 1941 hoort de gereformeerde onderwijzer Jan Winter van de staking in Amsterdam. In zijn klas bidt hij daarom voor de joden. Hij wordt door een leerling verraden en met ingang van 22 mei 1941 op last van de Rijkscommissaris ontslagen.

J. Winter: "Kort na het voorval werd ik door de Duitsers ontboden in het Ke-naupark in Haarlem om mij voor mijn gebed te verantwoorden. Zij schoven mij uitspraken in de schoenen die ik helemaal niet gedaan had. Tot viermaal toe moest ik mijn verklaring laten wijzigen voordat ik hem tekende. Daarna kon ik gaan. Later hoorde ik dat de heer Markerink met een man of dertig bij hem thuis voor mij een gebedsuur heeft gehouden. De rest van de oorlog ben ik niet meer op school geweest, maar ik hield wel mijn salaris. Op 29 juni ben ik jarig, net als prins Bernhard. De kinderen kwamen mij toen voor mijn huis aan de Kerkerinklaan een aubade brengen en hadden voor de gelegenheid oranje bloemen op. Dat is dan hartverwarmend. Later moest ik onderduiken en vertrok naar Amsterdam."

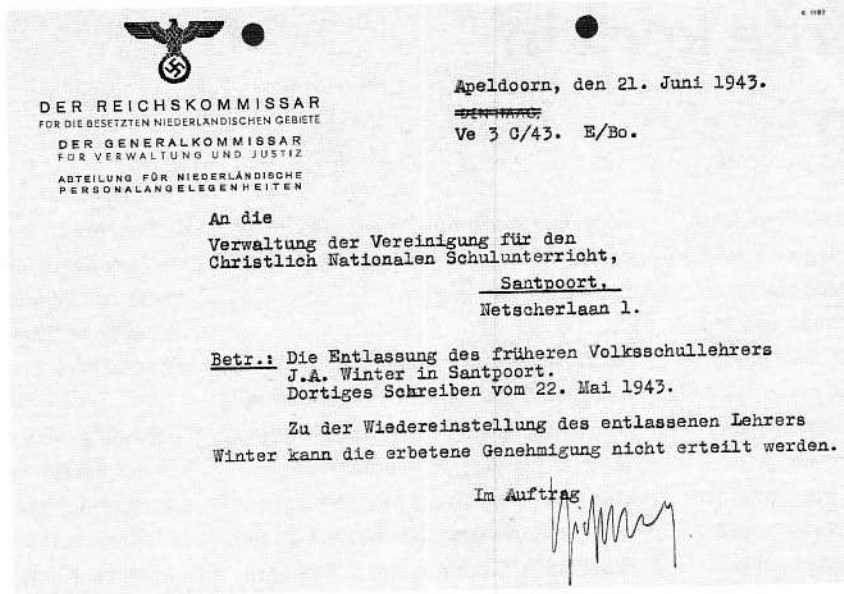
Door de goede zorgen van enkele broeders der kerkelijke gemeente en door giften zijn de gereformeerden in

De Bethelkerk is het godshuis voor de gereformeerden uit Santpoort-dorp en Santpoort-station. De predikant is dr. W.G. Harrenstein. Hij neemt op 10 maart 1940 afscheid van zijn gemeente wegens zijn benoeming tot Hoofdleger- en vlootpredikant. Na de capitulatie moet hij zijn ambt neerleggen en gaat daarna weer meermalen voor in zijn vroegere kerk, waarvan de bediening immers nog vacant is. Enkele maanden later wordt Harrenstein beroepen in de kerk van Weesp. Zijn opvolger wordt ds. H.J. ten Brink uit Twijzel, die op zondag 10 november 1940

Predikant
dr. W.G. Harrenstein.
Foto: Foto- Kino- en
Projectiehandel Schutte/
Bethelkerk Santpoort.

Ontslag voor Jan Winter.
(Verzameling
G.E. Hartendorf.)

De voorzijde van de
Bethelkerk in de oorlogs-
jaren. (Foto: Bethelkerk
Santpoort.)

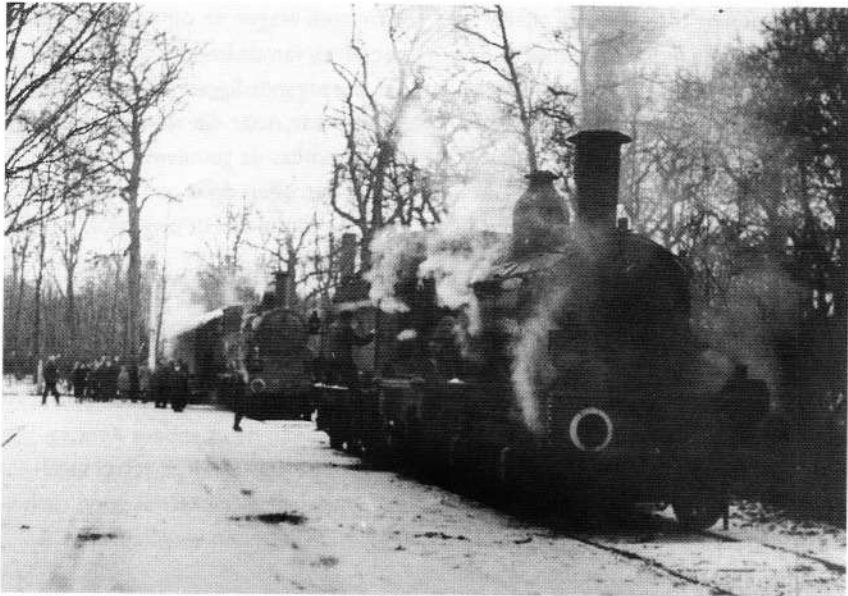

1941 in staat buiten bezwaar van de kerkelijke 'schatkist' het kerkgebouw te verduisteren. Daardoor is het mogelijk goed bezochte ontmoetingsavonden te beleggen en op Oudejaarsavond een kerkdienst te houden. Door het instellen van het *Verjaringsfonds*, waarbij elk jarig gemeentelid bezocht wordt door een collectant met het *verjaardagsbusje*, is het mogelijk met het geld dat daarbij ingezameld wordt de vergaderlokalen van de kerk te schilderen. Door activiteiten van de Jongelingsvereniging is het mogelijk een flink bedrag op de schuld van het orgel af te lossen. De Duitsers verbieden de *Jodenzendingblaadjes*, onder het mom van papierschaarste. De *Jodenzending* is een oud begrip en oorspronkelijk bedoeld om de joden tot het christendom te bekeren. Bij het uitbreken van de oorlog krijgt dat opeens een heel andere wending, omdat dan de joden geholpen moeten worden uit handen van de Duitsers te blijven. Als zij dan, zo is de gedachte, overgaan tot het christendom zouden zij wellicht de dans ontspringen. Het blijkt ijdele hoop te zijn.

Ook de *Elisabethbode* wordt vanwege de papierschaarste door de bezetter verboden. Tot grote spijt van de Zendingcommissie worden de banden met Indië, wegens het uitbreken van de oorlog daar, verbroken. Wel komt ds. Van den Brink van Makassar nog een zendingscatechisatie geven voor de Santpoortse gereformeerde jeugd.

In april 1943 vraagt de plaatselijke politieagent namens de burgemeester om een sleutel van de kerk, om in geval van bombardement daar mensen te kunnen onderbrengen. De kerkeraad besluit die sleutel niet te geven; die kan in voorkomende gevallen bij de koster, die naast de kerk woont, opgehaald worden.

In september 1943 zit de School met den Bijbel overvol. Dat komt doordat een deel wordt gebruikt door het *Bureau Afvoer Burgerbevolking* en de 76 geëvacueerde leerlingen uit IJmuiden. Klas 7 met onderwijzer Aschoff, later wethouder van Velsen, wijkt uit naar de consistoriekamer van de Bethelkerk. In 1943 evacueren 67 belijdende

Tussen 4 januari en 5 februari 1943 vond de evacuatie plaats van een groot deel van de bewoners en personeel van het Provinciaal Ziekenhuis nabij Santpoort. Met zeven D-treinen vertrokken 1334 patiënten en 404 personeelsleden. Eerder waren ruim driehonderd patiënten 'geforceerd' ontslagen. De Nederlandsche Spoorwegen stelden het beste materieel, dat zij op deze wijze uit handen der bezetter kon houden, ter beschikking. Op het ziekenhuisterrein werd een geïmproviseerd station gebouwd. Het werd een hartroerend afscheid. Het weinige dat de patiënten bezaten, ging als bagage mee. Voor velen werd het de eerste treinreis. Een oude vrouw had de poes en de kom met de goudvis als handbagage bij zich. In één trein droegen 250 patiënten ieder een potje met een vaste plant, zodat de gele jodenster die honderd van hen droegen, niet zichtbaar was. Niemand heeft iets daarvan gemerkt. De patiënten uit Santpoort vonden onderdak in Den Dolder, Woensel of Deventer.

Door de evacuatie van de patiënten van het Provinciaal Ziekenhuis, die voor zover zij gereformeerd zijn, kerkelijk bij Santpoort horen, wordt contact onderhouden met de kerkeraad van Deventer, waar de patiënten in Brinkgreve zijn ondergebracht. Ook enkele gereformeerde personeelsleden van het PZ zijn meegegaan naar Deventer.

Boven: Stoomlocomotieven over het baanvak Santpoort-station-PZ, het zogenaamde 'Montania-lijntje'.

Midden: Een patiënt wordt naar binnen geschoven.
Foto: Museum PZ.

Onder: Klaar voor vertrek op Santpoort-station.
Foto: Museum PZ.

en 16 doopleden van de Bethelkerk. Zij zwerven uit over het hele land. Menigmaal geven zij echter blijk van trouw medeleven met hun kerk. Ongeveer 60 gezinnen worden uit andere plaatsen, voornamelijk uit IJmuiden, in de Bethelkerk ingeschreven. Eenmaal in de maand wordt een ingelaste collecte voor de diaconie van IJmuiden gehouden. De gasten van elders sluiten zich aan bij de diverse verenigingen en clubs van de kerk. In die periode gaat de gereformeerde kerk over tot het instellen van de zogenaamde *noodat-testaties*.

Daar waar mogelijk worden de contacten met de naar elders vertrokken kerkleden onderhouden. Door al die instroom is het noodzakelijk de galerij in de kerk open te stellen, zodat alle gemeenteleden tijdens de eredienst een plaats hebben. Vrijwel onmiddellijk werkt dat luidruchtigheid, het 'keten', op de galerij in de hand. Maanden is de kerkeraad bezig om daar de orde tijdens de dienst te handhaven. Men overweegt om de gaanderij tot de leeftijd van 20 jaar te sluiten. Er zijn slechts enkele ouderlingen die bij toerbeurt 'boven' dienst willen doen. Anderen stellen voor de collectanten met het toezicht te belasten, weer anderen

zijn van mening dat de galerij alleen voor belijdende leden toegankelijk mag zijn. Uiteindelijk keert de rust 'boven' weer en kan men ongestoord de godsdienstoefening betrachten.

Op 4 juni behandelt de kerkeraad de berichten rond ds. Wesbonk, hulpprediker te Drachten. Volgens de gereformeerden uit Bloemendaal kan deze predikant ingezet worden voor IJmuiden, Santpoort en Bloemendaal. Op 2 juli behandelt de kerkeraad inderdaad een brief van ds. Wesbonk, waarin deze aanbiedt te komen arbeiden onder de geëvacueerden in Santpoort. Daarop vindt een vergadering plaats met de kerkeraad uit IJmuiden, waarin wordt besloten, dat het aanbod van Wesbonk wordt aangenomen.

In 1943 wordt voor het eerst melding gemaakt van tewerkgestelden en gevangenen van de gereformeerde gemeente van Santpoort. In nood loopt de kerk vol. Dat blijkt ook in Santpoort het geval te zijn. In oktober 1943 wordt een *Week van Gebed en Getuigenis* gehouden. Vijf avonden achtereen is de Bethelkerk open. Elke avond een andere spreker en elke avond zit de kerk stampvol. Dat brengt de Evangelisatiecommissie er toe op 9 december een *Praatavond* te organiseren,

waar men vragen en opmerkingen aan het adres van de kerk kan richten. Ter propaganda liggen 2500 strooibiljetten klaar, maar die worden niet verspreid omdat de gemeente Velsen wordt getroffen door een uitgaansverbod. De avond wordt uitgesteld tot januari 1944.

Ondanks de papierschaarste ziet de Evangelisatiecommissie toch kans om met kerstmis 1943 ruim 1400 programma's van de openbare Kerstsamenkomst huis aan huis te verspreiden, zodat de *blijde kerstliederen* toch nog in de gezinnen verschijnen.

Ds. Ten Brink moet in maart 1944 onderduiken. Vanwege zijn verzetswerk loert de vijand op hem. De *pastor loci* duikt onder in Lisse. Als in mei 1944 ook onderwijzers zich moeten melden om voor de *Wehrmacht* te gaan werken, duikt onderwijzer Pé Wapenaar onder.

Wapenaar: "De zondag daarop werd in de Bethelkerk gevraagd wie er een dag een onderwijzer kon voeden. Op die manier kreeg ik vier dagen per week warm of koud eten."

Op de avond van 8 juni 1944, twee dagen na D-Day, luistert een groot aantal gelovigen in de Bethelkerk naar een rede van professor Grosheide. Om acht uur komt daar het ontstellende bericht dat de *School met den Bijbel* vóór 's avonds elf uur moet zijn ontruimd, omdat opnieuw Duitse troepen de school gaan bevolken. Die avond wordt, ook met hulp van omwonenden, hard gezwoegd om de hele inventaris in veiligheid te brengen. Ook in de kerk worden spullen opgeslagen. In augustus wordt het *Zendingsblad* door de Duitsers verboden en komt het werk van de Zending langzamerhand stil te liggen. Op vrijdag 1 september 1944 staat in de notulen: *Voorzitter spreekt over de ramp die IJmuiden trof en gedenkt de nagelaten betrekkingen*.

De hongerwinter dient zich aan. Het is koud en om stookkosten te sparen vergadert de kerkeraad voorlopig bij ouderling Markerink in zijn boerderij aan de Middenduinerweg 89. Predikan-

De gaanderij van de Bethelkerk. (Foto: Bethelkerk Santpoort.)

ten van elders worden bij toerbeurt ingezet voor de zondagse diensten. Het kerkorgel kan niet meer spelen, want er is geen stroom meer. Het inklapbaar traporgeltje van de Evangelisatiecommissie wordt ingezet.

Zoon van het schoolhoofd, Bart Verkruijssen: "In de kerk werden 's winters twee grote kolenkachels geplaatst. Aan elke zijkant van de kerk één, waardoor er een paar rijen stoelen verwijderd moesten worden. De kachelpijpen liepen langs de kerkmuur, dat gaf nog extra warmte. In de hongerwinter kwamen de dominee en de ouderlingen vaak al ruim voor kerktijd binnen en dan zaten ze samen rond de kachel. Wesbonk met zijn pijp. Even voor aanvang van de dienst gingen ze dan naar de consistorie om kort daarna weer in de kerk terug te komen. Kolen waren er al niet meer, de kachels werden gestookt met hout. Daar wist Markerink aan te komen, want die woonde vlakbij de bossen van de duinen. Zo lang mogelijk werd doorgegaan met het geven van catechisatie, maar niet iedereen kon altijd komen. Tegen mij zei Wesbonk dan dikwijls: 'Bart, er zijn sterren en planeten. Sterren zie je altijd, planeten zelden!' waarmee hij doelde op het ongeregelde catechisatiebezoek van deze en gene."

De diaconie constateert, dat de opbrengst van de collecten tijdens de erediensten in de hongerwinter, ondanks de geringe bezetting van de kerk, verrassend hoog is. De offervardigheid bij de achtergebleven gereformeerden is groot. De diaconie neemt deel aan het I.K.B. (Interkerkelijk Bureau)-inkooppfonds en aan de kinderkeuken. Twee leden van de Bethelkerk, Van Rijswijk en Coté, worden op 1 maart 1945 gearresteerd. Elders in dit boek staat beschreven waarom deze twee dappere mannen zijn opgepakt en

hoe enkele andere gereformeerden de dans ontsprongen.

Dan wordt het 5 mei 1945, de bevrijding kondigt zich aan. De Duitsers zijn nog niet uit het straatbeeld verdwenen en zijn woedend als iemand tegenover de Bethelkerk de vlag uitsteekt. Maar koster Van der Meer laat op dat moment vanuit de kerktoren de reusachtige Nederlandse driekleur neer, net boven de hoofden van de nazi's. Ze zien het fiere dundoek en lopen weg.

Op zondag 6 mei 1945 wordt ter gelegenheid van Neerlands bevrijding een dankdienst gehouden, waarbij ds. Wesbonk in de dienst van 10.00 uur voorgaat. Uit de notulen: *Ds. Wesbonk legde de samenvergaderde gemeente 3 coupletten van 't Wilhelmus op de lippen. De opgekomen schare droeg veel oranje, terwijl buiten van torens en huizen de 3 kleur wapperde. Het Wilhelmus klinkt weer. Eerder is scriba Fred O. Touber wegens het zingen van het volkslied voor een open raam opgepakt en gevangengezet. Hij heeft het overleefd.*

Ds. Wesbonk predikt in de morgen- en avonddienst naar Psalm 66. Ook de ondergedoken 'eigen' predikant Ten Brink is daarbij aanwezig. De kerk zit propvol en de gemeente zingt de teruggekeerde predikant de zegenbede toe: psalm 134. Na de predikatie wordt er stilte in acht genomen ter nagedachtenis aan de omgekomen gemeentelieden. Dat zijn: H. de Vries, die bij de razzia van 6 december 1944 is opgepakt; het schoolhoofd T. van Poppe, die uit IJmuiden naar Santpoort is geëvacueerd en is gevangengenomen; E. de Jong die is opgepakt bij het veer van Herwijnen en *als slachtoffer der rechteloosheid van den overweldiger in Rotterdam is overleden* en D. de Wit. De collecte in de dankdienst brengt f 305,81 op, een uiting van dankbaarheid.

De *Bevrijdingscollecte* voor de Zending levert maar liefst f 527,99 op! De maanden daaropvolgend worden de opbrengsten hoger, met name door de aanwezigheid van de evacués uit IJmuiden en Velsen, totdat de geldsanering daar een einde aan maakt. Dan wordt de beurs schraler. De distributiedienst, *Volksherstel Velsen* met de gereformeerde Santpoorter Henk van Dijk als directeur, en HARK (Hulp-Actie Rode Kruis) worden bijgestaan door de diaconen van de Bethelkerk.

Ook het *Jodenzendingsblad* verschijnt weer. De nazorg vangt aan *Het bureau Administratie van de zending onder de joden vraagt naar andere joden die ondergedoken waren en eventueel ook van joodse kinderen. Zoo mogelijk met vermelding van geestelijk contact en stoffelijke situatie.*

De fietsen uit de kerktoren kunnen weer tevoorschijn gehaald worden.

Bart Verkruijssen: "In de tweede helft van 1944 verschenen er pamfletten dat de bevolking haar fietsen bij het politiebureau in de Hoofdstraat moest inleveren. Dat deden wij en de koster niet. We hesen de fietsen, die nog helemaal intact waren, de kerktoren in, door het luik zo naar de top. Een torenklok heeft onze kerk nooit gehad, dus er was ruimte voor. Geruime tijd waren dus zo'n tien gereformeerde fietsen in de toren verschanst."

De kerkelijke verenigingen en clubs beginnen na de bevrijding langzamerhand te draaien, waarbij met name de Jongelingsvereniging van plan is het roer om te gooien. Periodiek vindt zelfs overleg plaats met de Meisjesvereniging!

En zo kruipt gereformeerd Santpoort zoetjes aan omhoog uit een dal, dat door inzet van velen niet zo diep geworden is als de Duitsers wellicht gedacht hadden.

Herinneringen

Vele (oud-)Velsenaren bewaren nog herinneringen aan de oorlog. Op de volgende bladzijden vindt de lezer in de vorm van interviews en anekdotes een keuze uit droevige, maar ook humorvolle terugblikken.

Engelse bommenwerpers vallen een schip aan op de Noordzee. Om de mogelijkheid van spionage uit te schakelen, negeerden de Britten in de loop van de oorlog het feit dat koopvaardijsschepen en vissersvaartuigen een andere dan de Duitse vlag voerden.

Foto G.J. Zwanenburg, Baarn

Ijmuiden, een van de twaalf

Ijmuiden behoorde tot de twaalf plaatsen waar in de bezettingstijd een echte *Puff* (bordeel) heeft gestaan.

In 1943 werd door de Duitse bezetter een borddeel ingericht ten behoeve van de Duitse militairen die in het bunkerdorp in de duinen waren gelegerd. Deze borddelen stonden onder toezicht van de S.D.

De *Puff* van Ijmuiden was gevestigd in de voormalige woning van dokter Becker. Het huis staat op de hoek van de Koningin Wilhelminakade en de Kerkstraat, net over de Juliana-brug als men Oud-Ijmuiden binnenkomt. Het pand draagt de mooie naam *Beau Soleil* en is nu een beschermd monument. De Duitse militairen konden niet zomaar gebruik maken van

de *Puff*. Zij moesten eerst door de Puffarts gekeurd worden. Als alles in orde was kregen zij een bewijs van toegang en een condoom uitgereikt. De Puffarts hield zitting in de Kerkstraat 6, waar hij een vrij drukke praktijk had. Ook de meisjes van het borddeel werden regelmatig gekeurd. Over het algemeen waren het Duitse meisjes, die tamelijk chique gekleed gingen. Aan het hoofd van de *Puff* stond een matrone, de *Mutti*, die de toegangsbewijsjes in ontvangst nam en toezicht hield op de meisjes. Op het toegangsbewijs stond vermeld: *Verkehr nur mit Gummischutz*. De slogan van het hedendaagse "veilig vrijen" werd toen al als militaire noodzaak beschouwd.

De andere plaatsen langs de Nederlandse kust waar een *Puff*

te vinden was, waren Den Burg, Den Helder, Stolpen (bij Schagen), Zandvoort, Hoek van Holland, Doorn, Oostvoorne, Middelburg, Veere, 's-Heerenhoek en Goes.

Opgetekend
door Jan
D. Blokland

Toegangsbewijs voor de
Puff. GAV, historische documentatie

A. Berechtigung zum Eintritt in Wehrmachtbordell.

Datum

Kontrollbuch-Nr.

Verkehr nur mit Gummischutz!
Nach dem Geschlechtsverkehr **sofortige** Sanierung!
Abholung der Erkennungsmarke!

B. Bordell

Name der Partnerin

Geschlechtsverkehr am Uhr.

C. Bescheinigung über erfolgte Sanierung.

Beschriftung und Nr. der Erkennungsmarke:

Die am, Uhr erfolgte Sanierung
unter unseitiger Kontrollnummer in der Sanierungsstelle:

wird bescheinigt durch

(Dienst) od. Name

Dieser Ausweis ist 3 Monate lang aufzubewahren und bei Erkrankung der
Feldkommandantur 724, Abt. IV 6, Utrecht vorzulegen.

Engelandvaarders

Al snel na de bezetting van Nederland proberen mensen op alle mogelijke manieren naar Engeland te komen. Niet elke *Engelandvaarder* haalt de overkant van de Noordzee. Velen blijven op zee. De Ijmuidenaren Willem de Waard, Aart Albert Homburg (1917) en Cor Sporre bereiken wel Engeland. In de loop van de oorlog sneuvelen Homburg en Sporre. Beiden waren geheim agent. De in 1917 geboren De Waard vertelt over zijn Engelandvaart en zijn kameraden. Hij was bij het bataljon geneeskundige troepen, gemobiliseerd in 1939 en gedemobiliseerd in juli 1940.

Wim de Waard: "Met mijn vrienden Ab Homburg en Cor Sporre sprak ik over een mogelijke oversteek naar Engeland. Je had geen idee van de risico's en het was inderdaad meer iets van een spannend verhaal. Je deed het uit vrijheidsdrang. Ik was gereformeerd opgevoed in een tijd van 'God, Neerland en Oranje'. We hadden het plan om weg te gaan via Zuid-Nederland. Ab en ik kwamen in contact met Cor Sporre van de Hoogovens. Cor regelde een vlet van de Hoogovens, die in de Buitenhaven lag. Een buitenboordmotor kochten we in Barneveld en die werd per trein door Ab opgehaald. De motor werd in een regenton geprobeerd en daarna door Cor verstopt in een kolenberg op het terrein

van Hoogovens. Ook de peddels werden verstopt. Cor regelde ook de blikken benzine."

Per fiets gaat het drietal op een druilerige nacht naar de vlet, die aan een touw in het water ligt. De fietsen laten ze bij het terrein achter en klimmen over het hek. Schipper Vooyoys heeft ze wat nautisch onderricht gegeven en van Jaap van Beelen kopen ze een kompas en zwemvesten. De Waard heeft thuis voor zijn ouders een briefje achtergelaten.

De Waard: "In de nacht van zaterdag 22 op zondag 23 maart 1941 zijn wij vanuit de Buitenhaven vertrokken. Het was een druilerige nacht. We roeiden de vlet langs het Forteiland en buiten de pieren werd de motor gestart. Nog maar net buitengaats werd ons bootje gevangen door een zoeklicht van een *Schnellboot*. We zetten de motor uit, gingen plat op de bodem liggen en toen de Duitser zo'n vijftieng meter van ons verwijderd was, zwenkte hij af. Dat moest toch wel Gods hand geweest zijn!"

De drie mannen varen de hele zondag door, zonder schepen of vliegtuigen te zien. Ze vechten tegen de slaap, maar tenslotte dutten ze toch in. Dan slaat een golf water naar binnen en moeten de drie de vlet met behulp van hun aktentas-

Commando
Wim de Waard (rechts)
en zijn maat.
(Foto: W. de Waard)

sen leeghozen. Dan zien ze meeuwen. De drie vrienden zijn dicht bij land en drijfnet. Ze weten niet welke kust het is. In de vroege morgen van 24 maart worden ze door een torpedobootjager opgemerkt, zwaaien met de Nederlandse driekleur en worden aan boord genomen. Ze blijken voor de kust van Harwich te zijn. Ze gaan naar de kapitein en krijgen een pint Engels bier, eten en thee. Na een paar uur stappen ze over op een kleinere boot. In Harwich gaan ze aan wal, naar het immigratiekantoor. Aanvankelijk worden ze met enig wantrouwen bekeken. Ze zijn illegale vreemdelingen en worden ondervraagd door de Engelse geheime dienst. Later is de houding van de Engelsen hartelijk. De volgende dag, dinsdag, gaan de drie per trein naar Londen, naar de *Patriotic School*. Daar worden ze gescreend en het blijkt dat ze te vertrouwen zijn.

Wim de Waard: "Ab en Cor wilden weer terug naar Nederland, als geheim agent. Ik wilde niet meteen naar Nederland terug, en werd ingedeeld bij de Irene-Brigade. Dat vond ik

echter niet alles. Na drieëneenhalve maand werd ik door koningin Wilhelmina ontvangen. In april 1942 kwam ik bij de commando's: *10. I.A. (Inter Allied) Two Dutch Troop*. De opleiding was in het Schotse Achnacarry, naar Engels model, à la Boerenoorlog. Een stevige opleiding in een klein groepje. We werden opgeleid voor onder andere sabotage plegen, parachutespringen en werden getraind voor diverse wapens. In augustus 1942 was ik getuige bij het huwelijk van Ab met zijn Engelse verloofde Pam, die hij in Londen leerde kennen. In februari 1944 kregen ze een zoon."

De Waard wordt met zijn *number 2 Dutch Troop*, onder commando van Lord Louis Mountbatten, begin 1944 ingezet in India. Daar zou de Dutch Troop assisteren bij een landing op Sumatra. Maar omdat het benodigde materieel gebruikt wordt bij de invasie in Normandië, gaat dat plan niet door. De Dutch Troop keert in augustus 1944 terug naar Engeland. De Waard wordt ingedeeld bij de Britse 1e Luchtlandingsdivisie. Operatie *Market Garden* is aanvankelijk vastgesteld voor 31 augustus 1944, de verjaardag van koningin Wilhelmina. Wegens weersomstandigheden wordt *Market Garden* uitgesteld tot 17 september. Wim de Waard is opgeleid als parachutist en uitgerekend hij moet met een *glider* (zweefvliegtuig) naar Nederland toe. Hij is bestemd voor Arnhem en het is zijn taak om contact te maken met de ondergrondse, om als tolk voor de Geallieerden op te treden en om verhoren af te nemen. Aan boord van zijn glider is ook generaal-majoor Roy Urquhart, zijn Jeep, zijn staf, zijn oppasser, wapens en speciaal gereedschap. Totaal een man of twaalf. Bij de slag om Arnhem is hij de enige Nederlandse commando uit Velsen.

De Waard: "We kwamen binnen over Zeeland. Daar zag ik een groot deel onder water staan. Ik zag de bossen van de Veluwe. De landing ging niet goed. We vlogen rakelings over een hoop aardappels heen voordat het toestel zich in de

grond boorde. Met behulp van bijlen wisten we naar buiten te komen. We liepen langs een schuur en kwamen mensen tegen, die uit de kerk kwamen; het was immers zondagmorgen rond een uur of elf. Toen ze merkten, dat ik een Nederlander in Engels uniform was, begonnen ze spontaan het Wilhelmus te zingen. Toen ging er wel wat door me heen! We

Prinses Juliana (rechts)
in Engeland op bezoek
bij het Nederlandse 322
Squadron.
Zij staat naast luitenant-
vlieger Ab Homburg.
(Foto: P. Homburg)

volgden de grote weg naar Oosterbeek en kwamen bij hotel *Hartenstein*, waar Duitse officieren gelegerd waren. Ze waren gevlucht; de maaltijd stond nog op het vuur. Het Hoofdkwartier probeerde radioverbinding te krijgen met het bataljon bij de brug bij Arnhem, maar dat lukte niet hoewel het maar om een paar kilometer afstand ging. Dat was een enorme blunder! Pas in de zomer van 1994 zag ik op televisie, dat het waarschijnlijk aan de stand van de antennes lag. Wat precies de taak van Urquhart was, wist ik niet. Je werd nooit ingelicht; mond dicht en gehoorzamen. Dat is nu wel anders. Maar die slechte verbinding is een groot manco geweest. Omdat Urquhart geen contact kreeg, is hij met de Jeep richting Arnhem vertrokken, maar kwam niet ver. Wij voerden wat straatgevechten uit in Oosterbeek. Bij de brug van Arnhem woonde iemand die ons via via gegevens kon verstrekken, mede aan de hand van de mededelingen van gevangenen die uit de gevangenis van Arnhem werden vrijgelaten." Het gebied van de generaal wordt steeds kleiner. Ze horen de artillerie vanuit Nijmegen op Arnhem afvuren. Urquhart moet zich terugtrekken.

De Waard: "Vijftwintig september was de laatste dag van de Slag om Arnhem. We redden het niet, er kwam geen versterking. Op de vroege ochtend van de 26e werd ik wakker en ontdekte, dat de generaal met de meeste van zijn manschappen 's nachts de rivier was overgestoken, naar het zuiden toe. Dat zei de Engelse dokter tegen me, die met de gewonden en doden in Hartenstein was achtergebleven. Met vier anderen probeerde ik ook te ontsnappen, maar we liepen in een Duitse hinderlaag. Daarbij werd ik in mijn voet geschoten en een ander in de rug. We werden krijgsgevan-

gen gemaakt en ik kwam in *Stalag 11B* en 357 terecht (STAmM-LAGer für kriegsgefangene Mannschaften). Twee van hen heb ik later nog ontmoet. De behandeling was goed, maar we hadden weinig te eten. Ik ben ook nog in het hospitaal opgenomen. Er werden in *Stalag* wel ontsnapingspogingen ondernomen. Bij het tellen nam dan een ander snel de plaats in van de ontsnapte. De gesnaptten werden in een speciale barak opgesloten. De schildwacht was om te kopen met sigaretten. Veel Nederlanders zijn ontsnapt. Velen vonden onderdak bij de hoeren, zoals in het Oude Testament in Jericho. Ik kon niet ontsnappen, want ik kon vanwege de wond aan mijn voet niet lopen. Er was een radio in het kamp, geruild voor bijvoorbeeld koffie (Nescafé). Het apparaat was verborgen, maar de oorlog kon gevolgd worden. De moffen zochten en sloopten daarvoor de barakken. Van de berichten werden verslagen gemaakt, die het kamp doorgingen. Ook werd de kaart van Europa gemaakt en met spellen bijgehouden."

The first British Army bevrijdt in april 1945 het kamp. Per Dakota gaat De Waard met 25 anderen uiteindelijk naar Oxford, waar ze worden ontluisd en andere uniformen krijgen. Vervolgens gaat De Waard naar Londen. Met een militair vliegtuig komt hij in juli 1945 naar Gilze-Rijen. Zijn ouders in Bloemendaal worden van zijn naderende komst in kennis gesteld. In november 1945 komt De Waard voorgoed terug en dient bij de militaire school *Wildhoef* in Bloemendaal. In maart 1946 wordt de Engelandvaarder gedemobiliseerd.

Ab Homburg wordt na een dropping, nadat een vriend hem verraadt, gearresteerd, maar weet uit de gevangenis te ontsnappen. Juist als hij ter hoogte van Zandvoort zou worden opgepikt, krijgen de Duitsers hem in het duingebied in de gaten. Homburg verstoppt zich op een kerkhof en loopt zo zijn tweede arrestatie mis. Na verloop van tijd is hij terug in IJmuiden, waar zijn tweede Engelandvaart begint. Met enkele vrienden 'kaapt' hij een schip en uiteindelijk arriveert Homburg weer in Londen. Homburg vraagt overplaatsing aan naar de *Royal Airforce* en als vlieger biedt hij ondersteuning aan de Canadese grondtroepen in Oost-Nederland. Op 1 april 1945 stort de Spitfire van Homburg bij Borne neer. Hij wordt begraven in Delden. Na de bevrijding wordt Homburg eerst op Westerveld herbegraven, maar later wordt zijn lichaam ter aarde besteld in een van de oorlogsgraven op Duinhof, naast andere omgekomen militairen. Zijn vriend Cor Sporre is bij een ontsnapping in de Noordzee verdronken.

Interview van Guus Hartendorf

Niet iedereen had het geluk naar Engeland te komen.

COMMISSARIAAT VAN POLITIE
VELSEN
TE IJMUIDEN
VELSEN, 19 Mei 1942.

No. 1946.
Bijlagen: -
Bericht op schrijven Van den Commissaris der Provincie Noord-Holland d.d. 9 Januari 1941, Kabinet No. 4
Lr - No. - dd. -
Onderwerp: Inhechtenisnemingen.

Bij dezen heb ik de eer U te berichten, dat, voor zoover bij mijne administratie bekend werd, gisteren door de Duitse Weermacht in de haven van IJmuiden zijn gearresteerd en daarna aan de Sicherheitspolizei overgegeven dertien personen, van wie beweerd wordt, dat zij zich als verstekelingen aan boord van de motorlogger "Scheveningen 161" hadden begeven om op deze manier te trachten naar Engeland te komen. Van Duitse zijde wordt hieraan nog toegevoegd, dat deze personen in het bezit werden gevonden van revolvers, dolken, messen en gummitokken. Voorzoover kon worden nagegaan waren onder deze personen geen inwoners dezer gemeente.

In verband hiermede is alsnog door de Duitse Weermacht gearresteerd de volledige bemanning van genoemde motorlogger t. t.

1. A. Taal, schipper, wonende Kerklaan 20 te Scheveningen;
2. M. de Jager, stuurman, wonende Bokkingstraat 20 te Scheveningen;
3. H. Jongejans, matroos, wonende Jan Houtstraat 25 te ,,
4. C. J. Taal, matroos, wonende Noordwijkstraat 42 te ,,
5. S. Schaap, matroos, wonende Wantstraat 37 te Scheveningen;
6. M. de Graaf, matroos, wonende Vlasstraat 13 te ,,
7. A. G. Breier, matroos, wonende Nic. Beetsstraat 27, Vlaardingen;
8. L. Schouten, matroos, wonende Valeriusstraat 50, Vlaardingen;

benevens de waachtlieden:

1. Gerrit van Dongen, Stephensonstraat 54 te IJmuiden;
2. Lieven van den Berg, President Steijnstraat 12 te IJmuiden.

De v.v. Commissaris van Politie,

Aan
den Heer Burgemeester der gemeente
V E L S E N.

Verhalen van IJmuider vissers

IJM 117 Prinses Beatrix

Begin 1942 deed het verhaal de ronde, dat de stoomtrawler *IJM 117 Prinses Beatrix* waarschijnlijk op een mijn gelopen was. Er werd niets meer van de bemanning gehoord. Aan boord van de *Prinses Beatrix* bevonden zich de oud-katholieke IJmuidenaren G. Grootveld en A. Bakker.

Zoals te doen gebruikelijk na zo'n bericht lieten de nabestaanden een rouwcirculaire drukken, waarin de vermissing en waarschijnlijk het overlijden van beide heren vermeld stond. De oud-katholieke pastoor verleende de van hem verwachte pastorale steun, maar het viel hem wel op, dat het verdriet niet zo intens was als hij verwachtte.

Na de oorlog werd een en ander duidelijk. De bemanning van de *Prinses Beatrix* had in 1942 besloten uit te wijken naar Engeland en het thuisfront was hiervan niet op de hoogte. De rouwcirculaires waren alleen verstuurd om de vijand te misleiden. Zelfs de pastoor kwam pas later de ware toedracht te weten.

IJM 117 Prinses Beatrix
in de vissershaven van
IJmuiden, c. 1936.

Arie Groen vertelt.

Wij vonden eens de resten van een kano met een half been erin. De meesten haalden Engeland niet, ze werden of door de Duitsers of door de Engelsen getorpedeerd. In juli 1942 visten we 100 mijl buitengaats tussen de Klaverbank en de Zilverpet. We voelden ons daar veiliger, omdat er nooit vliegtuigen te zien waren. Hier visten we ongeveer elf uur en hadden een dek vol vis. Het was windkracht 7 toen een viermotorige Lancaster bommenwerper een eerste salvo voor de mast weggaf. Enige keren kwam hij over, aanvliegend over bakboord, stuurboord van vooruit en van achteruit; hij miste telkens. Na de vijfde keer vloog hij erg ver weg.

We dachten hem kwijt te zijn toen hij ons via het achterdek weer aanvloog en ons volop raakte. Ik kon niet op tijd achterin komen en was de enige die tijdens de aanval aan dek was. Ik kon niet zwemmen en sprong rechtstandig te water, wat waarschijnlijk mijn redding is geweest. Mijn oliejas werkte nu als een reddingsgordel. De andere zes opvarenden die achterin zaten, hadden het geluk dat er een luik stuk sprong zodat ze eruit konden. Schipper Okke Wezelman had zelfs voor mij een zwemvest meegenomen. In het water, oliejas uit, zwemvest aan. Het vliegtuig kwam weer terug en gooide een vlotje uit. Twee opvarenden wisten er op te komen, Okke Wezelman en de machinist.

Vóór donker waren er al twee gestorven, Okke en de machinist raakte ik 's nachts kwijt. Zij zijn na ongeveer 34 uur aangespoeld op het strand van Texel. Slechts twee opvarenden hadden de luchtaanval overleefd. Cor de Niet is als laatste van uitputting gestorven. Alleen Okke en ik leefden nog. Ik zag genoeg boten passeren en vliegtuigen overkomen, maar zij zagen mij niet. Een paar nachten later kwam er een groot schip langs; deze zette een rubberboot overboord en ik werd opgepikt. Het was een Duits bevoorradingsschip, dat heen en weer voer tussen Spanje en de Noordkaap. Ik werd aan boord goed behandeld. Ongeveer bij Terschelling werd ik opgepikt en op de terugweg vanuit de Noordkaap werd ik in Den Helder afgezet en naar een marinela-zaret gebracht. Ik mocht niet naar huis. Na ongeveer tien dagen kreeg ik daarvoor alsnog toestemming. Op weg naar het station ontmoette ik een kennis, Hessel Bais, die schrok zich wild. Hij dacht dat ik dood was. Moeder Cor had gehoord dat er waarschijnlijk iemand gered was met een kleur als achternaam. Zij stond iedere dag aan het hek uit te kijken. Zo troffen wij elkaar weer.

IJM 203 De Vier Gebroeders

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werkte Arie Groen op het overzetveer van Japie Visser, die de hele mobilisatie onder meer het batterijschip *Jacob van Heemskerck* bevoorraadde. Het schip lag waar nu de bergingshaven is. Later werd het veer opgeheven en werd Arie weer visser op de *IJM 213 De jonge Henry* van schipper/eigenaar H. Struylaerd.

Hierop heeft hij ongeveer 15 maanden gevaren, meestal vanuit Scheveningen omdat de IJmuider haven afgesloten was. De *IJM 203 De vier Gebroeders* van G. Wezelman was zijn volgende schip.

In het begin mocht er 's nachts niet worden gevist; van de Duitsers niet verder dan 3 mijl uit de kust en van de Engelsen niet verder dan 5 mijl. Zij dachten dan dat er een Duits oorlogsschip voer. Er zijn verschillende pogingen gedaan om naar de overkant te komen.

Interview van Andries Brunekreef

Duif wordt onderscheiden

Vorig jaar werd bekend dat de *Legerpostduivendienst* van Zwitserland vrijwel opgeheven zou worden. De inzet van postduiven zou niet langer nodig zijn en te veel geld kosten. Maar in de Tweede Wereldoorlog heeft de Santpoorter Dick Drijver zijn twee postduiven voor het verzet ingezet en kreeg hij te maken met een van Churchills gevederde koeriers. Hier volgt zijn verhaal. In juni 1940 woont de dan 20-jarige Dick Drijver in de Molenstraat te Santpoort. Hij houdt duiven en is controleur voor de Vogelwet.

Drijver: "Ik had ongeveer acht postduiven. Alle postduiven moesten op last van de moffen worden afgemaakt. Ik doodde er zes, maar hield er twee achter. De ringen kunnen niet van de poten gehaald worden, zonder de poten af te snijden. Het lukte mij toch om van de twee overgebleven duiven de ringen eraf te krijgen en die leverde ik in om de poot van een duif die al dood was."

Later in de oorlog zou Drijver met een zekere regelmaat die twee duiven inzetten ten behoeve van 'koeriersdiensten' tussen de illegaliteit in Halfweg en Santpoort. Het is twee of drie keer voorgekomen, dat zijn duiven berichten overvliegen van Halfweg naar Santpoort. Dat was nodig omdat de Duitsers massaal bivakkeerden bij de sluis in Spaarndam, zodat de vaste koeriers daar niet langs konden.

Drijver: "In 1941 werd ik samen met enkele vrienden door een Santpoorter verlinkt voor de Arbeidsdienst. Ik moest

onderduiken en kwam terecht in Friesland. Af en toe ging ik wel naar huis."

In juli 1942 vindt postbode Chris Duyn op de Bloemendaalsestraatweg te Santpoort-station een uitgeputte duif met twee ringetjes. Hij brengt die naar Drijver toe, die dan juist weer even thuis is. Drijver ziet dat het een Engelse postduif is en noemt het beest Tommy. Terwijl hij op zijn onderduikadres is, verzorgt zijn moeder de duif.

Drijver: "Op zeker moment schreven mijn ouders, dat de duif weer fit was en kwam ik terug uit Friesland. Een vriend van mij, Coen Hessel uit IJmuiden, was in militaire dienst geweest en zorgde dat ik speciaal legerpostduivenpapier kreeg met een kokertje. Op dat papier typte ik gegevens over de duikbotenbunker in IJmuiden, het vliegveld bij Zwolle en informatie over luisterapparatuur in Sondel in het Gaasterland. Het was een dun papiertje, dat ik aan beide zijden voltypte. Aan het slot vroeg ik om door een code via *Radio Oranje* te bevestigen dat de boodschap was overgekomen. Op 9 augustus liet ik Tommy los. Hij vloog een paar rondjes rond de molen *De Zandhaas*, waar soldaten waren gelegerd, ging even op de molen zitten en verdween daarna in westelijke richting. Hij zou ruim 700 kilometer vliegen. In augustus 1942 meldde *Radio Oranje* een week lang: 'Tommy is veilig aangekomen!'. De laatste keer klonk over de BBC-zender: 'Tommy, Tommy, Tommy, uw informatie is zeer interessant, stuur meer!' Maar ik had geen Engelse duif meer, dus dat ging niet door. In Friesland had men het bericht ook via de radio gehoord en men vroeg zich af wat het betekende. Alleen de boer waar ik was ondergedoken, had ik het verhaal van de duif verteld. Kort na deze boodschap werden de duikbootbunker in IJmuiden en het vliegveld bij Zwolle door de Engelsen gebombardeerd."

Na de oorlog wordt dit verhaal in Engeland uitgebreid bekend en wordt Drijver benaderd door de *Daily Mail* en later door Nederlandse kranten. In februari 1946 wordt hij door de Engelse regering uitgenodigd voor een ceremonie op 26 februari, waarbij de duif wordt gehuldigd.

Drijver vertrekt met een militair toestel van Valkenburg en in de metro in Londen leest hij in de krant, dat hij de dag daarop gehuldigd zou worden. In de Britse hoofdstad maakt hij kennis met de eigenaar van Tommy, de mijnwerker Bill Brockbank uit Dalton-in-Furness, Lancashire. Die vertelt hem het vervolg van de vlucht van de duif.

Drijver: "Terwijl Bill in de mijn was, kwam de duif weer op het hok terug. Zijn zoon zag dat en zei z'n vader dat de duif terug was en een kokertje aan zijn poot had. Bill peuterde dat open maar kon de boodschap niet lezen en ging daarmee naar de politie. De politie kwam er ook niet uit en ging naar de Luchtmacht. Daarop werd Bill onmiddellijk gearresteerd, verdacht van spionage. Toen de boodschap was vertaald, is hij vrijgelaten, maar hij kreeg een zwiijgplicht opgelegd. Wat was het geval? Zijn duif was in juli 1942 gelost op de Zuidwestkust van Engeland, verdwaald en in Santpoort neergekomen.

Tijdens de ceremonie werd Tommy bijna een uur lang in het Engels toegesproken door majoor-generaal Van Oorschot van de Militaire Inlichtingendienst. Ik vond dat erg raar, maar kennelijk is dat daar gewoonte. De duif kreeg ook nog de *Dickin Medal* van de *P.D.S.A. Allied Forces Mascot Club* en mijn moeder en ik een *Certificate of Merit*. Ter verdeling in

De CdK vaardigt het postduivenbesluit uit.

14 JUL 1940

PROVINCIAAL RESTUUR VAN NOORDHOLLAND.

HAARLEM, 13 Juni 1940.

2e Afdeling B.
No. 59-80/10706
Onderwerp: Maatregelen t.a.v. postduiven.

Verzoeken bij de beantwoording van dezen brief afdeling, onderwerp, datum en nummer nauwkeurig aan te halen.

POLITIE VELSSEN
Ingek. 15.6.40
No. 927.

Bij schrijven van 7 Juni 1940 deelde de Commissie, opzeggende "Voor de gezamenlijke Nederlandsche postduivenhouders" mij het volgende mede:

"Zaterdag 18 Mei 1940 is per radio omgeroepen, dat postduiven niet verder gedood behoeft te worden. Den volgenden dag is dit radiobERICHT door de groote pers bevestigd."

"Hierbij zijn echter eenige bepalingen aan verbonden door de "Duitsche overheid."

1e. De duiven mogen niet uitgelaten worden.

2e. De postduivenhouder is verplicht alle postduiven, die zich op zijn hok bevinden, te registreren. De lijsten moeten worden opgezonden aan den Heer Joh. Hornstra, Prinsengracht 497 te Amsterdam. Overtredingen hebben het gevolg, dat alle duiven onvoorwaardelijk worden gedood en de eigenaars zullen worden gestraft, volgens de Duitsche militaire wetten.

3e. Postduiven met buitenlandsche ringen moeten tot nader order tot onze beschikking op het hok blijven, uitgezonderd Engelse en Fransche postduiven, die onverwijld aan ons adres ongefrankeerd moeten worden gezonden."

Ter voldoening aan het verzoek der Commissie nodig ik U uit voor zooveel mogelijk Uwe medewerking te verleenen, opdat door de in Uwe gemeente woonachtige postduivenhouders aan het bepaalde sub 2e ten spoedigste worde voldaan.

coll.V. De Commissaris der Koningin
in de provincie Noordholland,

Aan A. REILL.

Heeren Burgemeesters van de gemeenten in de Provincie NOORDHOLLAND.

KENNISGENOMEN.
Velsen, 18 Juni 1940.
Commissaris van Politie

Nederland kreeg ik een aantal van de beste postduiven mee en twee voor mijzelf.”
Drijver krijgt de duiven uit handen van *Wing Commander* Lea Rayner, hoofd van de legerpostduivendiensten. De Engelsen hebben dan rond de 200.000 duiven in dienst.

Dick Drijver (links) en de onderscheiden duif.
(Foto: London News Agency Photos Ltd)

Drijver: “Alle bommenwerpers hadden tenminste drie postduiven mee, die in noodgevallen werden losgelaten, waarbij de bemanning dan op een briefje de juiste positie van het vliegtuig in het kokertje had gestopt. Het is voorgekomen, dat een bemanning op die manier binnen vier uur uit zee is opgepikt door de Engelse marine.”

Drijver staat in Engeland in het middelpunt van de belangstelling; radio en kranten bieden geld om hem een exclusief interview af te nemen. Van de opbrengst koopt hij in Engeland een fiets en banden.

Vele jaren later hoort hij dat Bill met z'n duivenverhaal spreekbeurten houdt en zo geld inzamelt om een speelplaats voor de kinderen in zijn dorp te realiseren.

Interview van Guus Hartendorf

Impressies van de evacuatie

Een vissersweduwe week uit naar Friesland

Coby de Vries-de Best, geboren op 13 augustus 1931 te Velsen, woonde begin mei 1940 met haar ouders en vijf broers en zussen in de Marconistraat te IJmuiden. Haar vader was visser op de *IJM 12 Erin*, een stoomtrawler van de rederij VEM. Hij was op 10 mei 1940 buitengaats en kon niet meer de haven van IJmuiden binnenkomen, omdat er te veel mijnen waren gelegd. Hij kreeg opdracht naar Engeland uit te wijken. In Engeland stapte hij over naar de marine, waar hij zich opwerkte tot sergeant-telegrafist. Hij sneuvelde op 20 mei 1944 tijdens het mijnenvegen (bij Harwich).

Mevrouw De Best bleef met haar zes kinderen tot eind 1940 in de Marconistraat wonen en verhuisde toen naar de Evertsenstraat, omdat daar veel vrouwen woonden, waarvan de mannen in Engeland waren.

Eind 1941 moest de familie vertrekken naar Friesland en een Duitse hulpdienst, waarschijnlijk de *Winterhulp*, verzorgde dat. Zij gingen per trein naar Leeuwarden, waar de familie met bussen naar de diverse bestemmingen werd gebracht. De moeder ging met het jongste, gehandicapte kind naar één adres, de oudste dochter werd ergeens anders ondergebracht, de broers naar weer een ander adres en Coby de Best met haar tweelingzus ging nog ergens anders heen. Die adressen zijn niet meer bekend.

Daar verbleven de leden van het gezin De Best maar drie dagen. Moeder De Best ging de dag nadat het gezin verdeeld was naar de burgemeester van Leeuwarden en zei: *Eerst nemen jullie mijn man af, dan mijn huis en nu ook nog mijn kinderen; niks hoor, morgen gaan wij terug naar IJmuiden.*

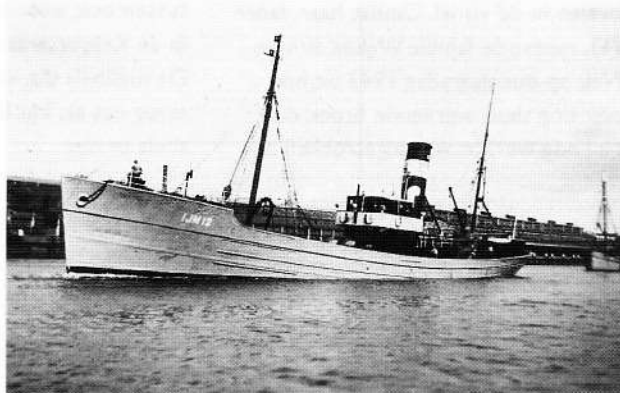
Daar dat niet kon, werd in Goutum, een plaatsje in de buurt van Leeuwarden, een villa ontruimd waar een vrijgezel woonde. Daar kon de familie intrekken. De vrijgezel kreeg onderdak in de naastgelegen villa, waar zijn twee broers woonden. Eerst werden de vreemdelingen met argusogen bekeken, maar toen de gebroeders Kalsbeek in de gaten kregen wat voor vlees zij in de kuip hadden, deden zij veel voor de familie De Best. Dat gold overigens voor alle dorpsgenoten. Vooral een van de zoons werd erg vertroeteld; hij heette namelijk Johannes, net als een van de broers.

Via het Rode Kruis kregen zij in 1944 bericht van het sneuvelen van man en vader. De ouders van mevrouw De Best kwamen het bericht brengen.

Na de oorlog werd in een naburig dorp een vrachtauto georganiseerd, waarin de familie met nog enige anderen naar IJmuiden terugkeerde. Ze kwamen berooid terug. De in IJmuiden opgeslagen meubelen en huisraad waren door een familielid tijdens de oorlog verruild voor eten. Ze hadden alleen nog hun kleding. Samen met de ouders van mevrouw

De Best hebben zij in een groot huis in de Alexander Bellstraat gewoond. Na ongeveer acht maanden kregen de grootouders een huis aan de IJmuidersstraatweg. Omdat zij niets meer hadden, kregen zij meubels van Duitsers en N.S.B.'ers toegewezen.

Na de oorlog is er nog een summier contact geweest met de gebroeders Kalsbeek. Zij overleden kort na de oorlog. Vorig jaar is mevrouw De Vries-de Best nog terug geweest naar Goutum; dat was een hele belevenis.

IJM 12 Erin in de vissershaven te IJmuiden, 1939.

Een onderwijzersgezin evacueert

Mevrouw M. Doevedans-Stellema kwam met haar man in 1929 in Velsen wonen. Hij werd onderwijzer aan de Julianaschool in IJmuiden-Oost. Eerst woonden ze op de Zeeweg tegenover het St. Anthonius Ziekenhuis en later aan de Velserveduinweg 197.

In de meidagen van 1940 was de heer Doevedans militair, eerst in Santpoort, ze lagen in de z.g. *Bietenschuur* aan het eind van de Hoofdstraat dicht bij het huis van dokter Van Wely en later in Haarlem. De laatste dagen van de oorlog lag hij in Rotterdam. De familie hoefde niet direct weg in 1942, maar uiteindelijk moesten ook zij evacueren.

Ze vertrokken van de Velserveduinweg en gingen naar de Willem de Zwijgerlaan in Santpoort. Je moest zelf onderdak zoeken, dat was erg moeilijk, omdat de meeste mensen al iemand in huis hadden. Degenen die niet economisch gebonden waren, moesten verderop iets gaan zoeken. Dagelijks zagen wij mensen van het Sluiseiland langstrekken. Bij de overburen waren mensen van het Sluiseiland ingekwartierd. Je belde ergens aan of je onderdak kon krijgen, dat was vaak erg moeilijk. Wij zijn ongeveer een jaar in de Willem de Zwijgerlaan gehuisvest geweest. We woonden daar samen met de eigenaresse mevrouw Maas en haar moeder.

De heer Doevedans was de hoofdbewoner. Het was een heel moeilijke tijd. Na dat jaar is de familie Doevedans naar Friesland vertrokken, naar de ouders van mevrouw Doevedans. De heer Doevedans moest zich namelijk melden bij de Duitsers en dat vertikte hij. Hij vertelde, dat de familie naar Limburg ging verhuizen, maar het werd natuurlijk Friesland. Daar bleven zij tot 1945 en kwamen toen met het restje aan meubels met een vrachtwagen weer terug naar de Willem de Zwijgerlaan. Hier bleven zij tot 1948, ze verhuisden toen naar Oudkerk, waar de heer Doevedans schoolhoofd werd. Ze konden Velsen echter niet vergeten en zo kwam de heer Doevedans terug naar IJmuiden als hoofd van de Prof. van de Leeuwsschool en later als hoofd van de MIVO-school. Tussendoor heeft hij ook nog een jaar gewerkt bij Kees Boeke.

Een familie evacueert naar Friesland

Mevrouw Petronella Wijker, roepnaam Nel, woonde aan het begin van de Tweede Wereldoorlog met haar ouders en broer in de Conradstraat 15 in Oud-IJmuiden. Haar vader, K. Wijker, werkte als zovelen in de vishal. Omdat haar vader niet meer werkte in 1943, moest de familie Wijker, althans de ouders en dochter Nel, op oudejaarsdag 1943 uit hun huis vertrekken. Haar ook nog thuis werkende broer, die niet mee mocht omdat hij nog werkte, was ingetrokken bij

een andere gehuwde zuster, die in de Stephensonstraat woonde; de man van die zuster werkte op de papierfabriek en mocht dus ook nog in IJmuiden blijven.

Ze waren gereformeerd en de Gereformeerde Kerk had voor veel van haar leden onderdak gevonden in Drachten in Friesland. De familie Wijker mocht alleen lijfgoed meenemen en hun bedden zouden worden nagezonden. Wat ook inderdaad gebeurde. Ze moesten naar station IJmuiden-Oost en daar stond een trein klaar die de mensen naar Friesland zou brengen. De eindbestemming van deze trein was Sneek. Het was een echte ouderwetse trein met aparte compartimenten en houten banken. Ze kwamen ongeveer om 19.00 uur in Sneek aan. Hier kregen ze voor het eerst brood te eten en iets te drinken. Na een oponthoud van drie uur ging de familie Wijker door naar Drachten.

De reis was erg gezellig, de familie Keur-Warnhoorn zat bij hen in de coupé. Ondanks alle narigheid hebben ze veel plezier gehad. Alleen de meereizende baby had het vaak erg moeilijk en moest veel huilen. De reis van Sneek naar Drachten ging met een tram en een trein. Toen ze 's nachts in Drachten aankwamen, stonden daar verschillende families te wachten. Vanuit de Gereformeerde Kerk aan de Koningin Wilhelminakade, het zgn. gebouw Irene, had men voor adressen gezorgd.

Mevrouw P. Wijker was toegewezen aan de boerenfamilie Veenstra, terwijl haar ouders een half uur lopen bij haar vandaan werden ingekwartierd bij een olieventer. Zelf had mevrouw Wijker het wat eten en drinken betreft wel goed, maar haar ouders kregen mondjesmaat te eten. Mevrouw Wijker is ook nog twee maanden in huis geweest bij de zoon van Lou Veenstra. Zij kon niet zo goed opschieten met de ouders, maar met de jongelui ging het beter. Op de boerderij moest ze helpen. Dat was voor haar die in IJmuiden voor twee gulden per dag werkster was, een vreemde ervaring. Van de oorlog hebben ze in Friesland weinig gemerkt, alleen overvliegende vliegtuigen.

Na de oorlog wilde vader Wijker zo snel mogelijk terug naar IJmuiden. Dankzij de toenmalige wethouder W.F. Visser gelukte het in 1946 om terug te keren, eerst moesten ze inwonen bij een zuster op de IJmuidersstraatweg, daarna nog ongeveer een maand in hun totaal verwaarloosde huis in de Conradstraat. Er zat geen raam meer in en alle kozijnen waren dichtgeplakt. Daarna kreeg de familie - de broer was intussen ook weer thuis komen wonen - een huis toegewezen in de Krügerstraat, dichtbij de stomerij Old Clothes New. De meubels die in Heemskerk opgeslagen waren, kwamen terug net als het bed uit Friesland. Iedereen was blij weer thuis te zijn.

Interviews van Andries Brunekreef

Auf Befehl, de “Ijmuider Apotheek” in Santpoort

Eind 1942 vond een massale evacuatie plaats van de *Festung Ijmuiden*. Voor economisch belangrijke instellingen werd een regeling getroffen. In enkele gevallen kon zelfs een evacuatievergoeding worden verkregen. Instanties als het Bureau Afvoer Burgerbevolking te 's-Gravenhage, het Evacuatie Bureau Noord-Holland te Alkmaar en de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken te Velsen waren onder meer belast met het verlenen van evacuatievergoedingen voor bijzondere gevallen. Zo kon men een vergoeding aanvragen voor schade-, verhuis-, inkwartierings-, reis-, huurkosten e.d. Overigens werden de aanvragen nauwelijks gehonoreerd.

Een aantal van de onmisbaar geachte personen mocht binnen de gemeente Velsen blijven en kwam vooral in Santpoort terecht. Zo kon het gebeuren dat Santpoorters plaats moesten maken voor evacués uit Ijmuiden. Slechts enkelen mochten met hun gezinnen binnen de *Festung* blijven wonen. Pro-Duits gezinde lieden, zoals N.S.B.'ers, waren uitverkoren voor een woning binnen het *Sperrgebiet* in Driehuis.

Daar in het zuidelijke deel van de gemeente Velsen geen apotheek voorkwam, moest op bevel van de autoriteiten een woning in Santpoort beschikbaar worden gesteld. Mevrouw Ledeboer, apothekeres van “De Ijmuider Apotheek” aan het Koningsplein 10, was gemachtigd via de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst haar zaak in Sant-

poort voort te zetten, aldus een recente mededeling van mevrouw Fuhri-Ledeboer te Ede (Gld.). Daartoe was de familie Walstra, woonachtig aan de Bloemendaalsestraatweg 145b, bevolen het pand onverwijld te verlaten. Na hevig protest van de heer des huizes (Waarom een heel gezin evacueren?), werd het ontruimingsbevel door de *Wehrmacht* uitgereikt aan de dames Groen van nr. 145. Hun werd verordonneerd hun woning zo spoedig mogelijk te verlaten. Binnen enkele dagen zouden zij verhuisd zijn naar Haarlem en hun inboedel met paard en wagen hebben overgebracht; aldus een recente mededeling van de heer A. Bus te Santpoort.

Op 11 januari 1943 werd de apotheek van mej. Ledeboer aan de Bloemendaalsestraatweg heropend en de eerste apotheek van Santpoort was een feit. Na de bevrijding werd de zaak medio september 1945 overgenomen door Klaas Zijp en mej. Ledeboer ging terug naar Ijmuiden. Zij kreeg tijdelijk de beschikking over een woonhuis, totdat er een winkelpand beschikbaar zou komen. Nog steeds is de apotheek te Santpoort-Zuid in hetzelfde pand (nu nr. 149) gevestigd, maar heet logischerwijze “De Santpoortse Apotheek”.

Bron: GAV, Historische documentatie.

Opgetekend door Bert Oosterop

Haarlemsche Courant, Kennemer editie za. 19 december 1942.

Haarlemsche Courant, za. 9 januari 1943.

DE IJMUIDER
Apotheek
KONINGSPLEIN 10
SLUIT MAANDAGAVOND
en wordt tijdelijk verplaatst naar
Santpoort. - Adres en datum
worden nader bekend gemaakt.

De Ijmuider Apotheek
wordt Maandag 11 Januari
heropend te Santpoort, Bloemend.straatweg 145.
De apotheek is open van 8.30-7 uur 's avonds.
Daar buiten alleen voor recepten.
Het telefoonnummer wordt later bekend gemaakt.

Een IJmuidenaar over 1940 - 1945

De helft van onze buurt, de Schildersbuurt, is in de oorlog niet gesloopt, zodat wij konden blijven wonen in de Van der Helststraat, waar ik, S. Wolthuizen, ben geboren.

In verband met schootsveld is de noordelijke helft wel gesloopt, zodat in de Ruysdaelstraat aan de zuidkant nog de oude huizen van voor de oorlog staan, aan de noordzijde nieuwe. Mede door de koude winter en het gebruik van brandstof voor de kachel hielp de bevolking mee aan de sloop (hout) o.a. ook van de Gereformeerde Kerk die noordelijk naast de Goede Herderkerk stond en daar weer naast huize Stormveld dat iedere inwoner van IJmuiden-Oost kende.

Mijn schooltijd op de Rijks-H.B.S. aan het Brinioplein heb ik juist tijdens de oorlog doorgemaakt. Het laatste jaar van de oorlog (schooljaar '44-'45) was erg moeilijk. Leraren durfden niet meer naar school te komen, de H.B.S. zelf was gevorderd door de Duitsers en lessen kreeg je niet of nauwelijks. Bij leraren en leraressen kon je eens per week of per twee weken lessen ophalen, daarna thuis uitwerken en leren en dan weer bij hen thuis afleveren of je laten overhoren. Tijdens deze voor een 17-jarige jongen spannende tijd is het mij in Bloemendaal overkomen dat ik op weg van een leraar naar huis op ca. 300 meter een razzia op de weg zag en gezien mijn leeftijd moest ik daar niet inlopen. Ik schoot dus een achtertuin van een groot huis in en klopte aan de achterdeur. Een mevrouw deed open, zei niets, nam mij mee naar de huiskamer waar haar familie zat te eten. Er werd een bord bijgezet, eten opgeschept en voor ik 't wist was ik een deel van de familie, zonder dat er ook maar bijna een woord was gevallen. En alles had zich afgespeeld binnen een halve minuut. Men wist van de razzia verderop en ik was in een "goede" familie terechtgekomen.

Mijn vader was als timmerman (en duvelstoeljager) werkzaam bij huize De Lichthoeve aan de Biezenweg in Santpoort. Dit tehuis voor wezen, halfwezen en kinderen wier ouders de ouderlijke macht ontzegd was, werd geleid door de zusters Van Cuyck en Verkerk. Het tehuis was van een protestants-christelijke gezindte. Ze hadden ook een buitenhuis in Garderen op de Veluwe en in de oorlog werden ze door de Duitsers gedwongen het land aan de Biezenweg te verlaten. Met alle kinderen van 0 - 18 jaar en alle zusters werd dus verhuisd naar Garderen en mijn vader ging als eni-

ge man mee. Als goede Nederlanders hielden ze op het grote landgoed dat ze in Garderen hadden, onderduikers en Joden verborgen. Er waren schuilkelders op het heideland gemaakt ook door mijn vader.

Door verraderswerk werden de beide directrices en mijn vader gevangengenomen. Vader kwam na enkele weken weer vrij. Gelukkig konden de joodse onderduikers vooraf gewaarschuwd worden en vonden de Duitsers niemand. De gevangenneming had dan ook geen grote consequenties; men heeft heelhuids het eind van de oorlog gehaald. Momenteel bestaat huize De Lichthoeve nog, maar nu op een andere plaats in de buurt van Garderen/Stroe. Het tehuis werkt vanuit een geweldige, ideële achtergrond en vormt een prima opvang voor genoemde kinderen.

In de hongerwinter was het zaak voedsel te halen daar waar men het nog kon krijgen vooral in "De Noord" ofwel het noorden van Noord-Holland. Het gebied boven Alkmaar was vooral het doel: kool, aardappelen, eieren, wortelen, misschien wat melk, brood of zelfs wat boter. Als je geluk had, kreeg je wat te pakken. Op een van mijn tochten op de fiets (met afgeschermd voorlicht) met een vriend hadden we aardig wat opgehaald en via het geïnundeerde gebied tussen Assendelft en Beverwijk waren we op tijd weer via het Noordzeekanaal bij "De Muur" in Velsen-dorp gekomen. Deze muur moest je met een Ausweis voor IJmuiden passeren, omdat IJmuiden een vesting was.

Zo'n zelfde muur stond haaks op de Duin en Kruidbergerweg ter hoogte van het huidige Vinkennest. Een deel van de bijbehorende tankgracht is daar nog te zien.

De muur in Velsen-dorp was gebouwd op de Stationsweg waarvan dat gedeelte nu niet meer bestaat. Omdat wij om 20.05 uur aan de muur kwamen en dus 5 minuten te laat waren (spertijd van 20.00 - 6.00 u.), werd al ons opgehaald voedsel door de Duitse wachten afgepakt en kwamen we na een vreselijk lange dag en doodvermoeid thuis met niets... Tijdens deze lange fietstochten naar de Noord om "eten" te zoeken en bij boerderijen als het ware te bedelen, zag je veel van deze uitgehongerde mensen. Soms kinderen met een karretje, een man met een handkar helemaal uit Amsterdam of Haarlem, fietsen met banden van waterslang. Eenmaal heb ik twee kinderen met een handkar gezien met daarop twee zakken aardappelen en hun dode vader...

Interview van Andries Brunekreef

Het verhaal van een onderduiker

De heer Anton (Toon) Prinssen woont nu in Heemskerk, maar is geboren en getogen in Velsen-Noord. Omdat zijn ouders daarvan volkomen overtuigd waren is hem heel erg bijgebleven dat op 1 september 1939 de Tweede Wereldoorlog uitbrak (op 1 september 1939 viel Hitler-Duitsland Polen binnen, waarna Engeland en Frankrijk op 3 september Duitsland de oorlog verklaarden).

De eerste tweeënehalfjaar verliepen normaal. De problemen kwamen pas toen de totale *Arbeitseinsatz* werd ingevoerd. Toon bleef ondergedoken in eigen omgeving, maar rondom Dolle Dinsdag in september 1944 vertrok hij als onderduiker naar Amsterdam, waar hij op vier verschillende adressen is geweest.

Dezelfde organisatie die hem eerst onderbracht in Amsterdam, zorgde ervoor dat hij in de Kop van Noord-Holland op verschillende adressen in Avenhorn en Vlotbrug kon onderduiken. Hij is er nooit achter gekomen wat de politieke of geestelijke achtergrond van deze organisatie was; hij vermoedt een links georiënteerde groepering. Hij had daar een krantenwijk van het Parool; je kende voor de illegale werk maar één contactman. Hij was tijdens de *Silbertanne*-moorden thuis in Velsen-Noord. Tijdens de daarop volgende razzia lag hij thuis plat op het dak. Er werkte bij de *Ortskommandant* een Rijksduitser, ene J. Dorweller die luisterde veel af en gaf dat door.

De heer Van Koeveringen, directeur van de staalfabriek, zat in het verzet en als het nodig was, vroeg hij vrijwilligers om het een en ander uit te voeren. Wij waren, zogenoemde oorlogsvrijwilligers.

Na de bevrijding werden we ingelijfd bij het 21e leger van Montgomery. We kregen daar een genie-opleiding en werden vooral vertrouwd gemaakt met het gebruik van springstof.

In het voorjaar van 1946 kwam ik naar IJmuiden. Wij, de *Royal Dutch Engineers*, werden ondergebracht op een woonboot, genaamd *De Springbok*, bij de kleine sluis. Het was onze taak om met springstofladingen het zware dak van de Schnellbootbasis iets op te lichten en op het juiste moment de dragende muren omver te blazen. Het resultaat was dat het massieve geheel als een kaartenhuis in elkaar zakke. Wij hebben in die jaren ook heel wat spermuurtjes langs de kust weggewerkt. Vergeleken met de bunkers in IJmuiden was dat maar kinderspel. Ik heb dit werk altijd met plezier gedaan en heb er nooit spijt van gehad.

Een leuk verhaal is het volgende. Tijdens de onderduikperiode hoorden we van de invasie in Normandië op 6 juni 1944 via een radio die in een tabaksdoos zat verborgen. Bij ons was toen ook een Engelsman ondergedoken. Na ongeveer vijf weken was Mr. Smith, zoals wij hem al gauw noemden, weer weg. In 1951 ging ik met vele anderen uit het bedrijfsleven voor de Hoogovens naar een studieweek in Caux (Zw.), voor een internationaal gezelschap georganiseerd vanuit de Morele Herbewapening. Met mijn vrouw en zoon-tje keerde ik terug in een oud-militair vliegtuig. Vanaf het vliegveld bij Genève bracht dat ons naar Eindhoven. Aan boord was ook de heer Frits Philips, die met ons had deelgenomen aan de studieweek. Boven de Alpen ging de cockpit-deur open en kwam de captain een praatje maken met de

passagiers. Ineens bleef hij staan, keek mij aan en riep: *Hé, Blackie*. Dat was mijn roepnaam tijdens het onderduiken. U raadt het al: het was Mr. Smith.

*Interview van
Andries
Brunekreef*

De Royal Dutch Engineers voor hun woonboot, de zevende persoon van rechts is Toon Prinssen, 1947.

Onze-lieve-heer in IJmuiden

Mijn vader was een zeer orthodoxe man. Wij waren Nederlands Hervormd, maar het leek meer op gereformeerd. Daartussenin zat de kerk van het "Hersteld Verband". Men brak er zich destijds het hoofd over of de slang in het paradijs nu wel of niet gesproken had. Toen men na enige jaren uitgekibbeld was, ging deze stroming naar de wat "lossere" hervormden.

Vergis u niet, er was geen losheid. Er heersten thuis, op school en in de kerk strenge wetten. Je moest veel, je mocht weinig. Het was onvoorstelbaar, dat je aan je vader zou vragen: "Mag ik vandaag eens thuisblijven van de kerk, ik heb geen zin." Het antwoord zou altijd zijn geweest: "Je gaat naar de kerk, punt uit."

Er was geen discussie hierover mogelijk. Daarom vroeg je het maar niet eens.

Kwam de dominee in ons dorp eens niet opdraven op de zondagochtend, dan las o.a. mijn vader een preek.

Wij, jongeren, noemden dat meesmuilend "Een opgewarmd kliekje". Het was een 'benauwd half elfje', als je eigen vader daar stond op de preekstoel. Stel je voor, dat hij bleef steken in het gebed. Of struikelen over het trapje dat naar de preekstoel leidde. Wat waren we juist dan graag thuisgebleven.

Veel vrijheid bestond er voor kinderen in die tijd niet. Behalve als we buiten speelden. Nu niet meer voor te stellen en toen zo heel gewoon. Geen auto is te bekennen, alleen hier en daar een enkele fietser. Volop ruimte om te genieten en de héle straat voor ons! Een compleet feest! Die opvoeding werkte desondanks door tijdens spelletjes en spelen. Zelfs kon het uitlopen op verhitte discussies.

Bijvoorbeeld over vloeken. Dat was verboden. Als mijn vader kwaad was, zei hij: "wat deksel". Dan wist je als kind, dat het menens was en dat je moest oppassen. We vreesden dan ook zijn toorn. Protestanten en katholieken zochten elkaar ook in de straat niet op. Bij de teamspelen stapten we, tijdelijk, over die bezwaren heen. Hoorde je tijdens het knikkeren een stevige vloek van een r.k. straatgenootje, dan reageerde je direct met "wat vloek jij!".

Het luchtige antwoord: "O, zaterdag ga ik toch biechten, dus mag het", was eenvoudig onbegrijpelijk voor een welopgevoed christelijk meisje. We meenden als kind ook een katholiek vriendinnetje ter verantwoording te mogen roepen: "Julie hebben ketters verbrand, weet je dat wel?" Op dat moment denkend dat je iemand schaakmat had gezet, kwam het laconieke antwoord: "En jullie hebben alle mooie beelden stukgeslagen en Luther was een slecht mens."

Daar stond je dan weer even met je mond vol tanden. Wat moest je daar nou voor kernachtigs tegenaan gooien? Ik realiseer me terdege, dat wat in voorbije tijden gangbaar en gewoon was, nu ongelofelijk moet klinken, zo niet ongeloofwaardig. Na de oorlog veranderde alles. Veel zaken werden beter, gezonder en oecumenischer. En ook mijn vader werd milder.

Tijdens de oorlog gebeurde er in ons gezin, in mijn ogen, iets onvoorstelbaar grappigs. Grappig vooral omdat ik niet wist, dat mijn vader op kleine schaal deelnam aan het verzet en dat mijn oudste zus eveneens wel eens opdrachten uitvoerde, die beslist niet zonder gevaar waren. Mijn strenge, orthodoxe vader las elke dag voor uit de bijbel en ging voor in gebed, voor en na elke maaltijd. Ik probeerde, volkomen automatisch, om niet te luisteren, maar hersenen kunnen erg veel opslaan aan binnengekomen informatie. Achteraf bleek, dat er veel was blijven hangen, zeer tot mijn eigen verbazing. Op een dag moest mijn oudste zus met een bijzondere missie naar IJmuiden. Vlak voor het eten legde mijn vader, in wiens hoofd het stratenboek van Nederland zat, haar uit hoe ze moest lopen. Dat bleek een heel eind te zijn en reuze ingewikkeld. "Kijk even wat ik voor je opschrijf. Je gaat daar rechtdoor, bij de hoek linksaf, je neemt de derde straat rechts en bij het eind ga je nog tweemaal linksaf."

Zo ging dat door. Die ingewikkeldheid diende een speciaal doel. Het ging namelijk over het ophalen en rondbrengen van illegale blaadjes. Zelf was ze niet bang uitgevallen en ze lustte die gemene moffen wel rauw. Natuurlijk moest de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht worden genomen. Om die reden was mijn vader erg bezorgd en extra voorzichtig. Wij, jongere zusjes, en zelfs mijn moeder werden hierbuiten gehouden. Wat je niet wist, kon je ook niet verraden. Alle sluip- en zijweggetjes werden zorgvuldig voor haar uitgestippeld. Logisch dat mijn vader enige zorgen had of het nu allemaal wel duidelijk voor haar was. En die bezorgdheid bleek uit het volgende dat plaatsvond. Iets dat ik nooit ben vergeten. Mijn vader maakte veel gebeden zelf. Soms begreep ik niet wat hij bedoelde. Maar, zoals ik al zei, ik hoorde het meestal maar half en soms helemaal niet. Maar nu, na die uitleg aan mijn zus, over de lange weg naar IJmuiden, wel. Mijn moeder had het eten klaar en riep al een paar maal vanuit de keuken, dat we aan tafel verwacht werden. "H  jongens, schieten jullie nou toch eens op. Straks wordt alles koud. Vooruit, aan tafel". Mijn vader was kennelijk nog bezig met zijn geografische kennis, maar ging aan het hoofd van de tafel zitten. Het eten stond op tafel en iedereen was hongerig. Mijn vader vouwde zijn handen, keek ons wat verstrooid aan, maar toch met een blik van: "Stilte, er moet gebeden worden."

Inspiratie voor een zelfgecre erd gebed had hij op dat moment niet, dus nam hij het "Onze Vader". Zoals de meeste mensen weten, is de eerste zin ervan: "Onze Vader, die in de hemelen zijt". Wij, mijn moeder, beide zussen en ik, verwachtten die zin dan ook van hem. Tot ons aller verbijstering, vergiste mijn vader zich. Hij zei heel ernstig: "Onze Vader, die in IJmuiden zijt". Dat ene woordje deed het 'm. Er viel een grote stilte in de kamer, zelfs de stoelen hielden hun adem in. Mijn moeder, die een vrome vrouw was en geen grapjes over geloof en kerk tolereerde, zag ik, door een oogkiertje glurend, schokschouderen van het lachen. Mijn vader, die met zijn figuur geen raad wist, werd boos. "Hoe durven jullie te lachen! Iedereen kan zich vergissen.

We bidden opnieuw". En dat deed hij, nadat mijn moeder nog even probeerde: "Maar het klinkt ook zo gek wat je zegt, dan is het toch logisch dat we lachen?" Mijn vader bleek er de humor niet van in te zien. Wij kinderen hadden het zwaar. Als er niet gelachen mag worden, is de drang daartoe erg groot. Mijn ene zusje knorde zachtjes van het ingehouden lachen. Mijn moeder bleef met haar mond trekken. Mijn oudste zus lachte niet mee. Ze had andere zaken aan haar hoofd. Ikzelf ben nog nooit zo bang geweest om in een schaterbui los te barsten. Het was bijna niet tegen te houden. Blijkbaar ben ik daar toch in geslaagd, anders had ik de gevolgen ervan beslist onthouden.

Het is allemaal héél lang geleden. Zou mijn vader nu nog hebben geleefd, dan had hij er vast een glimlach voor over gehad. Daar troost ik me dan maar mee. De vaders van nu zijn een beetje minder streng. Gelukkig maar voor de kinderen. En: "Onze lieve heer in Ijmuiden?" Waarom eigenlijk niet?

Herinnering van Lidy de Weijze-de Vries

Opmerkelijke vondst in villa Najade

!!!! DAS VATERLAND RUFT DIE WEHRMACHT !!!!!
 !!! STRECKT DIE WAFFEN !!!
 DEUTSCHLAND ERLEIDET SCHWERE VERLUSTE
 !!!! AN ALEEN PROWENN !!!!!

Deutschland selbst wird allmählich ein grosser Trümmerhaufen, es werden jeden Tag mehr als 2000 Tonnen Bomben über Ihren Heimat abgeworfen. Unsere Vergeltungswaffe, die V.1. ist nur Propaganda Schwindel und erfunden um die Aufmerksamkeit der Heimat von den glänzenden Erfolgen der Alliierten Truppen in Frankreich beim Ringen um den Unbesiegbaren Atlantikwal abzulenken, die Wirkung der V.1/ wird immer weniger.

LASZT EUCH NICHT LANGER VON DEN NAZITYRANNEN BETRUGEN

Eén van de gevonden pamfletten.
 (Verz. G.E. Hartendorf.)

In villa Najade aan de Duiweg in Santpoort-Zuid zijn tijdens verbouwingswerkzaamheden in december 1991 diverse pamfletten uit de Tweede Wereldoorlog gevonden, waarin de Duitsers worden opgeroepen de oorlog te staken. De pamfletten zijn in de Duitse taal gestencild en er zijn twee uitgaven van. Ook Nederlandse pamfletten van het V/leger (Vrijheidsleger) en een schildje kwamen tevoorschijn.

Oud-verzetsstrijders Peter van den Berg en Henk van Dijk uit Santpoort zijn niet echt verrast door de vondst. Zij wisten van het bestaan van dergelijke pamfletten af en waren betrokken bij de vervaardiging en/of verspreiding daarvan. Bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie waren de pamfletten onbekend.

De heer Kruis van het Riod: "We kunnen onmogelijk alles weten. Er is veel regionaal gebeurd, zonder dat het landelijk bekend werd. Uiteraard staan we open voor alle informatie die men bij ons wil brengen, zodat wij ook anderen weer kunnen helpen."

Op het Duitse pamflet (een half A-viertje) staat aan de bovenzijde een tekening, waarop een moeder een klein kind in haar armen houdt, terwijl ze naar huizen kijkt die in brand staan. Daar doorheen gestencild staat: *Das Vaterland betet um Friede*. In zes zinnen wordt vervolgens geschreven, dat Duitsland zelf een grote puinhoop is en dat elke dag meer dan 2000 ton bommen boven de Heimat worden afgeworpen. Het vergeldingswapen, de V-1, is slechts propaganda en bedoeld om de glansrijke Geallieerde successen in Frankrijk te verbloemen. Het eindigt met: *Laszt euch nicht langer von den Nazityrannen betrogen. Bald wird es zu spaet sein. Fort mit den Nazis und allen Ihren Gehilfen!!!!!!*

Op het Nederlandse pamflet staat in de kop: *V.leger afd. Velsen. In opdracht der Ned. regeering. Burgers der gemeente Velsen!!!!* In het pamflet wordt uitleg gegeven over het V/leger en zijn taak en worden de mensen opgeroepen zich beschikbaar te houden voor het V/leger en wordt verwezen naar het jarenlang ondergronds werken. Bovendien lagen er in Najade nog pamfletten met een origineel stempel van het V/leger, waarop een bevel tot vordering is afgedrukt. Mensen die dekens, kleding en andere zaken ter beschikking stelden van het verzet, konden zo na de oorlog aantonen dat ze spullen hadden gegeven en daarvoor alsnog vergoeding ontvangen. Het bevel moest dan uiteraard wel zorgvuldig en verborgen bewaard blijven. Eveneens werd een schildje gevonden in de vorm van een V. Het heeft een blauwe rand, een wit vlak met daarin de Nederlandse leeuw in het rood: de kleuren van onze vlag.

Aan de hand van de tekst en verklaringen van de oud-illegalen kan opgemaakt worden, dat de pamfletten zijn gemaakt in de hongerwinter. De vondst op zich is niet verwonderlijk.

V. LEGER AFD: VELSEN.IN OPDRACHT DER NED. REGERING.

BURGERS DER GEMEENTE VELSEN !!!!!

HET V/LEGER IS BESTEMD UW RUST EN ORDE TE HELPEN VERZEKEREN ALS DE BEVRIDING VAN ONS DIERBAAR VADERLAND EEN FEIT GAAT WORDEN. DESNOODS MET INZET VAN HUN LEVEN ZULLEN ZY DE BELANGEN DIE U ALLEN AANGAAN BEHARTIGEN.

WERKT DAARAAAN MEDE, DOOR DE VOLGENDE WAARSCHUWINGEN TER HARTE TE NEMEN.

ONZE TAAK ZAL NIET GEMAKKELIJK ZYN.

BLYFT IN HUIS, TOT WY DOOR EEN OFFICIEELE OPROEP UW MEDEWERKING VERZOEKEN.

ALLE MANNEN VAN GOEDE HOEDANIGHEID ZULLEN MEEDOEN AAN ONZE STRYD.

WACHT DUS RUSTIG EN WAARDIG TOT WY U ROEPEN.

GEEFT DIT BEVEL ZO SPOEDIG MOGELIJK DOOR AAN VERTROUWDE BUREN.

ALLEEN IN UW EIGEN STRAAT.

LOOPT NIET MET DIT BEVEL IN UW ZAK!!!!!!

U BRENGT DAARDOOR UW ZELF EN HET V/LEGER IN GEVAAR.

DOET U DIT NIET !!!!!!!

DAN HEBBEN WY DOOR JARENLANG ONDERGRONDS WERKEN DE MIDDELEN GEVONDEN OM TE WETEN TE KOMEN, WIE VAN U ZICH HIER NIET AAN GEHOUDEN HEEFT.

OVERTREDING ZAL TEN STRENGSTE GESTRAFT WORDEN.

MET UW ALLER MEDEWERKING ZAL ONZE TAAK VERGEMAKKELIJKT WORDEN.

WERKT TEN VOLLE MEDE OM UW GEMEENTE LAND EN VORSTIN VAN DIENST TE ZYN.

LEVE HET VADERLAND
oooooooooooooooooooo

HET COMMANDO

V/LEGER.

Eén van de gevonden
pamfletten.
(Verz. G.E. Hartendorf.)

Veel Santpoorters weten, dat gedurende de bezetting de villa gebruikt werd door verzetsmensen, het zogeheten *V/leger*. Leden van de knokploeg van de Haarlemse politie brachten heimelijk wapens naar het pand en er zou contact geweest zijn met de Velsler politie.

Rond de bevrijding was het pand in gebruik bij de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten.

Het door Santpoorters gevormde *V/leger* werd opgericht door Cas Spoor en bestond uit twee groeperingen: het Burgerwerk en het Strijdend Gedeelte.

Dirk van Rijswijk en Henk van Dijk maakten deel uit van het Burgerwerk. Zij hadden onder andere de zorg voor onderduikers en regelden de benodigde financiën en bonkaarten. Zij werkten hoofdzakelijk voor Santpoort en Velsen-Noord. Van Rijswijk werd samen met enkele anderen door de beruchte SD-handlangers Ko Langendijk en de nu nog voort-

vluchtige Abraham Kipp op 1 maart 1945 gearresteerd. Van Rijswijk en Coté werden respectievelijk op 8 maart en 6 april 1945 gefusilleerd. Zij zijn begraven op de Ere-begraafplaats in Overveen en worden in Velsen geëerd met een naar hen genoemde straat. In het Cultureel Centrum in IJmuiden is een 'Van Rijswijkzaal'.

Het Strijdend Gedeelte werd gevormd door onder anderen Cas Spoor, Anton van Bakel, Roel Tomassen, Douke Wijkstra, Piet Gulikers en Max Roest. Ook Gulikers werd gefusilleerd en is eveneens begraven op de Erebegraafplaats.

Met hulp van anderen kon Peter van den Berg joden onderbrengen op bijvoorbeeld de begraafplaats De Biezen en in de Ruïne van Brederode. Terwijl de onderduikers in de Ruïne zaten, maakte met Pinksteren 1944 de Filmdienst Jeugdstorm daar nota bene opnamen voor hun propagandafilm *Strijders der Toekomst* en zongen de deelnemers het lied *De landsknechtentrom*. De film is zoek; wat rest zijn enkele foto's en een 78-toerenplaat van het lied.

Oud-verzetsstrijder Peter van den Berg: "Tijdens de oorlog woonde in Najade de hoogbejaarde Wijnbergh. Hij had een Duitse huishoudster, die fel anti-nazi was. Ik acht het heel wel mogelijk, dat zij betrokken is geweest bij het opstellen van het Duitse pamflet. Zij was in elk geval op de hoogte van de aanwezigheid van het *V/leger* in en om de villa. Op zich niet zo vreemd, want Roel Tomassen woonde achter Najade en was de tuinman-chauffeur van Wijnbergh."

Oud-verzetsstrijder Henk van Dijk kijkt evenmin verbaasd op van de gevonden pamfletten: "Vanaf de hongerwinter werden dergelijke pamfletten verspreid onder de Duitsers. Ik typte ze zelf ook wel, waarna ze werden gestencild. Dit pamflet kan ik me niet meer voor de geest halen, want je was eigenlijk dag en nacht bezig met van alles en nog wat."

In de buurt van Najade bouwden Douke Wijksta, Roel Tomassen en Anton van Bakel een ondergrondse hut.

Mevrouw Wijkstra: "Mijn man, een marinier, was altijd in touw. Zonder dat ik er erg in had, bracht ik hem op het idee die hut te maken. Gezamenlijk haalden ze biels weg bij het station en bouwden daarmee de hut. Voor het dak gebruikten ze golfplaten, die ze van de fietsenstalling van het station sloopten. Vrijwel niemand wist waar de hut was. Hij werd ondermeer gebruikt voor het houden van schietoefeningen en instructie."

Over het gevonden schildje van het *V/leger* herinnert mevrouw Van den Berg zich: "Dat schildje droeg Cas Spoor bij zich. Achteraf gezien natuurlijk niet best, want als hij opgepakt zou zijn, zou het er lelijk voor hem uitgezien hebben."

Najade is grondig doorzocht, waarbij verder geen spullen uit de oorlog zijn gevonden.

Interview van Guus Hartendorf

Een burgemeester van Velsen in oorlogstijd

Tjeerd van der Weide

Nadat mr. M.M. Kwint op 1 april 1942 Velsen als burgemeester plotseling en geruisloos had verlaten, keek iedereen uit naar zijn opvolger. Als interim-burgemeester kreeg Velsen dr. Groeneveld uit Haarlem, die echter al direct beweerde geen blijvertje te zijn, omdat hij niet hield van die stugge, zich verzettende Velsenaren.

Wat men in Velsen vreesde gebeurde: de fanatieke N.S.B.'er die prat ging op zijn daden als koeliedrijver in Nederlandsch-Indië, Tjeerd van der Weide, werd benoemd.

De heer T.J. O. v. d. WEIDE

Installatie-plechtigheid
door den
Commissaris der Provincie

GEINSTALLEERD ALS BURGEMEESTER VAN VELSEN

„Er valt in Velsen iets
grootsch te doen” –
aldus de nieuwe
Magistraat

steld, terwijl in de raadzaal, waarin portretten van den Führer en ir. Mussert waren neergezet, een groot aantal genoodigden aanwezig was. Het zwart der NSB-uniformen domineerde hier, afgewisseld door het fleurige blauw en oranje der Jeugdstorm-uniform. On-

Een zwarte dag

Dinsdag 29 september 1942 werd hij geïnstalleerd als burgemeester in de Raadszaal van Velsen. Hij was in uniform, stond onder de portretten van Hitler en Mussert (die de plaats van de beeltenis van H.M. de Koningin hadden ingenomen), terwijl zijn kornuiten en partijgenoten zich verdrongen om bij deze plechtigheid aanwezig te zijn. In zijn, door hemzelf opgestelde, installatierede gaf hij blijk van zijn uiterst fanatieke nationaal-socialistische instelling. Hij was een van de drie Nederlandse burgemeesters die door de

Arrestatie op 7 mei 1945 van het "foute" gemeentebestuur van Velsen, v.l.n.r. wethouder P.C. Kok, secretaris Snelleman, burgemeester Tjeerd van der Weide en wethouder P. Boon.

Duitsers onderscheiden werden voor het nuttige werk dat zij voor Groot-duitsland gedaan hadden: Van der Weide kreeg het Kriegsverdienstkruis 2. Klasse. Maar ook bij de Festung Kommandant en bij zijn ambtenaren was hij bepaald niet geliefd. Verre van dat. Hij was voor hen nauwelijks te benaderen.

Wie was deze Tjeerd van der Weide?

Hij werd op 27 oktober 1885 in Wonseradeel (Fr.) geboren uit niet al te welgestelde ouders. Op jonge leeftijd, hij was op zijn achttiende al chef-tekenaar, vertrok hij naar Nederlandsch Oost-Indië. Daar werkte hij zich op tot hoofdadministrateur bij een van de grootste rubbermaatschappijen. Nadat hij in 1923 op 38-jarige leeftijd weer naar Nederland kwam, ging hij meermalen terug naar Indië als directeur van de Rubber Unie. In 1926 was zijn carrière afgelopen; hij moest worden opgenomen in het sanatorium voor lichte zenuwlijders Berkenoord. Een korte periode was hij directeur van een steenfabriek. Enige jaren daarna sloot hij zich aan bij het Verbond van Nationalisten. Hij trad als een van de eersten toe tot de op 14 december 1931 door Mussert en Van Geelkerken opgerichte N.S.B. (Nationaal-Socialistische Beweging), hij

had stamboeknummer 988.

Toen de mobilisatie in 1939 werd uitgeroepen was hij leider van de N.S.B. in de stad Utrecht en bij de invasie van de Duitsers in mei 1940 was hij districtsleder voor deze beweging voor de gehele provincie Utrecht. Voor zijn Velsense tijd was hij al berucht in het Utrechtse. Een vrouw van een gesneuvelde S.S.'er die zwanger was, eiste van het distributiekantoor zes lakens i.p.v. de twee waar ze recht op had. Nadat de ambtenaar die weigerde, kwam de heer Van der Weide met een zestal S.S.'ers deze ambtenaar mishandelen om hun zin te krijgen. In IJmuiden had hij een groot aandeel in de afbraak, alleen de Goede Herderkerk werd door zijn toedoen gespaard. Naast de reeds genoemde daden was hij persoonlijk verantwoordelijk voor de arrestatie en de uitlevering aan de vijand van de stationschef van IJmuiden, Herman Pieter de Noo, en de metaalbewerker bij Hooogovens, Nicolaas van Nieuwkoop. Herman Pieter de Noo werd op 2 mei 1943 in Amsterdam ter dood veroordeeld. Het vonnis werd nog diezelfde dag voltrokken. Van der Weide was aanwezig bij invallen en huiszoekingen die de politie deed naar de aanwezigheid van Joden, deze laatsten heeft hij uitgeleverd aan de Duitsers.

Ook andere onderduikers heeft hij verraden en uitgeleverd, met name: J. Rutuber te Santpoort, A. van Woensel te Bloemendaal, T. van Popta te Santpoort en Van der Molen te Velsen. Ook heeft hij samen met Verbeek J.C. Vos en P. Beek, die verdacht werden van illegale praktijken, gearresteerd en aan de Duitsers uitgeleverd.

Op 7 mei 1945 werd Van der Weide met de andere leden van het gemeentebestuur van Velsen door de B.S. gearresteerd.

In spanning wachtten velen op maandag 23 september 1946. Die dag stond de Nazi-burgemeester Van der Weide terecht voor het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam.

Hij zag zichzelf echter niet als verrader. Tijdens de rechtszitting verwoordde hij dat als volgt: *De Duitse inval heeft mij veel pijn gedaan. Ik heb meegeleefd met nationale gebeurtenissen voor volk, vaderland en vorstenhuis. Maar in de oorlog werden alle N.S.B.'ers gearresteerd en velen mishandeld. Ik logeerde bij kennissen in Zeist, toen het Grebbeleger zich terugtrok. Ik stond voor het raam en zei: Dit is een historisch moment voor het vaderland. Ik heb onze helden te drinken en brood gegeven. Ik heb me uitgesloofd voor het leger. Na de capitulatie stootte ik overal mijn kop. Ik werd uitgescholden voor landverrader. Toen ben ik de Duitse kant opgedreven.*

Het einde

De bijzondere rechtspleging dacht er toch anders over. Zij vondt hem schuldig op acht punten:

1. De mishandeling van de ambtenaar Herman Pieter de Noo.
2. Het aanvaarden van het ambt van burgemeester (uit handen van de vijand).
3. Het opdracht geven en persoonlijk leiden van de afbraak van huizen en gebouwen in Velsen.
4. Het onder bedreiging schriftelijk oproepen na de spoorwegstaking in september 1944 tot het doen van wachtdiensten.
5. Het in 1943, samen met Rosendahl, arresteren van stationschef De Noo.
6. In juni 1943 aangifte doen, dat ene J.G., Joden in zijn huis had, waardoor

vier personen van hun vrijheid werden beroofd en de Joden geëlimineerd.
 7. Assisteren in 1943 en 1944 bij inval-
 len en huiszoekingen om Joden en on-
 derduikers te pakken.
 8. In mei 1944 samen met Verbeek ar-
 resteren van de heren Vos en Beek.

Toch waren er mensen die met hem
 meeleeften getuige een brief van Van
 der Weide op 24 januari 1947 in de ge-
 vangenis geschreven aan de heer Johan
 de Meza, waarin Van der Weide

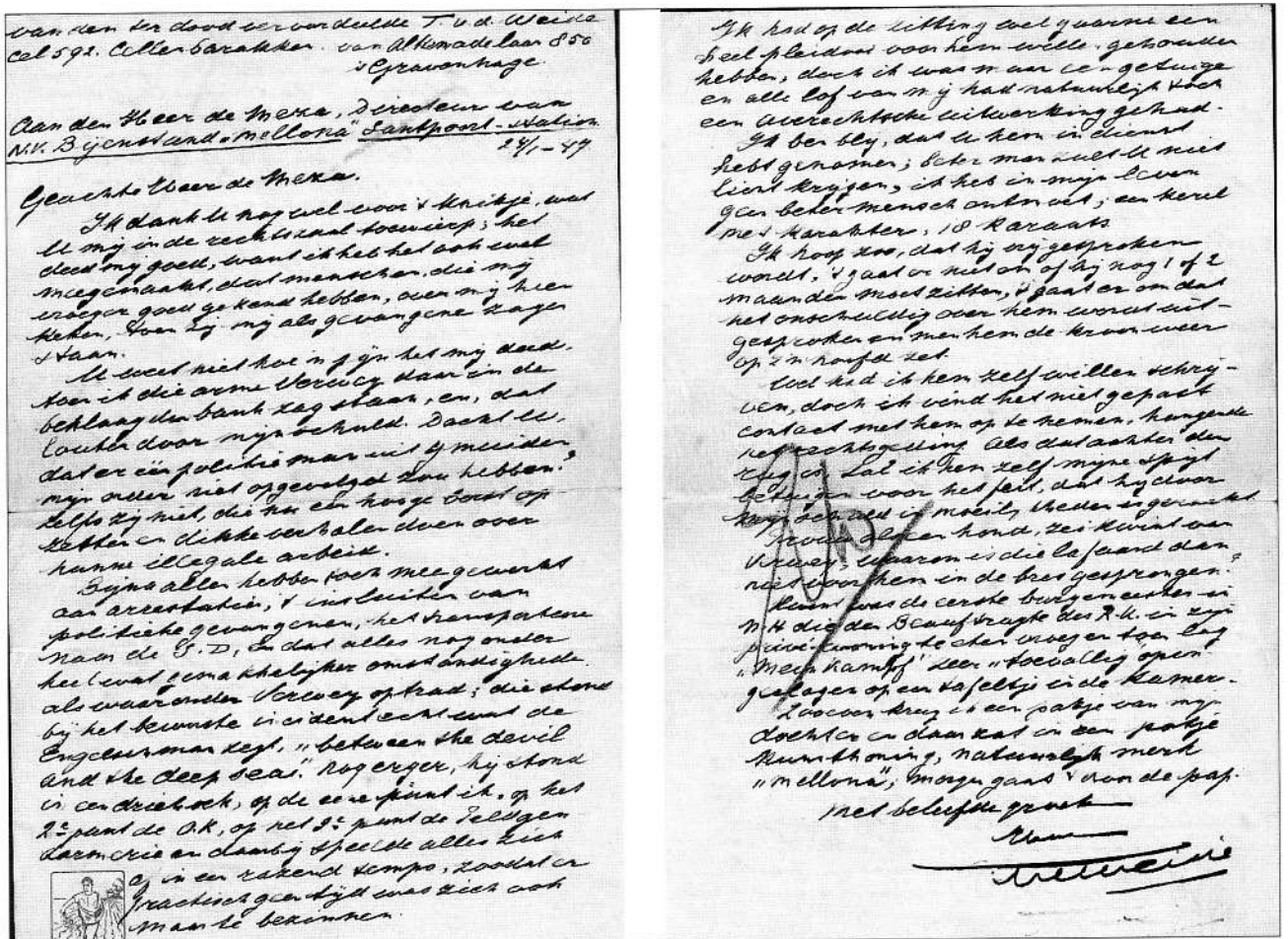
De Meza bedankt voor het knikje in de
 rechtszaal, terwijl anderen daar langs
 hem heen keken.

De bijzondere Raad van Cassatie vond
 de vergrijpen van Tj. van der Weide zo
 ernstig, dat de uitgesproken doodstraf
 gehandhaafd bleef. Aanvankelijk is er
 nog sprake geweest van een veroorde-
 ling tot levenslange gevangenisstraf.
 Op 6 juni 1947 is het doodvonnis in
 Weesperkarspel voltrokken.

Bron

GAV, Historische documentatie.

Brief van Tj. van der
 Weide aan (Johan) de
 Meza, 24 januari 1947.
 Gemeentearchief Velsen,
 Historische documen-
 tatie.

De razzia van 16 april in Velsen-Noord en Beverwijk

In Velsen is in de maanden maart en april 1944 door illegale werkers een aantal aanslagen gepleegd op NSB'ers.

Het gaat daarbij om Jan van Soelen, Ko Langendijk, W. Ritman, Hans v.d. Berg en S.J. de Graaff.

Bij deze aanslagen zijn de verzetsmannen Jan Bonekamp en Henk Pools betrokken. De Duitsers willen weten wie de daders zijn en houden op zondag 16 april 1944 in alle vroegte een razzia om voldoende gijzelaars te hebben totdat de daders zich melden.

Openbare Bekendmaking van 17 april 1944. De door de beide burgemeesters bedoelde moordaanslagen waren acties van het verzet.

B e k e n d m a k i n g .

In verband met de in de laatste dagen in de gemeenten Velsen en Beverwijk voorgekomen moordaanslagen, is het volgende bevolen:

De op 16 April j.l. gearresteerde inwoners van genoemde gemeenten zullen onmiddellijk in vrijheid worden gesteld, indien **voor 19 April 1944, te 18 uur,**

- 1.) de daders dezer aanslagen door de inwoners van Velsen en Beverwijk zijn gegrepen en overgeleverd aan de bevoegde politie instanties, of
- 2.) van de bevolking mededeelingen worden ontvangen, welke tot de opsporing en aanhouding van de daders leiden.

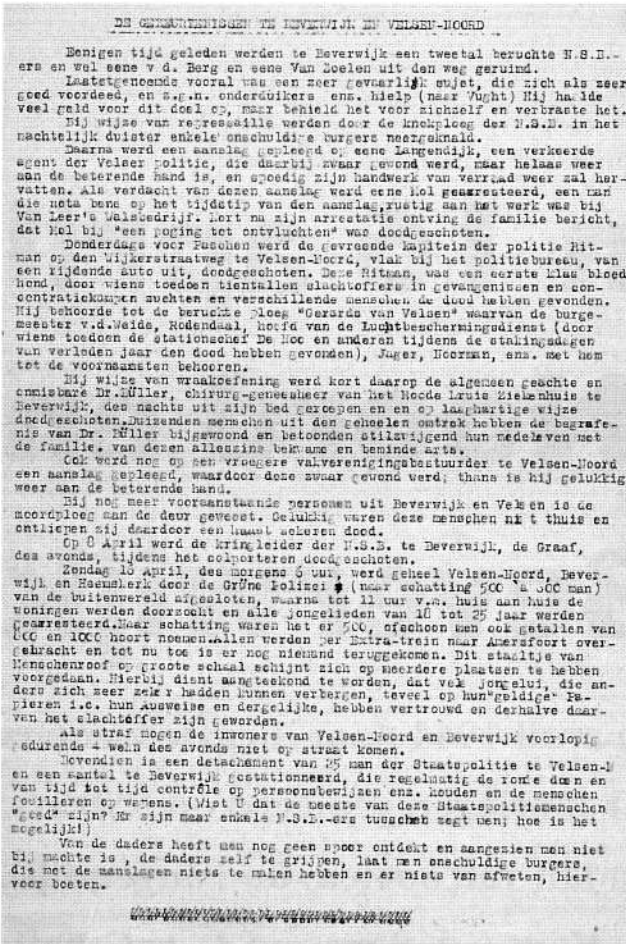
Velsen-Beverwijk, 17 April 1944.

De Burgemeesters van Velsen en Beverwijk,
Tj. van der Weide,
J. B. van Grunsven.

Silbertannemorde

Vanwege eerdere aanslagen is de Beverwijkse chirurg dr. L.J. Büller als slachtoffer van de zogenaamde *Silbertannemorde* (een moordcommando van de Nederlandse SS en aanhangers) al om het leven gebracht en is ook een, mislukte, aanslag gepleegd op huisarts Melchior, wethouder Van Dok uit Beverwijk en bankwerker Johan Philip Juckers uit Velsen-Noord.

De burgemeesters van Velsen en Beverwijk maken op 17 april bekend, dat de gijzelaars worden vrijgelaten indien vóór 19 april 1944 te 18.00 uur de daders door de bevolking zijn gegrepen en overgeleverd aan de politie, of dat er mededeelingen worden gedaan, zodat de daders kunnen worden aange-

Verzetsman Henk van Dijk gaf in een illegaal blaadje de stand van zaken in Beverwijk en Velsen-Noord weer. Vaak gebruikte hij het &-leesteken met daar doorheen het leesteken I. Dergelijke tekens achterelkaar geplaatst geeft een marcherend leger weer. (Verz. F.H. van Dijk)

houden. Het mag niet baten, de daders worden niet aangegeven.

Gedenkteken

Een aantal ex-gijzelaars komt wekelijks bij elkaar, vaak in wisselende samenstelling. Niet elke keer wordt over de razzia en de verschrikkelijke tijd in de concentratiekampen daarna gesproken. Het is louter om met elkaar contact te houden, omdat gedurende die bange tijd een bepaalde band is gesmeed.

Het is Frans Buijns, zelf geen gijzelaar, geweest die er voor geijverd heeft om bij het station Beverwijk, waar alle gijzelaars vertrokken, een gedenkteken te plaatsen als blijvende herinnering aan die 486 mannen die tijdens de razzia zijn opgepakt. Velen keerden niet meer terug. Jaarlijks wordt bij het station een korte en sobere herdenkingsplechtigheid gehouden, waar betrokkenen en nabestaanden bij aanwezig zijn. Voornamelijk inwoners uit Beverwijk, Velsen, Heemskerk en Uitgeest werden het slachtoffer van de razzia. Onder hen ook tientallen mannen uit IJmuiden.

Frans Korf, Gerrit Poel, Geert Sikkens, Ab van der Steeg, Adriaan Schellevis (de post) en Ted Duin halen herinneringen op aan de razzia en het daaropvolgende jaar in gevangenschap.

Herinneringen

Frans Korf woont bij het uitbreken van de oorlog met zijn broer, vier zusjes en zijn ouders aan de Velserveduinweg. Op 29 december 1942 moet het gezin Korf op last van de bezetter evacueeren. Met paard en wagen brengt Korf have en goed over naar de Adrichemstraat in Beverwijk, waar het gezin Korf en een zwager onderdak vinden. Begin 1943 betreft het gezin een nieuwe woning aan de Rijvoortlaan in Beverwijk. Sinds 1942 werkt de dan 16-jarige Frans Korf bij de Plaatwellerij. Zijn één jaar oudere broer Piet is in het kader van de verplichte Arbeidsdienst in de Noordoostpolder tewerkgesteld. Tijdens een verlofperiode is hij terug in zijn woonplaats en duikt onder in Beverwijk. In januari 1944 moet Frans Korf gekeurd worden voor de Arbeidsdienst, maar hij krijgt een jaar uitstel omdat hij bij de Plaatwellerij niet gemist kan worden.

Frans Korf: "Op zondagmorgen 16 april 1944 stonden wij klaar om naar de kerk te gaan. Moeder lag zwaar ziek op bed. Plotseling werd er voor en achter op de deuren gebonkt en kwamen de Duitsers ons huis binnen. Mijn broer was nog in het bezit van een verlopen verlofpas van de Arbeidsdienst, maar die mocht toch thuisblijven. Ik moest mee voor controle. Ik zei tegen mijn moeder dat ik 's avonds wel weer thuis zou zijn. Maar het liep anders. De hele straat was vol Duitsers en met een vrachtwagen werden de arrestanten naar bioscoop *De Pont*, het latere hotel *De Prins* gebracht."

Gerrit Poel en Adriaan Schellevis vertellen over de razzia: "Om 06.00 uur sloten de Duitsers Velsen-Noord en Beverwijk hermetisch af. Er werden posten ingenomen bij de Velserpont, café *De Klomp* en de uitvalswegen naar Heemskerk en de Wijkerpolder. De opkomende wacht van de Hoogovens werd doorgelaten, terwijl de afgaande

wacht op het Hoogoverterrein bleef tot de razzia ten einde was. De Hoogovens waren belangrijk voor de moffen vanwege de staalproductie en de fabriek moest zolang mogelijk blijven draaien."

De Duitsers en hun Nederlandse handlangers pakten mannen op in de leeftijd van 18 tot en met 25 jaar. Vrijwel alle straten van Velsen-Noord en Beverwijk worden huis aan huis doorzocht.

Frans Korf: "Het was de eerste keer, dat we een razzia meemaakten, dus enige 'ervaring' hadden we niet. Het was een nieuwe methode van de Duitsers om mensen zo onder druk te zetten om iets te verraden."

Een jongeman ziet kans onder het hooi weg te duiken, maar zijn been steekt er nog uit. De Duitsers schieten door zijn been, want op vluchtenden wordt geschoten. En als de bezetters bij een huiszoeking foto's zien van jongemannen dan vragen ze waar die zijn. De razzia duurt ruim zes uur. Jonge mannen die uit de trein stappen, onder wie leden van een handbalvereniging uit Haarlem-Noord die in Beverwijk een wedstrijd komen spelen, worden opgepakt. De enige zoon van een Duitse vrouw die met een Nederlander is getrouwd, wordt ook gearresteerd. Zij zou als Duitse haar zoon gemakkelijk hebben kunnen lospraten, maar zij stelt zich achter de Nederlanders op en vraagt het niet. Haar zoon keert niet weerom. Op diverse plekken staan machinegeweren op de grond, klaar om te schieten als er iemand tussenuit probeert te gaan. Tijdens de dienst in de *Goederaadkerk* worden de mannen gewaarschuwd.

Geert Sikkens: "Koster Dorus Kanne kreeg in de gaten dat er iets loos was. Hij gaf de mannen de raad in de kerk te blijven en niet met het andere kerkvolk naar buiten te gaan. Niet iedereen volgde dat advies op en werd daardoor opgepakt. Anderen verstopten zich in de kerk en ook in andere kerken ging het er zo toe. Er waren jongens die zich in de torens verstopten. De moffen zochten niet in de kerk." Ted Duin: "Wat ook wel hielp bij een huiszoeking was om te zeggen dat er iemand een besmettelijke ziekte had.

Daar waren de moffen als de dood voor. Het was de moffen erom te doen, te weten te komen wie de aanslagen had gepleegd. 'Ik weet dat die jongen er tussen zit!' brulde de Ortskommandant, 'we weten dat het een jongeman was. Hij kómt eruit!' Wij hadden wel een vermoeden wie de daders waren, maar die zaten niet in de bioscoop. Die waren natuurlijk beter op dergelijke acties voorbereid dan de meeste anderen, en hadden tijdig een veilig heenkomen gezocht. Er zijn geen namen genoemd."

Rond één uur worden de gijzelaars naar het station Beverwijk gebracht. Ze lopen in colonne, vijf op een rij. Langs de kant van de weg staan hun vrouwen, kinderen en bekenden. Er wordt gehuild. De *Grüne Polizei* bewaakt de gijzelaars. "Vuile gore rotmof!" roept een vrouw. Sommigen proberen nog brood mee te geven. De één lukt het wel, de ander niet. Bij aankomst op het station staan de goederenwagens al klaar. Als vee worden de gijzelaars 'ingeladen'.

Via Haarlem en Amsterdam rijdt de trein richting Amersfoort. In de wagons zitten de mannen niet als harin-

gen in een ton, maar de omstandigheden zijn verre van rooskleurig. Ted Duin: "Aan één kant van de wagon was de deur een stuk geopend. Daar zat een mof bij op wacht. Sommigen konden naar buiten kijken en herkennen de omgeving. Er waren mannen bij die hun ontlasting van pure angst lieten lopen. Er was ons in Beverwijk voorgeschied, dat ons niets zou overkomen; we waren immers gijzelaars en geen 'gewone' gevangenen. Natuurlijk hadden we de kans moeten pakken om die Duitser uit de wagon te gooien, maar je was gewoon te bang om dat te doen."

Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

Als de trein station Amersfoort binnenrijdt, wemelt het er van de Duitsers. Volop bewaking voor dit transport, twee Duitsers per vijf gevangenen. In colonne moeten de mannen ruim een uur lopen, naar Leusden. Daar is het *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* (PDA) gevestigd, ooit het legerkamp *De Boskamp*. De beruchte Joseph Kotalla is daar de

tweede man. De schoft is bekend om zijn *Kotallaschop*: een harde trap met zijn laars in het kruis van zijn willekeurig slachtoffer. Na de oorlog zou hij jarenlang bekend blijven als een van de *vijf van Breda*.

Ted Duin: "Eerst moesten we in de zogenaamde *Rozentuin* in het gelid en stram in de houding staan. De *Rozentuin* was een soort gang van vijftig meter lang en twee meter breed, afgezet met prikkeldraad. Dat duurde uren en was in verband

met de inschrijving. Er waren daar twee typistes voor beschikbaar, die fouten maakten bij dat werk. Zij die ingeschreven waren, moesten naar de appelplaats, waar we weer in de houding moesten staan, tot de inschrijving klaar was. Bij het appel bleek er één te kort."

De mannen worden vervolgens *Block 7*, een stenen barak, ingejaagd. Als ze de barak binnenlopen zien ze een hoop kleren die 'leeft': vanwege het grote aantal luizen beweegt het. Nu kunnen de oud-gijzelaars erom lachen, maar toen verging het ze wel anders. Omdat de telling niet klopt, moeten de mannen opnieuw voor appel aantreden. Ted Duin: "Kampoudste Frans van der Laar telde. Volgens de lijst moest hij 487 mannen hebben, maar bij de telling kwam hij tot 486. Keer op keer ging het over. Daarna riep hij de namen af met geboortedatum. Was je afgeroepen, dan moest je 'hier!' roepen en in een andere groep gaan staan. Toen hij Lou de Ruiter riep, klonk er vanuit de groep die al geteld was: 'hier!' Het bleek dat Lou zich bij beide typistes had laten registreren. Van der Laar was razend: 'Jij bent bij allebei die stinkhoeren geweest, klootzak die je bent!' brulde hij."

Inmiddels is het negen uur 's avonds geworden. Sinds de razzia hebben de gijzelaars niets te eten gehad. De meesten hebben ook geen trek. In *Block 7* stikt het van de luizen. Een van de jongste onder de gijzelaars zegt de anderen de moed erin te houden. Omdat de mannen als gijzelaars worden beschouwd, hoeven zij hun persoonlijke bezittingen niet af te geven en mogen zij hun eigen kleding blijven dragen.

Adriaan Schellevis: "Na een paar dagen werden we overgeplaatst naar een houten barak, apart afgezet met prikkeldraad. We hadden geld bij ons en probeerden met de andere gevangenen ruilhandel te doen. Gevangenen van het buitencommando, die mochten buiten het kamp werken, wilden voor geld wel brieven overbrengen, maar niet altijd hielden ze zich aan hun beloftes. Ruim zestig mannen van onze groep zijn later wel vrij vlot uit het kamp Amersfoort vrijgelaten. Die waren of familie van Duitsers of NSB'ers

De gedenkplaat bij station Beverwijk, tijdens de herdenking van 16 april 1993. (Foto: G.E. Hartendorf)

of werkluï van de Hoogovens of hadden een gezondheidsverklaring van hun huisarts.”

Drie dagen na de razzia wordt het enige kind van Schellevis geboren: een dochter. Hij komt het, hoe kan het ook anders voor een postbode, per brief te weten. Via vliegveld Soesterberg, waar iemand van het buitencommando werkt, bereikt hem de heuglijke tijding. Een chauffeur uit Beverwijk heeft ervoor gezorgd, dat de brief in Soesterberg kwam. De mede-gevangene loopt langs het prikkeldraad waar de gijzelaars staan en laat onopgemerkt voor de wachter in de toren de brief vallen. Het is dan tien dagen na de geboorte. Ab van der Steeg: “Wij deden geen werk. We hebben wel veel gekaart en moesten op het eind strovlechten. Dat was wegens het zwaaien naar vrouwen die op de Utrechtseweg stonden. Vanuit ons waslokaal konden we ze zien. Maar de wacht in de toren zag het ook. Henk Huijig is daarom vreselijk door een Nederlandse knuppelaar afgetuigd. Die kerels hadden een band om hun arm en voor een extra schep soep deden ze hun werk.”

Transport

Op 6 juni is het D-Day. De gijzelaars merken, dat de Duitsers en kampbevaarders zenuwachtig worden. Al ras is bekend, dat de landingen in Normandië een feit zijn. Er komt opdracht om de gijzelaars zo ver mogelijk weg te brengen. Een dag voor vertrek moeten ze elkaar kaal knippen.

Geert Sikkens: “In de nacht van 6 op 7 juli 1944 gingen we op transport. Honderddertig mannen van onze groep werden vrijgelaten. Het was een opluchting, dat we kamp Amersfoort konden verlaten, al was het naar Duitsland! We moesten een transportbrief naar huis sturen waarin we om werk-kleding moesten vragen. We gingen ervan uit, dat we voor de *Arbeitseinsatz* naar Duitsland moesten. Er kwamen trailers van de papierfabriek van Van Gelder waarin onze koffers vervoerd werden. Slager Van Leeuwen begeleidde het transport en had onze vrouwen gezegd er ook stiekem voedsel bij in te

pakken.”

Dik Korf, de zuster van Frans, weet dat haar broer op transport gaat en zij is de dag van het vertrek in Amersfoort. Maar het lukt haar niet contact te krijgen met haar broer. Zij ziet dezelfde dag kans om met de trein naar Hengelo te komen, evenals andere Beverwijkers die de gevangenen willen zien. Zij hebben kleding en voedsel voor hun dierbaren bij zich. Zij zijn eerder in Hengelo, want pas 's nachts arriveert de trein met gijzelaars daar. Frans Korf: “In Amersfoort heb ik Dik niet gezien, maar in Hengelo zag ik haar staan toen de trein vertrok. Ik schreeuwde haar naam, maar zij hoorde het niet. Zij heeft mij niet gezien. Het was natuurlijk de bedoeling om nog op de een of andere manier contact met elkaar te hebben.”

Het transport per trein gebeurt niet zoals gewoonlijk met goederenwagons, maar met gewone personenrijtuigen met aparte compartimenten. De Duitsers zorgen ervoor, dat de gangkant van de rijtuigen altijd aan de zijde van het perron is. Zo kan de trein beter bewaakt worden; goederenwagons hebben immers aan beide zijden deuren. Waarschijnlijk hebben de Duitsers een personentrein ingezet omdat zij zijn getipt dat de illegaliteit de trein zou overvallen. Niet alleen de gijzelaars uit Velsen en Beverwijk gaan op transport. Ook hun lotgenoten uit Sliedrecht en Groningen gaan mee. In Duitsland worden de mannen over een aantal ‘heropvoedingskampen’ verdeeld. De gijzelaars van wie de achternaam begint met de letter S tot en met Z moeten in Braunschweig de trein verlaten.

Mascherode, Walbeck, Schkopau, Böhlen

Onderweg hebben ze de verwoesting van Duitsland kunnen zien. Zij gaan door naar het kamp *Mascherode* en *Walbeck*. De overigen reizen door tot *Schkopau*, een plaats bij Leipzig. Vijftig van hen die voordien in de bouw werkzaam waren, worden in *Sperrgau* ingezet om puin te ruimen of in de fabriek te werken. Dat alles uiteraard onder bewaking. De gevangenen leven

op het voedsel dat in hun koffers is meegesmokkeld. De soep die ze van de Duitsers krijgen, is van een kwalijke soort. Eén van de mannen heeft geen trek en laat de soep, met zijn eigen uit Nederland meegebrachte lepel erin, een nacht staan. De volgende ochtend is het chroom van de lepel helemaal weggevreten. De kampbevaarders zijn kwaad en de gevangenen wordt verboden hun eigen bestek te gebruiken. Frans Korf komt terecht in *Schkopau*, waar hij met tientallen anderen moet werken in de BUNA-fabriek waar chemische benzine gefabriceerd wordt. Na enkele weken wordt hij overgeplaatst naar andere kampen, maar komt tenslotte toch weer terug in *Schkopau*.

Frans Korf: “Ik was beschermd opgevoed. Bij aankomst in Amersfoort zag ik al snel hoe daar de mannen mishandeld werden. Je voelde je toen in de hel. Maar later bleek Amersfoort vergeleken met Duitsland de hemel te zijn. Je kreeg in Duitsland amper te eten, veel slaag en je moest hard werken. Je wilde in leven blijven dus vocht je voor elke aardappelschil. Uiteindelijk kwam ik in *Nitleben*, een klein kamp waar de commandant alle gevangenen persoonlijk kende. Je kon dus onmogelijk opgaan in de massa. In een van de andere kampen, *Schaffstädt*, maakte ik deel uit van het dodencommando en begroef ik op één dag veertien jongens.”

De rest van de laatste groep gevangenen uit Amersfoort gaat door naar *Böhlen*.

Kippe

Ted Duin: “Na vier kilometer lopen moesten we ons eigen kamp bouwen. Dat bestond uit boardkartonnen tenten, die de moffen eigenlijk bestemd hadden voor gebruik in Afrika. In de tenten werd een hand stro gegooid en 25 mannen konden daar in een cirkel slapen, met de voeten naar elkaar toe, zoals de spaken in een wiel. Aan het hoofdeinde stond onze bagage. Op 3 september viel onze eerste dode. In dezelfde maand volgden er nog vier. Het kamp was gebouwd op *de Kippe*, bovenop de stort van een bruinkool-

mijn. Ons werk was in de fabriek vier kilometer verderop. Verplicht zingend en in colonne moesten we daar naar toe lopen. Ons wachtte daar puin ruimen."

De Duitsers in de fabriek geloven niet, dat de groep gijzelaars uit Nederland niets op zijn geweten heeft. Noch zij noch de gijzelaars horen iets van oorlogsnieuws. Op 29 juli raakt Ted Duin gewond aan zijn been. Hij is per ongeluk beschoten. De enige die wat over de oorlog vertelt, is de dokter waar Duin onder controle is. Tussen hen ontstaat een goede relatie. Daar, in de spreekkamer, hoort hij van de aanslag op Hitler. De dokter zegt hem de moed erin te houden en houdt hem voor, dat hij in het voorjaar weer thuis zal zijn.

Duin: "Die mededeling schreef ik naar mijn broer die in een ander Duits kamp voor de Arbeitseinsatz zat. Ik was zo stom om te denken dat de binnenlandse post niet gecontroleerd werd, maar de Gestapo deed dat wel. Voor die brief werd ik op 23 december opgepakt en gevangen gezet tot ik door de Amerikanen in Leipzig uit de cel werd gehaald. Ik woog toen nog 98

pond en had HONGER met zes hoofletters. Tijdens mijn verblijf in Duitsland was ik vanwege mijn invaliditeit door het schot in mijn been bij een boer ondergebracht. Ik kon daar alleen zittend werk doen. Zijn huishoudster was een echte nazi en vroeg zich af wat ze met zo'n invalide knecht aan moesten. Maar de boer wilde me houden. Ik heb daar ook de andere kant van de oorlog leren kennen. Nog steeds heb ik contact met de familie van die boer. Niet alle Duitsers waren slecht."

In het kamp zitten niet alleen de gijzelaars; ook gewezen SS'ers en dat soort volk zit er tussen. De gijzelaars nemen hun petje af voor de geallieerden, voor het merendeel vrijwillig in dienst getreden, die hen bevrijd hebben. Als de gevangenen vrij zijn, zijn er ook heel wat Duitsers wie ze volop te eten geven.

Een van de gijzelaars: "Tussen goed en slecht zit een groot grijs gebied. Veel Duitsers moesten ook niets van Hitler en zijn troep hebben."

Frans Korf: "We hoorden de Amerikanen oprukken, want de granaten vlogen over ons heen."

brug kwam de vrachtauto met ongeveer dertig man midden in de nacht in Beverwijk aan, waar we bij het toenmalige politiebureau aan de Breestraat werden afgezet. Mijn zuster Dik was daar al elke dag gaan kijken, want van teruggekeerde gijzelaars wist mijn familie dat ik nog leefde. Die nacht was er uiteraard geen familie om ons op te vangen. Ik liep naar huis, maar alles was daar potdicht. Ik bonkte op de deur en uiteindelijk kwam er een hoofd vanachter een raam tevoorschijn. Nou, feest natuurlijk! Tot mijn grote verrassing leefde mijn moeder ook nog."

149 man omgekomen

Op 16 april 1944 zijn in Beverwijk en Velsen-Noord 486 mannen opgepakt; 149 mannen kwamen in gevangenschap om het leven. Van hen zijn er 42 begraven in Zöschen en later gecremeerd. De urnen met hun as zijn onder het ter plaatse opgerichte *Denkmal* geplaatst. De stoffelijke resten van de anderen zijn naar Nederland overgebracht.

In april 1968 bezoekt een aantal oud-gijzelaars uit Beverwijk, Velsen, Sliedrecht en Groningen de plaatsen waar zij in die vreselijke omstandigheden hebben geleefd: Leipzig, Böhlen, Peres, De Kippe en Lippendorf. Een jaar later, op 9 april 1969, wordt bij het plaatsje Pulgar een gedenksteen onthuld. Het is vervaardigd door de Duitsers, geheel in overleg met de betrokken oud-gijzelaars. *Ter herinnering aan de omgekomen Nederlandse kampgenoten Peres-Lippendorf 1944-1945* luidt de tekst. Pulgar is afgebroken, maar de gedenksteen staat er nog. Een eenzame herinnering te midden van de huidige industrie daar ter plekke, maar tegelijkertijd een waarschuwing voor de huidige generatie: dit nooit weer!

Terugkeer

Na de bevrijding van de kampen komt het probleem van de terugreis naar Kennemerland.

Gerrit Poel: "Ieder voor zich probeerde op eigen gelegenheid naar Nederland terug te komen. Op 1 juni, om één uur 's nachts kwam ik thuis. In een mum van tijd zat het huis vol burenen. Er werd gevraagd naar de anderen. Van sommigen wist ik dat ze dood waren, maar ik durfde het niet te vertellen. Dat liet ik aan de pastoor over."

Frans Korf over het vervoer naar Nederland: "Op 13 april werden we bevrijd. Ze hebben me hier gebracht, dus ze zien ook maar hoe ik terugkom, dacht ik. Eind juni kon ik met een trein, in goederenwagens, vanuit Leipzig naar Valkenburg komen. Alle ex-gevangenen moesten daar uitstappen, waarna we werden ondergebracht in hotel *Excelsior*. Van daaruit zijn we met Amerikaanse vrachtwagens verder het land ingebracht. Via de Velser spoor-

Het overlijdensbericht uit Duitsland van J. Dienaar. Na het oppakken van zijn zoon, wendt de gereformeerde bunkerbouwer Dienaar zich ten einde raad tot zijn geloofsgenoot Henk van Dijk. Het lukt Dienaar niet, zijn zoon uit handen van de Duitsers te krijgen. Nadat in maart 1945 de vrienden van Van Dijk zijn gearresteerd, geeft Dienaar de groep van Van Dijk, in termijnen, 1100 gulden.

Permanency 82
G 1.

Afschrift.

STERBEURKUNDE

(Standesamt Dölkau in Zöschen -----Nr. 116)
der Zimmerer -----
Jacobus D i e n a r , Holländer -----
wohnhaft in Zöschen -----
ist am 10. November 1944-----um 5 Uhr - Minuten-----
in Zöschen-----verstorben.

Der Verstorbene war geboren am 7 März 1921-----
in Mûchelda-----
(Standesamt-----Nr.-----)
Vater:-----
Mutter:-----
Der Verstorbene war-----nicht-----verheiratet Cornelia Dismar-----
Velsen-Nord-----

-----Zöschen, den 17. November 1944.

DER STANDESBEAMT
(gez.) unleserlich.

Voor eensluidend afschrift.

SIEGEL.

De Ambtenaar van den Burgerlijken Stand
der Gemeente Velsen,

C. A. van der Laan

De arrestatie van verzetslieden in Santpoort-dorp

Door de bijzondere strafkamer te Amsterdam werd op 8 september 1949 de toen 32-jarige oorlogsmisdadiger Abraham Kipp bij verstek onherroepelijk veroordeeld tot de doodstraf. In 1949 zou hij kans gezien hebben via Spanje naar Argentinië te ontvluchten. In 1988 werd hij in Buenos Aires opgespoord, maar het uitleveringsverzoek van Nederland werd niet gehonoreerd. Politieaanvoerder Kipp opereerde in Ede en Leiden en kwam in 1944 naar Velsen, waar hij met de beruchte Ko Langendijk verantwoordelijk was voor vele arrestaties, waaronder de volgende, die in Santpoort plaatsvond.

De Wather van Henk van Dijk.

Vijf verzetsstrijders

Verzetsstrijders Dirk van Rijswijk, Peter van den Berg, Henk van Dijk, Jur Visser en Piet Broersen komen sinds 1943 maandelijks bijeen, telkens op een ander adres.

Van Dijk: "Ik ging in het verzet omdat er niets mocht, ik had een vrijheidsdrang. In 1942 ontmoette ik Van Rijswijk, alias Zwart, die toen nog in IJmuiden woonde. Van elkaar wisten we dat we 'iets' deden. We spraken af om samen te werken. 'Het kan je de kop kosten', zei Van Rijswijk.

Elke eerste van de maand kwamen Dirk van Rijswijk en Jur Visser, die net als ik gereformeerd waren, Piet Broer-

sen en Peter van den Berg, alias Van Zuilen, en ik bij elkaar om het voor de onderduikers ingezamelde geld te verdelen. Het geld werd door Jur Visser bij de onderduikers gebracht. Na september 1944 kwamen daar ook de ondergedoken spoorwegmensen en hun gezinnen bij, waardoor we veel meer werk kregen. Een referendaris bij het ministerie van Financiën zorgde, dat de groep, onderdeel van het *V(rijheids)-leger* van Cas Spoor, elke maand zo'n 6000 gulden kreeg. Van Rijswijk deed de administratie, waarbij de namen en bijbehorende adressen middels codering waren gescheiden."

Gearresteerd

Op 1 maart 1945 vindt de vergadering plaats ten huize van Coté aan de Terrasweg in Santpoort-dorp. Peter van den Berg kan door vervoersproblemen niet aanwezig zijn en Henk van Dijk, alias De Wit, is wegens ziekte afwezig.

Dirk van Rijswijk.
(Foto: F.H. van Dijk)

Dat is hun geluk. Hun kameraden worden door Kipp en Langendijk gearresteerd.

Van Dijk: "Coté bracht illegale lectuur rond en was voor de gelegenheid gastheer, maar maakte geen deel uit van onze groep. Coté zelf was op dat moment niet thuis. Die was met een half pakje Belgische shag van Dirk van Rijswijk naar mij toe. Bij thuiskomst liep Coté in de val. Kennelijk door verraad stond plotseling Ko Langendijk in de kamer bij Coté. Later hoorde ik hoe het er binnen bij Coté aan toegegaan was. Langendijk stond bij de deur van de kamer, met zijn hand in het tuniek. Mevrouw Coté was koningsschutter op pistool en zat vlak bij de piano, waarin mijn pistool, een Walther 6.35, lag. Ik droeg dat wapen doorgaans in mijn sok. Zij vroeg in bedekte termen aan Van Rijswijk of ze moest schieten, maar kreeg een seintje dat niet te doen. Broersen zat naast de plek waar Langendijk stond en zou hem eventueel hebben kunnen aanvallen. Dan zou de rest er wel bovenop gesprongen zijn. Piet was vrijgezel en had dus 'niets te verliezen' als het fout zou gaan."

Kipp is intussen naar de woning van Van Rijswijk gegaan, die sinds zijn evacuatie ook aan de Terrasweg woont en kort daarna voegt Kipp zich met het bij Van Rijswijk ondergedoken kind bij hen. Het is dan rond 19.00 uur. Later zou blijken, door proefschieten, dat de Walther zou ketsen.

Jur Visser is een van de arrestanten. In IJmuiden is hij zeer actief in het verenigingsleven, binnen de AR, voor de gereformeerde kerk, het CNV en de Zangvereniging. Al die activiteiten moeten op last van de Duitsers worden gestopt. Visser besluit in het verzet te gaan.

Jur Visser: "Door mijn leidende functies in die verenigingen kende ik nogal wat mensen binnen de illegaliteit. Mevrouw Homburg kwam me vragen voor het illegale blad *Trouw*. De Duitsers werden scherper, het verzet ook. Waarom zoveel gereformeerden in het verzet? Je kreeg een geweldige oplei-

ding op catechisatie en de JV (Jongelings Vereniging). 'Kerk, staat en maatschappij' stond centraal. De school was het verlengstuk van het gezin. Van die gemeenschap kon je op aan. Dat waren plichtsgetrouwe Nederlanders. De 'oude' Van Popta was onderwijzer. In de JV en via de kerkbode heeft hij ons opgeleid in het verzet tegen de NSB. Daarom waren er zoveel uit die kring binnen het verzet. Ik wilde geen gewapend verzet, wel burgerwerk. Eén keer in de maand, sinds eind 1943, kwamen we bijeen in garage *Trovato* van Homan, aan de Slaperdijk. Ook kopstukken uit de regio kwamen daar. Ik sloot me aan bij de *Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers* (LO). We bewogen ons vrij in de gemeente. Wel ging men ons schaduwten, ook NSB'ers, omdat wij met onze papieren nergens last van hadden. Ik kreeg een vals bewijs, ik werkte zogenaamd als inspecteur voor de voedselvoorziening. Op 1 maart 1945 ging ik naar Coté. Ik zette mijn fiets voor de deur. De gordijnen waren half dicht. Ik belde aan. Kipp deed open. Hij was in uniform. Ik schrok en vroeg om een fietspomp. Hij liet me binnen en daar zag ik Ko Langendijk die in burger was."

Mevrouw Coté-Gans: "Een vrouw die geld kwam brengen voor de illegaliteit, werd ook meteen naar binnen gehaald. Ons dochtertje stond te huilen op de stoep, waardoor de burens kwamen kijken wat er aan de hand was. Zij moesten ook binnenkomen. Inmiddels stonden er al heel wat fietsen voor ons hek. We zaten in de kamer en Kipp hield ons onder schot. In de piano lag een pistool verstopt, maar ik zat daar te ver vanaf om hem te pakken. Ik was bij de burgerwacht geweest en kon goed schieten."

Kipp gaat naar de woning van Van Rijswijk en doet daar huiszoeking, waar hij de 18-jarige jodin Liesje Brilleman, die een vals persoonsbewijs heeft, arresteert. De radio waarmee de verzetsmannen naar *Radio Oranje* luisteren, wordt in beslag genomen. Op 24 maart 1945 vertrouwt Liesje Brilleman haar bevindingen aan het papier toe. In 1991 komen die aantekeningen pas te voorschijn. Op die eer-

ste maart 1945 zit zij boven in haar kamertje. In haar verslag schrijft ze: *Mijn kamerdeur werd geopend en iemand in een bruin leren jas kwam binnen. (Het was een persoon met een zeer onsympathiek gezicht. Hij had blond stijl haar, grijze of blauwe ogen en een tamelijk scherpe neus.)*

Het blijkt Kipp te zijn. Nadat Kipp nog wat in huis rondkijkt, gaan ze te voet naar Coté. Daar in de kamer ontmoet Liesje de mannen en vrouwen. Kipp en Langendijk laten de vrouwen vrij. In het toilet ziet Liesje kans wat paperassen kwijt te raken. De arrestanten gaan per fiets naar het toenmalige politiebureau in de Hoofdstraat. Uit het dagboek van Liesje Brilleman: *Ik moest bij Meneer v. R. achterop gaan zitten. We gingen naar de politie-post. Er bleek daar niemand aanwezig te zijn, om welke reden besloten werd naar Ijmuiden-O. te gaan. We gingen de Westlaan in en zo naar de Rijksweg. Hop kwam juist de winkel uit en in het langsrijden kon Meneer v. R. nog tegen hem zeggen: 'Ooms, waarschuw Ooms'. Hop had het kennelijk verstaan. En zo gingen we dus naar het bureau. Halverwege hield Meneer v. R., die nog niet van dysenterie genezen was, me niet meer en ging ik bij Meneer Coté achterop. Op het bureau kwamen we allemaal in een kamer terecht ongeveer aan het einde van een gang, rechts van de ingang. Daar stonden zes stoelen op een rij en mochten we gaan zitten. De "Meneer" die mij arresteerde, bleek "luit. Kip" te zijn, dat hoorde ik toen hij telefoneerde.*

Hop verklaart in 1984: "Ik zag zeven mannen en één vrouw bij het politiebureau lopen, voor en achter politie. Het waren Van Rijswijk, Coté en vijf anderen. Ik schrok en bleef op de stoep staan. Het politiebureau was gesloten. 'Lopen maar', hoorde ik zeggen. Van Rijswijk passeerde me en sist tussen zijn tanden door dat ik Ooms moet waarschuwen." Ook bij Coté wordt huiszoeking gedaan. De illegale blaadjes die onder de piano liggen, worden gevonden, maar het pistool niet. Mevrouw Coté: "Er werd van alles opengebrouwen. Ik moest, met m'n dochtertje, binnen twee maal 24 uur

het huis verlaten hebben. Ik ging in een leegstaand huis in de straat van mijn moeder in Heemstede wonen. We aten bij m'n moeder. Tot het eind van de oorlog bleef ik daar. Mevrouw Van Rijswijk moest ook het huis uit. Haar huis werd dichtgetimmerd, maar ze bleef er gewoon wonen. Waar moest ze anders heen met zes kinderen?"

Een halfuur na de arrestatie wordt Henk van Dijk door Hop ingelicht. Ooms is de schuilnaam van Cas Spoor. Hij, Van den Berg, Gualthérie van Weezel en Van Dijk beraadslagen hoe het verder moet. Nog voor zij iets kunnen doen, worden de gearresteerde vrienden naar Amsterdam overgebracht.

Van Dijk: "Onze administratie was in code, zodat Kipp geen adressen in handen kreeg. Na de inval heeft Homan een nieuwe lijst samengesteld, aan de hand van de nog beschikbare gegevens. Wij waren V 15 (Velsen). De ruim honderd namen en adressen stonden op aparte lijsten. We kregen geld van die genoemde referendaris en ook wel giften en geld van de LO."

Jur Visser over het verblijf in het politiebureau: "Op het Hoofdbureau werd Van Rijswijk met een geweerkolf in zijn lendenen geslagen. Ik werd geschopt. Het verhoor leverde niets op. Burgemeester Van der Weide was erbij. We werden afzonderlijk in de cel gezet. Er waren in Velsen weinig betrouwbare politiemannen. De volgende dag kwam de SS. We werden met een legervrachtauto overgebracht naar de gevangenis aan de Weteringschans in Amsterdam. Onderweg moesten we nog uitstappen vanwege een Jager. Voor onze insluiting in de Weteringschans sprak ik nog even met Dirk, het laatste gesprek van z'n leven. Hij had niets losgelaten. We bemoeidgen elkaar met bijbelteksten. Daarna zag ik hem niet weer."

Over het transport naar Amsterdam staat in het dagboek van Liesje Brilleman: *Om ongeveer zeven uur in de morgen werd ik weer geroepen en op de gang gekomen stonden daar de anderen*

14 Dagen Financieel Overzicht.			28 Mei, 1944
14 Mei	Kaastand.	400,40	<u>Uitgaven zelfde tijdvak.</u>
15 "	Sec.1 Bijdrage	25,00	(815,40)
15 "	Sec.2 Bijdrage	22,00	
19 "	Comm. Gift	10,00	
21 "	Sec.5 Bijdrage	15,00	
22 "	Sec.4 Gift	1000,00	
22 "	Comm. Gift	100,00	
22 "	Sec.4 Bijdrage	20,00	
25 "	Sec.2 Gift	20,00	
25 "	Sec.2 Gift	1,00	
27 "	Sec.1 Ret. Uitk.	25,00	
	Totaal.	1638,40	
<u>De laatste stand der Kas op 28 Mei 1944 = (823,00)</u>			
<u>Mededeeling. Aan de Sectie en Afz. Comm. en andere werkers.</u>			
<p>Nog is de oorlog niet afgelopen en wellicht zware beproevingen staan ons nog te wachten. Van die beproevingen maken wij al mee in de vorm van de zware verplichtingen die op ons rusten voor het versorgen van de diverse slachtoffers. Zelf van verzorger nu ook tevens verzorgde geworden kan ik niet nalaten nogmaals dringend om Uw aller medewerking te verzoeken. God zij dank zijn wij gelukkig dank zij de twee belangrijke giften der laatste weken er in geslaagd onze uitkeringen te blijven volhouden. Maar dit mag geen reden zijn dat de andere inkomsten mogen teruglopen. Welke komen er alsmede aanvragen bij en in de naaste toekomst waarschijnlijk van onze naast medewerkers. Laten wij gezamenlijk zorgen dat zij, die in de zware plaats geacht hebben op onze steun niet naar anderen moeten worden wvassen en hulp en bijstand. Zolang als het mij mogelijk is zal ik ook deze taak blijven vervullen en ik hoop en vertrouw dat alle medewerkers mij ruimschoots in staat zullen blijven stellen aan onze verplichtingen te kunnen blijven voldoen.</p>			
<u>Betreft hij al Uw werk de uiterste waakzaamheid.</u>			
<u>Moed en verbroedering.</u>			
<u>Financieel Beheer.</u>			

en een stel agenten en een grüne. We werden toen in een grote Duitse auto gebracht. In de Auto zaten den heer Smit en C. Peereboom en J. Visser. We werden bewaakt door drie grünen, waarvan er één een Hollandse SD-man bleek te zijn. Bij het instappen kreunde Meneer v. Rijswijk en vroeg of ze hem voorzichtig naar boven wilden helpen, (de wagen was nogal hoog,) want zijn rug deed zo'n pijn. Tevens zag ik, dat hij een dikke wang had. Aan de anderen kon ik niets bijzonders ontdekken, behalve dat Ir. Smit geen bril op had. Visser, ik, C. Peereboom en Ir. Smit zaten op een rijtje op een verhoging boven een wiel. De anderen stonden. Peereboom vertelde me tijdens het rijden, dat ze zijn nieren ingetrapt hadden. Kort daarop moest hij in een hoek gaan staan met de handen op de rug. Waarschijnlijk omdat hij praatte.

Liesje Brilleman wordt naar de SD aan de Apollolaan gebracht. Het is dan 2 maart. Kort daarna wordt ze overgeplaatst naar de vrouwegevangenis aan de Amstelveenseweg. Na dagelijks verhoord te zijn over de illegale werkzaamheden van Van Rijswijk, waarbij zij niets loslaat, en na steeds ontkend te

Uit de boekhouding van het V-leger.
(Verz. F.H. van Dijk)

Het bidprentje van
H.G. van Broekhuijsen.

hebben dat zij een jodin is, wordt Liesje op 10 maart vrijgelaten. De commandant geeft haar zes goed belegde boterhammen mee en wenst haar een goede reis. Van zijn opdracht zich eerst bij de SD af te melden, trekt ze zich niets aan.

Viebahn

Jur Visser heeft nog nooit een gevangenis van binnen gezien. Twee dagen zit hij in de cel. Dan krijgt hij, in gebroken Nederlands, een kruisverhoor met de SD'er Viebahn en nog een ander.

Visser: "In de gevangenis hoorde je Psalmen en het Bondslied: *Op broeders op gezongen!* Ik zat een morgen tegenover Viebahn. 'Zet een wacht voor m'n lippen' bad ik. Het gebed is verhoord. Viebahn vuurde de vragen af terwijl de ander typte. Ik mocht niet antwoorden met ja of nee, maar moest een omschrijving geven en ik moest hem blijven aankijken. Op den duur weet je niet wat je zeggen moet. Ik heb niemand verraden. 'Die vervloekte Hollander heeft ons niets wijzer gemaakt!' Ik kan me voorstellen dat mensen op deze wijze doorslaan. Om 14.00 uur werd ik opnieuw gehaald voor verhoor. Drie kwartier kreeg ik dezelfde vragen, maar nu in omgekeerde volgorde. Viebahn vloekte me uit. 'We zijn nog geen stap verder'. Ik terug naar de cel. Twee dagen zat ik daar. Er gaat heel wat door je heen: vrouw, kinderen, ouders, broers en zusters.

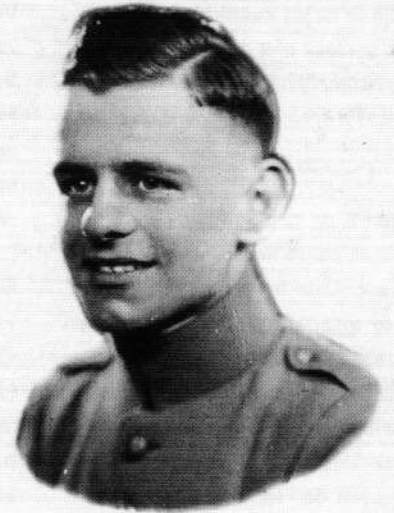
Na een week werd ik overgeplaatst. Viebahn had de doodstraf uitgesproken. Hij had volmacht van de SS. Wij waren de gijzelaars in de Weteringschans. Bij aanslagen in het land werden wij er als represaille uitgehaald. Op een ochtend kwam er een vriendelijke Duitse wachtmeester. 'Ik ben anti-Hitler' zei hij, 'kan ik wat voor u doen?' Ik vroeg om een Nederlands bijbeltje. Ik kreeg het onder de voorwaarde, dat ik zijn naam niet zou noemen. Hij heeft inderdaad voor het bijbeltje gezorgd. Tot op de dag van vandaag ben ik hem daar dankbaar voor. Het is mij die negen weken tot veel troost geweest. 'Ben je bereid God te ontmoeten als je voor het vuurpeloton staat?' vroeg ik mezelf af. Twee dagen en nachten

kroop ik uit angst over de vloer van mijn cel. Ik dacht dat ik een hele Piet was. Nu kwam de realiteit. De angst viel weg. Ik nam afstand van mijn vrouw en kind. Het briefje dat ze mij in het wasgoed stuurde heb ik niet gevonden. Ik zat te veel onder spanning. Op diezelfde afdeling zaten Van Rijswijk en Coté ook. Zij zijn na een aanslag als represaille gefusilleerd. Dat vertelde die Duitse wachtmeester me."

Van Broekhuijsen

Na een week krijgt Visser gezelschap van de IJmuidenaar Henricus Gerhardus van Broekhuijsen, dat is er één van een tweeling. Die maakten tekeningen van de kustverdediging. In de cel tegenover hem komt zijn broer Arnoldus Johannes. Er is een vergissing in het spel, vanwege het tweelingschap. Henricus Gerhardus is niet verloofd en hij zou daarom alle schuld op zich nemen. Hij sterft voor het vuurpeloton en zijn broer komt vrij.

Visser: "In de gevangenis waren twee lange gangen, die op een kruispunt bij elkaar kwamen. We moesten naast elkaar gaan staan. We droegen gevangenskleding. Eén gevangene begon te huilen. 'We worden niet doodgeschoten, we gaan werken', zei ik. Er kwam een wagen voor met vier gewapende SS'ers. Daarmee reden we naar de Amsterdamse havens. Daar was een bergplaats van de illegaliteit ontdekt. Het ging om levensmiddelen en wapens. Alles moest naar het Maagdenhuis gebracht worden. Die man begon weer te huilen. Het bleek dat hij die dag jarig

Gedenkt in uw gebeden de ziel van
zaliger

Henricus Gerhardus van Broekhuijsen

geboren 4 December 1919, door de
S.D. gefusilleerd op 14 April 1945
te Amsterdam.

Hij viel voor zijn vaderland.

was en vlakbij het Maagdenhuis zag hij zijn vrouw staan. Ik ging naar de Hollandse SS'er toe en vroeg of de huilebalk naar haar toe mocht. Ik stond in de houding. Hij vroeg wie ik was. Ik antwoordde, dat ik Visser uit IJmuiden was en vroeg hem mij een plezier te doen door die man vijf minuten met zijn vrouw te laten praten. 'Dank je feestelijk, in het publiek ben ik hem zo kwijt', zei hij. Ik vertelde hem dat ik garant zou staan. 'Als-ie vlucht, dan pakt u mij'. Het mocht. De man ging naar zijn vrouw toe. Het was een hartverscheurend schouwspel. Na vijf minuten kwam hij terug.

We brachten alles naar het Maagdenhuis, bisquit, vet enzovoorts. Een zwarthandelaar verborg wat bisquit en een potje vet in zijn broek. Een SS-officier zag dat en stond te grijnzen. Hij liet die man hard aan de kant lopen, waardoor het spul viel. Het publiek stooft er op af, het was zo verdwenen. Een deel van de goederen ging mee naar de gevangenis, voor eigen gebruik.

Via de buizen van de verwarming hoorde ik getik. 'Hallo, hallo'. Ik gaf antwoord vlakbij de buis. 'Met uw buurman'. 'Hoe lang bent u hier al?', 'Een week of drie', antwoordde ik. 'Ik één week, ik heb wapens bezorgd na een dropping'. Hij was 19 jaar en verloofd. Ik vertelde, dat hij hoogstwaarschijnlijk voor een vuurpeloton zou komen, omdat hij zijn ring en winterjas had moeten afgeven. Ik probeerde hem te troosten. Hij bedankte er nog voor. De volgende dag werd hij weggehaald en doodgeschoten. 'Waarom zou jij blijven leven?' vroeg ik me vaak af.

Op een avond ging de deur open en rolde er iemand naar binnen. 'Waar kom je vandaan, wie ben je, waarom ben je gepakt?' vroeg ik. Ik kreeg geen antwoord. 'Ga maar slapen, het licht gaat zo uit. Morgen praten we verder', zei ik tegen hem. Ik was gewend hardop te lezen en Psalm 42 te zingen *O mijn ziel, wat buigt g'u neder*. Halverwege hoorde ik snikken. Het ijs was gebroken. 'Meneer, met die Psalm is mijn moeder gestorven', zei de man. Wij waren bezig die Psalm op te schrijven, toen een Hollandse SS'er ons betrapte. Hij nam het briefje van ons af en las hardop 'O mijn ziel wat buigt g'u neder. Wat een dwaas lied', lachte hij ons uit. Hij trok zijn revolver, nam van mijn mede-gevangene zijn polshorloge af en gaf ons bevel ons geheel uit te kleden. Hij nam het papiertje en scheurde dat in vele stukjes en strooide dat in de cel uit. Wij moesten geheel naakt al deze stukjes oprapen. Wat een vernedering en wat een strijd om die landverrader niet aan te vliegen! Hij stond er bij te lachen.

Mijn celgenoot was bij Purmerend gearresteerd, bij een gewapende oefening. Ik vertelde hem op wat voor afdeling hij gevangen zat. Hij begon nog harder te huilen. 'Ik kan niet sterven, ik heb een vrouw en drie kinderen en een verhouding met een koerierster. Ik kan God niet ontmoeten'. Hij begon zijn leven op te biechten. 'Nu tegenover een mens, maar nu ook tegenover God. Laten we samen gaan bidden', stelde ik voor. Hij heeft alles verteld. Twee dagen en nachten heeft hij geworsteld en gebeden. Hij kwam tot rust. Hij had de zekerheid dat zijn

zonden vergeven waren, hij had vrede in zijn hart. Een paar uur later kwam een Duitser hem halen. 'Deze man wordt doodgeschoten', zei hij. 'Ik ben zo dankbaar dat u mij in contact bracht met God. Ik kan de dood onder ogen zien. Hartelijk dank, het ga u goed. 'k Hoop dat u uit de gevangenis komt.' Dat waren zijn laatste woorden. Toen begon ik te huilen. Ik heb er spijt van, dat ik geen naam en adres van de man wist."

Op 4 mei 1945 wordt Jur Visser uit de gevangenis vrijgelaten.

Na de oorlog spreekt Henk van Dijk in het Anthoniusziekenhuis in IJmuiden Ko Langendijk, die daar ligt vanwege een mislukte, op hem gepleegde aanslag in Haarlem. Een poging van *De Drie Musketers* uit het Santpoortse verzet om Langendijk tijdens zijn transport naar IJmuiden om te leggen,

moest vanwege de overmacht aan politiebewaking op het laatste moment worden afgelast. Langendijk geeft de schuld van de inval bij Coté aan Kipp.

Tot op de dag van vandaag is niet bekend hoe Kipp op de hoogte was van de bijeenkomst. Betrokkenen hebben wel een vermoeden, maar kunnen dat niet hard maken.

Op 5 mei 1948 wordt op het Plein 1940-1945 in IJmuiden het monument van de Gevallen in de gemeente Velsen onthuld, een initiatief van de groep van Cas Spoor als saluut aan hun vrienden. *Een koers, Een strijd, De Vrijheid* is erin gebeiteld.

Peter van den Berg is op 5 december 1994 overleden. Jur Visser is op 14 april 1995 overleden.

GEMEENTE AMSTERDAM

AMSTERDAM, 16 Maart 1945.

AFD.
No.
BIJLAGEN

MIJN WORDT VERZOEKT BIJ HET ANTWOORD
NAUWKEURIG HET NUMMER EN DE AFDELING
VAN DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN.

Wel Ed. Heer,

Van den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D. für die besetzten Niederländischen Gebiete, Einsatzkommando Amsterdam, ontvanges alj heben bericht dat de volgende personen (personen) inwoner(s) over Gemeente te Amsterdam zijn terechtgesteld op 6 Maart 1945.

Hij verzoeken U de overledenen uit de nev.nag. te doen uitschrijven en de beëdiging te willen verlenen ten einde de familieleden der betrokkenen in kennis van het overlijden te stellen.

Indien iemand van de nazeste familie zich aan het gebouw van den Burg. Stand, Staalstraat 7 te Amsterdam vervoegt kan door ons de akte van overlijden worden opgehaakt. Zameer dit niet mogelijk is, gelieve U ons de gegevens (oudernamen der overledenen, beroep etc.) op te geven, waarna desernijds wordt zorg gedragen dat de aangifte geschiedt. Toezending art. 50 B.B. volgt dan zoo spoedig mogelijk.

De Ambtenaar van den Burgelijken Stand te Amsterdam,

M. M. M.

Betreft:

van der Heijden Johan, oud 30 jaar, wonende te Antpoort hoofdstraat 120, geb. te Velsen den 27 Augustus 1905.
Juliker Pieter, oud 51 jaar, wonende te Antpoort wulferlaan 14, geb. te Ittern den 15 maart 1893.
van Nijwijk Dirk, oud 40 jaar, wonende te Antpoort rerrassweg 61, geb. te Velsen den 28 October 1904.
Smitt Johannes Gesinus, oud 29 jaar, wonende te Santpoort Winoldi Daniëlslaan 33, geb. te Amsterdam den 4 juli 1915.

Aan den Ambtenaar van den Burgelijken Stand te Santpoort.

6 Velsen

Mededeling aangaande het overlijden van de Santpoorters Van der Heijden, Guliker, Van Rijswijk en Smitt.

Intocht van de Canadezen in Santpoort-dorp

De Canadees George Jeffrey is soldaat en tamboer bij *The Royal Canadian Regiment, the RCR.*

Hij meldt zich, evenals zoveel andere Canadezen, vrijwillig om dienst te doen en zo te helpen bij de bevrijding van Europa.

In 1944 landt hij in Sicilië en trekt op door Italië.

Uiteindelijk komt hij in Apeldoorn, waar de Canadezen zware strijd leveren. Vanuit Apeldoorn rukt zijn onderdeel via Amsterdam op naar Velsen.

Op dinsdag 8 mei 1945 arriveren de Canadezen in Santpoort-dorp. Aat Hop, Bart Verkruijssen en Cok Heilig, inwoners van dat dorp, zijn getuige van die feestelijke intocht.

In de jaren tachtig is Jeffrey met andere strijdmakers terug in Apeldoorn en in 1991 in Velsen. Het wordt een hartelijk weerzien en op 5 mei 1991 beleven de bevrijders van toen, opnieuw in authentieke legervoertuigen van *Keep Them Rolling* de intocht in Santpoort, Driehuis en IJmuiden. Zo gemakkelijk als in 1991, ging het in 1945 beslist niet.

George Jeffrey omschrijft in het kort, hoe dat toen ging. Zijn verhaal begint in Apeldoorn.

Well when things quieted down in Apeldoorn they moved us up to a place called Nieuw Milligen where we found the Hastings and Prince Edward Regt still clearing out the Germans in that area so we went into a defensive position for the night.

De Canadezen op de Broekbergenlaan, tijdens de glorieuze reprise van hun intocht in Santpoort-dorp op 5 mei 1991. Duizenden staan die zondag langs de route van Santpoort via Driehuis naar het Tiberiusplein in IJmuiden. (Foto: G.E. Hartendorf)

De eerste Canadezen rijden Santpoort-dorp binnen. 8 mei 1945.

The next day we went into Garderen and into rest. We were there from 18 April to May 7. On 8 May we got aboard trucks and headed for IJmuiden by way of Amersfoort and Amsterdam. Our convoy was completely stopped in Amsterdam by thousands of people who were giving us flowers, hand shakes and kisses. The trucks had to crawl through the whole city with the people cheering and waving to us. It was very emotional to see the old men and women openly crying. We never expected anything like this to happen to us and we were completely staggered by our reception. Finally we arrived in IJmuiden and received another marvelous reception, although some what smaller, from the town's people. It seemed that everyone in town came to welcome us and it seemed that all of us gained dozens of new friends. After a couple of days of settling in, we started to dis-

De eerste Canadees die op 8 mei 1945 omstreeks 11.45 uur in Santpoort-dorp ter hoogte van de Broekbergenlaan halt houdt. (Verz. Joh. Winters)

arm the German Garrison of 15.000 troops along with all the camp followers they had. They turned in every type of weapon you could imagine, British Bren guns, British Lee Enfield rifles, American Garand rifles, French rifles, Tommy guns, sten guns as well as weapons from other countries too numerous to mention. Our Commanding Officer, Major Frank Darton was at that time in Command over the 15.000 German soldiers as well as 450 Dutch underground and 120 British troops, so you see, he had his hands full."

Vertaling

"Nou, toen de rust in Apeldoorn weer-gekeerd was, moesten we oprukken naar een plaats, Nieuw Milligen genaamd, waar we het Hastings and Prince Edward Regiment troffen, dat nog steeds bezig was het gebied te zuive-

ren van Duitsers, dus namen we voor de nacht een defensieve houding aan. De volgende dag gingen we naar Garderen en kregen daar rust. Daar bleven we van 18 april tot 7 mei. Op 8 mei gingen we in onze trucks richting IJmuiden, via Amersfoort en Amsterdam. Onze colonne kwam in Amster-

dam geheel tot stilstand, door duizenden mensen die ons bloemen gaven, handen schudden en kusten. De trucks moesten zich langzaam een weg banen door de stad, terwijl de mensen ons toejuichten en zwaaiden. Het was heel ontroerend oude mannen en vrouwen openlijk te zien huilen. We hadden nooit verwacht dat ons zo iets kon overkomen en we stonden perplex van deze ontvangst.

Tenslotte kwamen we in IJmuiden (waaronder Jeffrey ook Santpoort-dorp rekent) en weer kregen we een geweldige ontvangst, alleen wat kleiner, van de bewoners. Het leek wel alsof iedereen uit die plaats ons kwam verwelkomen en dat we allemaal tientallen nieuwe vrienden kregen. Na een paar dagen van installeren, begonnen we het Duitse garnizoen te ontwapenen: 15.000 man. Ze hadden alle mogelijke typen wapens die je je maar voor kunt stellen: Engelse brenguns, Engelse Lee Enfield-geweren, Amerikaanse Garand-geweren, Franse geweren, Tommy-guns, stenguns en wapens uit andere landen, te veel om op te noemen. Onze commandant, majoor Frank Darton, had in die tijd zowel het commando over 15.000 Duitse soldaten als over 450 Nederlanders van de Ondergrondse en 120 Engelse manschappen, dus je ziet, hij had z'n handen vol."

Aat Hop over die meidagen van 1945: "Ik was toen bijna 13 jaar en woonde in de Hoofdstraat op de hoek met de Huis ten Biltstraat. Dagelijks stonden vanaf 5 mei mensen bij de Hoofdstraat en de Rijksweg te kijken of de Canadezen al kwamen. Intussen was men bezig een ereboog te bouwen bij het begin van het dorp. Dominee Meijer, dat was de schuilnaam van winkelier en verzetsman Henny Meijer van de Wüstelaan, had daar zo'n beetje de leiding. Toen die boog klaar was, waren er nog steeds geen Canadezen. Door ons keukenraam kon je tot aan de grote roomse kerk aan de Rijksweg in Haarlem kijken. Toen we op 7 mei zaten te eten, zagen we plotseling kleine tankjes over de Rijksweg richting IJmuiden rijden. Ze stopten niet in Santpoort."

Op 8 mei komen twee Canadese motorrijders Santpoort binnen. Zij houden halt bij de toenmalige *carrosseriefabriek Jansen*, waar nu de Rijksweg en de Broekbergenlaan samenkomen. Honderden mensen omringen hen. Er wordt gelachen en gezoend. Dat hebben die twee al vaker meegemaakt. Het blijkt, dat ze kwartiermakers zijn. Even later komt er een Jeep bij en daar stapt iemand in, die Engels spreekt en hun gids wordt. Overal hangt de Nederlandse vlag uit.

Hop: "Weer enkele ogenblikken later kwam er een hele rij Canadese leger-voertuigen, afgeladen met jongelui uit Haarlem. Er kon amper meer iemand bij. De trucks werden opgesteld op het braakliggende terrein achter de J.T. Cremerlaan. Die dagen werd er heel wat afgefeest, en bij café *De Weiman* en de winkel van *Tabernal* werd gedanst. In het wijkcentrum bij de Dorpskerk werden dansavonden belegd, waar je alleen naar binnen kon als je een kaart had, maar met een leuke zuster of vriendin lukte dat ook wel."

Op vrijdag 5 mei 1945 zit de dan 20-jarige Bart Verkruijssen met nog een aantal anderen, onder wie Otter uit IJmuiden, bij de familie Van Baarsel aan de Burge-

meester Enschedélaan in huis. 'Er is gecapituleerd', zegt een van hen. Otter haalt een fles jenever tevoorschijn die hij voor de bevrijding heeft bewaard. Hoewel ze de bevrijding al vieren, is het nog wel afwachten geblazen, want de Canadezen komen die dag niet.

Bart Verkruijssen: "De volgende dag, om halfzes 's morgens, ging ik het dorp in. Bij boekhandel *Erasmus* hingen pamfletten over de bevrijding en het illegale krantje *Je Maintiendrai*. Dat was een voortzetting van het illegale blaadje *BC-Nieuws*, vervaardigd door Henny Meijer. In de Hoofdstraat liepen twee moffen in uniform, maar ze hadden een oranje sjerp om. Dat was een gek gezicht, maar kennelijk waren zij de oorlog ook spuugzat.

Die dag zagen we echter geen Canadezen en ook de zondag en maandag erop niet. Op dinsdag 8 mei zag het echter zwart van het volk op de Hoofdstraat en de Rijksweg. Jeeps en ordonnansen stoven over de weg. De Jeeps gingen door naar IJmuiden, waar de havencommandant zich niet wilde overgeven."

Volgens Verkruijssen zijn de Duitsers vanaf februari 1945 ook ingekwartierd in huizen aan de Kerkerinklaan en de J.T. Cremerlaan. Zij maken vanaf 8 mei

plaats voor de Canadezen van het *Hastings and Prince Edward Regiment*. Eerst de Duitsers en na hen de Canadezen moeten wel goed uitkijken, want in sommige huizen zijn al voor de komst van de militairen de vloeren gesloopt. Het hout brandt op in de nooddachel-tjes. Zelfs Haarlemmers halen het hout uit Santpoort weg, afgevoerd op slee-tjes.

Vanuit hun legerwagens laten de Canadezen muziek horen. De bevolking danst: *Put your right hand out, put your left hand out, hocky pocky*. Verkruijssen weet het nog vrij exact, gaat uit zijn dak en doet de danspasjes voor. Waarlijk, die bevrijding heeft een onuitwisbare indruk achtergelaten.

Bart Verkruijssen: "Op de J.T. Cremerlaan en de Kerkerinklaan werd gedanst, net als elders in het dorp. Meisjes gingen met Canadezen uit, waarbij *Bosbeek* druk werd bezocht. De gevolgen bleven soms niet uit. Een van de IJmuidense meisjes die naar Santpoort waren geëvacueerd, Nel, werd zwanger van een Canadees, maar die was toen dat ontdekt werd, al weer terug in Canada. Ik schreef voor Nel een brief naar de burgemeester van zijn dorp en legde de situatie uit. Prompt kwam er een cheque van een paar honderd dollar terug, waarop Nel naar Canada vertrok. Daarna kreeg ze nog negen kinderen van die man. Voor haar liep dat tenminste goed af.

Ik was de enorme honger die we geleden hadden, vergeten. Het was die dagen één groot feest; iedereen kwam tevoorschijn. Tientallen Canadezen bleven een paar weken in Santpoort. Het was heel gezellig, na al die jaren van ellende. Over het algemeen waren die Canadezen jonge binken. We spraken met hen over de strijd, hun tijd in Italië, maar een aantal zag het vechten ook wel als avontuur. Zo had er een het over een trieste gebeurtenis in Italië. Op een gegeven moment kwam er een mof met opgestoken handen naar zijn maat, kennelijk om zich over te geven. Vlakbij gekomen gooide die Duitser echter een handgranaat, waardoor de Canadese soldaat sneuvelde. De andere Canadees schoot daarop die mof finaal met zijn stengun aan stukken."

De Festung IJmuiden werd na de bevrijding gebruikt voor de ontwapening van duizenden Duitse manschappen uit de wijde omgeving. Het resultaat daarvan was dat Canadese en Duitse militairen 'broedelijk' naast elkaar op wacht stonden. Zoals hier op het Pontplein nabij de Middendorpstraat in het dorp Velsen, waar de Canadese soldaten W.R. Hill en M.A. Gammon samen met een Duitse militair de wacht hielden, op 11 mei 1945. (Foto: Public Archives Canada).

Aftocht van de Duitsers over de Kruidbergerweg. (Foto: R. Boonstra - van den Berg)

Het is een tijd van uitersten. Verkruijssen ziet een Duitser en een Canadees op een bankje zitten. Daar snapt hij niets van. De Canadezen hebben het dan over *the Jerries*, de moffen, en Verkruijssen ziet lange rijen Duitsers lopend voorbij trekken, richting IJmuiden. Daar vandaan worden ze naar die *Heimat* teruggestuurd; deels lopend, deels met legervoertuigen. Ondertussen worden ook in Santpoort de moffenhoertjes aangepakt. Ze worden kaalgeschoren en bij sommigen wordt een rotje door de brievenbus gegooid, waarna de bewoners gillend naar buiten komen.

Vanwege de afbraak in IJmuiden kan een groot aantal naar Santpoort geëvacueerde IJmuidenaren niet meer terug en ook een aantal geëvacueerde Sant-

Dit bleef over van het station IJmuiden. (Verz. G.E. Hartendorf)

poorters keert niet meer terug in hun dorp. De Santpoortse bevolking verandert. Cok Heilig is zo'n man die van IJmuiden naar Santpoort evacueert. Als de oorlog uitbreekt, is hij bijna 17 jaar. Hij woont met zijn ouders, zuster en broer op de IJmuiderstraatweg 13-F. Pal voor hun huis, op de Kanaaldijk, plaatsen de Duitsers in de zomer van 1942 een stuk afweergeschut met zoeklicht. In het najaar van 1942 krijgt het gezin Heilig opdracht te evacueren.

Cok Heilig: "Via familie kwam mijn vader in contact met Melker, wonende aan de Burgemeester Enschedélaan 49 in Santpoort. Ons gezin, twee tantes, een nichtje en de hond trokken bij

De bushalte staat nog overeind bij hotel Augusta. (Verz. G.E. Hartendorf)

hem in. Hij vond zo'n groot gezelschap natuurlijk niet echt leuk. In een paar dagen werd onze huisraad met paard en wagen naar Santpoort overgebracht. Later moest ook Melker evacueren, omdat hij niet economisch aan Velsen gebonden was. Zo kregen wij het hele huis ter beschikking, naast de boerderij van Vink. Intussen was ik machine-bankwerker geworden bij de Haarlemse scheepsbouw."

Omdat Heilig rooms-katholiek is, maken zij als evacués deel uit van de r.k. parochie van Santpoort, waar pastoor Goossens, geassisteerd door drie kapelaans, de scepter zwaait. Op een gegeven moment moeten de pastorie en het klooster ook op last van de moffen ontruimd worden. De nonnen vinden

onderdak in een kindertehuis aan de Duinlustparkweg en Goossens trekt bij boer Vink in. Die woont daar met zijn drie dochters, een zoon en een broer. Maar de pastoor willen ze niet weigeren.

Cok Heilig: "Meneer pastoor kreeg de mooie kamer en at apart. Na het eten las hij uit het illegale blad *Trouw* voor."

Op 19 oktober 1943 krijgt Cok Heilig bevel zich te melden voor Duitsland. Hij doet dat schijnbaar wel, krijgt daardoor een gratis paspoort en reist per trein naar *Amsterdam Centraal*. Eerder heeft hij gehoord hoe het op het station toegaat en weet hij op die manier de trein naar Schagen te pakken, waar hij bij familie onderduikt. Omdat hij

GEMEENTE VELSEN BEKENDMAKING.

Op bevel van den Weermachtsbevelhebber in Nederland heeft de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied in het belang van de burgerbevolking de gedeeltelijke ontruiming van de gemeente bevolen.

Het gebied, dat in deze gemeente voor ontruiming in aanmerking komt, is

de strook gelegen tusschen de tankgracht en een lijn loopende door de as van de Cremerlaan zoowel in Westelijke als in Oostelijke richting.

Alle personen dienen het voren omschreven gebied te verlaten vóór 21 Sept. 1944. Degenen onder deze personen, die zelf voor een eigen evacuatie-adres kunnen zorgdragen, vertrekken zoo spoedig mogelijk. Meubilair kan medegenomen worden voor zover persoonlijk voor vervoersgelegenheid kan worden zorg gedragen. Kan niet voor vervoersgelegenheid worden gezorgd, dan moet het meubilair in de woning achterblijven. Eigen evacuatie-adressen zijn niet toegelaten in de gemeenten Heemskerk, Velsen, Beverwijk, Uitgeest, Bloemendaal en Assendelft.

De overige af te voeren personen worden in het tijdvak van 19 Sept. tot 21 Sept. 1944 door de zorg van de Commissie Burgerbevolking ondergebracht in de gemeente Amsterdam.

Een ieder, die zich niet aan deze aanwijzingen houdt, zal door de Duitse Weermacht gedwongen worden de gemeente te verlaten zonder medeneming van meubilair, dekking of kleding.

VELSEN, 19 September 1944

De Burgemeester,
Tj. VAN DER WEIDE

Druckwerk Schiedamsche Waag 3

Het evacuatiebevel.
(Verz. C. Heilig)

een *stamkaart* heeft met daarop zijn adres in Santpoort vermeld, moet hij om aan bonnen te komen met een zekere regelmaat terug naar het dorp. Die bonnen heeft zijn tante nodig om voor haar onderduiker aan voedsel te komen. Als jonge vrouw vermomd, onderneemt Heilig per fiets de reis van *De Noord* naar Santpoort. In september 1944 komt hij weer in Santpoort wonen. Maar daar blijft hij niet lang meer.

Heilig: "Op 19 september 1944 kwam het evacuatiebevel voor Santpoort. Voor we, samen met Vink, vertrokken, stopten we het huisraad onder de vloer. Daarvoor werd eerst de zaak uitgegraven. Daarna gingen we naar Spaarnwoude. Waar pastoor Goossens bleef, weet ik niet. Het ene gezin kreeg onderdak in een paardestal, het andere gezin in een pinkestal. We sliepen in een schapehok, de paardestal en op zolder. We hadden in de slaapvertrekken gezelschap van muizen en ratten. Toen de koeien op stal kwamen, moesten we vertrekken. Vink was in Santpoort nodig voor de voedselvoorziening en kon dus naar Santpoort terug.

Op de wagen van Jan v.d. Veld wordt het gedropte voedsel naar Hop vervoerd. (Foto: A.W. Hop)

Mijn vader zag kans de benedenetage te krijgen van de poppenfabriek *Anjo* in Halfweg. Door de illegaliteit werd op 26 november in Halfweg een trein opgeblazen, waarna het verzet alle mannen waarschuwde om weg te gaan, met het oog op represailles. Wij gingen toen tijdelijk terug naar boer Vink, lopend via de Slaperdijk. Bij Vink bleven we een week. Inderdaad kwam er in Halfweg een razzia en op 27 november ook een grote razzia in IJmuiden."

Het gezin Heilig wordt op 26 februari 1945 weggebombardeerd uit Halfweg en dan besluiten ze naar Santpoort terug te keren, waar ze clandestien in hun 'eigen' huis gaan wonen. De burgemeester van Halfweg geeft ze een brief mee, waarin hij de reden van vertrek uit Halfweg aangeeft. Een dag later krijgen ze bonnen voor vijf wittebroden en vijfmaal 125 gram margarine, in het kader van hulp van het Zweedse Rode Kruis.

Op 8 maart wordt er in Santpoort een razzia gehouden, waarbij de mannen bijeen worden gedreven op de hoek Middenduinerweg-Burgemeester Enschedélaan. Mevrouw Heilig ziet de groep langs haar huis komen en vraagt in het Duits - zij is bij de grens met Duitsland geboren en opgegroeid - aan een soldaat of hij twee mannen wil laten gaan. De twee zijn kennelijk op hongertocht naar *De Noord* geweest. Zij biedt de Duitser cognac aan, maar hij durft niet. Wel krijgt ze het voedsel van de mannen en hun adres. Via de

politie weet zij hun ouders in Leiden in te lichten, die na enkele weken het veiliggestelde voedsel komen halen.

Cok Heilig: "Op 2 mei waren er voedseldroppings op Schiphol; het einde van de oorlog was in zicht. Vink had vanwege zijn stal wel stroom en Coté van de Terrasweg, die bij het PEN werkte, had de meter veranderd. Die liep achteruit en Vink gebruikte zo doende in de oorlog minder stroom dan daarvoor. Vanuit die stal liep een draadje naar ons huis en konden we naar *Radio Oranje* luisteren. Op vrijdag 4 mei om 21.00 uur werd via *Radio Oranje* de capitulatie bekendgemaakt. Op 5 mei moest ik met Vink koeien, jong vee, een paard en een veulen vanuit Spaarnwoude naar Purmerend overbrengen. Dat ging te voet, waarbij ook boer Markerink van *Beeckestijn* zich bij de stoet aansloot.

Via de spoorbrug bij Velsen, die tot verkeersbrug was omgebouwd, en Akersloot gingen we naar de Purmer. Om en om konden we uitrusten op de kaasbriek, waarvoor een paard gespannen was. Onderweg bij Piet Stuijt in Assendelft, kregen de koeien lappen om de poten, want die beesten zijn niet gewend zo'n eind te lopen en daardoor beschadigden zij hun poten."

Op 6 mei komt er volgens Heilig per ongeluk een voedseldropping op het landje van juffrouw Enschedé aan de gelijknamige laan. Heilig zit op het dak van zijn huis en ziet dat het vliegtuig zijn lading laat vallen. Pijsnel is hij ter

De bevrijders op de Hagelingerweg, ter hoogte van de Kruidbergerweg. (Verz. G.E. Hartendorf)

Het Hastings and Prince Edward Regiment in de Kerkerinklaan. (Foto: R. Boonstra-van den Berg)

plekke, het is slechts een minuut later, en tot zijn verbazing ziet hij al tientallen mensen rond het landje staan. Blikken en zakken zijn neergekomen en men is druk bezig de boel veilig te stellen. Heilig heeft de kaasbrik van boer Vink 'geleend' en is bezig het voedsel op te laden. Dan komt een Duitse patrouille, waarbij geschoten wordt. Enkelen raken licht gewond en iedereen maakt zich uit de voeten. De kaasbrik is inmiddels weer helemaal leeg, anders zou het er voor Heilig slecht hebben uitgezien.

Ter plaatse is ook de Santpoorter Biesheuvel, die van de Duitsers toestemming krijgt de opslag en verdeling van het voedsel te regelen. De zakken en blikken worden eerst naar het jeugd-

huis van de nabijgelegen Dorpskerk gebracht, waarna het gesorteerd naar de winkel van kruidenier Hop aan de Hoofdstraat gaat.

Cok Heilig: "De Canadezen kwamen maar niet. Op 7 mei verschenen de Binnenlandse Strijdkrachten op straat en op 8 mei kwamen de eerste Canadezen even voor drie uur 's middags in het dorp aan. Eerst een Jeep met een vlag en een Canadese generaal erin. Een man uit Santpoort die Engels en Duits sprak, werd tolk van de generaal en vertrok snel richting IJmuiden. Rond drie uur kwam de hoofdmacht in Santpoort aan, zo'n negenhonderd man met hun voertuigen. Met mijn toekomstige vrouw Ria, de dochter van Vink, ging ik naar de winkel van

Slebos waar we rode en blauwe verf kochten. Van lakens maakten we daarmee vlaggen. Het hele dorp was één vlaggenzee. Eind mei moest er zelfs een verordening komen die het vlaggen beperkte, want ze bleven dag en nacht hangen.

De Canadezen namen de woningen van de Duitsers over. Vanzelfsprekend ontstond er contact met ze en werd er volop op verschillende plekken in het dorp feest gevierd. Onze bevrijders vertrokken op 13 juni 1945 uit Santpoort. Het normale leven begon weer op gang te komen."

De Canadese veteranen, hun echtgenotes en de doedelzakspelers van de RCR uit Duitsland voor de voormalige Rijks HBS in IJmuiden. Mei 1991.

Achterste rij, vlnr: Les Chayka, NN, Piet Korpershoek, Bob Maitre, Wilfried Pike, Eric Dreher, Guus Hartendorf.

Dáárvoor: Davy Brown, NN, NN, George Jeffrey, Howard Otis.

Dáárvoor: 5 RCR-spelers, Ron Arnold, Harold Stevenson, Len Collis (verschoen achter Marleen Jeffrey) NN, Tom Hardingham, Jack Taylor, NN, Ken Williams, Ange Cornelius, RCR-speler, Chip Young, RCR-speler, John Mallet, 2 RCR-spelers.

(Foto: W.J. Dijkma)

Bijlage I

Ivan Hamilton, van Duinkerken tot de Hafenkommendant IJmuiden

Ivan Hamilton tijdens de Tweede Wereldoorlog.
(Foto: I. Hamilton)

De Engelsman Ivan Hamilton, op 9 februari 1922 te Wallsend on Tyne geboren, meldt zich bij het uitbreken van de oorlog, september 1939, vrijwillig bij de marine. Hij doet dat uit 'avontuur' en moet voor 12 jaar tekenen. Hij wordt echter nog niet opgeroepen. Na het debâcle van Duinkerken meldt hij zich vervolgens bij de Home Guard in Bornemouth, waar hij dienst gaat doen.

Ivan Hamilton: "Op 5 november 1940 werd ik opgeroepen voor de mariniers. Mijn lichte bestond uit veertig man. Slechts één zou de oorlog niet overleven. Tot september 1941 volgde ik mijn mariniersopleiding, waarna ik ingedeeld werd bij de *Plymouth Division* en op een troepenschip in flottielje naar Alexandrië ging. Dat was acht weken varen via Zuid-Afrika. Bij aankomst in Alexandrië werd ik geplaatst op het slagschip *H.M.S. Valiant*. Vanuit Alexandrië werd de Italiaanse vloot bevochten. Op 17 december 1941 werd de *Valiant* in de haven van Alexandrië opgeblazen en raakte aan de grond, evenals ons andere slagschip, de *Queen Elizabeth*. De *Valiant* lag zes weken in een nooddok, werd daar opgelapt en moest toen voor verdere reparatie naar Durban, in Zuid-Afrika. In juni 1942 was het schip zeewaardig en vertrokken we naar Mombasa in Kenya en Colombo op Ceylon, waar we deel uitmaakten van de *Far Eastern Fleet*. Acht maanden voerden we vanuit Mombasa en Colombo sweeps uit op Japanse schepen. Twee van onze kruisers zonken. Het slechte nieuws hoorde je trouwens niet, alleen het goede nieuws kregen we te horen."

Via Zuid-Afrika keert de *Valiant* terug naar Engeland. Het Suezkanaal kan nog niet gebruikt worden vanwege de Duitse aanwezigheid in Noord-Afrika. Eind voorjaar '43 gaat Hamilton opnieuw met de *Valiant*, nu via de Straat van Gibraltar, naar Alexandrië. Dat is sinds de overwinning van Montgomery op Rommel bij de slag van El Alamein weer mogelijk. Vanuit Alexandrië opereert de *Valiant* via Malta voor de kust van Sicilië, dat vanaf zee en uit de lucht gebombardeerd wordt. Daarna rukt Hamilton op naar de kust voor Salerno en geeft daar ondersteuning aan de landing, evenals voor de kust bij Anzio.

Ivan Hamilton: "De Italiaanse vloot lag in Genua, maar Italië had gecapituleerd. De vloot voer uit naar Cap Bon aan de Noordafrikaanse kust om zich daar aan ons over te geven. Wij voeren de Italiaanse vloot tegemoet. Op ons flottielje was commandant de admiraal Cunningham aan boord van de *Valiant*. Onderweg werd de Italiaanse vloot echter door de Duitsers gebombar-

deerd, waardoor de vloot niet meer dan 29 knopen kon varen. Cunningham vond dat in orde, want de *Valiant* kon ook niet sneller dan 28 knopen varen. Na de overgave van de Italiaanse vloot voeren we via Malta terug naar Engeland, waar in de haven Davenport van bemanning werd gewisseld. Wij moesten marcherend naar de kazerne, waar we bij aankomst werden verdeeld.

Met nog veertien anderen werd ik ingedeeld bij de despatch riders. Ik moest zes weken naar de *Signalschool*, waar ik leerde motorrijden, begeleidingen doen, telefoonverbindingen

Zij opereerden vanuit IJmuiden: de Schnellbootkondantanten (vlnr): Werner Töniges, Kurt Fimmen, Bern Klug en Freiherr Götz von Mirbach.
(Verz. G.E. Hartendorf)

Ivan Hamilton op zijn oorlogsbuit: een Duitse BMW. (Foto: I. Hamilton)

aanleggen en kaartlezen. Na mijn opleiding werd ik overgeplaatst naar Collingwood, waar we moesten oefenen voor D-Day. Ons konvooi bestond uit vrachtwagens, Jeeps en motoren. In één vrachtwagen zat de zender, in een andere de ontvanger. Die stonden op ruime afstand van elkaar, omdat de zender door de vijand gepeild kon worden. De zender werd daarom slechts bemand door één man. Tussen de beide vrachtwagens reden de motorrijders met een haspel de bekabeling uit. Ook voerden we proeflandingen op de kust uit, die er ongeveer net zo uitzag als de Normandische. Het was mooi werk en je was vrijer dan anderen, want ik reed veel met brieven rond. Zuid-Engeland zat helemaal vol met militairen. De bevolking was geëvacueerd. Wij zouden, zo bleek later, met de Canadezen op *Juno Beach* landen. Ik maakte deel uit van de *Third Canadian Army* bij het onderdeel de *Royal Naval Signals*. We gingen op 5 juni 1944 aan boord van een *Landing Ship Tank* (LST) met acht motoren, vrachtwagens en Jeeps. Je voelde de spanning; dit was geen oefening, want er ging zwaarder materieel mee."

Pas op volle zee hoort Hamilton, dat de invasie van Europa zou beginnen. Overal om hem heen ziet hij schepen en talloze vliegtuigen. Op de avond van de 7e juni 1944 landt hij op *Juno Beach*, vlakbij het plaatsje Courseulles-sur-Mer. Hij ziet de gesneuvelden op het strand liggen en veel materieel. Het is vreselijk, maar hij moet door. Tijd om er over na te denken of te helpen krijgt Hamilton niet. Met zijn onderdeel kan hij vrij gemakkelijk het strand op. Op *Juno Beach* zijn vier zogenaamde *beach masters*, die elk een ordonnans hebben. De ordonnansen rijden brieven tussen de commandanten heen en weer.

Ivan Hamilton: "Ik was ingedeeld bij kapitein Collin Maud, die man met z'n stokje en een herdershond. In de film *De Langste Dag* heeft hij een bulldog,

maar dat is onjuist. De Duitsers hadden zich teruggetrokken, maar op het strand waren nog wel snipers, sluipschutters, achtergebleven. Eén zat er op een watertoren, maar die werd er vanuit zee afgeschoten. Ik zag veel Duitse krijgsgevangenen, door een paar geallieerden bewaakt. Voor Maud reed ik op en neer naar het front, de hele kust langs, naar Arranches. Dat was wel eens gevaarlijk en dan moest ik gebruik maken van vuurpauzes.

Op 7 juni zag ik Churchill, die in Normandië op werkbezoek kwam. De Canadezen trokken verder, maar de Engelsen bleven een paar maanden achter met het oog op de verbindingen en de aanvoer van materieel. Vanuit Engeland werd een benzinepijpleiding naar Normandië aangelegd, die later naar België werd verplaatst. We sliepen in de duinen, in tentjes met een man of zes. Dat was gevaarlijk, want we werden vanuit Le Havre door de Duitsers beschoten. In september 1944 ging ik naar Aalst, via Rouen en Lille, en werd daar aan een ander onderdeel uitgeleend, waardoor ik weer meermaals naar Normandië ging. Maar ook via Aalst, Breda, Tilburg, Grave moest ik naar Nijmegen. Daar moest ik mij melden bij het *Army Signal Office*.

Bij Den Bosch werd hevig gevochten en stukje bij beetje kwam ik in Nijmegen. Daar heb ik eerst een week in een klooster doorgebracht, want niemand wist mij te vertellen waar ik precies moest zijn. Uiteindelijk kwam ik te weten, dat ik in Elst moest zijn. Onderweg daarheen zag ik bij Elst de trucks met boten klaarstaan en zag een paar para's teruglopen en af en toe een Jeep. Pas na drie weken was ik weer terug in Aalst, waar ik moest uitleggen waarom ik zo lang was weggebleven. Daarna kreeg ik een paar weken verlof in Engeland."

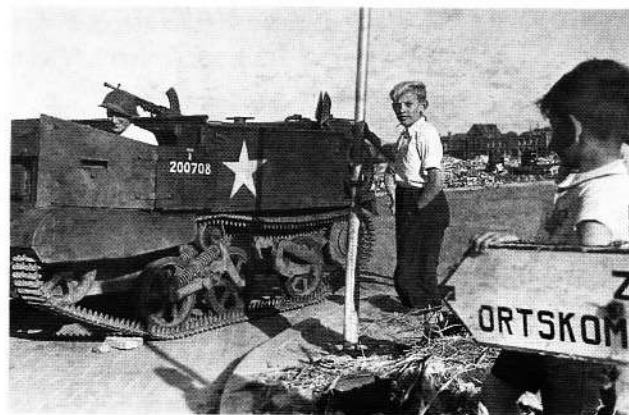
Samen met een kameraad is Hamilton op zekere avond in een pub in Londen. Daar vragen twee Engelse officieren hem om hulp, want die hebben ruzie met een stel Amerikanen om een meisje. Hamilton en zijn maat helpen de Amerikanen, zodat een knokpartij uitblijft. Vanuit Engeland wordt driemaal een poging ondernomen om in Oostende te landen, maar vanwege het slechte weer moeten Hamilton en

De Stationsweg met de vlag in top bij smederij Eriks.

Een zogenaamde Brenccarrier, klein en wendbaar. Vooral in stedelijk gebied beter bruikbaar dan de grote tanks. (Foto: C. Visman)

zijn maten steeds weer terug. Bij de vierde poging om in Oostende te komen, loopt een van de schepen op een mijn. Het schip, met ongeveer 150 bemanningsleden en 800 man van de Radar Unit van de Royal Air Force, gaat ten onder. Slechts zeventig mannen kunnen gered worden. Ivan Hamilton: "De lichamen zag ik overal drijven. Plotseling meende ik een van de drenkelingen te herkennen. Ik bond een touw om mijn middel en sprong overboord. Het lukte mij om er twee uit te halen; de een heeft het niet overleefd. In totaal hebben we ongeveer acht man kunnen redden. Op de terugweg naar Engeland riep een van de geredden, een officier, mij. Ik zei tegen hem, dat ik hem ergens van herkende, maar niet wist wie hij was, anders had ik hem niet gered. Toen bleek, dat die officier de man uit de Londense pub was. Uiteindelijk landden we in Wemeldinge. Met de motor of Jeep bracht ik berichten naar Wemeldinge, Antwerpen en Aalst. Er werden door de Duitsers kabels gebruikt die met een granaat omhoog werden geschoten, en als de kabel op het hoogste punt was, werd de kabel aan een parachute, die in de granaat zat, neergelaten. Wij peuterden die granaten

open, haalden de parachute eruit en gaven die aan de vrouwen, die de zijde goed konden gebruiken. Ook jonge jongens gingen dat proberen en bij zo'n poging ontplofte een granaat. Een jongen raakte zwaar gewond, de ander was op slag dood. Ongeveer 25 jaar later zou ik de broer van het dodelijke slachtoffer in Zwolle bij toeval ontmoeten.

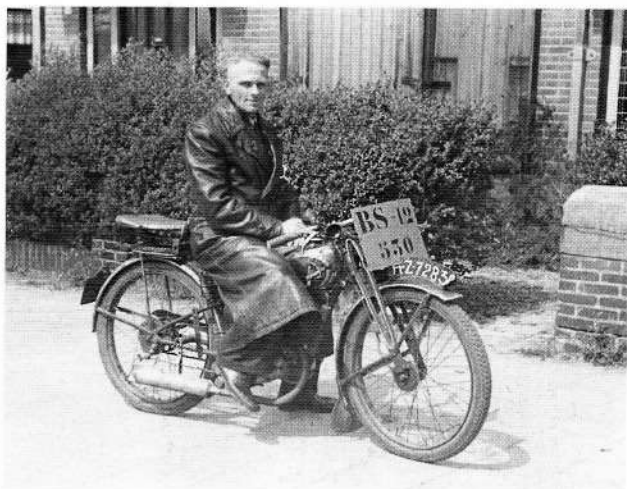
In maart 1945 reed ik via Nijmegen naar Goch en Kleve. Daar bleef ik een paar weken vanwege de overstek van de Rijn en reed op en neer naar Nijmegen. Bij die overtocht was ook een verslaggever. Die had in zijn auto een typemachine en zijn verslagen bracht ik naar Nijmegen. Daar werden ze echter gecensureerd. Toen weer terug naar Aalst. Vandaar naar Groningen, met de vrachtwagens met radioapparatuur, de Jeeps en de motoren. Op de markt in Groningen zagen we op 5 mei de Canadezen. We waren in afwachting van de capitulatie.

Op 8 mei werd ons onderdeel, de T-forces, ontboden naar IJmuiden en Den Helder, want daar wilde de Kriegsmarine zich alleen aan de Britse marine overgeven. Een gedeelte van de T-forces ging naar Den Helder en het andere deel, waaronder ik, naar IJmuiden. Daar kwamen we op 9 mei aan. Ik meen me te herinneren, dat de commandant, Seeger, ergens op de Kanaaldijk zat. Ook het schip de Pollux was door de Duitsers bezet. Seeger gaf zich aan onze commandant Wilmoth over. We waren met ongeveer 35 man, onder wie een aantal mannen van de Nederlandse Marine, in tien vrachtwagens naar IJmuiden gekomen. De T-forces vormden de haven-specialisten, maar wij lieten de Duitsers zelf hun mijnen uit de haven en de sluizen verwijderen. We hadden twee types mijnenvegers: de Mickey's (motor minesweepers) en de Bys (British yard minesweepers)."

Na de demobilisatie blijven de T-forces met tien man over, die ingekwartierd worden in de Claraschool in Oud-IJmuiden. Na enkele weken vertrekken de Canadezen uit IJmuiden en zes maanden later de T-forces. Luitenant Ross wordt commandant van de Royal Navy Office in IJmuiden. Hamilton blijft samen met wat collega's achter en wordt chauffeur. Hij moet vrijwel dagelijks om 03.00 uur naar Den Helder vertrekken, waar hij in de Marinekazerne personeel moet ophalen, naar IJmuiden brengen, daar ontbijten, dan door naar Hoek van Holland, terug naar IJmuiden en dan naar Den Helder, met telkens een 'verse' ploeg personeel. Af en toe valt hij in als chauffeur voor Ross. Tien dagen wordt

De drumband van de RCR oefent dagelijks op het dak van een school. Staand vlnr: Pinky Villeneuve, Fred Preston, John (Duke) Mallet, Eric Dreher, George Bundy, Bob Maitre, Chip Young, MacMillen, NN, Mack, Eagle, Larry Larriviere. Zittend vlnr: Hep Langlois, Len Collis, Ken Williams, Jack Taylor, Page, Harold (Nipper) Stevenson, George Jeffrey, Warren Rose, Pockets Mawry. (Foto: RCR)

Henk van Dijk, na de oorlog directeur van Nederlands Volksherstel in Velsen, op zijn DKW in de zomer van 1945. In het begin van de oorlog verborg hij zijn motorfiets op de zolder van garage Maarschalk aan de Santpoortse Hoofdstraat. (Foto: F.H. van Dijk)

De oorlogsbuit bij de voormalige Rijks HBS (Verz. G.E. Hartendorf)

hij met de anderen van de Navy bij de Nederlandse Marine gelegerd en krijgt een Nederlands ontbijt. Dat valt tegen, want ze zijn bacon and eggs gewend. Na die tien dagen worden ze ingekwartierd in huizen aan de Kanaaldijk.

Ivan Hamilton: "In de zomer van 1945 reed ik met mijn maat in de Jeep langs de noordzijde van het Noordzeekanaal, bij de spoorbrug. Daar zaten twee jonge vrouwen in het zand. Die namen we mee voor een ritje. Een van de twee werd mijn vrouw: Geertruida Johanna Castricum, geboren te Beverwijk op 5 maart 1923.

We trouwden op 13 december 1945 en gingen in de Frans Naereboutstraat in IJmuiden wonen. In augustus 1946 werd onze zoon John geboren. Omdat ik voor 12 jaar getekend had, moest ik in dienst blijven. In september 1946 keerde ik met mijn vrouw en zoon naar Engeland terug, waar we in Bournemouth gingen wonen. In 1947 moest ik naar Duitsland, waar ik in Hamburg en Wilhelmshaven gelegerd werd. In 1950 zwaaide ik af en ging terug naar Engeland, omdat ik geen werkvergunning voor Nederland kreeg. In 1967 kon ik wel in Nederland gaan werken en werd ik draglinemachinist bij Kruk in Beverwijk. In 1969 kochten we de drogisterij van Boonakker in Velsen-Noord, die we ombouwden tot ons café 'de Seven Seas'. In 1990 nam onze zoon de zaak over. Ook Navy-onderofficier Arthur Mynett en Navy-hospik Kenneth Bancroft trouwden met meisjes uit Velsen. Zij bleven eveneens in de gemeente wonen, maar mijn maatjes zijn inmiddels overleden."

Op vrijdag 10 februari 1995 krijgt Ivan Hamilton, samen met zestien anderen, in het gebouw van de Admiraliteit in 's-Gravenhage uit handen van de ambassadeur van Malta de Malta George Cross 50th Anniversary Commemorative Medal, in verband met zijn deelneming aan de strijd in de Middellandse Zee. De Nederlandse Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, de Consul-Generaal van Malta en Truus Hamilton zijn daarbij onder anderen aanwezig.

Interview van Guus Hartendorf

N.V. Melkinrichting 'Gemeenschappelijk Belang' aan de Wijk aan Zeeërweg te IJmuiden. De leuzen zijn er door NSB'ers op klaarlichte dag opgeschreven. De directeur van de melkinrichting, Struikmans, stond zeer slecht bekend in NSB-kringen. Op het bedrijf stond ook een ontvanger. Dat was niet algemeen bekend, maar wel bij NSB'ers. (Foto: M. Kalkman)

Dagboekfragmenten van Jack Harrison

Jack Harrison in 1946 ingedeeld bij de Guards Armoured Division.

Sergeant Jack Harrison maakte deel uit van de 17th battery, 56th Regiment Heavy Royal Artillerie dat was ingedeeld bij het 1st Britse leger tijdens de landing in Noord-Afrika op 8 november 1942. Het regiment vocht in Tunesië en landde in september 1943 bij Salerno in Italië. Na 18 maanden van harde gevechten, waarbij het 56th regiment vuursteun verleende aan het 5th Amerikaanse en 8th Britse leger, werd het 56th regiment samen met Canadese troepen ingescheept en verplaatst naar Marseille aan de Franse Zuidkust. Eind maart 1945 arriveerden zij in Nijmegen en werden ingedeeld als onderdeel van het 1st Canadese leger bij de

1st C.A.G.R.A. (Canadian Army Group Royal Artillery) dat deelnam aan de bevrijding van Westelijk Nederland. Op 12 mei 1945 bereikten zij de kust en namen de Duitse posities over in het Noordelijk gedeelte van de *Festung IJmuiden*, de kuststrook tussen het Noordzeekanaal en Wijk aan Zee. Het regimentshoofdkwartier werd gevestigd in Beverwijk. De nu volgende dagboekfragmenten geven een goed beeld van wat de Britse troepen in het Noordelijk deel van de *Festung IJmuiden* aantroffen en van het Duitse verdedigingssysteem.

Terugkeer op het vasteland van Europa na een zevendaags verlof in Engeland mei 1945

10 MEI

Ging rond 10 uur aan boord van een vrachtschip en arriveerde in het doorgangskamp te Calais rond het middaguur. Bleef daar de rest van de dag tot 11 uur 's avonds, ging toen met de trein naar Nijmegen.

11 MEI

Bereikte het doorgangskamp te Nijmegen rond het middaguur na andermaal een ongeriefelijke reis. Alle gepasseerde dorpen en steden in België en Holland vrolijk versierd met vlaggen en wimpels etc. Verliet het doorgangskamp per 3-tonner van het regiment omstreeks 15.30 uur en arriveerde bij het B-echelon om 17.00 uur. Dit ligt midden tussen uitgestrekte denbossen vlakbij vliegveld Arnhem (Deelen), ongeveer tien mijl ten N.O. van de stad zelf. Rest van de batterij reeds vooruit voor bewaking en positionele diensten aan de kust. 's Avonds uitrusting uitgezocht. Weer erg warm.

12 MEI

Verliet wagenkonvooi om 8 uur 's morgens in 3-tonner om mijzelf bij de rest van de batterij te voegen. Reide via Arnhem, Utrecht, Amsterdam en vond de batterij net buiten de stad Beverwijk gelegerd. Tussen Arnhem en Utrecht was het

landschap bedekt met conifeerachtige bossen, terwijl tussen Utrecht en Amsterdam het landschap meer weideachtig en aantrekkelijker is. Wegen kaarsrecht en goed onderhouden. Amsterdam zag er goed en schoon uit, doorsneden met ontelbare grachten. Bevolking lijkt bijna geheel gehuisvest in grote blokken bakstenen flats. Inwoners nog steeds erg opgetogen over hun recente bevrijding, dromden samen rond de truck bij iedere stop, handen gevend en vragend om sigaretten en handtekeningen.

Onderweg van Amsterdam naar Beverwijk veel sloten en vaarten in het landschap, vele daarvan liggen boven het niveau van de omringende landerijen. Het merendeel van het land in dit gebied lijkt nog niet zo lang geleden drooggelegd daar het er nogal drassig uitziet.

Arriveer in het kamp van de batterij nog net op tijd om mee te gaan naar onze voorlopige bestemming de Hollandse Noordzeekust bij een plaatsje dat Wijk aan Zee heet. Hier nam de batterij van de Duitsers over een grote marine-artillerie- en luchtafweergeschutbasis, evenals een compleet radarstation.

Dit is een schitterend gesitueerde plek volledig ingegraven en gecamoufleerd in de hoge duinen die grenzen aan de zee. Ik keek 's avonds wat rond en inspecteerde de talloze ondergrondse kamers, munitiebergplaatsen, wasruimtes e.d., allemaal verbonden met machinegeweerneesten en luchtdoelmitrailleurs via een doolhof van overdekte gangen en trappen. Alles verkeert in perfecte staat; er ligt veel uitrusting en gereedschap in het rond. Duitsers vertrokken pas in de ochtend en zijn nu ingekwartierd in enkele grote hotels aan de weg. 's Nachts op wacht met Bdr. Debney.

13 MEI

Bleef op wacht tot de middag. Bijna iedereen in de batterij is bezig met een of andere bewakingsdienst. Deze variëren van wegversperringen tot patrouilles bij munitieopslagplaatsen, er zijn ook manschappen die het lokale ziekenhuis bewaken. Verder worden meteorologische apparaten en enkele kleine Goliathtanks bewaakt. De keuken van de batterij is gevestigd in de voormalige Duitse kantine, die zeer goed uitgerust is met een grote eetzaal, radio's, een piano, drums, tafeltennis- en biljarttafels etc. De generator voor elektriciteit die de hele installatie van stroom voorziet is 's morgens aan het draaien gebracht zowel elektrisch licht als stromend water zijn weer in gebruik. Het gebied waar we ons bevinden is een deel van de kuststrook waarin alle vijandelijke troepen zich moesten terugtrekken voor de uiteindelijke overgave. Overal zie je grote groepen Duitse soldaten, het komt onwerkelijk over om ze in schijnbare vrijheid te zien rondwandelen. Ze zijn echter allemaal ontwapend, de enorme stapels ingeleverde lichte wapens en munitie spreken voor zichzelf. De Duitsers voeren nog steeds hun eigen administratie, die onder leiding staat van hun eigen officieren. 's Nachts plaatsen ze hun eigen schildwachten. Verder een rustige dag, 's middags de was gedaan.

Dagboekfragmenten 10 mei 1945 tm 12 juni 1945, beschikbaar gesteld door Jack Harrison, Leeds Engeland 1988.

Vertaald door Marijn van Gool, Wassenaar 1990, bewerkt door Paul N.J. Steenbakker, Alkmaar 1990.

14 MEI

In de ochtend de opdracht gekregen om het terrein om de positie heen af te zoeken naar verdwaalde lichte wapens en munitie die over het hoofd zijn gezien. 's Avonds in de eetzaal naar de radio blijven luisteren, tafeltennis en biljart gespeeld.

15 MEI

Begon om 9.15 een 24-uurswacht op een post bij de grote staalfabriek aan de weg naar Haarlem, een klein kantoor is ingericht als wachtlokaal, terwijl het merendeel der gebouwen als inkwartiering wordt gebruikt door honderden Duitse krijgsgevangenen. 's Morgens dienst gedaan aan de fabriek, en moest later drie inspecties uitvoeren van diverse geschutsposities her en der verspreid in de dichte bossen van het omringende gebied. Nog eens duizenden Duitsers verblijven in tenten ondergebracht in de bossen.

16 MEI

's Morgens om ongeveer 9.30 afgelost door een nieuwe wacht. Ging per truck naar de luchtdoelbatterij (Dunenberg) terug. Speelde 's avonds weer biljart en tafeltennis in de kantine.

17 MEI

Moest 's morgens toezicht houden op de schoonmaak van de toiletten en wasgelegenheden. Hoorde 's avonds dat ik naar een onderofficierscursus moest bij de 1st CANADIAN AGRA's school op het vliegveld Deelen bij Arnhem.

18 MEI

Bracht grootste gedeelte van de morgen door met het schoonmaken van onze parkeerplaats onder aan de weg. Repareerde ook de grote 254 sign.(verm.truck met verbindingapparaat). Bracht 's avonds nog wat aangename uren door in de kantine.

19 MEI

Rustige dag, nog steeds geen tekenen dat de Duitsers hier worden verwijderd. 's Middags in Wijk aan Zee rondgelopen met Harry Nesbitt. Dit gebied is door burgers al jaren geëvacueerd, hoewel er nu een paar zijn teruggekomen.

20 MEI

Verlaat Wijk aan Zee om 9.00 's morgens in een 15 cwt truck om de onderofficierscursus op het vliegveld Deelen te volgen.

2 JUNI

Terugkeer van sgt. Jack Harrison in Wijk aan Zee.

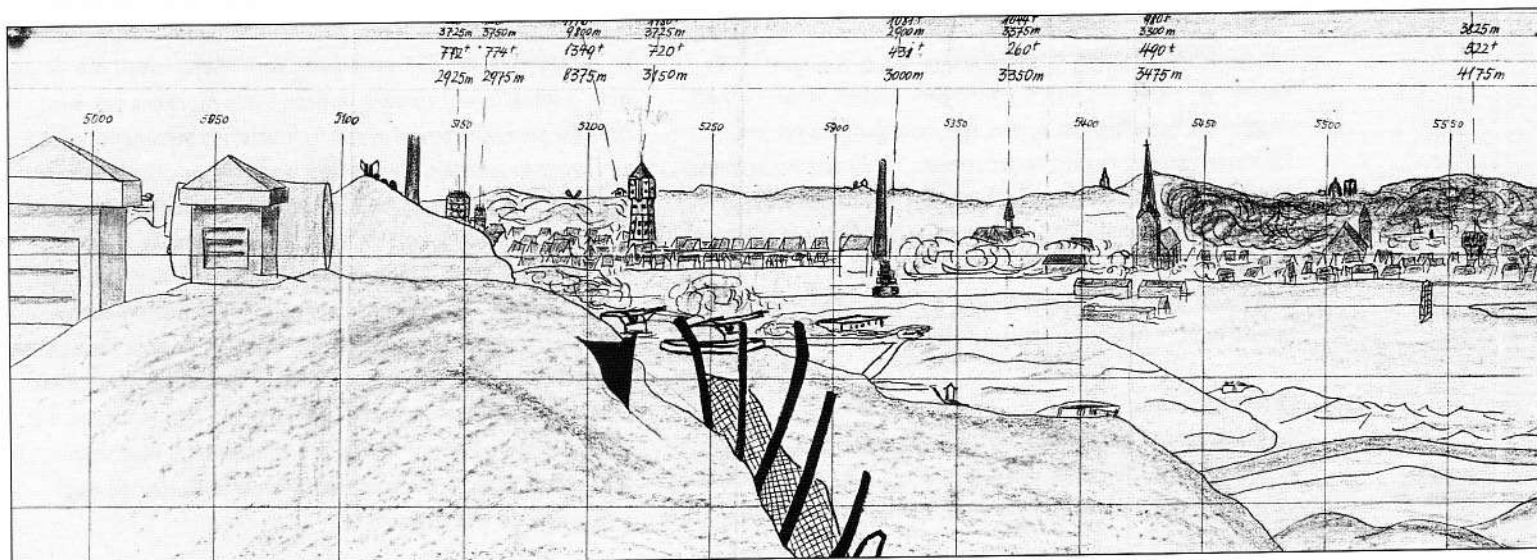
3 JUNI

's Morgens regimentskerkdienst (parade) in Beverwijk gehouden, later marcheerde het regiment langs de commanderende officieren en door de stad. De kerk is gebouwd in 1644 en heeft heel oude zitplaatsen gegroepeerd rond een centrale preekstoel, interieur geheel wit. 's Avonds gebiljart en tafeltennis gespeeld in de kantine.

4 JUNI

Verlaat de luchtdoelbatterij in de ochtend na het ontbijt om de wacht af te lossen die de toegang tot een van de kustbatterijen bewaakt (batt.Wijk am See). Er moesten twee verschillende posten worden bemand, in het algemeen moet er gelet worden op de installaties en apparatuur die nog steeds aanwezig is in de ondergrondse verdedigingswerken. Het omringende gebied bevat hoog gras en met struiken bedekte duinen strekken zich uit met een diepte van ongeveer 300 yards rond de kustlijn. Deze duinen huisvesten een verbazingwekkend systeem van ondergrondse loopgraven, tunnels, munitiebunkers, opslagplaatsen, slaapplegheden, wasplaatsen en rode-kruisruimtes, terwijl in de duinen gericht naar de zee vier 150 mm marinekanonnen, opgesteld in grote betonnen onderkomens zijn ingegraven, tevens behoren tot dezelfde stelling twee 75 mm kanonnen, drie 37 mm luchtdoelkanonnen en twee stukken 50 mm anti-tankgeschut, zes zoeklichten, een kolossaal luisterapparaat en gigantische stapels granaten en rookpotten van de meest uiteenlopende soort. Deze hele massa uitrusting is gis-tueerd in een enkele compacte verdedigingslinie, niet meer dan een mijl lang en ongeveer een halve mijl diep. Onze wacht hier bestaat uit vier onderofficieren en twaalf manschappen onder leiding van sgt.Dixon. Er worden twee verschillende wacht-lokalen bemand, een aan elk van de twee ingangen naar de batterij tot het gebied, dat aan de kant naar het binnenland wordt

Duits Artillerie Panorama. Door Jack Harrison meegenomen bij zijn inspectie op 5 juni 1945 in de houten barakken van de Centrale Commandopost voor de luchtdoelbatterijen (Ugruko Stand).
 IJmuiden gezien van uit de zware luchtdoelbatterij Dunenberg. Van alle hoge objecten zoals kerk- en watertorens, werd nauwkeurig de afstand en hoogte gemeten, na het toepassen van correcties en met behulp van schietkaarten kon op elk gewenst punt nauwkeurig gericht artillerievuur worden uitgebracht.

beschermd door brede mijnenvelden en prikkeldraadversperingen. Deze bewaking gaat ongeveer een week duren.

5 JUNI

Was 's morgens wachtcommandant vanaf 11.00. Wandelde 's middags gedurende onze inspectieronde naar het eind van de driekwart mijl lange pier aan de Noordelijke oever van het Noordzeekanaal om een torpedolanceerinrichting te inspecteren die zich op het uiteinde bevindt. Het Noordzeekanaal is de Zuidelijke grens van dit gebied en snijdt Holland bijna doormidden, tevens is het de verbinding van Amsterdam met de zee bij de stad IJmuiden. Ging 's avonds nog een stukje lopen en keek rond bij von Trippins hoofdkwartier dat helaas schade heeft opgelopen door toedoen van de Nederlandsche Binnenlandse Strijdkrachten. Von Trippin was oorspronkelijk de Duitse commandant van dit gebied. Het hoofdkwartier is niet ondergronds maar bestaat uit verschillende houten barakken in het terrein, allemaal uitstekend gecamoufleerd.

6 JUNI

Beëindigde de wachtronde om 11.00 's morgens en had de rest van de dag vrij. Onderzocht de zeer ingewikkelde apparatuur in de massieve betonnen commandopost (vuurleiding batt. Wijk am See) alles in perfecte staat, er kan zo mee gewerkt worden.

7 JUNI

Om 11.00 de wacht weer overgenomen. Kreeg warm water aan de gang in een van de vele wasgelegenheden en nam een hete douche. Het weer is momenteel zonnig maar niet erg warm omdat de aanhoudende wind uit zee de temperatuur erg laag houdt. 's Avonds kwam een groep van 15 man personeel aan om onze jongens af te lossen die de dansavond van de batterij wilden bijwonen in Wijk aan Zee.

8 JUNI

Einde van de wacht om 11.00 's morgens. Een rustig dagje. 's Middags een grote partij Duitse 9 mm munitie gevonden, die past in onze stenguns en 's avonds ongeveer honderd schoten afgevuurd op konijnen, waarvan er in de omgeving genoeg rondlopen.

9 JUNI

Weer op wacht om 11.00. Keek 's morgens nog wat rond in de ondergrondse werken die we tot nu toe nog niet hadden verkend. Dit was de commandopost voor de luchtdoelbatterijen (Ugruko Stand) vlakbij von Trippins hoofdkwartier. Een warboel van kamers en gangen, raakte twee keer de weg kwijt. Het licht werkte niet en dat maakte de verkenning langzaam en moeilijk. Bekeek de zeer interessante apparatuur die werd gebruikt om de bewegingen van vliegtuigen waar te nemen en om hun koersen uit te zetten. Bleef de hele nacht op in het wachtlokaal.

10 JUNI

Had een vrije dag na de gebruikelijke wisseling van de wacht. Bracht 's avonds een paar uurtjes door met schieten van konijnen, samen met George Dixon en later met Johny Coe.

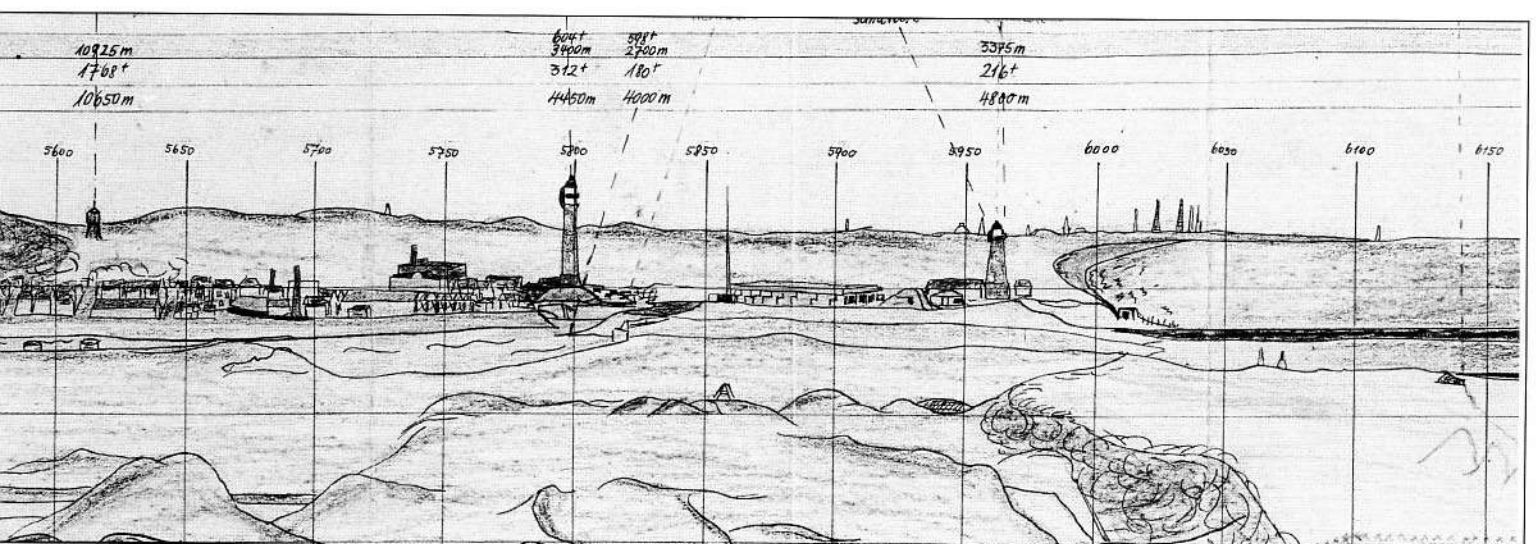
11 JUNI

Weer wacht vanaf 11.00. Kreeg de taak om alle munitie in de diverse opslagplaatsen te inventariseren en ging met George Dixon van bunker naar bunker. Het werk nam de hele middag en avond tot 21.00 in beslag. Telde ten slotte 3000 schoten 155 mm munitie, 4000 patronen van 75 mm, 1200 patronen van 50 mm, 2000 patronen van 47 mm en meer dan 5000 patronen van 37 mm. In ons gebied een totaal van meer dan 15000 schoten bij elkaar. Ik ontdekte tijdens onze inspectietocht nog een 40 mm kanon in een grote betonnen bunker die we nog niet eerder hadden gezien en tevens nog een zoeklicht, twee 28 loops raketwerpers en een aantal kleine vlammenwerpers.

12 JUNI

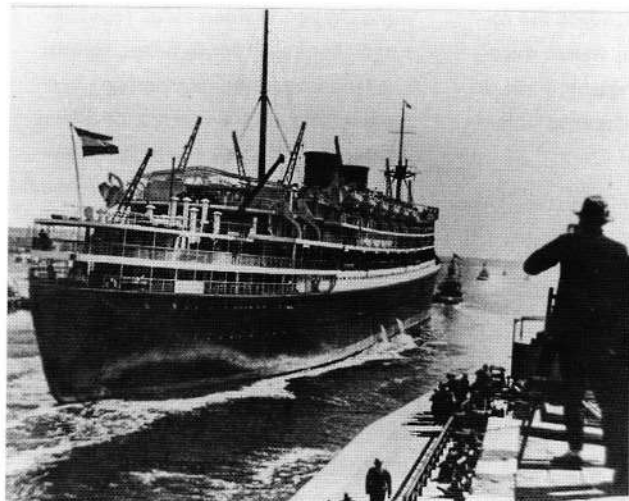
Kwam vanmorgen uit de wacht. Weer nog steeds koud en winterig. Vond nog een voorraad Duitse 9 mm munitie in de namiddag. 's Avonds organiseerde de batterij een feest voor 100 kinderen uit Beverwijk. Ging na de thee op konijnenjacht in de met bosjes bedekte heuvels in de buurt van het wachtlokaal.

Van Wijk aan Zee werden wij op 15 juni 1945 overgeplaatst naar Bocholt in Duitsland.

Repatriëring uit Nederlandsch-Indië via IJmuiden

Ondanks het feit, dat er niets was voorbereid ten aanzien van de op 10 mei 1940 binnenliggende handelsvloot, konden verscheidene schepen van verschillende tonnage toch nog tijdig uit Amsterdam vertrekken en via IJmuiden ontsnappen. Veel Nederlanders zullen nog herinneringen hebben aan de tijd, dat zij niets van hun buiten bezet gebied verblijvende dierbaren vernamen.

Een vooroorlogs tafereel. Het m.s. Johan van Oldebarneveldt (SMN) vertrekt vanuit de Noordersluis te IJmuiden naar Nederlandsch-Indië.

Het zou vijftien jaar duren alvorens bij voorbeeld het op 12 mei 1940 uit IJmuiden vertrokken m.s. *Westland* van de Koninklijke Hollandse Lloyd in ons land zou terugkeren. In die periode maakte het schip een aantal gevaarlijke transatlantische reizen, veelal in konvooi. In de meidagen van 1945 bevond het m.s. *Westland* zich op weg naar Halifax en zou pas op 8 november 1945 wederom de sluisen te IJmuiden passeren, op weg naar Amsterdam.

Maar het verhaal van de *Westland* staat uiteraard niet op zichzelf. Immers vele schepen bevonden zich tijdens de oorlogsjaren buiten bezet Nederland en zeker niet alle opvarenden waren zo gelukkig om na ruim vijf lange jaren weer behouden thuis te komen.

Niet alleen oud-Velsenaren zullen zich de grote en beroemde passagiersschepen herinneren die IJmuidens sluisen passeerden, schepen met Amsterdam als thuishaven. Een groot aantal van deze schepen ging ten gevolge van oorlogshandelingen verloren, waaronder de *Jan Pieterszoon Coen* (SMN) als blokadeschip tussen de pieren van IJmuiden, de *Jagersfontein* (VNS) op de Atlantische Oceaan, de *Tjinegara* (JCJL) in de Pacific, de *Marnix van Sint Aldegonde* (SMN) en de *Nieuw Zeeland* (KPM) in de Middellandse Zee, de *Colombia* (KNSM) bezuiden Kaapstad, de *Christiaan Huygens* (SMN) bij Westkapelle, alsmede nog een lange reeks mindere grootheden. Ook de behouden gebleven passagiersschepen hebben het oorlogsgeweld vaak van zeer nabij meegemaakt, veelal als troepentransport-

schip of als hospitaalschip in Amerikaanse (*US-War Shipping Administration*) of Britse (*British Ministry of War Transport*) dienst.

Nadat Duitsland in mei 1945 had gecapituleerd, werd het accent van de geallieerde activiteiten meer naar het Verre Oosten verlegd, alwaar de wereldoorlog nog in volle hevigheid voortduurde, ook voor het Nederlands koninkrijk.

Toen Japan op 15 augustus 1945 de onvoorwaardelijke capitulatie bekendmaakte, betekende dit op papier het einde van de Tweede Wereldoorlog. De Japanse capitulatie werd gevolgd door de officiële ondertekening op 2 september 1945 aan boord van het U.S. slagschip *Missouri*, mede voor het Koninkrijk der Nederlanden ondertekend door vice-admiraal C.E.L.

Helfrich. Voor de in het Verre Oosten geïnterneerde landgenoten was het een vrede zonder bevrijding. In de verspreid liggende interneringskampen verbleven ruim 210.000 militairen, burgers, vrouwen en kinderen onder erbarmelijke omstandigheden. De Japanners hadden in hun streven naar een "Groot-Oostaziatische Welvaartsfeer", uiteraard onder leiding van Japan, alle tot de geallieerde landen behorende onderdanen uit de Aziatische samenleving verwijderd en hun het leven schier onmogelijk gemaakt door hen naar wrede Japanse maatstaven als minder dan lijfeigenen te behandelen. Het sterftecijfer bij de krijgsgevangenen lag gemiddeld op ruim 26%; in de

vrouwenkampen lag dit aanmerkelijk lager.

De betrokken westerse regeringen werden vervolgens voor grote problemen gesteld, zoals het terughalen van de uitgezonden troepen en de repatriëring van de in deplorabele toestand verkerende krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden.

Ook de in een "pool" ondergebrachte Nederlandse schepen werden hierbij ingezet. De in Nederlansch-Indië in nood verkerende Nederlandse onderdanen werden evenwel gesommeerd de kampen niet te verlaten in verband met de problemen rond de zojuist uitgeroepen republiek Indonesië. Het zou tot eind 1945, begin 1946 duren alvorens de Nederlandse regering over de eigen schepen kon beschikken.

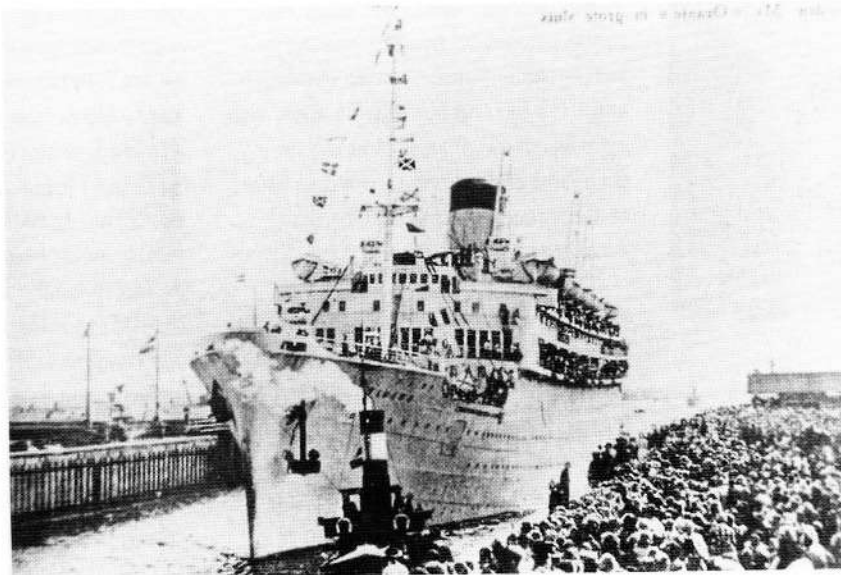
Er waren in Indië ook schepen nodig in het kader van de gezinshereniging van de circa 11.000 nog in de rimboe van Siam verblijvende Nederlandse ex-krijgsgevangenen. Een hereniging in Siam wel te verstaan. In tegenstelling tot de zo snel mogelijk gerepatriëerde Engelsen, Australiërs en Amerikanen, moesten de Nederlandse slachtoffers van de Japanse terreur aan de Burmaspoorweg ter plekke blijven. Velen van hen zouden pas een jaar later gelegenheid krijgen om te repatriëren. Ook op de Filippijnen bevonden zich nog vele duizenden Nederlanders die op terugkeer wachtten. Zij waren degenen die de zware dwangarbeid aan de Burmaspoorweg en/of Japanse kolon-

mijnen hadden overleefd, alsmede de overtocht in vaak door geallieerde onderzeeboten belaagde *hell-ships*.

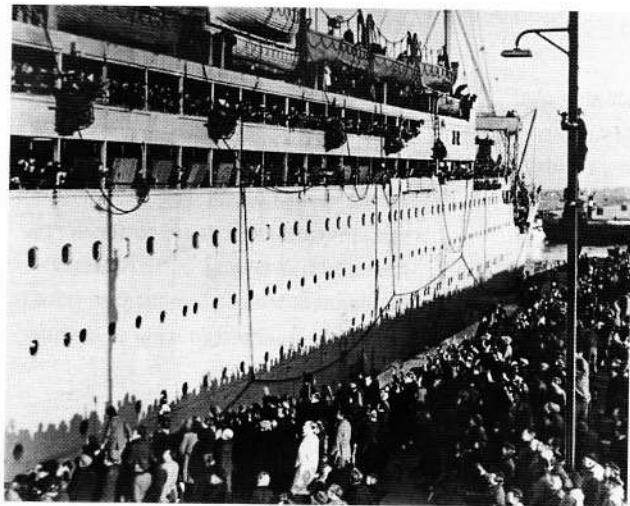
Door de politieke ontwikkelingen was op Java de situatie voor de zich nog steeds in de voormalige Jappenkampen bevindende Nederlandse vrouwen en kinderen dermate hachelijk geworden, dat het Britse opperbevel zich gedwongen zag tot actie over te gaan en de kampen te ontzetten. Ook de buiten de kampen gebleven Indische Nederlanders en andere met de Nederlanders sympathiserende bevolkingsgroepen zochten bescherming bij de Britten. Medio november 1945 vonden onder andere vanuit Semarang en Soerabaja noodevacuaties plaats naar oorden als Batavia, Singapore, Bangkok en Colombo, alwaar men wederom vele maanden in kampen terecht kwam.

De ongeveer vijf duizend zich aldus in de Kandy-kampen op het eiland Ceylon (Sri Lanka) bevindende ex-geïnterneerden voelden zich daarop hopeloos vergeten als later schip na schip vanuit Indië Ceylon voorbijvoer naar Nederland. Spoedig kwam echter ook in die situatie enige verbetering.

Met het beschikbaar komen van de Nederlandse schepen kwam de repatriëring vanuit Indië naar Nederland pas goed op gang. De troepentransportschepen werden aldus repatriëringsschepen en zouden met steeds snellere frequentie naar Europa vertrekken. Als eerste vertrok de *Nieuw Amsterdam* (NASM) op 8 december 1945 uit Singapore met 600 Britse militairen en 3.716 Nederlandse evacués, kort daarop gevolgd door het hospitaalschip *Oranje* (SMN) met 1.273 personen. Beide schepen arriveerden begin januari 1946 te Southampton, doch kregen geen toestemming de reis naar Nederland te vervolgen in verband met het grote mijnengevaar voor de Nederlandse kust. Het verdere vervoer naar Amsterdam geschiedde met kleinere schepen, waaronder de Britse *Almanzora* (RML). Dit sterk verouderde en onverwarmde troepentransportschip was het eerste repatriëringsschip dat in Nederland aankwam. In de middag van 3 januari 1946 werd het in de

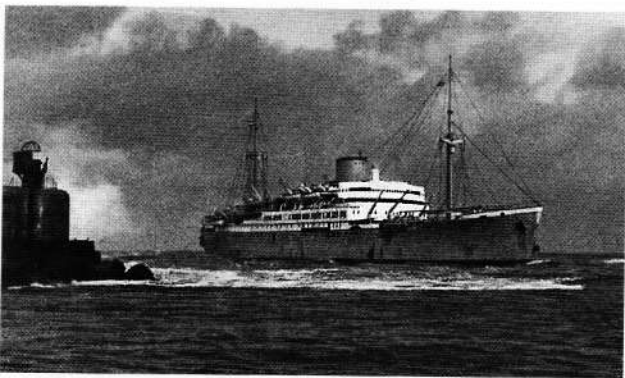
Na een afwezigheid van ruim zes jaar arriveert het m.s. Oranje (SMN) op 18 juli 1946 in de Noordersluis te IJmuiden. Voor de vele belangstellenden bleek de kade te klein.

Almazora (RML) arriveert op 3 januari 1946 als eerste repatriërings-schip in IJmuiden.

Middensluis te IJmuiden door een meer dan duizendkoppige groep belangstellenden verwelkomt bij een buitentemperatuur van -10° Celsius. Voor de slecht geklede en kou vrezende repatriënten betekende dit hartelijke welkom door familie, vrienden en onbekenden een moreel opwarmertje. Twee dagen later arriveerde het hospitaalschip *Atlantis* (RML) in de sluis en was de publieke belangstelling wederom groot. Deze taferelen zouden zich nog vele malen herhalen. Zo arriveerde kort daarna de *Johan van Oldenbarneveldt* (SMN) met 2.018 evacués; de *Boissevain* (KPM) had er 1.835 aan boord; de *Noordam* (HAL) 1.628; de op 13 mei 1940 nog goed uit IJmuiden naar Indië weggekomen *Johan de Witt* (SMN) kwam met 1.026 repatriënten. De zeker niet minder bekende *Indrapoera* (RL) met 1.218 personen; de *Sibajak* (RL) met 1.261 repatriërenden;

Het m.s. *Tegelberg* (KPM) loopt na de bevrijding de haven van IJmuiden binnen, 1946. De bunker op de kop van de Zuidpier vormt geen bedreiging meer. De *Tegelberg* is tijdens de oorlog intensief gebruikt als troepentransportschip. Na de bevrijding deed het schip enkele malen Amsterdam aan met repatriënten uit Nederlandsch-Indië.

de *Bloemfontein* (VNS) had er 1.368 aan boord; de *Tegelberg* (KPM) weer 1.733 enz. Vanaf begin maart 1946 kwamen ook in Rotterdam vele repatriëringschepen aan. Via Schiphol arriveerden kleine groepjes "bevoorrechtten", vaak na een slopende reis van vier lange dagen.

De zogenoemde "eerste golf" van circa 110.000 terugkerende landgenoten bestond in de beginfase vooral uit zieken, weduwen, wezen en halfwezen, al dan niet tijdelijk voor dienst in de tropen afgekeurde militairen en ambtenaren, alsmede zij die in Indië verder van weinig nut werden geacht. Eén ding hadden zij vaak gemeen: het waren be-rooide en gehavende oorlogsslachtoffers; veelal zonder enig idee waar zij terecht zouden komen.

Om alles in goede banen te leiden, maakte men gebruik van de door de Repatriëringdienst van het Militair Gezag opgedane korte ervaring met betrekking tot de repatriëring uit Duitsland, al werd het nu de "Repatriëringdienst Indië". Ook het Rode Kruis had in juni 1945 tot de instelling van een Oost-Indische Kamer besloten. Daarnaast werd het comité "Nederland helpt Indië" opgericht. Het Centraal Bureau voor Verzorging van Oorlogsslachtoffers (CBVO) stelde zijn landelijke organisatie ter beschikking en ook het Centraal Distributie Kantoor zegde zijn volle medewerking toe.

De repatriëring bleef een overheidstaak met particuliere hulp als onmisbare aanvulling. Aldus kwam de "Evacuatieregeling Nederland" tot stand. In Indië had het Centraal Evacuatie Bureau (CEB) de touwtjes in handen bij het beschikbaarstellen van overtochtaccommodatie. Inmiddels was in Ataq

aan de Golf van Suez een kledingdepot opgezet. Hier kregen de repatriënten diverse kledingstukken en schoeisel toebedeeld om althans enigszins op het Nederlandse klimaat te zijn ingesteld. Dit depot werd eind 1946 opgeheven nadat de kledingvoorzieningsdienst door het Rode Kruis naar een

nieuw depot in Batavia/Jakarta was overgebracht. De overtocht zelf was allerminst een pleziercruise. Reeds bij ontvangst van het evacuatiebericht werd men van de uitzonderlijke overtochtsvoorwaarden op de hoogte gebracht. In een begeleidend schrijven werd men geadviseerd een kussen of klapstoel mee te nemen aangezien aan dek geen banken of stoelen aanwezig zouden zijn. Ook diende men een bord, beker, lepel, mes en vork mee te nemen. Men moest al over goede relaties beschikken om een hut toegewezen te krijgen. Gebruikelijker was een opklapbed (*standees* - tot vijf hoog), een hangmat of een matras op de grond in een der overvolle ruimten, in welke ruimten vaak ook de eenvoudige maaltijden genuttigd dienden te worden.

Uiteraard moest met drinkwater zuinig worden omgesprongen. De herenigde gezinnen werden veelal gescheiden ondergebracht in vrouwen- en mannenruimten. Gelukkig had het aanpassingsvermogen van de evacués zich tijdens de kampjaren goed ontwikkeld en zou ook later bij de assimilatie in de Nederlandse samenleving van waarde blijken.

C. B. V. O. Afdeling Repatr. zaken, Wassenaarscheweg 14, Den Haag. Tel. 117463 t/m. 117466

Aan de gerepatriëerden. Ter voorziening in de kosten van levensonderhoud worden de volgende bedragen uitgekeerd, te rekenen van af den dag van vertrek uit Indië: Gezinshoofd f 200.—, echtpaar f 300.—, elk verder gezinslid van 7 jaar of ouder f 75.—, elk verder gezinslid beneden de 17 jaar f 60.—. Alleen reizenden boven de 25 jaar f 200.—. Idem 17-25 jaar f 100.— een en ander verminderd met 10 pCt. belasting. Deze uitkeeringen hebben plaats gedurende ten hoogste 6 maanden en worden zoo mogelijk later met eigen inkomsten verrekend. Voor het in ontvangstnemen van bovengenoemde uitkeeringen vervoegt men zich zoo spoedig mogelijk na aankomst bij het dichtstbijzijnde Districtsbureau Verzorging Oorlogsslachtoffers (D.B.V.O.).

Identiteitsbewijs(en) medebrengen!
ADRESLIJST VAN DE D.B.V.O.'s:
Groningen: Mesdagplein 3-4, Groningen Tel. 23454; Friesland: Hofplein 33; Leeuwarden, Tel. 3182 Assen: Javastraat 2, Tel. 2038; Emmen: Molenkamp 20, Tel. 267; Zwolle: Stationsweg 5, Tel. 301; Enschede: Hengeloschestraat 60, Tel. 4647; Nijmegen: Berg en Dalscheweg 77, Telefoon 24492; Arnhem: Velperweg 11, Telef. 245; Apeldoorn, Wilhelminapark 9, Tel. 4282; Alkmaar: St. Laurensstraat 3, Tel. 4045; Haarlem: Paviljoenslaan 9-11, Tel. 17580; Amsterdam: Keizersgracht 569-571, tel. 38131; Den Haag: Nassau Zuylensteinstr. 12 tel. 721050; Rotterdam: Calandstraat 62, tel. 28976, 28947-59-71; Leiden: Rapenburg 26, Tel. 21656; Utrecht, Heerenstraat 43, Tel. 13971; Dordrecht: Wijnstraat 84, (zwart), Tel. 5925; 's-Hertogenbosch: Havensingel 8, Tel. 8972; Breda: Ginnekenweg 44, Tel. 9752; Eindhoven: Parklaan 66, Tel. 4705; Tilburg: Heuvelstraat 103, Tel. 2154; Maastricht: Stationstraat 33, Tel. 3467; Roermond: Swalmerstraat 59, tel. 502; Middelburg: Gortstraat 30, tel. 2015-2085; Oostburg: Raadhuis, Oostburg; Geldermalsen: Koppelschedijk C 217.

De accommodatie aan boord van de repatriëringschepen was gelijk aan die van de troepen transportschepen.

Bij aankomst in Nederland diende ont-scheping volgens planning te verlopen, zoals uit een bewaard gebleven debarkatieschema van het m.s. *Sibajak* (zie hieronder) blijkt.

Voor de afvoer van de gedebarkeerden naar hun bestemmingen zorgde het Directoraat Vervoer van het Ministerie van Verkeer met gebruikmaking van autobussen en ziekenwagens van het Rode Kruis. Het CBVO verzorgde de onderbrenging van diegenen die niet over een opname-adres beschikten.

Nog vele jaren kon men bij de sluisen getuige zijn van binnenlopende repatriëringschepen, want het zou niet bij de "eerste golf" blijven. Doch daar lagen vaak weer andere belangrijke oorzaken aan ten grondslag. Een respectabel aantal gerepatrieerden uit Nederlandsch-Indië zou zich vervolgens metterwoon blijvend in Velsen en omgeving vestigen.

Opname-adres voor B.H. Legemaate uitgereikt door het C.V.B.O.

Debarkatieschema m.s. *Sibajak*.

De debarkatie geschiedt als volgt:

Groep I

Alle oorlogspleegkinderen, zonder hun geleidsters.

Groep II

K.N.I.L. Alle militairen van K.N.I.L. plus stads- en landwachten die rechtstreeks naar Austerlitz gaan, verzamelen op het promenadedek bakboordzijde. Eveneens de gezinnen van deze categorieën. Deze militairen gaan dus met hun gezinnen van boord en scheiding vindt plaats aan de wal.

Zij die uitstel hebben van melding in Austerlitz hooren zich niet bij deze groep op te stellen.

Groep III

Marinepersoneel. Alle marinepersoneel plus hunne gezinnen alsmede alle alleenreizende marinevrouwen plus hunne kinderen met handbagage (maximum twee colli per persoon) verzamelen promenadedek stuurboordzijde. Dit zijn dus alle *Doorn* reizigers.

Groep IV

Ruimen B 4 en B 5. Dit zijn vrouwenruimen. Mannen en zonen van dames, die in deze ruimen zijn ondergebracht, gaan met hun bagage naar hun echtgenooten (resp. moeders) en wachten in deze ruimen op het debarkatiesignaal.

Groep V

Ruimen C 4, C 5 en D 4. Eveneens vrouwenruimen. Organisatie als voor de ruimen B 4 en B 5.

Groep VI

Ruimen A 1 en A 2. Eveneens vrouwenruimen. Organisatie als voor de andere vrouwenruimen.

Groep VII

Ruimen C 1, C 2, D 2 en D 3. Dit zijn mannenruimen en hierin zijn dus achtergebleven alleenreizende mannen. Hun eventuele zonen en dochters voegen zich met hun bagage bij hen en

wachten signaal tot debarkatie af.

Groep VIII

Hutten A dek. In gezinsverband. Dus mannen en kinderen van in hutten reizende dames verzamelen in de hutten van de dames en vrouwen en kinderen van in hutten reizende mannen verzamelen zich eveneens in de hutten van de mannen, met de handbagage (niet in de gangen neerzetten maar in de hutten).

Groep IX

Hutten B dek. In gezinsverband. Zelfde organisatie als hutten A dek.

Groep X

Hulpverpleegsters. Eventuele gezinsleden van deze categorie voegen zich met de bagage in het verblijf der hulpverpleegsters.

Groep XI

Niet evacués. Deze categorie gaat als laatste van boord. Hiertoe hooren eveneens de passagiers die in Suez aan boord zijn gekomen. Onder niet evacués wordt in de zin van dit schema verstaan zij, die tijdens de bezetting in Nederland zijn geweest, na mei 1945 naar Ned. Indië zijn gegaan en thans weer naar Holland terugkeren. Deze categorie is onderhevig aan douaneformaliteiten. Een lijst van deze niet evacués wordt aan de verschillende borden aan boord aangeplakt. De gezinnen van de zieken die in het hospitaal verblijven, moeten met de bagage in het hospitaal verzamelen om op een nader vast te stellen tijdstip te debarkeren.

SIBAJAK
ZORGVULDIG BEWAREN. 647

Naam *Legemaate*
Voornamen *B. H.*
Gebs. datum *22-2-29 m.*

OPNAME ADRES **Marine**
Guine de Poolbeg
wegemeld.

BELANGRIJK De Staat kan geen verantwoordin
aanvaarden voor de gevolgen, on
staan door het niet betrekken va
bovengenoemd opname-adres.

Bijlage I

Repatriëring; vraaggesprek met mevrouw S.W. Besançon-Zabel

H.J. Legemaate

80e Jaargang No. 18220

Bureaux: Kennemerlaan 154,
IJmuiden - Telefoon 5437

Te Haarlem: Gr. Houtstr. 93
Telefoon 10724.

IJmuiden

Kennemer Editie van
Directeur-Hoofdredacteur

Nederland

ontvangt zijn verloren zonen

Eerste repatriërenden te Amsterdam

Het was tamelijk bewolkt toen de *Almanzora* met haar repatriërenden uit Indië voor de IJmuiden pieren gesignaleerd werd. Het schip met zijn 7 m. diepgang moest eenige uren op hoog water wachten en zoo werd het half drie voordat het met opklarend weer, toegejuicht door de menigte, toegespeeld door een fanfarekorps, toegezongen door soldaten, in de Middensluis aanlegde. De gele quarantainevlag was geheschen en het bleek dat ca. 10% der passagiers in de ziekepatalen lag met influenza of mazelen. Slechts enkele officieren en scheepvaartofficials werden dan ook aan boord toegelaten.

Ongeveer half vier voer de sleep de sluis uit, de spoorbrug tegemoet, die zwart was van de belangstellenden. Het escorte bestond uit gepavoiseerde bootjes en eskaders meerkoeten. Langs het kanaal riepen groepjes mensen in spreekkoor den naam van een familielid en bij wederzijdsche herkenning weerklonk luid gejuich.

Overal onderweg vlaggen: op de huizen — op de bootjes — in de handen der menschen aan den wal.

Eerste indrukken.

Huiverende, kuchende menschen, onnatuurlijk uitgelaten of in een hoekje zittend op een wankelen koffer — verreisd door den 1½ dag op het oude Engelsche schip zonder verwarming in de hutten.

actieve comité „Nederland helpt Indië“ in het bijzonder, te richten.

De *Almanzora* zou heden vertrekken, om binnen enkele dagen de overige thuisvaarders uit Southampton te halen, die hier op dezelfde wijze ontvangen zullen worden: degenen die geen adres hebben kunnen opgeven naar hotels of particulieren, die zich voor ontvangst beschikbaar gesteld hebben; de overigen vrij vervoerd met vele faciliteiten naar de plaats van hun bestemming.

Radiotoespraak H.M. de Koningin

De Koningin zal op Zondag 6 Januari om 20 uur over de beide radio-zenders van Hilversum, naar aanleiding van de aankomst van de eerste groep repatriërenden uit Ned. Indië, het woord richten tot die landgenooten, die sedert de bevrijding van Nederland uit gevangnissen en concentratiekampen naar het vaderland terugkeerden.

Nieuw Britsch

L.: Ik heb begrepen dat U met het eerste repatriëringschip, de Britse *Almanzora*, in IJmuiden arriveerde. Hoe kwam U op dit schip terecht?

Mevrouw B.: Ons gezin arriveerde inderdaad met de *Almanzora*, doch dit was op de tweede reis naar Nederland. Immers arriveerde de *Oranje* in de nacht van 4 op 5 januari 1946 te Southampton en werden wij enkele dagen later naar de uit Amsterdam teruggekeerde *Almanzora* overgebracht, samen met een aantal passagiers van de reeds op 1 januari gearriveerde *Nieuw Amsterdam*.

Het was ons volkomen onduidelijk waarom de schepen niet verder gingen dan Southampton. Later hoorden wij dat er langs de Nederlandse kust nog een groot mijnengevaar bestond. Dit is waarschijnlijk dan ook de reden waarom op de *Almanzora* de waterdichte schuifdeuren uit voorzorg steeds weer gesloten werden.

L.: De *Oranje*, in vredeestijd paradepaardje van de Stoomvaart Maatschappij Nederland vertrok op 13 december 1945 uit Tandjoeng Priok en deed op 14 en 15 december Semarang

aan om een veertigtal, veelal zieke passagiers op te nemen. Waar en hoe kwam U aan boord?

Mevrouw B.: De diverse juiste datums zitten niet in mijn geheugen gegrift, maar inderdaad behoorden wij tot het groepje passagiers dat in Semarang op de *Oranje* inscheepte. Doch laat ik eerst mijn verhaal tot dan toe doen. Als employé van de Stoomvaart Maatschappij Nederland werd mijn vader in 1939 in Semarang geplaatst. Toen de Japanners Nederlandsch-Indië in begin 1942 bezetten, werd mijn vader in Bandoeng geïnterneerd en was later ook nog gedwongen werkzaam aan de spoorlijn van Tjitjalanka naar Madjalaja. Met mijn moeder en twee broertjes kwam ik in Semarang in het kamp Lampersari terecht. Hier woonden wij met zo'n twintig personen in een soort kamponghuisje aan één van de Manggastraatjes. Rond 23 augustus 1945 kregen wij te horen dat het vrede was. Voor ons betekende dat alleen iets meer eten. Nog geen twee maanden later werden de Japanners met de taak belast om ons tegen moordlustige Indonesische jongeren te beschermen. Toen pas kwam ons ter ore dat op 17 augustus de republiek Indonesia was uitgeroepen. De Indonesische bevolking was ons aanvankelijk niet vijandig gezind en mijn vader kon zonder problemen gewoon met de trein van Bandoeng naar Semarang reizen om zich bij ons te voegen. Na de komst van de eerste Britse troepen in Batavia begonnen de Indonesische jongeren zich te roeren waarna een onzekere en vaak angstige tijd aanbrak. Vanuit ons kamp zagen wij de *Oranje* op de rede liggen en kreeg mijn vader het voor elkaar om met dit schip weg te komen, regelrecht naar Holland naar wij hoopten. Op een legertruck met bewaking naar de kleine haven en vervolgens per landingsvaartuig naar de *Oranje* embarkeerden wij op het allerlaatste moment. Wij moesten wel genoeg nemen met gescheiden hutten in de bemanningsverblijven. Over de verstrekte maaltijden waren wij minder te spreken. De artsen aan boord wisten uit ervaring dat de magen en darmen van de zwaar ondervoede patiënten weer langzaam aan de normale hoeveelheden voedsel moesten gewennen. Het gevolg hiervan was, dat wij om de andere dag worteltjes of bietjes te eten kregen. Omdat er aan boord zoveel verzwakte patiënten waren, is tijdens die drie weken durende reis een kleine twintigtal zieken overleden. Als de overledene dan een zee-mansgraf kreeg, werd het schip stilgelegd en hield eenieder een gepaste rust in acht. Nadat dit meermalen had plaatsgevonden, werd op het wederom stilliggen van het schip nog nauwelijks gereageerd. De oorlog had ons kennelijk hard gemaakt.

L.: Wat waren Uw eerste indrukken toen U binnen de pieren van IJmuiden arriveerde?

Mevrouw B.: Ik herinner mij er weinig van. Het was grauw en vooral koud. Erg koud. Ik ging dan ook liever beneden-deks. Ook verlangde eenieder naar het einde van de reis. De grote belangstelling - van het bezoek van H.K.H. prinses

Krantekop: Nederland ontvangt zijn verloren zonen, *IJmuiden Courant*, 4 januari 1946.

Juliana vernam ik pas later - zorgde voor een vertraging van ongeveer vijf uren waardoor voor ons de debarkering pas de volgende dag plaatsvond. Wel werd nog 's nachts een groot aantal zieke kinderen, allen door een uitgebroken epidemie getroffen, op transport gesteld naar een opvangadres buiten Amsterdam. Het verhaal wil dat enkelen die avond nog het leven lieten. De accommodatie op de *Almanzora* was aanmerkelijk minder prettig dan op de *Oranje*. Hier sliepen wij in gescheiden mannen- en vrouwenruimen.

L.: Hoe is de debarkering en de opvang verlopen?

Mevrouw B.: Wij vonden onderdak in Amsterdam bij mijn grootmoeder. Wij werden met een Rode Kruis-carrier naar haar huis gebracht.

L.: Om welke reden bent U in Velsen komen wonen?

Mevrouw B.: Mijn man vond hier een nieuwe werkkring bij het Rijks Instituut voor Visserij-onderzoek, RIVO. Omdat hij dus economisch gebonden was, konden wij hier een huis kopen. Hoewel mijn schoonvader als commandant van de onderzeeboot *K-XVII* tegen de Japanners het leven liet, verbleef mijn man met de rest van de familie in bezet Nederland. Het

verdere indisch oorlogsleed bleef hem aldus bespaard. Terugblikkend op de reis naar Nederland herinner ik mij onder andere het bezoek aan het kledingdepot te Ataq, midden in een woestijn (aan de Golf van Suez in de Arabische woestijn, red.). Hier was een allegaartje aan kleding bijeengebracht en kregen wij een en ander toebedeeld. Achter het buffet waren Duitse of Italiaanse krijgsgevangenen werkzaam en speelde er zelfs een orkestje, eveneens krijgsgevangenen. In de geïmproviseerde speeltuin brak mijn broertje een arm. Eigenlijk kreeg ik pas bij Port Said een bevrijdingsgevoel. L.: Bewust heb ik het reeds door U aangehaald indisch oorlogsleed niet tersprake willen brengen. Over dit onderwerp is reeds veel geschreven, doch helaas weinig gelezen. Ik dank U voor Uw bereidwilligheid om dit gesprek mogelijk te maken.

Mevrouw S.W. Besançon-Zabel is sedert 1967 woonachtig in Velsen.

Bijlage II

	Naam	vertrek	uit	aankomst	aantal passagiers
<i>Lijst van schepen met repatrianten te IJmuiden, met eindbestemming Amsterdam</i>	Almanzora	02-01-1946	Southampton	03-01-1946	1804
	Atlantis	04-01-1946	Southampton	05-01-1946	625
	Almanzora	06-01-1946	Southampton	07-01-1946	± 1900
	Atlantis	08-01-1946	Southampton	09-01-1946	± 500
	Joh. van Oldenbarneveldt	13-01-1946	Tandjoeng Priok	14-02-1946	2018
	Boissevain	19-01-1946	Tandjoeng Priok/ Colombo	16-02-1946	1835
	Noordam	20-01-1946	Medan	19-02-1946	1628
	Johan de Witt	27-01-1946	Tandjoeng Priok	22-02-1946	1026
	Indrapoera	31-01-1946	Tandjoeng Priok	28-02-1946	1218
	Sibajak	11-01-1946	Tandjoeng Priok/ Southampton	02-03-1946	1261
	Sibajak	04-03-1946	Southampton	05-03-1946	1210
	Sibajak	06-03-1946	Southampton	07-03-1946	1149
	Bloemfontein	15-02-1946	Tandjoeng Priok	10-03-1946	1368
	Tegelberg	15-02-1946	Tandjoeng Priok	11-03-1946	1733
	Oxfordshire	17-03-1946	Southampton	18-03-1946	376
	Sibajak	18-03-1946	Southampton	19-03-1946	493
	Japara	28-02-1946	Tandjoeng Priok	28-03-1946	780
	Tjisadane	01-03-1946	Tandjoeng Priok	01-04-1946	979
	Tabinta	14-03-1946	Tandjoeng Priok	14-04-1946	858
	Kota Agoeng	20-03-1946	Tandjoeng Priok	19-04-1946	828
	Boschfontein	30-03-1946	Tandjoeng Priok	25-04-1946	803
	Klipfontein	04-04-1946	Tandjoeng Priok	29-04-1946	1092
	Tromp (Hr.Ms.)	20-01-1946	Tandjoeng Priok/ Bangkok	03-05-1946	KM-pers
	Ruys	07-04-1946	Medan/Colombo	03-05-1946	1896
	Nieuw Holland	26-04-1946	Singapore	23-05-1946	1056
	Boissevain	04-05-1946	Tandjoeng Priok	30-05-1946	1902
	Tegelberg	23-05-1946	Tandjoeng Priok	17-06-1946	1852
	Johan de Witt	23-05-1946	Tandjoeng Priok	19-06-1946	1150
	Tjisadane	06-06-1946	Tandjoeng Priok	09-07-1946	1058
	Oranje	29-06-1946	Tandjoeng Priok	18-07-1946	782
	Ophir	16-06-1946	Tandjoeng Priok	19-07-1946	173
	Tabinta	13-06-1946	Tandjoeng Priok/ Bangkok	22-07-1946	842
	Klipfontein	14-07-1946	Tandjoeng Priok	07-08-1946	996
	Ruys	06-07-1946	Tandjoeng Priok/ Bangkok	13-08-1946	1777
	Joh. van Oldenbarneveldt	25-07-1946	Tandjoeng Priok	22-08-1946	1980
	Bloemfontein	15-07-1946	Melbourne	25-08-1946	875
	Tegelberg	03-08-1946	Tandjoeng Priok	29-08-1946	1489
	Boschfontein	11-08-1946	Tandjoeng Priok	07-09-1946	708
	Johan de Witt	18-08-1946	Tandjoeng Priok	16-09-1946	827
	Nieuw Holland	27-08-1946	Tandjoeng Priok	23-09-1946	1020
	Java	25-09-1946	Tandjoeng Priok	26-10-1946	40
	Tabian	05-10-1946	Tandjoeng Priok	06-11-1946	17
	Klipfontein	25-10-1946	Tandjoeng Priok	20-11-1946	972
	Oranje	15-11-1946	Tandjoeng Priok	04-12-1946	640
	Tegelberg	01-11-1946	Tandjoeng Priok	16-12-1946	± 1300
Talisse	06-11-1946	Tandjoeng Priok	16-12-1946	58	
Boissevain	03-11-1946	Tandjoeng Priok	18-12-1946	± 1400	
Joh. van Oldenbarneveldt	12-11-1946	Tandjoeng Priok/ Z.-Afrika	01-01-1947	± 1200	
Johan de Witt	27-11-1946	Tandjoeng Priok	07-01-1947	± 1000	
Bloemfontein	29-11-1946	Tandjoeng Priok/ Bombay	11-01-1947	± 800	
Nieuw Holland	18-12-1946	Tandjoeng Priok	17-01-1947	982	
Saparoea	15-12-1946	Tandjoeng Priok	19-01-1947	9	
Merwede	05-01-1946	Tandjoeng Priok	29-01-1947	?	
Tabinta	16-01-1947	Tandjoeng Priok	12-02-1947	110	

Bijlage II	Naam	vertrek	uit	aankomst	aantal passagiers
Lijst van schepen met repatrianten (vervolg)	Oranje	28-01-1947	Tandjoeng Priok	15-02-1947	654
	Boissevain	01-03-1947	Tandjoeng Priok	25-03-1947	1044
	Joh. van Oldenbarneveldt	12-03-1947	Tandjoeng Priok	06-04-1947	181
	Oranje	17-03-1947	Tandjoeng Priok	06-04-1947	670
	Poelau Laut	09-03-1947	Tandjoeng Priok	09-04-1947	53
	Tarakan	30-03-1947	Tandjoeng Priok	02-05-1947	79
	Celebes	05-04-1947	Tandjoeng Priok	04-05-1947	35
	Johan de Witt	11-04-1947	Tandjoeng Priok	06-05-1947	201
	Oranje	05-05-1947	Tandjoeng Priok	24-05-1947	714
	Java	10-05-1947	Tandjoeng Priok	09-06-1947	37
	Maetsuycker	13-05-1947	Tandjoeng Priok	13-06-1947	80
	Talisse	20-05-1947	Tandjoeng Priok	20-06-1947	88
	Nieuw Holland	23-05-1947	Tandjoeng Priok	20-06-1947	922
	Joh. van Oldenbarneveldt	12-06-1947	Tandjoeng Priok	11-07-1947	±1200
	Sumatra	03-07-1947	Tandjoeng Priok	30-07-1947	23
	Johan de Witt	09-07-1947	Tandjoeng Priok	05-08-1947	1069
	Oranje	20-07-1947	Tandjoeng Priok	09-08-1947	872
	Tabinta	15-07-1947	Tandjoeng Priok	21-08-1947	35
	Nieuw Holland	21-08-1947	Tandjoeng Priok	20-09-1947	724
	Oranje	13-09-1947	Tandjoeng Priok	02-10-1947	716
	Poelau Laut	19-09-1947	Tandjoeng Priok	25-10-1947	26
	Joh. van Oldenbarneveldt	30-09-1947	Tandjoeng Priok	04-11-1947	340
	Java	21-10-1947	Tandjoeng Priok	18-11-1947	9
	Oranje	03-11-1947	Tandjoeng Priok	23-11-1947	550
	Johan de Witt	20-11-1947	Tandjoeng Priok	17-12-1947	681
	Tabinta	28-11-1947	Tandjoeng Priok	27-12-1947	± 800
Nieuw Holland	11-12-1947	Tandjoeng Priok	14-01-1948	1231	
Groote Beer	12-12-1947	Tandjoeng Priok	14-01-1948	732	
Tabian	16-12-1947	Tandjoeng Priok	23-01-1948	± 15	
Joh. van Oldenbarneveldt	13-01-1948	Tandjoeng Priok	11-02-1948	1881	

Tandjoeng Priok is de haven van Batavia/Djakarta

Oorlogsmonumenten in Velsen

In Velsen zijn na de Tweede Wereldoorlog verscheidene monumenten
onthuld ter herdenking van gevallen.

Veelal kwamen de monumenten tot stand door initiatieven
vanuit de bevolking.

De monumenten vormen ook nu nog zichtbare bewijzen van
een periode uit de geschiedenis, die tot nadenken stemt en gevoelens
oproept van verdriet over verliezen, maar ook gevoelens
van dankbaarheid over bevrijding en vrijheid.

Monument voor de gevallen

Ontworpen en vervaardigd door de beeldhouwer N.A. van der Kreek te Bussum. Het monument is tot stand gekomen dankzij initiatieven van het plaatselijk Comité Monument Velsen.

Het werd op 5 mei 1948 onthuld door Pamela Homburg, weduwe van de omgekomen A.B. Homburg, op het terrein aan de Willemsbeekweg, het huidige Plein 1945.

De opschriften op de zes vlakken van de sokkel luiden:

1940-1945
IN DANKBARE
HERINNERING AAN HEN
DIE VIELEN
IN DIENST VAN
HET VADERLAND
TE LAND TER ZEE
EN IN DE LUCHT

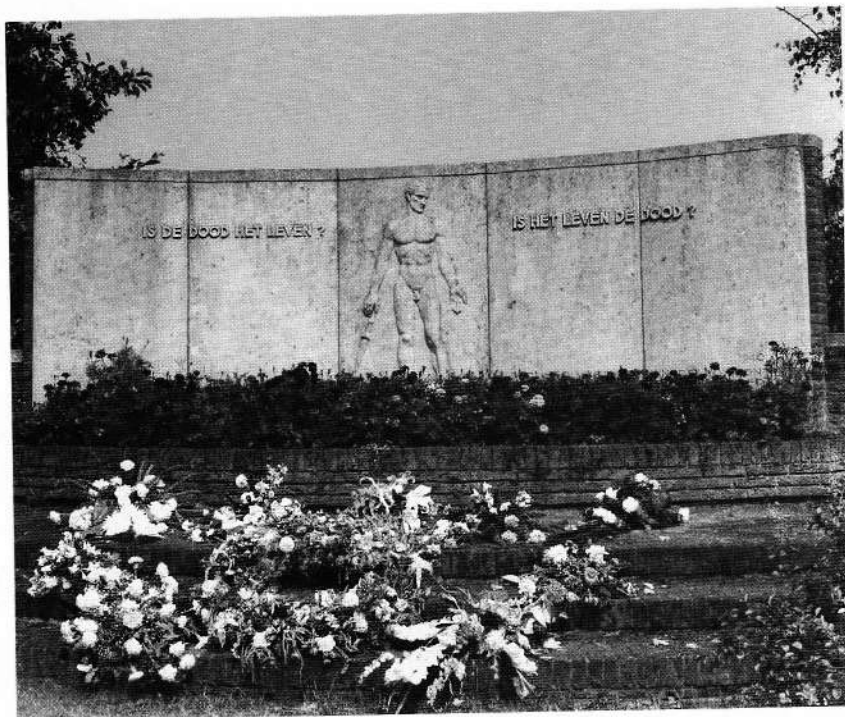
EEN KOERS
EEN STRIJD
DE VRIJHEID

TE LEVEN IN DE
GEEST VAN ONZE
GEVALLEN HELDEN
KAN ONS DE
GROOTHEID VAN
HUN OFFERS
DOEN VERGELDEN

GEEN TYRANNIE
HOE WREED
BEDREVEN
KON DE GEEST
DER DAP'PREN
WEERSTREVEN

GEEN WOND
HOE DIEP OOK
GESLAGEN
KON DIT VOLK
IN NOOD DOEN
VERSAGEN

STANTVASTICH
IS GHEBLEVEN
MIJN HERT IN
TEGHENSPOET

Oorlogsmonument in de tuin van het Crematorium Westerveld te Driehuis

Het monument is opgericht op initiatief van de Afdeling Haarlem van de Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding. De ontwerper is J. Selling te Velsen, bouwkundig opzichter van de vereniging, de beeldhouwster is Corrine Franzén-Heslenfeld (1903-1988) te 's-Gravenhage. In natuursteen is een man uitgehouwen wiens zwaard hem ontglipt. De opschriften luiden:

Is de dood het leven? Is het leven de dood?
1940-1945

Ter herinnering aan driehonderd vier en twintig door de bezetters gefusilleerde Nederlanders wier stoffelijk overschot in dit crematorium is verast.

Bronzen plaquette Distributiedienst Velsen

vervaardigd naar eigen ontwerp door J.J. Assink te Velsen-N. Op 17 april 1948 werd de gedenkplaat aangebracht in het gebouw van de Distributiedienst aan de P.J. Troelstraweg te IJmuiden. Bij de ingebruikneming van het nieuwe kantoor van de Gemeentelijke Sociale Dienst werd de plaquette overgebracht naar de hal van die dienst, Spaarnestraat te IJmuiden.

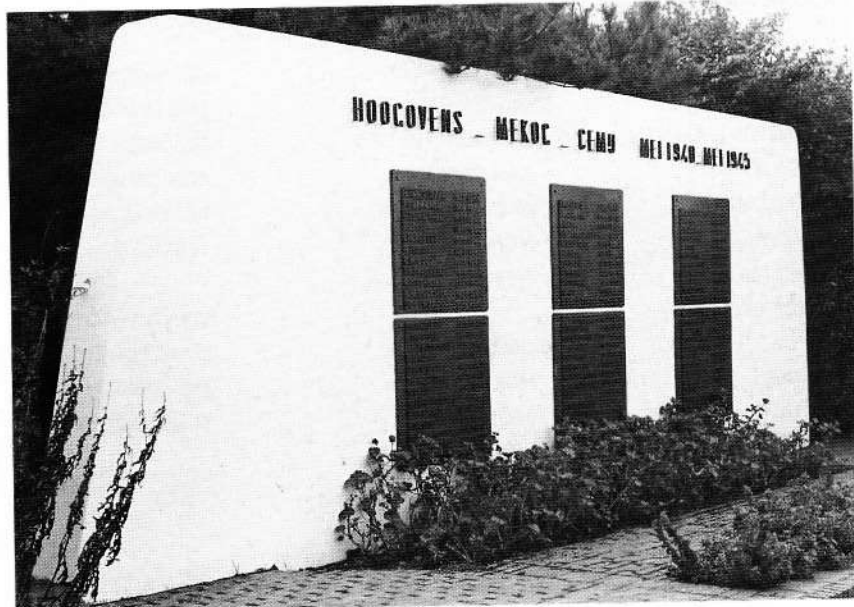
Met de gedenkplaat eert het gemeentebestuur van Velsen vier leden van de Distributiedienst die door oorlogsgeweld zijn omgekomen, te weten:

Gerardus Josephus van Dam, geboren 26 november 1899 te Nijmegen, verloor op 3 april 1945 het leven bij een transport van hulpgoederen van het Zweedse Rode Kruis naar Velsen, doordat de vrachtauto vanuit geallieerde vliegtuigen werd beschoten.

Willem Theodoor Antonius Dinkgreve, geboren 17 december 1895 te Nieuwer-Amstel, overleden 15 april 1945 in het concentratiekamp Buchenwald.

Maarten den Heyer, geboren 25 september 1921 te 's-Gravenhage; opgepakt tijdens een razzia en op 31 januari 1945 te Zutphen overleden.

Jacobus Albertus van Leeuwen, geboren 4 januari 1908 te Vlaardingen, gearresteerd wegens verspreiding van illegale berichten en op 8 maart 1945 te Amsterdam overleden.

Oorlogsmonument Hoogovens - Mekoc - Cemij Mei 1940 - Mei 1945

Het monument is vervaardigd naar een ontwerp van architect J.B. Kloos te Haarlem. Het werd onthuld op 5 mei 1948 aan de Wenckebachstraat te Velsen-Noord ter nagedachtenis van 69 gevallen personeelsleden van Hoogovens, Mekoc en Cemij. Zes plaquettes vermelden de namen, het geboortjaar en het jaar van overlijden, voor zover dat bekend is, van de gevallen.

Oorlogsmonument in de tuin van het Crematorium Westerveld te Driehuis

Het monument is opgericht ter nagedachtenis van de meer dan 1000 leden van de Arbeidersvereniging voor Lijkverbranding die in en door de Tweede Wereldoorlog om het leven kwamen. Het beeld van een gesluerde treurende vrouw is ontworpen door mevrouw Fri Heil-Verver te Arnhem (1892-1984) en in brons gegoten door gieterij Binder te Overveen. Op de sokkel staat de tekst:
mei 1940 - 1945. zij bouwden...en vielen, wij bouwen voort.

Monumentale rustbank aan de Duinweg te Santpoort-Zuid

Een zeven meter brede zitbank uitgevoerd in rode handvormsteen, ontworpen door architect H.W. van Kempen te Bloemendaal.

De herdenkingsbank werd opgericht op initiatief van de Vereniging tot het houden van Nationale dagen te Santpoort (-Station) en Bloemendaal-Noord. Op 4 mei 1946 werd de bank onthuld en overgedragen aan de gemeente Velsen. De opschriften luiden
1940-1945.

Waard is het vijf jaren gesmacht te hebben, nu opstandig, dan weer gelaten, en niet één van de ongeborenen zal de vrijheid ooit zo beseffen. Eer aan de gevallen. Dank aan de bevrijders.

Sneevliet-monument in de Urnentuin 5 van het crematorium Westerveld

Met dit monument worden tien mannen herdacht, die op 13 april en 16 oktober 1942 op de Leusder heide door de Duitse bezetters werden doodgeschoten. Leider van de groep was Henk Sneevliet (1883-1942) die tot de Duitse inval in Nederland een belangrijke politieke activist was. In maart 1942 wordt Henk Sneevliet gearresteerd en kort daarna met zijn groep verzetsstrijders gefusilleerd in het kamp Amersfoort.

(Geen afbeelding.)

Oorlogsmonument Stervende man

van de hand van de beeldhouwer Cor van Kralingen, geplaatst bij de graven van de oorlogsslachtoffers die zijn herbegraven op het erehof van de begraafplaats Duinhof.

Het beeld is onthuld op 15 februari 1963 bij de officiële ingebruikneming van de nieuwe algemene begraafplaats Duinhof te IJmuiden. De foto toont de kranslegging door burgemeester mr. J.C. Bührmann.

Twee plaquettes

Ter herinnering aan vijf gevallen spoorweglieden:

Jacobus Duller, geboren 29 mei 1898 te Rotterdam, overleden 19 november 1944 te Velsen.

Johannes Hamers, geboren 23 december 1924 te Velsen, overleden 20 december 1944 in het concentratiekamp Neuengamme.

Gerardus Johannes Kroon, geboren 18 december 1887 te Haarlem, overleden 25 augustus 1944 wegens een bombardement op IJmuiden op 24 augustus 1944.

Willem Frederik Wijnnobel, geboren 19 oktober 1885 te Oegstgeest, overleden 28 april 1945 te Brandenburg-Havel.

Herman Pieter de Noo, geboren 18 maart 1887 te Utrecht, was tijdens de oorlog stationschef te Velsen - IJmuiden-Oost. Blijkens bekendmaking van de Höhere SS und Polizeiführer is hij wegens gepleegd verzet op 2 mei 1943 te Amsterdam gefusilleerd.

De gedenkplaten werden op 11 februari 1948 onthuld in de vestibule van het stationsgebouw Velsen-IJmuiden-Oost.

Na de opening van de Velsertunnel verloor het station grotendeels zijn betekenis en werden de plaquettes overgebracht naar het nieuwe station Santpoort-Noord.

In 1977 zijn de plaquettes opnieuw verplaatst en met een andere gedenkplaat aangebracht in de hal van de hoofdingang van het station Haarlem.

Bronnen

Gemeentearchief Velsen, historische documentatie en Secretarie-archief 1936-1945, inv.nr. 648

Hooff, D. van. *Ik deins niet voor de grens*. Velsen, 1990.

GAV, Historische bibliotheek, nr. 2366

VERKLARING

AFGEBROKEN EN GEHEEL VERNIETIGDE GEBOUWEN .

AANTAL WONINGEN OP 9 MEI 1940 .	12818	
ONBESCHADIGDE EN LICHTBESCHADIGDE, DOCH DIRECT BEWOONBARE WONINGEN .	7300	} ± 69%
LICHT BESCHADIGDE, NIET DIRECT BEWOONBARE WONINGEN .	1500	
ZWAAR BESCHADIGDE EN NIET BEWOONBARE WONINGEN .	800	} ± 31%
AFGEBROKEN WONINGEN .	3190	

Kaart van de gemeente Velsen met ingetekend de door de bezetter aangelegde tankwal als deel van de versperringen rond de Festung IJmuiden en de door afbraak of bombardementen geheel verwoeste gebouwen in Velsen.
Reconstructietekening, Openbare Werken Velsen, c. 1947. Origineel schaal 1:10.000.
Gemeentearchief Velsen, Topografisch-historische Atlas, krt. nr. 36.

- Omslag achterzijde (van boven naar beneden):**
- Nederlandse militairen in actie op de Broekbergenlaan/Hagelingerweg in Santpoort in verband met een alarmmelding, april 1940. Foto: Foto Schutte. Gemeentearchief Velsen, fotocollectie.
 - Een Boston van de R.A.F. scheert over de boomtoppen van de vroegere buitenplaats Rooswijk voor een aanval op de P.E.N.-centrale te Velsen-Noord, 3 mei 1943. Foto: Imperial War Museum. Gemeentearchief Velsen, fotocollectie.
 - Duitse militairen verzameld op het Stationsplein voor hun inscheping en transport naar Duitsland, op de achtergrond de Koningin Wilhelminakade te IJmuiden, 28 mei 1945. Foto Donald J. Grant. Public Archives Canada. Gemeentearchief Velsen, fotocollectie.

Een gemeente in oorlogstijd
beschrijft op boeiende wijze de
geschiedenis van Velsen 1940-1945:
een bloeiende havenplaats
door mensenhand gemaakt,
door mensenhand veranderd
in kort tijdsbestek
tot een troosteloze puinhoop
waarvan de littekens nog zichtbaar zijn:
waarlijk zwarte bladzijden
die tot waarschuwing dienen.

